

МОВОЗНАВСТВО

УДК

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ФІЛОСОФІЯ МОВИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Флорій Бацевич

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті розглядається сутність поняття “філософія мови”. У дискусії з проф. М.Луценком обстоюється думка про існування сучасної української філософії мови. Лінгвофілософські проблеми розглядаються в працях учених з усіх регіонів України. Особливе значення для розвитку сучасної філософії мови в Україні має наукова та видавнича діяльність харківського ученого Дмитра Руденка.

Ключові слова: філософія мови, лінгвофілософія, напрями філософії мови, історичний напрям, парадигми філософії мови.

У лінгвістичній літературі історіографічного характеру знаходимо дві протилежні позиції щодо сформульованого у назві статті питання. Згідно з першою, сучасна українська філософія мови (далі ФМ) існує, має хоча й невелику, але свою власну, історію розвитку; згідно з другою, сучасна українська ФМ – це міф, вигадка “наївних націоналістів”. Нижче коротко розглянемо аргументи обох сторін цієї суперечки.

Перша з названих позицій відстоюється в низці наших публікацій [див. зокрема: 1; 2; 3; 4]. Аргументи на її користь коротко можна узагальнити: (1) з прийняттям християнства на теренах Русі-України під впливом творів отців церкви, візантійської та південнослов'янської теологічної думки зароджується і домінує до кінця ХУІ-поч.ХУІІІ ст. т е о а н т р о п о л о г і ч н и й напрям у розумінні сутності мови, згідно з яким людське слово (мова в цілому) сприймалась і витлумачувалась як початок складного “ілюмінативного” шляху до Бога, перша сходинка в лінгвістичній драбині (“лїствица”) сходження і кінцевого злиття (теозису) людини з Вічними Божественними Логосами. Процес пізнання (містичного) уявлявся так: “слово (людське) → Слово –Логос (божественне)”.

При такому світосприйнятті суб'єкт (людина) і об'єкт (мова) не протиставлені; (2) поряд із згаданим напрямом зароджується і, починаючи з кінця ХУІ - поч. ХУІІІ ст., домінує с ц і є н т и ч н е бачення мови як засобу комунікації, об'єкта наукового вивчення. У межах такого розуміння суб'єктно-об'єктне протиставлення є обов'язковим; (3) згадані напрями (за деякими винятками) до цього часу презентують і м е н н у парадигму ФМ; (4) що ж стосується розвитку сучасної ФМ в Україні, то вільні, не обмежені ідеологічними, політичними та іншими постулатами лінгвофілософські дослідження почали розгортатись в Україні на зламі 80-90-х років у двох напрямках: концептуально-онтологічному та історіографічному^{*}.

© Бацевич Ф., 2002

^{*} Див. детальніше наш огляд [3]. Принагідно зазначимо, що як у згаданому огляді, так і в даній розвідці аналізуються лінгвофілософські ідеї, висловлені мовознавцями.

Оскільки предметом наших спостережень є сучасна ФМ в Україні, то нижче детальніше зупинимось саме на останньому із аспектів.

У процесі розгортання сучасних лінгвофілософських досліджень в Україні помітну роль відіграє наукова, організаторська та видавнича діяльність харківського мовознавця Дмитра Руденка та його колег із різних міст України. При цьому в працях учених, які об'єдналися навколо друкованого органу Кафедри ЮНЕСКО “Філософія людського спілкування”,** на початку 90-х років помітно віддзеркалювались ідеї парадигмоцентричного сприйняття і витлумачення сутності мови. Певна обмеженість проблематики, яка досить чітко спостерігається в цей період, компенсується її внутрішньою динамікою, плюралізмом думок, дискусійністю висловлюваних ідей. Історіографічний напрям сучасної української ФМ найповніше втілюється в працях харків'янина С.Вакулєнка та киянина М.Собуцького [див., наприклад: 5; 6; 7; 8].

З бігом часу, уже в середині 90-х років у працях учених, які тяжіють до першого із згаданих напрямів, умовно (і метафорично) названого нами “новою” харківською школою ФМ*, стали помітними тенденції виходу в значно ширший простір ейдетики мови, досліджень її зв'язків з мисленням, культурою, політикою (Д.Руденко, В.Прокопенко, Ю.Сватко). Разом з цими тенденціями у публікаціях окремих авторів став усе чіткіше виявлятися відхід від сциєнтичних принципів розгляду сутності мови, в основі котрих лежать принципи раціоналізму, логіки, обов'язкової верифікованості результатів дослідження, якими б високотеоретичними вони не були [див., напр.:10, с. 203-204]. У кінці 90-х років у колі згаданих учених все частіше спостерігається есеїстичний, образно-метафоричний, постмодерністсько-ігровий тип філософствування “з приводу мови”. Виформується дискурс надузагальнень і спекуляцій, “необов'язково втілюваних істин” (Гете), нечітких особистісних смислів. Модний і водночас особливо не обтяжений логікою наукової думки тип філософствування (ширше, сприйняття і витлумачення світу) Дж. Сьорль вважає “субкультурою постмодернізму” і кваліфікує його як такий, що несе значний негативний потенціал для розвитку науки [10, с. 192]. Ця субкультура її adeptами подається як єдино наукова, перспективна, ототожнюється з “епохою надзнання” (не менше!), “проникнення в усе” (?), “розуміння без меж”, “виявлення всього” (!) [11, с. 147].

Зрозуміло, що можливий інший погляд на проблему з боку істориків філософії, логіків та ін.

** “Философия языка: в границах и вне границ”.– Вып.1 – Харьков, 1993; Вып.2– Харьков 1994; Вып.3–4–Харьков 1999.

* Це викликало гнів донецького ученого М.Луценка, який вбачає у напівжартівливому визначенні (недаремно ж бо воно подане в лапках) “створення міфу”, загрозу чистоті історіографічних студій новітньої ФМ [див.:5]. Чи не привид Ф.Царнке, з легкої руки котрого в історії мовознавства утвердилась жартівлива назва “молодограматики”, турбує шановного лінгвофілософа з Донецька? Детальніший аналіз поглядів М.Луценка див. нижче.

Таким ми бачимо розвиток сучасної *ФМ в Україні*. До речі, розуміючи важливість мовного чинника, в жодній із праць, що побачили світ, ми не говорили про *українську ФМ*, а лише означили територіальні “контури” останньої, так що звинувачення М.Луценка, ніби то ми творимо “черговий міф”, є недоречними: йому, як відомому досліднику граматичних категорій, повинна бути зрозуміла різниця в семантиці цих словосполучень.

Діаметрально протилежну позицію щодо висловленої займає уже згадуваний професор М.Луценко [див.: 9;10]. Згідно з його концепцією (зокрема, у найбільш радикально викладеному варіанті 1999р.) *ФМ в Україні* не було, немає і бути не може. На наш погляд, однією з найважливіших причин такого бачення згаданої проблеми є ототожнення ним *ФМ* із згаданим вище постмодерністським дискурсом “філософствування з приводу мови”.^{*} Безумовно, і такий тип модерного гуманітарного дискурсу цілком можливий, має своїх прихильників, але ставити знак рівності між ним та усією новітньою *ФМ* аж ніяк не можна. Не дарма ж бо Дж.Сьорль зазначав, що там, де домінує стиль “літературної фривольності”, науки не може бути за визначенням [10, с. 213]. Зазначимо в дужках: чи не є згадане ототожнення одного із маргінальних проявів *ФМ* (тобто частини) зі всією *ФМ* (тобто цілим) підсвідомим виявом типу мислення “частина→ціле”, який так послідовно приписує М.Луценко українцям [див.: 9; 11; 12; 13].

Для нас *ФМ* – це наукова царина пізнання колективно та індивідуально (через культуру та психологію) усвідомлюваної онтології буття крізь *категоріальний* простір мови [див. схоже розуміння: 14; 15].^{*} При такому баченні сутності *ФМ* уже можна говорити про її предмет дослідження. І справа тут не в “партикулярності” поглядів і підходів, не в залежності від тієї чи іншої “мовної матриці” або типу мислення, а в орієнтації на іншу наукову традицію, згідно з якою “вчений повинен дотримуватися вимог, загальних для науки як такої (якщо автор хоче бути вченим, а не займатись есеїстикою або фантазувати на наукові теми). Серед загальних вимог *науковості* зазначимо чотири необхідних, хоча й недостатніх: 1) застосовувані дослідницькі прийоми повинні бути виділені саме як прийоми, методи; 2) не слід пояснювати невідоме за допомогою незрозумілого; 3) повинно чітко визначитись поняття *результату*; 4) за умови застосування тих самих методів і прийомів результат повинен бути принципово відтворюваним” [17, с. 30] (в усіх випадках курсив авторський). Саме в орієнтації на різні наукові традиції докорінна відмінність між автором цих рядків і проф. М.Луценком; тут, як сказав би О.Мандельштам, “провал сильнее наших сил”. У цілому ж концепцію М.Луценка щодо *ФМ в Україні* можна охарактеризувати як конгломерат неогумбольдтіанського бачення сутності

---

^{*} У світлі цього зовсім не випадковим виглядає “гімн” метафізиці, в якому вона абсолютно серйозно (без відчуття вторинного, іронічного значення) кваліфікується як “лебедина пісня філософії” [9, с. 300].

^{*} Попри всю епістемічну широчінь поглядів Ю.С.Степанова на мову і культуру, ці погляди чітко структуровані, у них немає ні крихти від пресловутого “взгляд и нечто”, а отримані результати застосування підходів, що ґрунтуються на цих поглядах, є повною мірою верифікованими (див., наприклад [15]).

мови, помноженого на безсистемно вихоплені й “по-новому” прочитані окремі положення М.Я.Марра і втіленого в постмодерністську форму з її безконечними й уже обридлими словесними іграми - викрутасами, викохуваною і виплекуваною псевдопарадоксальністю, зближуванням незближуваного, обов’язковими “глибокодумними” дефісами всередині слів, що повинні символізувати пошук глибинних смислів тощо.

Заперечення М.Луценком існування ФМ в Україні* ґрунтуються на кількох положеннях:

Дослідження ФМ в Україні здійснювались і здійснюються головним чином російською мовою і, як вважає автор, “у цьому виявляються відмінності мов за здатністю до філософствування як такого” [9, с. 294], традиції аристократизму” [9, с. 283];

Згадані відмінності мов полягають у тому, що вони є носіями різних типів “предметної ідентифікації”: українська мова презентує тип “частина→ціле”, а російська “ціле→частина”. Результатом згаданої специфіки організації української мови є те, що вона “жорстко реалістично детермінована” [9, с. 295], “замкнена на визначеності й конкретиці, налаштовує на фактографічну оповідь, а не на метафізичне (!) філософствування” [Там само, с. 295]; “нею не можна молитись... і філософствувати” [Там само, с. 298], вона є “в’язницею мислення” [Там само, с. 299];

Результатом дії перших двох чинників є те, що говорити про існування української ФМ у минулому не доводиться: не було жодних українських шкіл і напрямів лінгвофілософії, навіть Харківська лінгвістична школа – це “міф”, “вершник без голови”, “мандрівний пасаж із чиєїсь ювілейної промови про О.О.Потебню” [Там само, с. 281]. Перспективи української ФМ виглядають вельми проблематично.

Оскільки основою аргументації М.Луценка є ідея про неспроможність української мови бути засобом втілення і вираження “високої” (для донецького вченого перш за все метафізичної) думки, нижче зосередимося саме на цьому питанні, коротко повторивши висновки, сформульовані в [18].

Концептуальними засадами згаданих міркувань М.Луценка є наступні:

Існує повна і безумовна залежність “конфігурацій духу” (?) від внутрішньої організації конкретної мови (“мовного архетипу”), регулярна відповідність “між структурами вродженого мовного архетипу і конструкціями ідей, створеними представниками певного етносу” [11, с.147].

В основі архетипу української мови лежить предметна ідентифікація за принципом “частина →ціле”, коли “частина іменується за цілим тому, що одне явище мислиться як доповнює інше, а всі явища усвідомлюються як рівноправні. Через

---

* У публікації [11] згадана теза дещо пом’якшується, автор уже пише навіть про *українську ФМ*. Правда, ті, хто її розвивав в своїх працях, постають у концепції М.Луценка як носії примітивного типу мислення “частина→ціле”. Подібні коливання – важлива риса “концепції” М.Луценка, див., хоча б спроби національної “атрибуції” М.Гоголя то як носія української [13], то російської [9] “ментальної парадигми”.

це одна річ може називатися за найближчою іншою”[9, с. 294; 12, с. 12].Згаданий тип предметної ідентифікації є гальмом у вільному розгортанні “конфігурації духу”.

Проаналізуємо ці положення.

Повна і беззаперечна детермінованість мислення (та й буття людини в цілому) категоріями мови, розуміння останньої як єдиного джерела онтологічних і гносеологічних підстав для філософа – це, так би мовити, *ab ovo* усєї концепції донецького вченого. Її неогумбольдтіанське коріння очевидне: онтологія буття є основою мови, остання – це “палеонтологія світу” (М.Мюллер), постійна і незмінна сила, “що тяжіє над людиною; не людина володіє мовою, а мова володіє людиною; людина говорить, оскільки вона відповідає мові”.^{*} Якщо ж мати на увазі, що (за М.Луценком) “мовні архетипи (компетенції) є біологічно успадкованими” [9, с.296]^{**}, то цей неогумбольдтіансько-хомськіанський “заміс” у поєднанні з “дріжджами” специфічної (м’яко кажучи) авторської “логіки” (див. про це нижче) має своїм результатом такий “виріб”, який здатний отруїти будь-яку етномовно чи філософськи зорієнтовану концепцію.

Вбачаючи небезпеку некритичного сприйняття неогумбольдтіанських ідей, Е.Бенвеніст ще в кінці 50-х років писав: “жоден тип мови не може сам по собі ні сприяти, ні перешкоджати діяльності мислення. Прогрес мислення радше тісніше пов’язаний із здатностями людей, із загальними умовами розвитку культури, із влаштуванням суспільства, ніж з особливостями даної мови” [21, с.114]. І це зовсім не випадково, оскільки мова – це “не відображення світогляду, який склався, а діяльність з його формування” [?????]; думка *висловлюється*, об’єктивується за допомогою мови, а не міститься в ній. Як зазначав Г.-Г.Гадамер, “грецька філософія починається саме з відкриття, що слово – це *лише* ім’я, тобто що воно не презентує собою істинне буття”[22, с.471]. Стосовно вроджених мовних компетенцій зазначимо: “творче начало притаманне не компетенції, а вживанню... діяльності, спрямованій на задоволення пізнавальних, комунікативних і суспільних потреб людини”[24, с.86]. Саме в комунікативній діяльності із “сплавленими” у ній мовними, духовними, особистісно – і колективно- психічними, позамовними та іншими чинниками потрібно шукати закономірності творчого використання мови, без якого неможливе формування філософських ідей. Не семантика мови, а мовленнєво-мисленнєва єдність, що береться у процесі комунікації, співвідноситься з об’єктивним світом “речей” і суб’єктивним світом “ідей” [23, с.8]. Співвідноситься, але зовсім не визначає рівень їх осягнення, оскільки останній залежить не стільки від системно-структурного розвитку ідіоетнічної мови, “просунутості” її “архетипу” чи “матриці” (хоча й цей аспект не можна повністю ігнорувати), скільки від розвитку самого мислення (філософського зокрема). Якщо ж у мові відсутні певні елементи, без яких індивідуальні смисли мовця (зокрема філософа) не можуть бути висловлені,

* Слова М. Гайдегера цит. за [19, с.13].

** Є всі підстави твердити, що М.Луценко некритично і поверхово сприйняв тезу Н.Хомського про вродженість мовних компетенцій, яка є значно глибшою (див., напр.[20]).

то починають діяти компенсаторні механізми різних рівнів мовної системи. Останнє уможливило переклад.

У повній відповідності з неогумбольдтганською ідеєю тотожності структури мови і категорій мислення М.Луценко вважає, що в носіїв української мови останні повністю детерміновані типом предметної ідентифікації “частина → ціле”. Якщо ж мати на увазі, що саме цей тип є яскравою ознакою примітивного первісного мислення [25, с.15], то коментарі, як кажуть, зайві. Але автора тут (та й не лише тут) зраджує логіка: приписуючи українській мові примітивність структурно-семантичних конфігурацій, які можливі лише в межах розгортання типу “частина → ціле”, він твердить про більшу розвиненість ідіомної “матриці” української мови стосовно російської [12; 13; 9, с.294]. Остання ж, презентуючи (за М.Луценком) зовсім інший тип референції, визнається автором ідеальною для реалізації “високої” філософії: сам бо він філософує російською! Зрозуміло, що така позиція вченого – це максимальна “онтологізація” концепта мови, яка, на думку акад. Ю.С.Степанова, є граничною межею міркувань у цьому напрямку [26, с.32]. Істина ж, як відомо, перебуває не на “полюсах” висловлених ідей.

Але звернемось до власне лінгвістичних аргументів донецького вченого. Останні зачіпають два рівні української мови: фонетичний і лексичний.

Оперуючи фонетичними прикладами, М.Луценко зазначає: “в українській мові спостерігається симетрія матеріально-фізичних і когнітивних репрезентацій. Йдеться про те, що, говорячи українською, ніщо, як правило, не потрібно домислювати: не потрібно домислювати дзвінкість кінцевим приголосним (*дуб*), тому що вони тут не оглушуються, не потрібно домислювати дзвінкість приголосним у позиції перед глухим, тому що і тут, як правило, немає оглушення (*ніж-ка*), не потрібно зводити *a* до *o* у випадках типу *вода*, тому що в українській відсутнє акання, не потрібно зводити *ы* до *и*, тому що в українській це (*и, і*) різні фонемні тощо” [9, с. 295].

Суб’єктивність витлумачення давно відомих фактів відсутності в українській мові процесів позиційного оглушення й одзвінчення приголосних, а також редукції голосних впадає у вічі. Відомо, що фонологічні одиниці та їхні ознаки – це внутрішньоструктурні елементи мови, які жодним чином *прямо* не пов’язані з когнітивною діяльністю мовців, із значенням. Інакше кажучи, фонетичні процеси є фактами мовленнєвого автоматизму, не мають виходу “в світлу частину свідомості” (Р.Якобсон), так що про жодну “симетрію матеріально-фізичних і когнітивних репрезентацій” [Там само, с.296] говорити не доводиться. Уся ця лінгвістична “абетка”, без сумніву, проф. М.Луценкові відома, але він у пошуках потрібних йому “фактів” свідомо стає на критиковану серйозними лінгвістами позицію тотальної семантизації мовних одиниць. Не рятують справу прозорі натяки на ігрову “постмодерністську” позицію (зрештою, дуже зручну) автора.

Розглянемо аргументи М.Луценка, які стосуються лексичного рівня мови. І тут нас чекають такі “відкриття”: “Українська мова чужа ідеальному буттю, даність світу української мови – це даність предметно-матеріального світу, різноманітного у цій даності й лише цією даністю визначуваного (*Не кажи гоп, доки не перескочиш*). У (“предметному”) світі української мови немає місця невизначеності й сумнівам, це світ дії, а не, скажімо, бездіяльної участі. Показово, що в українській відсутні

еквіваленти до російських слів *сострадание* і *соболезнование*, для покриття відповідної семантичної сфери використовується “слабкий” калькований корелят слова *сочувствие (співчуття)* [Там само, с.295-296]. Ще один аргумент процитуємо повністю: “... у бутті українців аспект необхідності випереджує аспект бажання (?!); звідси, на наш погляд, “приземлено-холоднувата” семантика слів *дивний* і *дивитися*, пор. рос. *дивный, дивиться*. Багато кальок (і це також показово) в українській серед вставних слів, які виражають “межові” відтінки невизначеності – сумніву, імовірності, можливості та ін. За кількістю лексем, що виражають ці відтінки, російська мова переважає українську; до того ж власне українські вставні лексеми згаданого різновиду значною мірою розмовні (*либонь, очевидячки, видко, мабуть* та ін.), тобто очевидно непридатні для філософствування” [Там само, с.296].

На думку М.Луценка, серйозним аргументом на користь того, що “українська ментальна парадигма” зорієнтована на редукацію частини до цілого, може слугувати відома концепція українського філософа мови О.О.Потебні про принципову однозначність слова, відсутність полісемії. Обґрунтованість концепції про “тотальну омонімію” української мови ілюструється таким прикладом: “як і в українській, у російській мові слово *первый* уживається в значенні “лучший”. Однак для такого вживання завжди потрібен контекст – свідчення того, що слово залишається рівним самому собі, не розділеним на омоніми. Українське *перший*, навпаки, значення “кращий” подає само по собі (омонімічно), тому ми і маємо неможливе в російській подвоєння прикметників у виразі *при першій-ліпшій нагоді*” [11, с. 149]. Спираючись на таку “логіку”, яка ігнорує комплексний підхід до теоретичних засад концепцій конкретних лінгвістів, мовою, в якій домінує референційний принцип “частина → ціле” (а отже, примітивною), потрібно визнати також німецьку (мову великої німецької філософії!), оскільки відомий лінгвофілософ і знаний германіст Лео Вайсгербер також стояв на позиціях заперечення полісемії й визнання кожного окремого значення окремішньою лексемою [27].

Оце й усі аргументи, на яких ґрунтуються глобальні висновки проф.Луценка та його згадуваний вирок українській мові. Суб’єктивність інтерпретацій очевидна. Чого, наприклад, варте твердження про розмовний відтінок у слова *мабуть*; у літературному мовленні вживаємо стилістично нейтральні слова *видно* і *очевидно*, а не розмовні *видко* і *очевидячки*: філософські ж бо праці пишуться не розмовною, а літературною мовою. Твердження про велику кількість кальок серед українських слів – носіїв модальних значень потребують серйозного фактуального підкріплення, якого вкрай бракує в статтях М.Луценка. Ці та інші приклади абсолютно не свідчать про неможливість засобами української мови виразити будь-які типи модальних значень, не зачіпають принципів її організації як носія неповторної картини світу, в якій є місце для вираження найтонших порухів людського духу. Наведені М.Луценком “аргументи” не засвідчують переваги російської мови над українською у царині висловлення високої філософської думки і не більшою мірою “наукові”, ніж, скажімо, наступний: “Чи вловить читач присмак нищоти в корені російського слова *снискать* (пор. *никати, шастати в пошуках*; рос. *заискивать, искать*), на противагу до його українських перекладів – *здобувати, заробляти, набувати, стягати до себе, придбати, набути, зажити (слави)*...? [28, с.13], або відомий “вбивчий” аргумент про патологічні лінощі росіян: мовляв, у російській мові поняття ‘*тиждень*’ називається

неделя, значить, вони весь тиждень нічого не роблять. В обох випадках спостерігаємо обожнення семантики мовних одиниць поза реальним слововживанням, пошук у них онтологічних і гносеологічних категорій, вбачання в етимології слів особливостей світобачення етносу. Разом з тим, як зазначає філософ мови, “дійсні причини впливу мови на мислення не повинні пов’язуватися з міжмовними відмінностями” [29, с.85-86]. “Спроба обґрунтування впливу мови на мислення за допомогою семантичних і граматичних особливостей різних мов у кращому випадку може вказувати на історично сформовані умови бачення світу крізь дану мову, але не засвідчує живого щохвилинного впливу мови на мислення” [29, с.82].

Серйозному семасіологу зрозуміло, що на кожен приклад М.Луценка можна знайти контрприклад, який витлумачується з точністю до навпаки. Тому істинною причиною наведених вище донецьким ученим оцінок української мови є стара як світ психологічна причина: мова, якою добре не володієш, часто видається неповноцінною – не вистачає ж бо засобів для адекватного висловлення думки.

Але попри все сказане вище проф. М.Луценко має рацію ось у чому: національна ідентифікація філософії, лінгвофілософії (ширше – науки і культури в цілому) територіальною “пропискою” її творців вирішена бути не може: потрібно враховувати комплекс чинників, серед яких мовний є важливим, але не вирішальним. Тут варто згадати хоча б європейське Середньовіччя з його латинською мовою науки і культури на Заході й старослов’янською (церковнослов’янською) на Сході. Професори Києво-Могилянської академії були українськими філософами попри їхні виклади латиною: не називати ж їх за логікою М.Луценка “новолатинськими реалістами” лише на цій підставі. Оригінальні латиноамериканські філософи пишуть іспанською, залишаючись аргентинськими, колумбійськими, мексиканськими філософами. Інакше кажучи, найважливішим критерієм національної приналежності мислителя (як, зрештою, будь-якого діяча культури) є його самоідентифікація. Саме тому ми, наприклад, вважаємо українським філософа кінця 15-поч.16 ст. професора Краківського університету Павла Русина, який у своїх творах, ба навіть прізвиськом – псевдонімом, підкреслював, що є українцем, хоча писав латиною і польською [30, с.235-236].

Зважаючи на те, що модерна ФМ в Україні лише виформовується, важливими є не лише її проблематика, напрями розвитку, методи аналізу, підходи тощо, а й форма, в якій вона втілюється. І тут згадані праці М.Луценка можуть зіграти роль негативного чинника для молодих філософів мови. Агресивність тону, безапеляційність, нетерпимість до думок опонентів, навішування ярликів і образи на адресу тих, хто сповідує інші погляди (а серед них багато уже покійних видатних учених) – яскрава риса “ідіостилю” проф. М.Луценка. У його працях, як у краплині води, віддзеркалились усі вади того напряму лінгвофілософських та етнокультурно зорієнтованих досліджень, які претендують на глобальні висновки стосовно “ментальності”, “конфігурацій духу”, “світобачення” певного етносу, “матриць” та “архетипів” його мови. Але якщо, скажімо, у відомих працях Г.Гачева чи А.Вежбіцької ці висновки спираються на солідний дослідницький матеріал, то зовсім інше спостерігаємо у статтях М.Луценка: окремі випадково вихоплені факти відмінностей між українською та російською мовами без будь-яких сумнівів глобалізуються і витлумачуються в повній залежності від апіорних постулатів

автора. Маніпулюючи конструктами, інтенціонал яких тяжіє до безконечності (а в кінцевому підсумку до “значеннєвого нуля” – Е.Бенвеніст), М.Луценко доходить висновків на зразок того, що “ментальна парадигма українців... спирається на аглютинативний ідеологічний субстрат” (?!), за яким стоїть “парадигма волі” [13, с. 143]. Ось такі “непартикулярні” висновки формулює М.Луценко. На нашу думку, подібна форма втілення наукових ідей абсолютно неприйнятна.

Декілька слів про перспективи ФМ в Україні.

Сучасні лінгвофілософські дослідження в Україні здійснюються у специфічному культурному просторі, який має явно перехідний характер. Цей простір нагадує калейдоскоп різноманітних культурних впливів, у межах яких відбуваються мандри індивідуальної (колективної) ідентичності у межах культурних конфігурацій та систем [31, с. 17]. Але й у цьому калейдоскопі все виразніше звучать голоси українських філософів мови, які живуть в Україні (територіальний чинник), пишуть українською (мовний чинник), ідентифікують себе як українські лінгвофілософи. Тому непереконливо виглядає аргумент М. Луценка про те, що лінгвофілософські дослідження в Україні продовжують здійснюватись головним чином російською мовою. Це не відповідає дійсності хоча б тому, що зникає розмежування за ознакою “схід-захід України”: українською пишуть харків’янин С.Вакуленко, кияни Т.Харитонова, М.Собуцький, львів’янин Т.Возняк, дослідниця з Івано-Франківська М.Голянич та ін. Показовим є також те, що засновник Міжнародної Кафедри Юнеско “Філософія людського спілкування” Дмитро Руденко пише обома мовами; українська не стала йому на заваді у перекладі тритомної праці М.Фуко “Історія сексуальності” й написанні розлогого переднього слова. Українською мовою стає все престижніше писати, видавати книги.

Зважаючи на сказане вище, вважаємо, що є всі підстави вбачати прекрасні перспективи розвитку не лише *ФМ в Україні*, а й *української ФМ*.

1. *Бацевич Ф.* Філософія мови в Україні// Українська філологія: досягнення і перспективи.– Львів, 1994.
2. *Бацевич Ф.* Шляхи розвитку філософії мови в Україні: теoантропологічний напрям// Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.: Тези Всеукраїнської наукової конференції.–Львів, 1996.
3. *Бацевич Ф.* Філософія мови в Україні кінця ХХ ст. (Критичний огляд літератури 90-х років)// Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці філологічної секції.Т. 234.–Львів, 1997.
4. *Бацевич Ф.* Філософія мови в Україні: дві парадигми розвитку// Українська філологія: школи, постаті проблеми: Збірник наукових праць Міжнародної конференції, присвяченої 150—річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському університеті.– Львів, 1999.
5. *Вакуленко С.* Природа мови за Гаманном// Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія.–Т.5.– Харків, 1995 (а).
6. *Вакуленко С.* Наскільки іменними є локкові іменні сутності?// Там само.– Т.4. – Харків, 1995 (б).

7. Вакулєнко С. Янгольська мова та її значення для лінгвістичної теорії// Там само. –Т.8.–Харків, 1999.
8. Собуцький М.А. Мовно-культурний простір західноєвропейського середньовіччя.– К., 1997.
9. Луценко Н. О “новой” украинской школе философии языка, или О новом русском реализме// Философия языка: в границах и вне границ. Вып. 3-4.–Харьков, 1999.
10. Серль Джон. Рациональность и реализм: что поставлено на карту// Путь.– 1994.– №6.
11. Луценко Н.А. Заметки о современной украинской философии языка// Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна: Іноземна філологія на межі тисячоліть. Харків, 2000. – Вип. 471.
12. Луценко М.О. Етногенез і глотогенез: від міфів до реальності// Лінгвістичні студії. – Донецьк, 1994.– Вип.1.
13. Луценко М.О. До питання про історико-типологічні риси української мови (1)// Лінгвістичні студії. –Донецьк, 1996.– Вип.2.
14. Степанов Ю.С. Язык и Метод: К современной философии языка.–М., 1998.
15. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства.–М., 1985.
16. Степанов Ю.С. Краткая справка о системе взглядов// Философия языка: в границах и вне границ. Т.3-4.–Харьков, 1999.
17. Фрумкина Р.М. Самосознание лингвистики – вчера и завтра// ИАН СЛЯ.– 1999. – №4.–Т.58.
18. Бацевич Ф. Про деякі прояви сучасного неогумбольдтіанства (з приводу однієї лінгвофілософської концепції) (у друці).–Івано-Франківськ, 2000р.
19. Харитоновна Т.А. Джерела філософської термінології.–К., 1992.
20. Хомський Н. Роздуми про мову.–Львів, 2000.
21. Бенвенист Э. Общая лингвистика.–М., 1974.
22. Гадамер Х.-Г. Истина и метод.–М., 1988.
23. Звегинцева О.В. К проблеме творческого аспекта языка// Вопросы философии.– 1987.–№2.
24. Колианский Г.В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте// Принципы и методы семантических исследований.–М., 1976.
25. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление.–М., 1930.
26. Степанов Ю.С. Изменчивый “образ языка” в науке XX века//Язык и наука конца XX века.–М., 1995.
27. Радченко О.А. Языковая картина мира или языковое мирозидание? (К вопросу о постулатах Й.Л.Вайсгербера)// Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. –Т.49.–1990.–№5.
28. Мацюк Р. Суржик для інтелігенції// Поступ, 20.05. 2000 р.
29. Авоян Р.Г. Значение в языке. Философский анализ.–М., 1985
30. Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах.–К., 1997.
31. Тишков В. О феномене этничности// Этнографическое обозрение.–1997.–№3.

MODERN UKRAINIAN LANGUAGE PHILOSOPHY: MYTH OR REALITY?

Florij Batsevych

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The focus of the article is on the approaches to the notion of “language philosophy”, the evaluation of concepts dealing with the development of linguo-philosophical ideas in Ukraine. The principle of modern Ukrainian language philosophy being formed is stated while disputing with prof. M Lutsenko.

Key words: language philosophy; linguo-philosophical ideas; modern Ukrainian language.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄЖИ КУРИЛОВИЧА
У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ****Іраїда Галенко***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Єжи Курилович належить до тієї невеликої групи видатних учених, творчість яких визначає нові перспективні напрями у розвитку світової науки, зокрема порівняльно-історичного мовознавства, орієнталістики та загального мовознавства. Вагома наукова спадщина вченого неодноразово привертала до себе увагу дослідників, тоді як його викладацька діяльність залишається майже не висвітленою, хоч ці дві сторони творчого життя Куриловича завжди були між собою пов'язані. Адже Курилович – університетський учений: майже чверть століття він працював у Львівському університеті (з листопада 1921 року по червень 1946 року, крім воєнних років (1941-1944), коли викладав німецьку мову у Польському комерційному училищі); у 1946-1948 роках завідував кафедрою у Вроцлавському університеті, а з 1948 року і до останнього дня свого життя – у Ягеллонському університеті (Краків).

Свою педагогічну діяльність Курилович розпочав ще на студентській лаві. У 1920 році він був зарахований на третій курс романської філології Львівського університету, а у 1921-1923 роках навчання поєднував з працею молодшого асистента першого ступеня кафедри романської філології, якою керував професор Едвард Порембович. В обов'язки асистента входила допомога професорові в науковій, адміністративній та педагогічній роботі, зокрема у проведенні семінарських занять. Професор Порембович швидко оцінив непересічні творчі здібності молодого асистента, нахил його до наукової роботи, бажання поглиблювати свої лінгвістичні знання, прагнення оволодіти різними європейськими мовами, знання арабської мови. В ухвалі вченої ради факультету (№537 від 4.10.1922 року) збереглася характеристика Куриловича-асистента, написана професором Порембовичем: «jest on młodszym pracownikiem najpospolitych, wyjątkowych zdolności» (I, с. 6, 7)¹. Далі зазначено, що Курилович як асистент відзначається надзвичайною сумлінністю у виконанні своїх обов'язків; з докторатом він запізнився з причини воєнної служби та браку двох семестрів для одержання повної університетської освіти.

Як учений і педагог Курилович формувався надзвичайно швидко, хоч вступив на цей ґрунт у зрілому віці. Від природи людина талановита, з аналітичним розумовим складом, всесторонньою освітою, він мав ще й надзвичайно корисні для вченого риси характеру: зібраність, наполегливість, педантизм, і надзвичайну працездатність. Швидкому науковому поступу Куриловича сприяли як його особисті високі якості, так і об'єктивні обставини: творче оточення та прекрасні вчителі. У 20-

---

© Галенко І., 2002

¹ Доповідь на цю тему була виголошена мною на Міжнародній науковій конференції до 100-річчя Ю.Р.Куриловича 10 – 11 жовтня 1995 року.

х роках, коли Курилович виходив на наукову арену, у Львівському університеті працювали визначні учені, формувалися впливові наукові школи. Зокрема, логіко-філософська школа під керівництвом професора

К.Твардовського, яка згодом одержала назву Львівсько-Варшавської і мала значний вплив на розвиток різних галузей логіки і філософії, на семантику, естетику, етику, історію філософії, історію логіки. У той час на філологічному факультеті спільними зусиллями археологів, антропологів, лінгвістів, етнографів, істориків розглядалася складна проблема етногезезу слов'ян і формувалася так звана вісло-одерська гіпотеза слов'янської прабатьківщини. На факультеті функціонувало багато кафедр мовного спрямування: індоевропейського мовознавства, орієнталістики, філології арабської, індійської (староіндійської та новоіндійської), монгольської, іранської, турецької; класичної філології, німецької, польської, романської, руської, слов'янської філології; діяли лекторати з таких мов: англійської, вірменської, грецької, польської, російської, румунської, сербо-хорватської, чеської, причому кількість семінарів та лекторатів помітно зростала до 1935 року.

Творча атмосфера, безумовно, сприяла науковому зростанню Куриловича. У Львові найбільший вплив на нього мали відомі вчені: професори Анджей Гавронський, Тадеуш Лер-Сплавінський, Едвард Порембович, Зигмунт Смогоржевський та ін. Ще у студентські та асистентські роки, вивчаючи романську філологію під керівництвом Е.Порембовича, Курилович проявив значний інтерес до інших індоевропейських мов, а також до мов інших сімей. З 1922 року він вивчав давньоіндійську мову в А.Гавронського (найвизначнішого у ті часи польського орієнталіста, лінгвіста-теоретика і поліглота), литовську і слов'янські мови, балто-слов'янські мовні стосунки, особливо у ділянці акцентології – у Т.Лера-Сплавінського, германську філологію – у професора В.Дольмайєра, давньоєврейську мову – в асіролога, лектора Львівського університету професора

М. Шорра, класичну арабістику – у З. Смогоржевського (вивчати арабську мову почав ще під час студій у Відні). Згодом Є.Курилович оволодів великою кількістю мов, від найстарших до наймолодших, при цьому особливу увагу приділяв архаїчним мовам, очевидно, з огляду на специфіку порівняльно-історичних досліджень.

Початкуючому вченому щастило на талановитих наставників і поза Львовом. Перебуваючи у 1923-1925 роках на навчанні в Парижі як стипендіат польського і французького урядів, Є.Курилович успішно поглиблював свої знання з індоевропейістики та загального мовознавства під керівництвом А.Мейє, його учнів і прихильників – Ж.Вандрієса, Ж.Блока, Ж.Жільєрона, М.Коена. Дещо пізніше (у 1931 – 1932 та 1935 – 1936 навчальних роках) як стипендіат фонду Рокфеллера Є.Курилович, перебуваючи в США, встановив контакти з видатними американськими мовознавцями, а в Європі – з ученими Австрії та Англії. Спілкування молодого дослідника з видатними мовознавцями, психологами, етнографами збагачувало і кристалізувало його лінгвістичний світогляд, що сформувався на засадах порівняльно-історичного і загального мовознавства, ідеях Ф. де Соссюра, французької соціологічної школи та структуралізму.

Власне наукову діяльність Є.Курилович розпочав у 1923 році з застосування порівняльно-історичного методу для з'ясування походження групи слів у романських

мовах у праці «Etymologies romanes». На підставі цього першого дослідження у листопаді 1923 року автор здобув ступінь доктора філософії. Пізніше на матеріалі цієї праці було опубліковано декілька статей.

Друкватися Є.Курилович почав у 1925 році і за час стажування і роботи у Львівському університеті опублікував різними мовами 57 наукових статей, 12 персоналій і дві монографії: «Traces de la place du ton en gathique» (Paris, 1925) і «Études indoeuropéennes» (Kraków, 1935). Науковий доробок ученого у львівський період виявився настільки вагомим, що ім'я його стало широко відомим у наукових колах. Причому вже в 20-х роках чітко окреслились основні риси наукового ідеостилу Є.Куриловича: увага до лінгвістичної теорії, глибокий аналіз дискусійних, маловивчених проблем чи постановка нових, розгляд мовних явищ у системних зв'язках, використання багатого ілюстративного матеріалу з мов різних сімей, надзвичайно чіткий і стислий виклад, поданий на ґрунті нової методології. Новий методологічний підхід дав змогу вченому легко подолати молодогограматичну обмеженість і досить швидко зайняти місце серед тих, хто плідно досліджував дискусійні питання тогочасної науки про мову і закладав підвалини нового етапу у розвитку компаративістики. Навіть перелік назв статей молодого Куриловича певною мірою розкриває масштаби його наукової діяльності на її початку: *Quelques mots romans d'origine orientale* (1925); *Sur quelques mots pré-romans (Apropos de l'ã celtique)* (1925); *Nowy typ pierwiastków indoeuropejskich // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, VI, 1926. – S. 57–60; Indoeuropejskie o,a w językach bałtyckich // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, VI, 1926. – S. 108–109; Miejsce akcentu wyrazowego w języku starszej Awesty // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, VI, 1926. – S. 50–54; Podstawy psychologicznej semantyki // Przegląd Filologiczny, XXX, 1927. – S. 319–322; Э indo-européen et h hittite // Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski. Vol.I. Cracoviae, 1927. – S. 95–104; Les effets du э en indoiranien // Prace Filologiczne XI, 1927. – S. 202–243; Origine indo-européenne du redoublement attique // Eos XXX, 1927. – S. 3–7; Czas i aspekt w językach indoeuropejskich // Spr T-wa Nauk. we Lwowie VII, 1927 [1928]. – S. 124–128; Intonacje litewskie // Spr T-wa Nauk. we Lwowie VII, 1927 [1928]. – S. 82–84; Quelques problèmes metrique du Rigveda // Rocznik Orientalistyczny IV, 1926–1928. – S. 196–218; Un probléem de sandhi i.–e. // Actes du Premier Congrès International de Linguistes á la H^aye. – 1928. – S. 111–113. Усі вони були новаторськими, починаючи з габлітаційної (1926 року).*

Професор А.Гавронський, якому належить докладний аналіз габлітаційної праці Є.Куриловича «Nowy typ pierwiastków indoeuropejskich» назвав її «pierwszorzędną» з огляду на те, що в ній досліджувалося не поодинокі явище, а система голосних з новим типом коренів, і на цій основі автор пояснював шерег подовжень у латинській, албанській, германських та кельтських мовах. На завершення А.Гавронський висловив думку, що Є.Курилович, без жодного сумніву, в короткому часі займе одне з чільних місць у науці (I, с.54). Тоді ж професори-філологи Львівського університету характеризували Куриловича як надзвичайно перспективного ученого і найвидатнішого іраніста Польщі. Ознакою визнання Куриловича науковцями Польщі стало обрання його в 1926 році, попри молодий вік і ще дуже коротку наукову діяльність, дійсним членом Польського Наукового

товариства у Львові. Отже, Є.Курилович стрімко увійшов у науку і вже в 20–30-ті роки проявив себе як мовознавець світового рівня.

У львівський період наукової та педагогічної діяльності вчений успішно досліджував численні питання індоєвропеїстики, ряд проблем загального мовознавства та семітології. Він одним із перших застосував системний підхід у діяхронічних дослідженнях індоєвропейських мов, одним із перших почав використовувати мовні явища з хетто–лувійських мов і зробив відкриття, завдяки яким стало можливим по-новому тлумачити фонетичну та морфологічну системи праіндоєвропейської та ряду інших мов; ним опрацьовані власні варіанти ларингальної концепції та структури праіндоєвропейського кореня; йому належать новаторські праці про інтонацію у литовській, балто-слов'янських мовах, акцентно-інтонаційні стосунки у цих мовах, особливості інтонаційних систем у праслов'янській, грецькій, давньоіндійській, німецькій, давньоскандинавській мовах, про систему російського наголосу, причини пересування наголосу у французькій мові XVI ст., про методику акцентуаційних досліджень, залежність між інтонацією та морфологією, про проблеми метрики в Рігведі, давньогерманській та інших мовах. Чимало уваги вчений присвятив спостереженням над розвитком індоєвропейської морфології, зокрема категорій роду, часу, виду, стану; збагатив набір дослідницьких прийомів завдяки чіткому розрізненню хронологічних зрізів (періодів) у прамові, використанню архаїчних мовних явищ в історії окремої мови для відтворення її попереднього стану (внутрішня реконструкція). Ученому належить низка праць з проблем загального мовознавства, в яких розглядаються психологічні основи семантики (1927), мовна аналогія (1934), лексична і синтаксична деривація в аспекті частин мови (1936), структура морфеми (1938), ергативність і стадіальність у мові (1946), а у пізніших публікаціях розглянута організація мови як знакової системи, групування мовних одиниць у класи та структури за принципами опозитивної та ієрархічної обумовленості, входження звукових елементів у семантичні, введено поняття ізоморфізму, сформульовано семантичний закон зворотної залежності у межах привативної опозиції змісту форми (фонем, морфем і т.п.), її поширення та ін. У Львові Є.Курилович започаткував вивчення деяких питань семітської лінгвістики, зокрема спорідненості між індоєвропейськими та семітськими мовами (1926), історії лабіовелярних звуків в ефіопських мовах (1933); протягом 40-х і наступних років друкувалися нові дослідження, кульмінацією яких стали фундаментальні праці з апофонії у семітських мовах (1961) і порівняльно-історичної граматики семітських мов (1972).

Плідною та багатогранною була викладацька діяльність

Є.Куриловича у Львівському університеті. Вона охоплювала різні ділянки порівняльно-історичного і загального мовознавства і спиралася на величезний мовний матеріал з індо-іранських, албанської, вірменської, балто-слов'янських, античних, романських, кельтських та германських мов. Молодь високо оцінила непересічні творчі якості Куриловича-педагога: широку ерудицію, закоханість у науку, дивовижну пам'ять, оригінальне, нестандартне мислення, уміння в складних питаннях виділяти найсуттєвіші моменти, при аналізі обов'язково спиратися на встановлені передумови і кінцеву мету, чітко висловлювати свої думки тощо. Серед

студентів Курилович незмінно користувався високим авторитетом від самого початку своєї педагогічної діяльності.

Восени 1925 року, повернувшись з Парижа, Курилович працював молодшим асистентом (з 19.11.1923 року він – доктор філософії) на кафедрі індоевропейського мовознавства, допомагав

А.Гавронському вести семінар з іраністики, Т.Леру-Сплавінському – з литовської мови, крім того, як лектор викладав німецьку мову на курсах нижчого і вищого рівня, де аналізував твори В.Гьоте. Після успішного завершення габілітації Є.Куриловича вчена рада гуманітарного факультету університету на засіданні від 1.07.1926 року одностайно ухвалила надати йому право викладання (*venia legendi*) в галузі індоевропейського мовознавства з тижневим навантаженням три години лекційні і дві практичні. Заняття розпочалися 12.10.1926 року і проходили за такою програмою: перший та другий триместри – «Порівняльна граматики германських мов», «Вступ до іранської філології на підставі текстів Авести». Третій триместр: «Порівняльна граматики іранських мов», «Читання та коментування давньогерманських текстів».

У січні 1927 року помер А.Гавронський. У листі в міністерство за № 238 від 22.03.1927 року декан, обгрунтовуючи необхідність збереження кафедри порівняльного мовознавства, просив врахувати думку вченої ради гуманітарного факультету стосовно того, що єдиним і найвідповіднішим кандидатом на керівника кафедри «*jest najwybitniejszy z uczni6w A.Gawrońskiego, obecny docent językoznawstwa por6wnawczego indoeuropejskiego doktor J. Kuryłowicz*» (I, с. 64). Декан вказував на необхідність затвердити його на цій посаді, одночасно надавши звання надзвичайного професора порівняльного індоевропейського мовознавства «*ze szczegulnem uwzględnieniem języków iranskich oraz poruczeniem mu kierownictwa seminarjum tego przedmiotu*» (I, с. 68). Міністерство не поспішало з вирішенням цього питання. Зазначене звання Курилович отримав лише 4 грудня 1928 року, до того ж працював як заступник професора, виконуючи обов'язки завідувача кафедри, з повним тижневим навчальним навантаженням – 5 годин лекційних та 2 практичні. У цей час (1927/28, 1928/29 навч. роки) Курилович викладав курси: «Морфологія германська», «Морфологія грецька», «Історична граматики новоперської мови», «Граматики давньоіндійської мови (з особливою увагою до Авести)», «Мовознавчі вправи на матеріалі литовських текстів за книгою

А.Leskien. *Litauisches Lesebuch*». Заняття з литовської мови Курилович проводив разом з Т.Лером-Сплавінським.

З 15 липня 1929 року з кафедри була відділена індійська філологія, і Курилович залишився керівником кафедри індоевропейського мовознавства. У 1934 році йому надано звання звичайного професора.

За сумісництвом Курилович протягом 1934–1939 рр. викладав студентам-романістам вибрані проблеми романського синтаксису та інші курси романістики. Студентам-германістам у 1939 році читав лекції з історії німецької мови.

В радянський довоєнний період Курилович продовжував працювати на кафедрі на посаді завідувача. В часи німецької окупації університет був закритий. З 2 серпня 1944 року, після звільнення Львова, Курилович виконував обов'язки керівника кафедри східних мов, незабаром був призначений професором і завідувачем кафедри

загального мовознавства і за сумісництвом – керівником кафедри німецької філології. 16 червня 1946 року він звільнився з роботи у зв'язку з від'їздом до ПНР.

Працюючи у Львівському університеті, Курилович читав лекції, вів семінарські, частково практичні заняття. Навіть побіжне ознайомлення з тематикою прочитаних курсів, їх чисельністю, кількістю використовуваних мов викликає глибоку шану до професора і добру заздрість студентам, які мали щасливу можливість вчитися у нього. Ось назви курсів, які читалися ним у 30-х роках:

– 1930/31 навч. рік: Вступ до мовознавства; Проблема єдності балто-слов'янських мов; Мова староісландська.

– У 1931/32 навч. році Курилович перебував у відрядженні в США та Австрії.

– 1932/33 навч. рік: Вибрані проблеми індоєвропейського синтаксису; Мовознавство індоєвропейське; Хеттська мова.

– 1933/34 навч. рік: Порівняльна граматики індоєвропейських мов: Вступ. Фонетика. Мова давньоірландська як вступ до кельтської філології; Вступ до середньоперської мови.

– 1934/35 навч. рік: Порівняльна граматики індоєвропейських мов (Продовження); Вступ до давньогерманської мови; Давньогерманські тексти.

– 1935/36 навч. рік: Порівняльна граматики індоєвропейських мов (Продовження); Давньовірменська мова на порівняльному тлі. Крім того, кількомісячне наукове відрядження до Лондона та Відня.

– 1936/37 навч. рік: Мова Авести; Історична граматики давньогрецької мови; Індоевропейські народи та їхні мандри.

– 1937/38 навч. рік: Історія давньогрецької мови; Вступ до германського мовознавства; Давньоірландська мова.

– 1938/39 навч. рік: Нарис історії німецької мови; Історична граматики грецької мови; Вірменська мова на порівняльному тлі; Граматики литовської мови.

– 1939/40 навч. рік: Порівняльна граматики латинської мови; Проблеми індоєвропейської акцентології; Давньоірландська мова як вступ до кельтської філології.

Лекційні курси Куриловича можна поділити на дві основні групи: курси першої групи орієнтовані на одну мову, яка розглядається в порівняльно-історичному або описовому аспекті; лекційні курси другої групи скеровані на викладання основ лінгвістичної теорії, як «Вступ до мовознавства», «Індоевропейське мовознавство» та ін., причому інколи обиралася часткова, але актуальна і дискусійна проблема, наприклад: «Проблема єдності балто-слов'янських мов», «Вибрані проблеми індоєвропейського синтаксису», «Проблеми індоєвропейської акцентології» тощо. Перегляд лекційної тематики вказує на тенденцію до зростання курсів з узагальнюючим змістом при збереженні пильної уваги до висвітлення системно-структурної організації окремих індоєвропейських мов, їх історії та зв'язків із спорідненими мовами, реконструкції елементів різних рівнів мовної системи. Лекції читалися без конспектів, з використанням величезного, добре підбраного ілюстративного матеріалу. Навчальна програма 1936/37 року та лекції під назвою «Лінгвістика і соціологія», прочитані професором в університеті та Інституті Польщі – Румунії у Бухаресті (1937), свідчать про інтерес його до питань соціолінгвістики.

Значну увагу Курилович приділяв семінарським заняттям, адже вони займали вагоме місце у формуванні і відпрацюванні навичок самостійної дослідницької діяльності студентів. Семінари відбувалися щотижнево протягом навчального року і скеровувалися на всебічний аналіз текстів: 1) читання, лінгвістичне та філологічне коментування; 2) звіт про прочитану нову літературу з індоевропейстики і теорії мови; 3) виконання невеликої дослідницької праці з вузлого питання порівняльної граматики чи однієї мови. Вивчалися пам'ятки, написані древніми мовами: «Авеста», «Рігведа», готська біблія, осксько-умбрські, литовські та інші тексти.

Відзначаючи індивідуальні риси Куриловича-педагога, варто повести паралель зі стилем його наукових праць. Відомо, що вони присвячені вирішенню найскладніших проблем, містять нові, добре аргументовані висновки, які автор постійно поглиблював у своїх наступних дослідженнях. Виклад думок чіткий, стислий, майже математичний, мовні ілюстрації добре підібрані і зібрані самостійно з багатьох джерел (1, с. 59, 67; 2, с. 59). У його публікаціях нема жодного зайвого слова чи речення.

Подібні риси були притаманні Куриловичу-викладачеві. У своїй педагогічній діяльності він керувався принципом активізації уваги аудиторії, стимулювання творчого потенціалу слухачів змістом і формою викладання запропонованої теми, яка висвітлювалася чітко, логічно і лаконічно на рівні сучасної наукової теорії та добре підбраного багатого мовного матеріалу, почерпнутого з авторитетних джерел. Лекції і семінари професора несли нові наукові ідеї, у тому числі свої, хоч їхній зміст не був дзеркальним відображенням власних наукових здобутків. Якщо використати сучасну методичну термінологію, то, напевно, можна сказати, що виклади Куриловича здебільшого були проблемними. Авторитет його серед студентів і колег був надзвичайно високим, а позитивний вплив викладача на слухачів було помічено ще на початку його педагогічної діяльності. Так, професор А.Гавронський писав, що Курилович на заняттях з іраністики у 1925/26 навчальному році давав «*nowe z tej dziedziny rozprawy*» (1, с.52), професор Т.Лер-Сплавінський відзначав вміння викликати «*wśród słuchaczy żywe zainteresowanie dla tego działu nauki*» (1, с.65), декан гуманітарного факультету в одному з листів у міністерство звертав увагу на те, що Курилович своїми викладами для романістів «*skupił znaczniejszą ilość studentów*» (1, с.214) тощо.

Як університетський професор, Є.Курилович активно сприяв підготовці високоосвічених учителів-словесників, науковців. Частина з них продовжувала наукову і педагогічну діяльність у стінах рідного університету, як О.Домбровський, І.Гузар, Й.Дідик, Б.Задорожний, С.Кашцій, Й.Кобів, І.Ковалик, Ю.Мушак, І.Обуховська, М.Онишкевич, С.Палятинська, О.Ріпецька, Г.Розенштраух, М.Свенціцька та ін. Професори Б.Задорожний, Й.Кобів,

О.Ріпецька згадували, що лекції залежно від аудиторії Є.Курилович читав кількома іноземними мовами; мовні явища висвітлював у системних зв'язках, проводячи багаті паралелі між різними індоевропейськими мовами; велику увагу приділяв аналізу древніх текстів; у ході викладання посилався на погляди видатних учених, із сучасних мовознавців виділяв Е.Бенвеніста, Г.Гірта, Ф.Зоммера. Манера викладання була досить стриманою, погляд зосереджений, часом – заглиблений. Професор не вдавався до зовнішніх ефектів, сміливо вводив нові поняття і терміни,

маючи на меті дати студентам глибокі знання і скерувати на самостійне подальше опрацювання теми. Для початківців, недостатньо підготовлених студентів такі лекції та семінари не були легкими. Подібно до того, як наукові статті Курилович писав для мовознавців, яким відомі найновіші дослідження, так і в аудиторії він орієнтувався на кращих. Кому було важко, мусив підтягнутися. Однак на іспитах професор особливих вимог не виставляв, до студентів ставився доброзичливо, у побуті навіть допомагав деяким у працевлаштуванні. На прихильне ставлення професора студенти відповідали повагою і сумлінним ставленням до навчання.

Професор Єжи Курилович не розробляв нових дидактичних теорій, не писав підручників і методичних посібників. Він був унікальним ученим, неповторним педагогом.

Історія високо оцінила професора Є.Куриловича як феноменального ученого, який живе і житиме у своїй науковій спадщині, у пам'яті його учнів.

1. Обласний архів Львівської області. Фонд 26. Опис 5. Справа 1023.
2. Rusek Jerzy. Jerzy Kuryłowicz as a Teacher // Jerzy Kuryłowicz (1895–1978). Materials from the Scientific Session... on March 11- th 1978. – Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, 1980.
3. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1925/1926 – 1938/1939. Lwów, 1926–1939.

SHEVCHENKIANA BY VERA RICH

Roksolana Zorivchak

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Uniwersytetska St., Lviv, 79000*

The aim of the present contribution is to bring Shevchenkiana of Vera Rich (Vera Rich's worthily presented Ukraine to the world.

Key words: Shevchenkiana; Translation Studies; creative; target culture; source text

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СПОСОБІВ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ
В РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ¹**

Алла Паславська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Заперечення належить до універсальних мовних категорій. Його значення можна звести до оператора, що перетворює хибне речення на істинне і навпаки. Формальна реалізація заперечення виявляє значну варіативність. Типологічний аналіз різноструктурних мов дає змогу виділити щонайменше п'ять можливих способів репрезентації предикатного заперечення: у вигляді афікса (префікса, суфікса, циркумфікса) в складі повнозначного дієслова, заперечної частки, спеціального допоміжного заперечного дієслова, комбінації заперечної частки та допоміжного дієслова, спеціального дієслова-оператора.

Дослідження категорії заперечення бере свій початок у стародавній філософії (3 ст. до н.е.), яка розглядала заперечення як реальне небуття [1]. Платон намагався пояснити заперечення онтологічно, як відносне буття, що реалізується за допомогою поняття іншого, відмінного. Однак першим, хто відійшов від питань чистої онтології і звернувся до розгляду взаємозв'язку між мовним та логічним запереченням, був Арістотель [2]. Розпочата ним дискусія не лише не втратила своєї актуальності, але й дістала розвиток у сучасній теорії мови. Суть її основних положень стосовно способів реалізації заперечення у різноструктурних мовах можна окреслити наступним чином: незалежно від структурної специфіки заперечного експлікатора, у природних мовах спостерігається послідовна асиметрія між морфологічним оформленням заперечення та його семантикою. Рефлексом такої асиметрії можна вважати два процеси. По-перше, морфологічна репрезентація у реченні декількох заперечних елементів не призводить до появи більш як одного семантичного заперечення². По-друге, позиція семантичного заперечення, що має вирішальне значення для інтерпретації змісту висловлення, як правило, відрізняється від місця його морфологічної реалізації. Метою даної статті є інвентаризація наявних експліцитних³ способів реалізації предикатного заперечення та їх типологічний опис.

Заперечення без сумніву належить до мовних універсалій, тому що кожній з мов притаманні певні засоби вираження заперечення [3, 4, 5, 6, 7, 8]. Однак ледви чи знайдеться навіть серед близькоспоріднених мов такі, в яких реалізація заперечення є ідентичною. Для прикладу можна навести українську та російську мови як представниць східної групи слов'янських мов. Поряд зі спільними для обох мов заперечними конструкціями та афіксами лише в українській мові наявні заперечні лексеми *немає, нема*, частка *ані* та заперечні словотворчі елементи *ні-*(наголошене), *ані-, зне-*. Специфіку заперечення російської мови експлікують слова *нет, нельзя* та

© Паславська А., 2002

1 Автор висловлює щире подяку проф. Помірковій Р.С. за змістовні зауваження та пропозиції щодо подальшої розробки проблематики заперечення

2 Ми не беремо до уваги випадків подвійного заперечення, результатом якого є ствердження, напр. (Він не безгрішний $\Rightarrow$ Він грішний)

3 Імплицитне заперечення у даній статті не розглядається

префікси *вне-, не-* (наголошене). Очевидно, що актуалізація заперечення у неблизькоспоріднених мовах виявляє ще більше диференційних ознак. Насамперед зазначимо, що залежно від того, який компонент речення потрапляє в оперативну ділянку заперечення, ми розрізняємо абсолютне заперечення (1), заперечення предиката (2), контрастне (3) та лексичне заперечення (4) (див. також [9, 10, 11])

Абсолютним ми вважатимемо заперечення, яке традиційно застосовується у формальній логіці для позначення хибності попереднього судження: *невірно, що P*. У мові таке заперечення реалізується переважно як негативна реакція на попереднє твердження:

(1) *Ні, ти не вмириш*, ти щастя поховаєш ... (Л. Українка)

Однак у мові заперечуються в основному не речення, а *предикати*:

Ich kenne mancher Menschen Sinn

Und *weiß nicht*, wer ich selber bin! (Ф. Ніцше)

Облігаторною ознакою *контрастного* заперечення, що супроводжується відповідним логічним наголосом, є можливість протиставлення:

Я *не* люДИна, я рослина,⁴

а часом я мале листя. (Б.-І. Антонич)

В українській мові протиставлення реалізується головню за допомогою сполучника *a* чи паузи після експонента контрастного заперечення. У німецькій мові виразником контрастного заперечення є в більшості випадків фраза, що починається з *sondern* (S-Phrase) [дет. 10].

(4) *Nicht Taras hat das gesagt, sondern Nataly*

Відповідні засоби є й в інших індоєвропейських мовах, наприклад у польській:

(5) *Piotr przyjechał nie na weekend, ale tylko na sobotę*

чи іспанській:

(6) *No es probable, sino cierto/ es cierto.*

У деяких мовах заперечення може навіть змінювати свою форму, в залежності від того, чи присутній елемент контрасту (напр. перське *na* [дет.5. С. 232], або мати спеціалізовані для контрастного заперечення засоби, як французьке *non* [12, 13]:

(7) *Max a bu non pas du vin, mais de l'eau.*

Заперечення може також реалізуватися у межах непредикатної лексеми, за допомогою словотворчих елементів – префіксів, суфіксів, циркумфіксів:

(8) Нім.: *Dein unhöfliches Benehmen ist eckelhaft.*

Об'єктом нашого дослідження є, як зазначено вище, заперечення предикації та форми його мовної експлікації.

Категорія заперечення є зазвичай різноструктурним феноменом. Згідно типологічних досліджень [3, 4, 5, 14] існує щонайменше п'ять типів реалізації предикатного заперечення.

Морфологічне заперечення здійснюється за допомогою афіксації, що передбачає значну варіативність поєднання заперечних префіксів/суфіксів з основами різних частин мов. В англійській мові – ці основи представлені насамперед відіменниковими та відприкметниковими основами: *unacceptable, endless* і т.д.

---

4 Великі літери позначаються інтонаційно піднесені (наголошені) частини слова, фрази чи речення (див. [17])

Дієслова з заперечними афіксами мають значення не заперечення, а радше привативності чи протиставлення, за винятком декількох дієслів: *unlike, disbelieve, mistrust*. Подібна ситуація в німецькій мові, де лексичне заперечення також може реалізуватися за допомогою префіксів *un-, nicht-*, суфіксів *-los, -leer, -frei* та запозичених з латинської мови префіксів *a-(an-), in-(il-, ir-, im-), non-*. У дієсловах заперечення може бути представлено лише як складовий елемент комбінованого значення префікса. Так, значення німецького префікса *ent-* (український еквівалент – префікс *без-*) складається з двох компонентів: *nicht+mit* (в українській відповідно *не+з*) [дет.15]. Однак у багатьох мовах наявні синтетичні засоби вираження заперечення, що поєднуються не лише з іменними, але й з дієслівними основами. Так, за допомогою афіксальної морфеми у складі дієслова, заперечення реалізується у турецькій мові - *gög-mü-yor-um* “Я не бачив”; японській - *samu-na-katta* “Було не холодно”; арабській - *mafiish biira hina* “Тут немає пива” [дет.4, 5, 16]. Характерно, що заперечна морфема може приєднуватися суфіксально до основи дієслова або його особових закінчень (японська, тюркські мови, ескімоська та алеутська мови) чи передувати кореневій основі у вигляді префікса (іранські, новоіндійські мови). У шотландському діалекті англійської мови заперечні форми Present і Past Participle також будуються за допомогою префікса *on-(=un-)*: *onbeen (=not, without being), onhad, onhen (=not, without having)*.

В абхазько-адигських мовах Кавказу дієслово заперечується префіксом чи суфіксом в залежності від того, чи воно перехідне або неперехідне. А в деяких індіанських мовах Америки заперечення може реалізуватися одночасно за допомогою префікса і суфікса, наприклад, у мові камаюра: *a-ha* означає “я йду”, а “*n-a-ha-ité*” – його заперечення “я не йду”. Таке ж циркумфіксальне заперечення мають мови ірокезькі та сіу [дет.14]. Статистичні дані типологічних досліджень, об’єктом яких були 240 з усіх наявних мовних груп, коштують, що заперечення у вигляді морфеми в складі дієслова є найбільш продуктивним типом – 45% [3. С. 11].

Оформлення заперечення у вигляді частки також має широкий мовний вжиток (згідно статистики - 44.9% [3. С. 11]. Індоевропейська частка **ne* – одна з найстаріших заперечних часток (санскрит *na*, гот. *ni*, лат. *ne*, слов’ян. *ne*). Паралельно з нею, для вираження заборони у деяких мовах індоевропейської зони паралельно вживалася спеціальна частка *té* (напр. санскрит *má*, вірменське *mi* і т.д.) [18. С. 381- 382]. Слов’янські мови не мають особливої форми для вираження заборони, вони послуговуються для цього поліфункціональними частками *ne* або *ni*.

Первинно частка *ne* була автономною. Її семантична дія могла поширюватися на будь-який компонент індоевропейського речення. Поступово заперечне значення слабшало і *ne* приєднувалася проклітично до інших слів (дієслів, займенників) для свого підсилення (слов’янські, балтійські мови). Так, у результаті клітизації *ne* з допоміжним дієсловом бути виникають форми рос. *ně* ($\leftarrow ne\ estь$) *kogda schoditь*, польськ. *nie* ($\leftarrow ne\ estь$) *boga*.

У ході історичного розвитку індоевропейські заперечні частки зазнали чималих структурних видозмін. У німецькій мові, наприклад, мононегативна система заперечення у вигляді частки *ne* пройшла еволюцію - через полінегативну - до сучасного мононегативного стану, де головним засобом вираження заперечення є частка *nicht* або заперечні квантори *niemand* “ніхто”, *nichts* “ніщо”, *keiner* “жоден” і

т.д. Даний процес був зумовлений фонетичним ослабленням частки *ne*>*en-* (*-n*). У результаті цього паралельно з нею для підсилення могло вживатися заперечення *niht*, що походить від заперечного прислівника *nieht* – стягнутої форми прислівника *niowiht* (“ніщо”). Вживаючись спочатку паралельно, *niht* пізніше повністю витісняє стару частку *ne*. Даний процес відомий у лінгвістиці під назвою циклу Єсперсена [19], коли ослаблене заперечення підсилюється певним емпатичним елементом, який пізніше набуває функції заперечення і витісняє спочатку частково, а пізніше цілком, первинний заперечний елемент.

У сучасній французькій мові спостерігається подібний процес:

- (9) Старофр.: jeo ne di
 (10) Новофр.: je ne dis pas

Про те, що *pas* вже не сприймається як емпатичний елемент свідчить той факт, що у нормативній мові він не може елімінуватися, тобто функція підсилення фактично втрачається і колишній емпатичний компонент переймає функцію власне заперечення. Таким чином у мові з'являється нове заперечення, а старе має тенденцію до поступового відмирання. Розмовний варіант сучасної французької мови засвідчує даний процес [10, С. 91]:

- (11) Розм. новофр. je dis pas

Головними засобами вираження заперечення в українській мові також є частки, а саме *не* або *ні*, які успадковано з праслов'янської мови. Однак в процесі становлення сучасної системи заперечних засобів відбулися істотні зміни. Головна відмінність полягає в тому, що старослов'янська мова знала моно- та полінегативні конструкції [20], в той час як сучасна українська мова є виключно полінегативною⁵. У Лаврентіївському літописі (1377) зустрічаємо, наприклад, *ніколи же всяду на нь* [21]. Вважається навіть, що конструкції з одним запереченням були первинними. Цікаво, що паралельне вживання часток *не* та *ні* підпорядковувалося певній схемі: дієслово заперечувалося часткою *не*, а керовані ним члени, починаючи з другого – часткою *ні/ані*, наприклад у старій українській мові [21]:

- (12) Воды ани колодеза вь замьку неть [21. С. 462]

Однак поряд з ними вживалися конструкції з часткою *ні* при кожному заперечному члені, якими головно послуговується сучасна українська мова.

- (13) Погано, коли немає ні грошей, ні друзів,
 хоча в художньому тексті можна зустріти і заперечні архаїзми:

- (14) Не спинала весна крові, Ні злості людської (Т. Шевченко)

Безперечно, що вживання плеонастичних конструкцій, яке логічно вписується в систему східнослов'янського повноголосся, надає запереченню особливої милозвучності та ритміки. Однак з точки зору семантики ледви чи можна констатувати наявність у слов'янських мовах “сильнішого” заперечення.

Окремою формою реалізації заперечення є вживання *спеціального заперечного дієслова*, як це відбувається, наприклад, у більшості уральських мов [14]. Так, у фінській мові заперечне дієслово, яке фактично виконує функцію допоміжного

⁵ Ми не беремо до уваги заперечні слова ніколи, нічого і т.д., які вживаються у інфінітивних реченнях: Мені ніколи, Нічого тобі тут робити, які утворилися в результаті злиття в одній формі заперечної частки, дієслова та займенника

дієслова, відмінюється за особою та числом, поєднуючись з інфінітивною формою повнозначного дієслова (напр. дієслово *lukea* ‘читати’, цит. за [22. С. 203- 207]):

(15) Фінська мова:
 minä en lue ‘я не читаю’ me emme lue
 ‘ми не читаємо’
 sinä et lue ‘ти не читаєш’ te ette lue ‘ви не
 читаете’
 hän ei lue ‘він не читає’ he eivät lue ‘вони не
 читають’

Наступним формальним різновидом заперечення є комбінація *заперечної частки* та *допоміжного дієслова*, як наприклад, в англійській мові:

(16) Англ.: Bill met Monika Bill did not meet Monika.

До XIV ст. в англійській мові, як і в інших індоєвропейських мовах, для заперечення будь-якого члена речення використовувалася частка *ne*. З середини XIVст. вона поступово перестає вживатися з дієсловом. Натомість займенник *nōht* (*nāht*), який спочатку виконував функцію емпатичного підсилення заперечного прислівника *nā*, на кінець XIVст. цілком витісняє цей прислівник і перетворюється в єдиний засіб предикатного заперечення у вигляді форми *not* після допоміжного дієслова *do* [23. С. 68-69].

Для повноти аналізу слід згадати ще один спосіб передачі заперечення – за допомогою *спеціального дієслова*, яке не є допоміжним, як напр. у фінській мові, а виконує функцію оператора, поширюючи свій вплив на решту речення. Такий тип властивий, наприклад, тонганській мові з малає-полінезської мовної родини (заперечне дієслово *ikai*, *na'e* та *ke* маркують аспект) [5]:

(17) Тонганська мова
 Na'e 'alu 'a Siale ‘Чарлі пішов’
 Na'e 'ikai ke 'alu'a Siale ‘Чарлі не пішов’

Необхідно зазначити, що список типів реалізації заперечення можна було б значно поповнити за рахунок а) заперечних кванторів, як *niemand*, *never*, *ніхто*, *ніщо*; б) заперечних афіксів, напр. *un-*, *a-(an-)*, *-los*, *ne-*, *без-*; в) імпліцитного заперечення *Er und faul?* = *Er ist nicht faul*, *Вона і закохана?* = *Вона не закохана*. Однак об'єктом даної статті було головно експліцитне заперечення предиката. У залежності від способу формальної реалізації такого заперечення можна виділити п'ять основних груп: 1) у вигляді афікса в складі повнозначного дієслова; 2) частки; 3) спеціального допоміжного заперечного дієслова; 4) комбінації заперечної частки та допоміжного дієслова; 5) спеціального дієслова-оператора.

1. Рой М. История индийской философии. М., 1958.
2. Аристотель. Соч. в 4-х т., т. 1. М., 1976; т. 2. М. 1978.
3. Bernini G. and P. Ramat. Negative Sentences in the Languages of Europe. A Typological Approach. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. [= Empirical Approaches to Language Typology, 16; ed. G. Bossong and B. Comrie.], 1996.
4. Dahl Ö. Typology of sentence negation. In: Linguistics 17(1-2), 1979. P. 79-106.

5. *Payne J.R.*. Negation. In: Shopen, T. (ed.): *Language typology and syntactic description*. Vol. 1 (Clause structure). Cambridge: Cambridge University Press, 1985. P. 197-242.
6. *Dryer M. S.* Universals of negative position. In: Hammond, M., E.A. Moravcsik and J. R. Wirth (eds): *Studies in Syntactic Typology [= Typological Studies in Language 17]*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1988. P. 93-123.
7. Croft W. The evolution of negation. *Journal of Linguistics* 27, 1991, P, 1-27.
8. *Kahrel P.* A typology of term negation. Ms., University of Amsterdam, 1989.
9. *Blaszczak J.* Investigation into the Interaction between Indefinites and Negation in Polish, Humboldt-Universität zu Berlin: Unpublished Dissertation, 2000.
10. *Jacobs J.* *Syntax und Semantik der Negation im Deutschen*. München: Fink, 1982.
11. *Stechow A. von.* Semantische und morphologische Negation: - Talk presented at the University of Vienna, 1998.
12. *Gross M.* Une analyse non présuppositionnelle de l'effet constatif. In: *Linguisticae Investigationes* 1, P. 39-62.
13. *Horn L. R.* *A Natural History of Negation*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1989.
14. *Бондаренко В. Н.* Отрицание как логико-грамматическая категория. - М.: Наука, 1983.
15. *Paslawska A.* Transparente Morphologie und Semantik eines deutschen Negationsaffixes // *Linguistische Berichte*. - N. 175, 1998. - S. 353-385,
16. *Ouhalla J.* Sentential negation, relativized minimality and the aspectual status of auxiliaries. *The Linguistic Review* 7, 1990. P. 183-231.
17. *Bussman H.* *Lexikon der Sprachwissenschaft*. - Stuttgart: Kröner, 1983.
18. *Мейє А.* *Общеславянский язык*. М.: Изд-во ин. лит-ры, 1951.
19. *Jespersen O.* Negation in English and other languages. *Historisk-filologiske Meddelelser* 1. 1917. P. 1-151. Reprinted in *Selected Writings of Otto Jespersen*. London and Tokyo: George Allen & Unwin, Ltd. and Sejo Publishing Co., Ltd., 1962.
20. *Бурдин С. М. и др.* *Старословянский язык*. Ташкент: Учитель, 1966.
21. *Безпалько О. П. та ін.* *Історична граматики української мови*. К.: Радянська школа, 1962.
22. *Серебренников Б. А.* *Историческая морфология мордовских языков*. М., 1967.
23. *Костромина Т.* *История развития средств выражения отрицания в английском языке с VII по XVII век // Свердловский гос. пед. ин-т. Сб. науч. студ. работ. Филолог. заметки. Свердловск, 1975.*

NEGATION SENTENCES FROM A TYPOLOGICAL POINT OF VIEW

Alla Paslawska

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

Negation is generally considered to be one of linguistic universals. The semantic aspect of negation can be traced back to an operator. This operator turns a true statement

into a false one and vice-versa. In contrast, the formal realisation shows essential variety. The typological investigation proves the existence of at least five versions of sentence negation realisation:

- a constituent morpheme of the verbal complex
- particle
- special auxiliary negative verb
- combination of auxiliary negative verb and particle
- special operator verb

Key words: Negation, Language universals, Typology.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА**Роман Дудок***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Мета статті дослідити головні напрями розвитку концепції значення слова. Лінгвісти розглядають численні смисли слова в залежності від контексту у якому вони зустрічаються. Мовознавці не пояснюють звідки такі численні смисли беруться і як їх відрізнити один від одного. З метою класифікації смислів дослідники беруть до уваги лише загальне значення. Однак лінгвістична сутність самого значення його інваріанта залишається не розкритою. В статті проаналізовано концепцію інваріантного значення, котре дає пояснення численним словосполученням у контексті.

Складність та багатоаспектність проблеми значення слова загальновідомі і, незважаючи на численні дослідження у цій галузі, на сьогодні точаться постійні наукові суперечки щодо пояснення його як структури, так і семантики. Традиційно мовознавці значну увагу приділяють розробці питань лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) слова, відношенням їх похідності та взаємозв'язкам між ними в межах лексико-семантичної (сислової) структури (В.В.Виноградов, О.І.Смирницький, В.А.Звегінцев, І.В.Арнольд, А.А.Уфимцева, Л.М.Васильєв, М.В.Нікітін, О.Г.Беляєвська та ін.). Постає запитання: як можуть семантично різні утворення (ЛСВ) об'єднуватися в одну смислову структуру на основі лише формально-функціональної тотожності слова, що призводить до полісемії чи омонімії?

Виділення та з'ясування суті семантичного інваріанта слова в парадигматичному плані мови і його ролі у формуванні (утворенні) різних смислів вживання в синтагматичному плані, на нашу думку, усуває згадані вище суперечності між тотожністю форми і відмінністю семантичних змістів різних ЛСВ того самого слова. Одним з найважливіших завдань дослідження в галузі семасіології швидше є визначити, як утворюється кожен новий ЛСВ, а не те, які існують відношення похідності між уже готовими ЛСВ.

Не викликає сумніву як в теоретичному, так і в практичному планах мови, що вивчення механізму утворення різних ЛСВ полягає у розпізнанні та виділенні різних смислів семантичного інваріанта та його ролі у виникненні кожного наступного смислу вживання слова.

Оскільки у будь-якій мові кількість слів для позначення безлічі предметів чи понять обмежена, одно-однозначного відношення між словами і поняттями не може бути. Одне слово може позначати кілька предметів (полісемія) і кілька слів - один предмет (синонімія). Якщо ж вважати різні об'єкти, позначені одним словом, різними його значеннями, то це не узгоджується з фундаментальними філософськими принципами одно-однозначного відношення між формою і змістом: кожна форма має свій зміст і навпаки. В такому разі ми повинні визнати, що кожне інше значення утворює окреме слово і тому там, де є два різні значення, маємо два різні слова [1, с.198], бо, як зауважив Б.Рассел, ми не даємо двох імен одній речі, або одного імені двом речам [2, с.18]. Крім того, якби слова були "нерухомі" і кожне з них виконувало

б функцію номінації, то мова стала б простим набором етикеток [3, с.85]. Залишається, отже, інший шлях: та сама форма (слова) може набувати “різного змісту”, але не одночасно, а послідовно, тобто в найменшій можливій одиниці часу і простору свого вживання в мовленні [4, с.30]. Звідки, наприклад, беруться одночасно такі різні значення у словах **head**: 1) *the hat on his head*; 2) *the head of the line*; 3) *the head of the firm*; 4) *a head of a cabbage*; 5) *the revolt came to a head* [5, с.11]; голова – (1) верхня частина тіла людини; (2) черги; (3) фірми; (4) капустини; (5) нариву. Це спричиняє ще складнішу проблему зміни значення слова: яким чином одне і те саме слово – знак співвідноситься послідовно з різними значеннями.

Справжню суть значення було висловлено ще в геніальних здогадках античних філософів. Так, на думку Платона, слово, крім свого значення (тобто позначеного предмета) та своєї звукової форми має ще одну властивість, яку він назвав ідеєю, образом слова, і зауважив, що зовсім непотрібно відтворювати всі риси, притаманні предметові, щоб створити образ [6, с.105]. У цій здогадці виражена узагальнювальна природа слова і узагальнена та абстрагована сутність його значення. Думку про узагальненість значення повторив у минулому столітті Г.Пауль. Він вважав, що значення, якого набуває слово у кожному акті мовлення, не обов’язково повинно збігатися із значенням, притаманним слову як такому згідно з узусом [7, с.93-94].

Ідея (образ) слова, сформульована у працях античних філософів, знайшла відображення також у роботах лінгвістів кінця XIX століття у понятті внутрішньої форми слова [1, с.47]. “Внутрішня форма”, на нашу думку, не розкриває суті поняття. Слово як матеріальний (графічний) звуковий знак має лише зовнішню, щодо його значення як ідеальної сутності, пов’язаної зі свідомістю людини, форму. Зміст цього терміна уточнює Ю.С.Степанов зазначаючи, що не слова мають внутрішню форму, а люди приписують її словам; самі носії мови виділяють з лексичного значення найбільш релевантні диференційні ознаки, які, оскільки є спільними, сприяють і забезпечують взаєморозуміння [8, с.11,16]. Була спроба сконструювати загальне значення із компонентів окремих різних значень. Так, на думку Є.Куриловича, загальне значення - це абстракція [9, с.46]. Візьмемо для прикладу, два значення слова **осел**: 1) тварина; 2) людина – “істота дурна і вперта”. По-перше, таких неповноцінних істот в дійсності не буває, а по-друге, якщо поєднати всі ознаки обох значень, то дістанемо “поняття-монстр”, якого так само не існує. Отже, метод “компонентного синтезу” виявився штучним, непродуктивним як у теоретичному, так і в практичному планах. Завдання, на наш погляд, полягає не в тому, щоб конструювати об’єкти з різних значень, а пояснити закономірності вживання одного і того ж слова для позначення послідовно різних об’єктів.

Л.В.Васильєв вважає, що речення “1.Я иду на рынок. 2. Эти товары хорошо идут на внешнем рынке. 3. Этот костюм тебе идет” – нічого спільного в понятійному змісті не мають. Однак усі три різні процеси справді позначаються одним і тим самим дієсловом “идти” у різних одиницях актуалізації. Постає запитання: це три різні слова чи три різні значення? Однозначної відповіді немає. Отже, ідея загального значення як синтезу компонентів різних значень у практичному плані нічим не підтвердилася [10, с.143].

Паралельно з розробкою теоретичної ідеї узагальненого значення слова розвивалися практичні методики виявлення та опису основного значення, у

відповідності до якого усі інші були б похідними. Ю.С.Степанов зазначає, що основним вважається те значення, яке не визначається контекстом і не залежить від нього. Виділення основного значення позбавляє його системонабутих властивостей, оскільки воно визначається в термінах цілісного уявлення суб'єкта про позначений предмет, а не як елемент лексико-семантичної системи мови [8, с.2].

Основне значення створює проблему похідності інших значень **head** - 1) шапка – “головний убір” і “спільний заголовок у газеті”. Крім того, виникає проблема відмежування значення від вживання. Чому, наприклад, "шапка" на позначення заголовка вважається значенням, а “підвал” – стаття в нижній частині сторінки газети – вживанням? Адже мова йде так само про певний об'єкт у всій його цілості в обох випадках, і в обох випадках кожен із позначених об'єктів вважається значенням слова.

В останні роки на основі експериментальних даних висунуто гіпотезу про наявність ядра в лексиконі, елементи якого мають найбільшу кількість асоціативних зв'язків між лексичними одиницями мови [11, с.13]. Нас цікавить тут інтралінгвістична сутність значення як елемента лексико-семантичної підсистеми мови. Отже, головне (як і загальне) значення, з'ясувалося, є зовнішньо-лінгвістичним фактором, який не може пролити світло на сутність самого значення. У зв'язку із згаданим вище, дослідники в останні роки намагаються пізнати внутрішньомовну сутність значень як щось стабільне, інваріант.

Найбільш загальне визначення інваріанта дають філософи : значення є інваріант інформації, яку несе знак, тобто те, що залишається стійким у варіаціях інформації [12, с.14]. Поняття інформації, яку містить слово-знак, уточнив В.М.Солнцев, зазначаючи, що значення - це спрощене поняття, стабільна частина в понятті, той мінімум ознак поняття, який закріплюється за мовним знаком, що робить слово зрозумілим та дає йому можливість функціонувати в мовленні [13, с.117]. У цих роздумах автора чітко простежується спроба формування семантичного стабільного інваріанта як внутрішньомовного, а не зовнішньомовного компонента лексико-семантичної системи мови.

Наступні дослідження семантичного інваріанта показали, що він не є монолітним, а складається з дискретних неподільних одиниць змісту – сем. Значення, на думку Ю.Д.Апресяна, можна уявити як суму або пучок елементарних значень (сем, семантичних множників, семантичних компонентів). Вважається, що такі семи утворюють семантичну структуру [14, с.106]. У дослідженні значення як семантичного інваріанта, на нашу думку, не з'ясованим залишається, як функціонує виділений інваріант, як те саме слово зі своїм інваріантним значенням набуває різних значень. У зв'язку з цим варто згадати М.Бреалю, а саме його ланцюжковий тип зміни значення, який полягає у тому, що у слові зі значенням А з часом з'являється інше значення В, згодом перше А відпадає і залишається лише друге В і так далі [15, с.122].

Мова як комунікативна система повинна мати стабільні елементи, і, якщо вони змінюються частково, то як виявити її спільну частину у новому смислі? Можлива відповідь, що все залежить від контексту, але контекст є похідним від значення слова, тому знову постає запитання, як певне слово з попереднім значенням може опинитися в контексті з іншим значенням? Адже для сполучення з іншими словами в

контексті слово повинно мати значення до того, як воно увійде до складу сполучення, а не набувати його *post factum* [4, с.9].

Якщо розглядати значення як внутрішньомовну абстраговану сутність, як ознаку чи ознаки, за якими позначаються різні об'єкти, то кількість різних позначених словом об'єктів виявляється нерелевантною, важливою виступає лише ознака (ознаки), за якою (якими) позначається будь-яка кількість об'єктів [4, с.42]. Отже, текстологічний аналіз спрямовує увагу дослідника головно на екстралінгвістичну сутність зміст слова. Наприклад: *floor of the room, cave, sea* і т.д. Таке, на нашу думку, “горизонтальне” протиставлення є штучним, тому що підлога в кімнаті не позначається словом **floor** для того, щоб відрізнити її від “підлоги” *floor of the cave, sea* (печери, моря тощо), а лише для відмежування підлоги як частини кімнати від інших частин тієї ж самої кімнати. Звичайно, підлога в кімнаті не подібна на “підлогу” в печері чи “підлогу” моря, але вони відмежовуються і протиставляються іншим частинам – елементам відповідно різних систем (понять) за тією самою ознакою – *lower (surface)* – нижня частина чогось.

Протягом століть дослідники на основі спільної інваріантної ознаки протиставляли різні поняття і, таким чином, кожного разу “отримували” справді різні численні значення, тобто різні смисли вживання відповідного слова. Для виділення семантичного інваріанта без домішок контексту пропонуємо протиставляти не різні поняття, а тотожні. В такий спосіб диференційна ознака, якою позначають назване поняття з класу тотожних понять, стане очевидною: *floor – part of a room : : other parts of the room*, де отримуємо семантичне рівняння **floor = floor**, тобто семантичний інваріант. Значення як внутрішньомовна сутність при цьому залишається поза увагою дослідника. Л.Н.Шмельов справедливо зауважив з цього приводу, що сполучення слова в контексті є важливим власне мовним показником значення слова, але лише показником його, а не самим значенням як таким [16, с.72-75].

Різні значення, які позначаються одним і тим самим словом, не могли не навести дослідників на думку про те, що такі різні значення неминуче мусять бути якось об'єднані. О.Г.Беляєвська так і зазначає, що розмежування різних значень як змістовних сторін ЛСВ однієї лексеми неминуче передбачає їх спільність, а не просту механічну сукупність різних значень, співвіднесених з однією формою [17, с.65].

Ми дотримуємося думки В.М.Солнцева про те, що аналізуючи лексичні одиниці, необхідно виходити з системно-структурної організації мови як комунікативної цілісності. Слово – це передусім знак і, щоб включитися в мовну систему знаків, стати її елементом, знак уже повинен мати системотвірні властивості, якими є його значення, саме значення і робить знак словом. Включившись у систему мови, слова наділяються системонабутими властивостями, не властивими елементові за межами системи [13, с.46-48].

Основним завданням семасіологічних досліджень, на нашу думку, є не лише пояснення відношення між утвореними різними змістами, а й пізнання та описування мовного механізму породження різних змістів того самого слова в процесі комунікації. Саме ознаки таких стабільних інваріантних відношень між елементами в межах кожної іншої системи понять закріплюються в інваріантному значенні слова в системі мови та позначають послідовно різні елементи відповідно різних систем,

стабільні відношення, і породжують, таким чином, кожного разу інший смисл вживання.

1. *Потебня А.А.* Из записок о русской грамматике: В 4 т. М.: Просвещение, 1958.
2. *Рассел Б.* Введение к логико-философскому трактату Л. Витгенштейна. М., 1958.
3. *Карцевский С.О.* Об асимметричном дуализме лингвистического знака // История языкознания XII-XX веков в очерках и извлечениях. М., 1965.
4. *Goursky S. E.* The Idiomatic Heart of the English Languages. Lviv: Vishcha shkola, 1975.
5. *Lyons J.* Language, meaning and context. London; Glasgow, 1984.
6. *Платон* // Сочинения: В 3 т. М.: Мысль, 1963.
7. *Пауль Г.* Принципы истории языка. М.: Изд-во иностр. лит., 1960.
8. *Степанов Ю.С.* Основы общего языкознания. М.: Просвещение, 1975.
9. *Курилович Е.Р.* Очерки по лингвистике: Сбор. статей. М.: Изд-во иностр. лит., 1962.
10. *Васильев Л.М.* Современная лингвистическая семантика: Учебник. М.: Высш. шк., 1990.
11. *Уфимцева А.А.* Семантика слова // Аспекты семантических исследований. М.: Наука, 1987.
12. *Нарский И.С.* Критика неопозитивистских концепций значения в лингвистической логике // Лексическое понятие и денотат. М.: Изд-во МГУ, 1963.
13. *Солнцев В.М.* Язык как системно-структурное образование. 2-е изд., доп. М.: Недра, 1977.
14. *Апресян Ю.Л.* Современные методы изучения значений и некоторые проблемы структурной лингвистики // Проблемы структурной лингвистики. М., 1963.
15. *Breal M.* Essai de Semantique. Science de signification. Paris, 1924.
16. *Шмелев Л.Н.* Очерки по семасиологии русского языка. М.: Просвещение, 1964.
17. *Беляевская С.Г.* Семантика слова: Учебн. пособие. М.: Высш. шк., 1987.

THE MAIN TRENDS IN DEVELOPING OF THE WORD MEANING CONCEPT

Roman Dudok

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St, Lviv, 79000*

The purpose of the article is to trace the main trends in developing of the word meaning concept. Many linguists describe and consider the numerous senses of the word according to the contexts they happen to find them in. Traditionally the linguistic nature

of combination is described as numerous different senses. Scholars do not give any practical explanation of where all these different senses come from. They also do not explain how they should be distinguished one from another or how the right combination in particular circumstances should be chosen. Scholars take pains only to classify them depending on the general sense but linguistic essence remains almost as enigmatic as ever. The article summaries in brief the most important view on the invariant meaning in which the student of English as a foreign language finds much difficulty in the general meaning of the combinations.

Key words: word meaning concept; invariant meaning; general sense; different senses; numerous senses.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФАНТАСТИЧНОЇ КАЗКИ**Світлана Авраменко***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Жанр фантастичної казки можна поділити на дві категорії - казки, написані виключно для дітей (Алан Мілн), і ті, що призначені як для дітей, так і для дорослих (Дж. Р. Р. Толкієн, Л. Керрол, Л. Ф. Баум). Остання категорія фантастичних казок має низку особливостей, які дозволяють говорити про типологію фантастичної казки як жанру. До цих особливостей належать наступні: 1) дія в літературі цього жанру звичайно відбувається у вигаданих, нереальних світах; 2) ці світи населені не тільки людьми, але й міфічними істотами; 3) всі книжки цього жанру, в більшій чи меншій мірі, але завжди пов'язані з міфологією; 4) у них завжди присутній елемент надприродного, містичного; 5) вони звичайно базуються на полярності сил добра і зла, між якими точиться постійна боротьба; 6) хоча дія в них відбувається у вигаданому світі, цей світ є тісно пов'язаним з реальним; 7) усі представники цього жанру зазнали впливу з боку двох напрямків у мистецтві - романтизму і модернізму; 8) у книжках цього жанру звичайно прослідковується тема ідеальної гармонії.

Фантастичні казки поділяються на дві категорії: власно дитячу літературу (книжки Алана Мілна про Робіна та Вінні-Пуха) і літературу, яка розрахована як на дітей, так і на дорослих. До останньої категорії належать твори Джона Рональда Толкієна, Льюїса Керрола (Чарльза Лутвіджа Доджсона), Лімана Френка Баума.

Дж.Р.Р.Толкієн (1892-1973), відомий англійський учений, спеціаліст з середньовічного фольклору, крім філологічних і критичних робіт, написав також чимало художніх творів, серед яких всевітньо відому трилогію "Володар каблучок" (1954-1955): "Братство каблучки", "Дві вежі", "Повернення короля" [1]. Тематично пов'язані з трилогією книги "Хоббіт" (1973) та "Сілмаріліон" (1977). Події останньої книги, опублікованої посмертно, так само як і події "Хоббіта", хронологічно передують подіям, що описані в трилогії.

Льюїс Керрол (1832-1898), англійський математик і письменник, став всевітньо відомим насамперед як автор фантастичної повісті-казки "Пригоди Аліси у Країні Чудес" (1865) [2]. Продовження "Пригод Аліси" - "По той бік дзеркала" (1871) та "Логічна гра" (1887) - користуються меншою популярністю.

Л.Ф.Баум (1856-1919), американський журналіст, є автором численних казок, найвідоміша з яких - "Чудовий чарівник країни Оз" (1900) [3] - була екранізована і за її мотивами у 1901 році була поставлена музична фантастична п'єса.

В англійському і американському літературознавстві жанр перелічених вище творів визначається терміном "фантазія" [4, с.81; 5, с.362; 6, с.916]. Російські і вітчизняні дослідники пропонують для номінації жанру цих творів такі терміни, як "магічна белетристика" [7], "чарівна казка", "фантастична казка" [8]. Ми приймаємо за робочий останній.

Фантастична казка має низку характерних особливостей, що дозволяє говорити про типологію жанру. До цих особливостей належать наступні,

1) Дія в літературі цього жанру відбувається у вигаданих, нереальних світах: Середня Земля, Сірі Небеса, Похмурий Ліс, Лебеннін, Рохан - у Дж.Толкієна; Підземелля і Зворотний Бік Дзеркала - у Л.Керрола; неіснуюча країна Оз у Ф.Баума.

2) Надприродні світи населені не тільки людьми, а й міфічними істотами: гномами, ельфами, гоблінами, троллями, хоббітами, орками - у Дж.Толкієна; У Л.Керрола читач зустрічається з найвищою мірою індивідуалізованими представниками фауни: з саркастичним Чеширським Котом, з філософом-споглядачем Гусеницею, з вічно сонною Мишею та міфічним Грифоном - чудовиськом з головою і крилами орла і тулубом лева, голос якого часто набуває досить рішучого тону; у Ф.Баума - зі злими відьмами, добрими феями і чарівниками.

3) Усі твори цього жанру пов'язані з міфологією. Крім того, що в усіх них присутні міфічні персонажі, про це свідчить і той факт, що трилогія "Володар каблучок" є спробою Дж.Толкієна поєднати міфологію "Сілмаріліона" з подіями фантастичної казки "Хоббіт", а Л.Керрол, як зазначає Д.Урнов, у "Пригодах Аліси" звертається до фольклорного гротеску [9; с.21].

4) У них обов'язково присутній елемент надприродного, містичного. У Дж.Толкієна володар каблучки одержує знання, яке недоступне звичайному людському розуму, а це означає силу і необмежену владу над людьми. Героїня Л.Керрола перетворюється то у крихітну істоту, то у велетня залежно від того, в якій руці вона тримає філіжанку та їжу, Чеширський Кіт має здатність миттєво з'являтися і так само миттєво зникати, залишаючи після себе лише посмішку, дивовижні квіти в саду Королеви розмовляють поміж собою. Героїня казки Ф.Баума, Дорогі, спромоглася виконати доручення доброго чарівника Оза тільки завдяки магічній силі Золотого Капелюшка та Срібних Черевичків.

5) Усі представники цього жанру зазнали впливу двох напрямів у мистецтві - романтизму і модернізму. Романтик, відчуваючи свою трагічну ізоляцію від навколишнього світу і намагаючись повернутися до втраченої цілісності, створює в своїй уяві ідеальні фантастичні світи. Естетичним принципом модерніста є зображення абсолютного зла. У трилогії Дж.Толкієна таким злом виступає не тільки Темний Володар Саурон, а й духи каблучок. У Л.Керрола вся образна система твору спрямована на сатиричне зображення зла, яке являла собою сучасна для автора вікторіанська Англія з її освітою, релігією, політикою, літературою. У Ф.Баума зосередженням зла виступають південна і західна країни (Мункінс і Вінкіз), які контролюються злими відьмами.

6) У фантастичній казці, як правило, простежується тема ідеальної гармонії. У Дж.Толкієна така гармонія втілена в образі країни ельфів Золотий Ліс, зокрема, в образі королеви ельфів Галадріел. Країна ельфів - це гарна і умиротворена земля, на яку не відважиться ступити жоден зі слуг Темної Сили. Місцем блаженства і щастя в трилогії, що нагадує християнський рай, є Сірі Небеса і Країна, що за Морями. Тут знаходять забуття ті, хто страждає від болю і темних спогадів.

7) Фантастична казка будується на поляризації сил добра і зла, між якими точиться постійна боротьба. Традиційний конфлікт зумовлює майже схематичне розгортання сюжету і наявність традиційних психологічних типів персонажів, хоча у творах, що відзначені високими художніми якостями, персонажі не перетворюються у трафарети, а показані в процесі росту і розвитку, переживаючи при цьому

драматичні внутрішні конфлікти (образи Голлума, Фродо, Сарумана, Бороміра, Денезора, тобто тих, хто чи то володіє каблучкою, чи жадає цього; образ Гандалфа, який спочатку є просто особою великих знань, а після битви з Барлагом у Морії і уявної смерті набуває надприродної сили і волі достатньої для того, щоб вступити в бій з Сауроном і Духами Каблучки).

Сюжет трилогії базується на боротьбі сил добра (братства дев'яти індивідів, які представляють п'ять вільних рас жителів країни Середня Земля - людей, ельфів, гномів, чарівників і хоббітів) проти численних сил зла - від Темного Володаря до ненажерливого павука Шелоба. Мета позитивних персонажів полягає в тім, щоб знищити Каблучку Сили і в такий спосіб врятувати жителів Середньої Землі від тиранії Саурона. Розв'язка роману залишається відкритою: закінчується Третє Століття, наближається Четверте, в якому не буде міфічних істот, залишаться тільки люди. Можна припустити, що письменник вважає зло іманентно притаманним людському суспільству, і застерігає, що люди повинні самі подолати його.

В основі сюжету казки Ф.Баума лежить боротьба сил добра, що представлені чарівником Озом Великим і феєю Гліндою, які живуть у північній і східній країнах (у Смарагдовому Місті і Кводлінзі), з силами зла, що зосереджені у південній і західній країнах. Головна героїня казки, Дороті з Канзасу, одержує завдання від доброго чарівника Оза знищити Злу Відьму Заходу, успішно справляється з ним і повертається до Канзасу.

У "Пригодах Аліси" розвиток сюжету дещо відходить від традиційної схеми, якщо тільки не припустити, що втіленням добра у казці є сама Аліса, яка мирно читала книжку поруч з сестрою до тих пір, поки не побачила Білого Кроля, що промчав по галявині і зник у своїй норі. Зіткнення Аліси з силами зла починається з тієї миті, коли вона, намагаючись наздогнати Кроля, провалилась в його нору, і завершується її пробудженням, коли сестра змахнула з її обличчя облетіле листя.

8) Незважаючи на те, що дія у фантастичній казці завжди відбувається у вигаданому світі, цей світ тісно пов'язаний з реальним. Досить пригадати, що Дж.Толкієн почав працювати над "Володарем каблучок" у час другої світової війни (1944), і мимоволі виникає аналогія між загрозою, яку для міфічної Середньої Землі становила необмежена влада Темного Володаря, якщо б він заволодів Каблучкою Влади, і загрозою фашистської диктатури, що нависла в ті часи над Європою. Крім того, численні битви на двох фронтах (при Мордорі і біля Білої Вежі), об'єднання різних рас (гномів, ельфів, народів Гондору та Рохану) не можуть не викликати асоціацій з подіями другої світової війни.

Історія написання фантастичної повісті-казки "Пригоди Аліси у Країні Чудес" заснована на конкретних фактах. 25 квітня 1856 року Чарльз Доджсон зробив запис у своєму щоденнику, який він помітив спеціальною позначкою, якою звичайно помічав особливо важливі події у своєму житті. Того дня він зустрів трьох доньок превелебного Генрі Джоржа Ліддела, декана церкви Христа в Оксфорді, одну з яких звали Алісою [10, с.2]. Щоб розважити свою улюбленицю, він розповідав їй історії, які через дев'ять років послужили матеріалом для однієї з найпопулярніших книжок у світі. Ця казка, на думку американських літературознавців, є "майстерною сумішшю фантазії і реалізму" [11, с.62]. Не дивно, що дорослі читачі у цій казці безпомилково впізнавали сучасну їм вікторіанську Англію зі всіма її вадами. Книга

Л.Керрола стала улюбленою, не тільки для дітей, а й для дорослих. Д.М.Урнов, говорячи про серйозність цієї фантастичної казки, зазначає, що для її критичного аналізу довелося б вживати такі слова, як "сюрреалізм", "психоаналіз" та "драма абсурду" [12, с.29].

Ще одним свідченням зв'язку фантастичної казки з реальним світом може слугувати висловлювання Дж.Толкієна про те, що одним із завдань цього жанру є допомога читачу побачити свій власний світ з нової перспективи [13, с.1682].

Отже, серед фантастичних казок, які, як традиційно вважається, розраховані виключно на малолітнього читача, є і такі, що виходять за межі дитячого сприйняття і здатні захопити не тільки безхмарну увагу дитини.

1. *Tolkien John R.R.* The Lord of the Rings. London: Harper Collins Publishers, 1995.
2. *Carroll Lewis.* Alice's Adventures in Wonderland. Moscow: Progress, 1979.
3. *Baum L.Frank.* The Wonderful Wizard of Oz. London: Penguin Books, 1995.
4. *Baldic Chris.* The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. Oxford;New York: Oxford University Press, 1991.
5. The World Book Encyclopaedia. Chicago: World Book Inc., 1993. V.12.
6. Reference Guide to English Literature / Ed. D.L.Kirkpatrick, Chicago;London: StJ., 1991.
7. *Лукин А., Рынкевич В.* В магическом лабиринте сознания. Литературный миф XX века // Иностранная литература. 1992. №3. С.234-249.
8. *Урнов Д.М.* Непременность судьбы // Carrol Lewis. Alice's Adventures in Wonderland. Moscow, 1979. С. 7-30.
9. *Op. Cit.*
10. *Batey Mavis.* Alice's Adventures in Oxford. Hants: Pitkin Pictorial LTD, 1991.
11. Masterplots: Fifteen Hundred and Ten Plot Stories and Essay-Reviews from the World's Fine Literature /Ed. Frank N. Magile. N.Y.: Salem Press, 1964.

GENRE PECULIARITIES OF A FAIRY TALE

Svitlana Avramenko

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska St, 1, Lviv, 79000*

The genre of fantasy can be subdivided into two categories - fairy-tales written exclusively for children (Alan Myln) and those, meant both for children and for grown-ups (J.R.R. Tolkien, L.Carrol, L.F.Baum). The latter category of fairy-tales possesses a number of peculiarities which makes it possible to speak about the typology of fantasy as a genre. To these peculiarities refer the following: 1) the action in the literature of this genre usually takes place in fictitious, unreal worlds; 2) these worlds are inhabited not only by people, but also by mythical creatures; 3) all the books of this genre, to a greater or a smaller extent, but always are connected with mythology; 4) the element of supernatural, mystical is always present in them; 5) They are usually based on polarity of the forces of

goodness and evil, between which a perpetual struggle is being waged; 6) though the action in them takes place in a fictitious world, this world is closely connected with the real one; 7) all the representatives of this genre have been exposed to the influence of two trends in art - romanticism and modernism; 8) the theme of ideal harmony is usually traced in the books of this genre.

Key words: fantasy; typology.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

СТИЛІСТИЧНА ФУНКЦІЯ МАЛОГО СИНТАКСИСУ У ФАХОВОМУ
ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПІДМОВИ ЕКОНОМІКИ)

Людмила Бабінчук

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

В статті розглядається проблема малого синтаксису в фаховому тексті. Були виділені основні структурні типи термінологічних словосполучень. Поряд з цим, домінують складають конотативні словосполучення, які надають економічному тексту емоційності та експресивності. Метафоризовані словосполучення, які включають приказки і прислів'я, утворюють додаткове джерело інформації про економічні процеси та фактори. Стилiстичний ефект виникає у випадках ад'єктивної та адвербіальної інтенсифікації. Використання емоційно-експресивної лексики не є основною домінуютою наукового тексту, але, як ми бачимо в аналізованому тексті, є досить фреквентною. Стилiстика " працює " на те, щоб надати йому достовірності, переконливості та привернути увагу читача.

Останнім часом проблема дослідження мови різних функціональних стилів привертає увагу філологів. Можна погодитись з думкою О.С. Ахманової та М.М. Глушко, що найбільш спірною у науковому стилі є проблема співвідношення логіки та емоції [3, с.14].

Дослідження економічного тексту показало, що 80% вживань складають нейтральні термінологічні словосполучення, серед яких структурні моделі N+N та Adj+N складають текстову доміную. Це такі словосполучення, як: tax revenue; income loss; law income; value-added tax; state-owned bank; long-term credit; small-scale firms, які виконують інформативну функцію. Традиційну схильність до нормативної лексики у наукових текстах відмічала, зокрема, Н.М. Разінкіна [6,с. 29]. Крім нейтральних словосполучень важливу стилістичну функцію виконують конотативні словосполучення, які включають різноманітні стилістичні засоби: епітет, метафору, порівняння: "black market"; "bold investment"; "chronic deficits"; "crippled economies"; "economic hole"; "frightened capital"; "idle factories"; "mild inflation"; "torrid pace of development of inflation"; "troubled economy"; "tremendous tax burden on workers"; "ruthless combines of monopoly capital". Наприклад: " Britain can have a more volatile exchange rate and still seem like a cool oasis for frightened capital " [8,с.112].

"A 15 percent rate of inflation is called instability in a country like the United States, which had only mild inflation for a number of years " [8,с.64].

"This leaves an economic hole that a market system will try to fill" [8, с.102]. Як ми бачимо з прикладів, економічні терміни утворюють конотативні словосполучення. Сполучуваність терміна та його поведінка у фаховому тексті досліджувалась також у роботах В.О. Адмоні, Т.У. Вільмана, Н.М. Медведевої, В.М. Прохорової [1, 5, 7].

Цікавим є порівняння стану економіки з хворим організмом і розширення валентних можливостей економічної лексики, її кореляції у словосполученнях з медичними термінами: cripple, disease, immunization, medicine, painful, sick, recovery, underdoctored. Наприклад: "Mitterand was not heard to utter a word about fixed

exchange rates and signed a statement in effect endorsing Reagan and Thatcher style *deflationary medicine*" [7, c.143].

В іншому випадку думка про вирішення соціальних проблем реалізується через вживання дієслова *cure*, яке набуває переносного значення у словосполученні "cured by ... spending program". Наприклад: "By the 1980s even democrats were questioning whether any social problem could be cured by Federal spending program" [8, c. 149].

В даному тексті було виявлене фреквентне вживання метафоризованих словосполучень. Несподіваність сполучування компонентів приводить до виникнення адгерентних конотацій, які надають особливу виразність та емоційну насиченість [4, c. 122].

Емоційність та образність часто створюється за рахунок вживання метафоризованих словосполучень: "to curb inflationary pressure"; "seeds of further inflation"; "cripplingly high interest rates"; "the burden of 900% inflation"; "an avalanche of funds"; "disguised unemployment"; "to squeeze out the production". Так, при описі критичного стану фінансової системи автори звертаються до яскравої метафори у такому контексті: "A system of stable exchange rates may tremble occasionally *on the brink of chaos*" [8, c.53]. або в іншому прикладі: "At every critical juncture – *the unveiling of a new National Plan...*" [8, c.127].

Іншим прикладом образності, яка виникає при вживанні економічної лексики з метафоризованим словосполученням може бути наступний контекст: "The planners as if *driven by some inner need to snatch defeat from the jaws of victory*, proceeded to consolidate the farms into large units". [8, c.273].

Насиченість текстів образними зворотами робить повідомлення виразним та привертає увагу читача. Так, проблема безробіття передається за допомогою метафоризованого словосполучення: *knife's edge* із наступного прикладу: "Policy makers would like to poise their economies on the *knife's edge of full employment*" [8, c. 65]. У таких реченнях метафори часто є оказіонального характеру і несуть потенційні можливості стилістичних нашарувань.

Через вживання словосполучення "prone to hiccuping", в якому другий компонент реалізує переносне значення передається думка про недостатній характер макроекономічної політики: "The United States has also been *prone to hiccuping macroeconomic policy making*" [8, c.102]. Експресивним є вживання також різних приказок, прислів'їв, які надають економічному тексту когнітивної спрямованості. Це яскраво простежується в наступному прикладі: "Nor is it a bed of roses to be a male worker in Japan" [8, c.103] або "Lange's formulation of a market socialist economy was flawed by a desire to have his cake and eat it too" [8, c.288]. Особливого стилістичного ефекту надають тексту прислів'я, які включають порівняння. Наприклад: "The cars and television sets and motorcycles and microprocessors chips do not fall from heaven like manna" [8 c.91]. За допомогою включення приказки далі в текст підкреслюється напружений характер виробничого процесу в Японії. В інших текстах фрагментне введення приказки в контекст підкреслює думку про необхідність передбачення американським урядом наслідків своїх дій. Наприклад: "A government that didn't think out the implications of its actions would be like the proverbial bull in the china shop" [8, c.65].

Вживання фразеологічного виразу Ахілесова п'ята по відношенню до стану економіки вносить в текст значну експресивність, виділяючи думку про вразливий характер певного сектору економіки. Наприклад: "This type of labor intensive farming is very sensitive to incentives making the agricultural sector *the Achilles heel of economy*" [8, с.274]

Стилістичний ефект в тексті виникає за рахунок декомпозиції фразеологічного виразу. Наприклад: "Equally important a large regulatory apparatus was brought into existence and it *span a paper web* around individuals and businesses" [8,с.149]. За допомогою декомпозиції фразеологічного виразу засуджується паперова бюрократія.

Описуючи стан американської економіки у 80-х роках, автори використовують наступну метафору: "The size of the budget deficit was unprecedented, and historically real interests should have *choked off* all hopes for recovery" [8, с.154].

Вживання слів у переносному значенні не є типовим для наукових текстів але ми могли спостерігати не поодинокі випадки цього в аналізованому тексті. Так, думка про поглинання малих фірм великими передається за допомогою дієслова "to be gobbled". Воно вживається в переносному значенні в одному контексті з словосполученням "the bankrupt firms assets". Наприклад: "the bankrupt firms *assets would be gobbled up* by larger, stronger firms" [8, с.174].

В іншому випадку, описуючи стан американської економіки, автори вживають дієслово bury, яке також реалізує переносне значення. Наприклад: "The defeat of Mondale in the United States and the Labor party in England by crushing margins will have buried the economics of the 1980s for once and for all". [8, с. 156].

Як відомо, прикметникам притамана образність. Вони наділені емоційністю і в значній мірі виражають особисте відношення до явища, предмету або процесу. Вони можуть виражати як пейоративну так і меліоративну оцінку. В даному тексті прикметники виконують важливу оцінювальну функцію експресивність в тексті створюється за рахунок вживання певних прикметникових одиниць, які є компонентами словосполучень: "tremendous number", "herculian task", "unmeasurable benefits"; "disastrous long-run consequences in the economy"; "unpredictable recession"; "unequal distribution". Наприклад: "... planners must make a *tremendous number* of decisions in a limited amount of time" [8, с. 254]. "Knitting the economy together and re-meshing it with the international economy would have been a *herculean task*" [8, с. 115]. The Japanese also have some culturally induced functions that will make maximum production difficulty [8, с. 102].

Як ми могли бачити, в тексті переважає кількісна експресивність, яка представлена такими словосполученнями, як: "optimum balance"; "in greater depth"; "very low income households"; "higher profit"; "excess of marginal rate"; "multi-dimensional complexity"; "greater scope"; "at maximum rate"; "a thousand more"; "world class scale"; "above-budget-expenditure"; "myriads of firms"; "centuries old variations"; "a more equal distribution"; "over production of goods"; "the larger share"; "the lion's share of marketable surpluses". Словосполучення супроводжуються різними адвербіальними інтенсифікаторами: Perfectly, seriously, fiercely, totally, strikingly, incredibly, extremely, uniquely, utterly, solely, thoroughly.

Категорія якісної та кількісної інтенсивності в словосполученнях є фреквентною. Вона використовується для виділення та уточнення спеціального

поняття, сприяє передачі об'єктивності інформації, її оцінки, і привернення уваги читача до певного факту.

Конотативні словосполучення можуть включати такий стилістичний засіб як метафора з епітетом, надаючи значну експресивність цілому реченню. Наприклад: "Also the *bizarre patch work quilt of taxes subsidies, and import/export duties* would be replaced with a single exchange rate" [8, с.271].

Особливу стилістичну роль інтенсифікаторів виконують прикметники-компоненти словосполучень, вживані в порівняльних та найвищих ступенях, а також адвербіальні підсилювачі *much, little*: наприклад, "less than optimal output"; "more volatile rate"; "the largest firms"; "at lowest possible cost". Якщо прикметники надають словосполученням достовірності, то перифрази виконують стилістичну, які підкреслюють яскравіше звучання певної думки. Наприклад: "Should the *Japanese miracle* run out of steam..." [8 с.103].

В наведеному вище прикладі вживається словосполучення "Japanese miracle", яке є повноцінним перифразом словосполучення японська економіка. В іншому прикладі словосполучення "*A living body*" є перифразом слова план. Наприклад: "A plan is a living body of economic policy"[8, с.75].

Іншим прикладом є перифраз "subtle poison" до слова інфляція та вживання метафори в такому контексті: "inflation is a subtle poison that saps the vitality of an economy in many ways usually involving the decision to invest" [8, с.156].

Експресивність у тексті проявляється за допомогою словотвору. Важлива роль заперечних префіксів: *in, un, im, dis*, яким протистоять у тексті слова з протилежними значеннями: "balance : : imbalance; equilibrium : : disequilibrium; subsidized : : unsubsidized; stable : : unstable; legal : : illegal. Наприклад: "It prices, incomes or interest rates fluctuate up and down, they may be termed stable or unstable [8 с.63].

В результаті проведеного дослідження мови фахового тексту можна зробити висновки про домінанту нейтральних термінологічних словосполучень. Але поряд з цим, в тексті широко вживаються оказіональні конотативні словосполучення, які надають інформації образності та експресивності. Ці словосполучення включають різноманітні стилістичні засоби. Експресивність виникає коли компонентами словосполучень є ад'єктивні та адвербіальні інтенсифікатори.

1. Адмони В.О., Вилюман Т.У. Отбор языковых средств и вопросы сочетания. М. В. Я., 1954, №4.
2. Гвишиани Н.Б. Язык научного общения. М., 1986.
3. Ахманова О.С., Глушко М.М. Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования. М., 1974.
4. Микоян А.С. Тер-Минасова С.Г. Малый синтаксис как средство разграничения стилей М., 1981
5. Медведева Н.Н. Характерные особенности профессионализмов английского языка. Межвузовский сб. науч. тр. Пятигорск, 1981.
6. Разинкина Н.М. Стилистика английской научной речи. М., 1972. .

7. Прохорова В.Н. Об эмоциональности термина. В кн. : Лингвистические проблемы научно-технических терминов. М., 1970.
8. Garry M. Pickergill, Joyce E. Pickergill. Contemporary economic systems. N.Y. West Publishing Company, 1973

??

Lyudmyla Babiychuk

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The essay deals with the problem of small syntax in a specialized text. The main structural types of terminological word combinations have been singled out in the text referring to economics. Alongside this a considerable number of connotative word combinations have been traced out which add the emotional and expressive flavour to the text. Metaphorized word combinations including sayings and proverbs form an additional source of information about economic factors and processes. Creation of stylistic effect is considered in cases of adjectival and adverbial intensification. The use of words in transferred meanings is not characteristic of scientific texts but we can observe not single instances of this in the analyzed text. Stylistics “works” on making the information more convincing, valid and draw the reader’s attention.

Key words: functional style; small syntax; terms; stylistic dominant.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ІНВАРІАНТНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИЙМЕННИКА BY І ЗМІННІ СМИСЛИ ПРИЙМЕННИКОВИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Станіслава Гулкевич

Львівська комерційна академія

вул. Туган-Барановського, 10, м. Львів, 79000

Дана стаття ґрунтується на припущенні, і підтверджує, що кожний прийменник є елемент семантичної системи мови, де його відповідне значення уніфікується і уточнюється до певного типу відношень на противагу іншим типам, що позначаються іншими прийменниками в межах тої самої семантичної групи. Прийменник, який актуалізується у мовленні, кожний раз означає той самий тип відношень між поняттями, які співвідносяться з ним і визначають змінні смисли прийменникових словосполучень. Узагальнені і класифіковані співвідносні поняття вирізили два основні типи та дев'ять підтипів смислів у прийменника *by*, котрі традиційно трактуються як його різні значення.

Мета даної статті полягає в тому, щоб викласти результати дослідження семантичних зв'язків між компонентами прийменникових словосполучень /=ПСС/. Який характер зв'язку між прийменником і іншими компонентами ПСС, яка роль прийменника в ньому? Ці питання, очевидно, більш доцільно вирішувати на матеріалі вивчення окремих прийменників. Нами обрано прийменник *by*. Аналіз значного фактичного матеріалу дав можливість визначити інваріантну значеннєву сутність прийменника *by* і варіантні смисли ПСС.

Відомо, що значення прийменника, однієї із службових частин мови, часто трактованих в мовознавстві як позбавлених смислу, описуються в синтагматичному плані в залежності від суміжних слів, які позначають співвідносні об'єкти. Так, речення *The house stands by the river* – Будинок стоїть біля річки; *a path by the river* – стежка уздовж берега /АУС, V.1 *by* 3. *prep.* 1/. Значення прийменника “біля” визначається співвідносними об'єктами будинок і річка, а у випадку значення “уздовж” – об'єктами *path* і *river*. Тобто, залежність значення від специфіки співвідносних об'єктів доводиться неможливістю трансформації на взаємозаміну співвідносних об'єктів /будинок і *path*/: *The house stands by the river* → *The house stands by the river* – у смислі “Будинок стоїть уздовж річки”.

На відміну від однопланового, синтагматичного підходу до опису значень прийменника ми дотримуємося двопланового підходу, парадигматичного, в якому прийменник як парадигматична сутність мови існує сам по собі без суміжних слів і протиставляється в системі мови іншим прийменникам своїм власним інваріантним значенням – певним **типом** відношень, притаманним лише йому одному, на відміну від інших парадигматичних типів відношень, позначених іншими прийменниками. Оскільки прийменник не може позначати два і більше різних типів відношень, то він може означати одне і тільки одне парадигматичне значення в системі мови.

В синтагматичному ж плані будь-який прийменник може позначати той самий тип відношень, але між численними різними об'єктами у просторі та явищами у часі. У зв'язку з цим у вивченні значеннєвої сутності прийменника дослідника цікавить передусім не абстрактне значення певного типу відношень, а радше ті співвідносні

об'єкти відношення між якими позначаються даним прийменником. Співвідносні об'єкти, саме вони **формують смисл** цілого прийменникового словосполучення, а не парадигматичне значення самого прийменника: воно як і тип відношень - інваріантне.

Прийменник *by* є одним із трьох прийменників */at, by, with/*, об'єднаних спільною ознакою семантичних відношень неозначеної близькості між двома співвідносними об'єктами. Питома вага *by* у вибірці відповідно загальній кількості складає 18% проти 44% *at* і 38% *with*.

Прийменники *at* і *by* “починали” позначати тотожні відношення близькості у просторі. Так, речення *He was at the door* і *(He was) standing by the window* (LDE). В першому реченні позначає в основному відношення між статичними об'єктами, в другому прийменник *by* поступово “спеціалізувався” і позначає відношення як між статичними, так і динамічними об'єктами як у просторі, так і в часі.

Відношення між предметами у просторі / 12%/. З огляду на можливість динамічних і статичних відношень типу *by* необхідно відрізнити точкові і лінійні статичні або динамічні властивості об'єктів. Всі об'єкти в дослідницьких цілях зводяться до точкових нерухомих /статичних/ і рухомих /динамічних/ або видовжених /лінійних/.

(а) Відношення між статичним точковим суб'єктом і статичним точковим об'єктом /6%/. В нашій вибірці, де в основному мова йде про людей, в позиції N₁ (суб'єкта) назви людей /за різними ознаками/ складають 67%, решта — назви предметів оточуючого середовища. Напр., *Clara stood by him* (Stevenson); *Poirot wilted by my side* (Christie); *The accountant was by the general manager's side* (Forsyth).

Існування відношень між двома статичними точковими об'єктами може позначатися, цілком зрозуміло, лише статичними дієсловами: *to be, sit, stand, stay, etc.*, а також і без них, як у *side by side, etc.* Позиція N₂ представлена назвами точкових об'єктів, які відносяться в основному, до побутових предметів /а/ та оточення /в/: /а/ *refrigerator, bed, table, desk, mantelpiece, stove, sideboard, etc.*; /в/ *bridge, ball, cantina, gate, curb, etc.* E.g. а) *Annabel had spent twenty minutes by Danya's bed* (Spark); *Mor stood by the mantelpiece* (Stevenson). в) *you will find them waiting by the bridge* (Christie); *standing by the ball, he looked back* (Christie); *most of men stopped by the village's single cantina for a glass* (Forsyth); *The girl was standing by the gate* (Christie).

Необхідно дещо детальніше зупинитися на явищі пропуску компонента N₂ / N₃ і, таким чином, автоматичного перетворення прийменника у прислівник. Такі випадки мають давню історію і вичерпну, нерідко дискусійного характеру спеціальну літературу. Зокрема Г.Дітріх поставив це питання у заголовку своєї роботи *Adverb oder Präposition?* [3]. Йому у відповідь С.О.Гурський відповів: “Neither preposition nor adverb: relative” [4, p.74]. Тобто, автор рішуче виступає проти чисто синтагматичного підходу до визначення лексико-граматичної категорії певних слів. На його думку, граматичну категорію слова визначає парадигматичне інваріантне значення, а не його відносна позиція чи змінні смисли в синтагматичному плані, які у мовленнєвих актах породжують полісемію і навіть омонімію. Аналогічні чисто синтагматичні смислові перетворення приписуються і прийменнику *by* (а також *in, out, on, off, through, around, etc.*). Так, Д.Болінджер пояснює утворення фразових дієслів /Phrasal

verbs/ з частками / = словами /, які функціонують то як прислівники, то як прийменники, напр., on, up, down, etc. [5]. На його думку, можна часто **досягти прийменникової функції** простим повторенням іменника, як ось згаданого в контексті: He came to the end of the bridge and jumped off (the bridge). Із такого пояснення випливає, що і прислівникова функція так само часто “додається” цим словам (off, etc.), простим пропуском іменника, що згадується в тексті або “імплікується” як такий, що означає відсутність, свого роду “лінгвістичний нуль”: He came to the end of the bridge and jumped off.

Отже, позиційно-синтагматичні перетворення, як було показано вище, пояснюються вектором позиційної орієнтації: вперед, до іменника — прийменникова функція; назад, до дієслова — прислівникова. Але це сприйняття лише поверхневої синтаксичної структури. В глибинній, **семантичній** структурі до дієслів /verbs/ відносяться лише adverbs, які уточнюють дію: обставини, способи і т. п. Слова, які позначають **відношення**, за своїм визначенням не можуть належати до дієслів, а отже і бути прислівником, оскільки відношення існують /і позначаються/ лише між співвідносними ustalеними предметами. Саме тому прийменники /prepositions/ в глибині семантичної структури пов'язуються лише з іменниками, хоч в синтагматичному плані вони можуть бути і в суміжній позиції з дієсловом. Наприклад, у виразі: He was on the bridge відношення між суб'єктом /He/ і об'єктом /bridge/ позначені словом /on/ відношення контакту/. У виразі: He jumped (fell, stepped, etc.) **off** (the bridge) — відношення розриву контакту off — no longer on (LDE). Ці відношення не залежать ні від способу розриву контакту /jump, fall, etc./, ні від наявності/відсутності відомого іменника в синтагматичному плані. Єдність та інваріантність значення прийменника **by** проявляється в поясненнях значення кожного із цих “різних” слів-омонімів: **by** (prp) 1 near, beside: to run by the river (LDE, 1); і **by** (adv) past: He walked / passed by (**me**) without noticing **me** (ib., adv. 1).

Отже, якщо виходити із парадигматичного значення прийменників (by, on, off, in, out, etc.), а не їхнього відносного положення в синтагматичному плані, то вони справді не є ні прийменниками, ні прислівниками, а relatives, бо вони **позначають відношення** — relations.

Прийменникові словосполучення такої урізаної моделі /з опущеними N₂ / N₃/ зустрічаються досить часто /в нашій вибірці/ і складають близько 30% від усієї вибірки. Наприклад, She saw a reporter from an international news network standing by with his camera (Spark). I have to stand by and watch other people eat (Huxley). ПСС такого типу описують конкретні ситуації, де опущені назви співвідносних об'єктів легко імплікуються, причому вони настільки різноманітні, що не піддаються якійсь практично корисній класифікації.

(б) Відношення між динамічним точковим суб'єктом і статичним точковим об'єктом /3%/. Властивість динамічності ведучого компонента N₁ — суб'єкта вже передбачає його конкретне втілення: люди /за різними ознаками/ в тому числі займенники, /53%/, решта — тварини, рухомі об'єкти і т. п. Наприклад, At the entrance of the cemetery the Cormacks stood later as the mourners passed by (Forsyth). Дієслівні компоненти в цьому типі смислів можуть бути лише динамічними, а саме to pass, go, come, walk, wander, drift, etc. З них найчастіше вживаються дієслова руху: to

pass (30%), to go (60%). Напр., David and Carina Frost went by (Quinn) in the back (Forsyth); He was surprised to see a gentleman go by at so unusual a pace (Stevenson).

В компоненті N₂ представлені назви різних об'єктів. Частіше від інших зустрічаються люди, будівлі /їхні частини/ та ряд інших. Напр., the brother withdrew by the boudoir and the back stair (Stevenson). В цьому типі ПСС, як і в попередньому, дієслівний компонент визначає смисл ПСС, оскільки іменні компоненти в обох типах ПСС можуть бути ті ж самі. Напр., She walked by Annabel's side (Spark).

(в) Відношення між динамічним точковим суб'єктом і лінійним об'єктом /1%/. Тут як видно, питома вага цього типу ПСС незначна, їхні смисли зводяться в основному до руху суб'єкта /людей, автомашин і т. п. /вздовж дороги /а/ або "руху", тобто розміщення лінійних географічних об'єктів **паралельно і близько** один до одного /в/: (а) She went by the path over the fields (Murdoch); He decided to walk back by the main road (Murdoch); (b) a road that ran by the sea (Maugham). В цьому типі ПСС іменні компоненти є вирішальними в породженні смислу, оскільки дієслівні компоненти можуть бути і статичними, і динамічними.

(г) Відношення між точковим суб'єктом і точковим динамічним об'єктом /2%/. В цьому типі ПСС ведучий компонент представлено двома типами понять: назвами людей /а/ і предметів — об'єктів доставки, передачі інформації /б/; дієслівні компоненти відповідно до суб'єкта/об'єкта: в /а/ to travel, go, set off, come, etc.; в /б/ to receive, mail, send, etc. N₁ позначає, як правило, особи, які користуються транспортними засобами в /а/ або засобами та способами передачі різних об'єктів інформації в /б/: (а) I always travel by Tube never by bus (Huxley). (б) he had received by the same post as mine a registered letter (Stevenson). Значимість цих типів смислів приблизно рівна: 48 % і 52 % відповідно.

Відношення між явищами в часі /88%/. Відзначалися труднощі розмежування відношень між об'єктами у просторі та явищами в часі. Але вони легко долаються спрямуванням, екстраполяцією відношень у просторі на відношення у часі, оскільки все існує, відбувається одночасно як у просторі, так і в часі. Екстраполяція на відношення у часі відбувається в результаті узагальнення не лише співвідносних об'єктів-понять, а й самих відношень, що видно із порівняння відповідних прикладів. Come and sit by me (OLD, 1) і The deadliest terror sits by me (Stevenson).

Відношення між точкою існування/діяльності суб'єкта в часі і позначеною точкою часу /8%/. У порівнянні з прийменником **at** у прийменника **by** проявляється динамічність відношень навіть у часі, що видно із їх тлумачення в англійських словниках: **at** — **a point in time**, **by** — **before, not later than** (a certain point in time) (LDE, 4). Тобто, тут допускається "рухомість" точки в часі, так би мовити, **підхід до** точки, а не сама точка, як з **at**. В цьому типі ПСС провідним і вирішальним компонентом є іменник N₁ в препозиції. Тут відзначаються в основному люди /85% /а/, решта — різні предмети оточення людини /б/. Напр., (а) The man was by then three streets away (Forsyth).

Компонент N₂ представлений позначенням точки часу, до якої відбувається/завершується дія суб'єкта. Вона передається безпосередньо годинами /і хвилинами/, частинами доби /morning, evening, noon, midnight/, початком/кінцем певного періоду часу/end of the month, sundown, dawn, nightfall, sunrise, etc. Напр., By

the time he rose from the ground the hunters were screaming (Michener). By the close of the third day it was obvious to the Eskimos that (Michener). We were in bed by ten (Twain).

Відношення між об'єктом дії і її виконавцем /62 %/. Як видно із підрахунків, цей тип ПСС є найчисленнішим у порівнянні з іншими. Це пояснюється численністю основних типів об'єктів в позиції N₁, які піддаються дії V. В позиції N₁ /підмета речення/ відзначаються:

/1/ *люди* Frederick was persuaded to his death by woman (Stevenson); We were cheated by the French (Stevenson);

/2/ *Тварини* /cat, dog, pug, bull, bison, etc./; The cat ... was worshipped by the ... Egyptians (Christie);

/3/ *Предмети* зброї, меблі, побуту, одягу /hat, skirt, belt, etc./; The baby was asleep now, in the cot once more provided by the hotel (Spark);

/4/ *Будівлі* /building, facade, panels, etc./; Churches designed by Wren (Forsyth);

/5/ *Рослини* /trees, roses, etc./; Roses not all got up by a florist (Spark);

/6/ *Поняття творчої праці* /novel, painting, picture, etc./; An opera by Donizetti (Maugham);

/7/ *Географічні назви* /country, island, world, etc./; France is now ruled by a dictator (Forsyth);

/8/ *Продукти харчування* /egg, food, rusk, provision, etc./; Fresh provisions were brought under cover of darkness by the old woman (Stevenson);

/9/ *Засоби транспорту* /boats, ship, car, van, etc./; The helicopter swung in across the fields, guided by the radio of the squad car (Forsyth);

/10/ *Простір* /area, open ground, place, space, etc./; The area is intersected only by minor B-class roads (Forsyth);

/11/ *Звуки* /voice, sound, etc./; The voice of the gong, tempered by distance (Huxley);

/12/ *Об'єкти бізнесу* /properties, institutions, etc./; There are thousands and thousands (properties) owned by foreigners (Forsyth);

/13/ *Посади* /place, position, etc./; The place just left vacant by Higgins (Spark);

/14/ *Події* / conference, briefing, race, etc./; The motorcar race ... had been won by a German (Spark);

/15/ *Бойові дії* /war, battle, tactics, action, operations, etc./; The operation was commanded by Colonel Arthur (Forsyth);

/16/ *Документи* /plan, report, treaty, records, etc./; The Explicit account of them (traditions) left by sir Ferdinando (Huxley);

/17/ *Поняття, пов'язані з фінансовими операціями* /money, price, share, etc./; Share values would be affected by the terms of the Nantucker Treaty (Forsyth).

Відношення між суб'єктом дії/стану і поняттям, яке визначає, характеризує його діяльність/стан /12%/. В позиції ведучого компонента в цих ПСС відзначаються люди /99 %/: The figure had no face by which he might know it (Stevenson); The man (was) made to look ever plumper by his heavy clothes (Forsyth); Aunt Edna was considered by local standards well-off (Mustard).

В позиції компонента N₂ в таких ПСС відмічені /a/ назви частин тіла людини, характерних ознак її: — вигляду, волосся, очей, природи, акценту, голосу, поведінки і т. п. I see by your face that the whole thing (Twain).

Відношення між суб'єктом дії і одиницями міри його дії /4%/. В цьому типі смислів другий іменний компонент, зрозуміло, є найважливішим і тому недоцільно звертати увагу на N₁, чи дієслівний компонент: вони такі ж, як і в інших ПСС. Одиницями міри дії суб'єкта виступають як лінійні одиниці простору /1/, так і одиниці часу /2/: Inch by agonizing inch he pulled himself back to the car door (Forsyth); They are moving step by step (Michener); Little by little a profound silence had come over his spirit (Sarayan).

Однак, частіше від інших одиниць міри дії виступають самі об'єкти, над якими відбувається відповідна дія. Так, якщо проглядається том твору, то мірою виступають сторінки, а якщо дія над томами, то томи є одиницями міри і т. п. Головне тут, щоб дія відповідала одиниці міри-об'єкту: /A steamer/ dragged itself forward, link by link, with its whole retinue of loaded scows (Stevenson); He began to go through records page by page (Forsyth); He had fought his way up through the rank's, step by step (Forsyth); He took down, volume by volume, several Fathers of the Church (Stevenson).

Відношення між суб'єктом дії і поняттям, яке є обставиною дії /2%/. Досліджуваній прийменник зустрічається в ПСС з обставинами в основному місця, освітленого різними засобами освітлення, або частини доби: The lean, silent figure moved through the street by its dim illumination (Forsyth); Tim worked there usually by neon light (Murdoch); By the light of the single lantern and the moon Quinn looked at it (Forsyth).

На завершення змінні смисли прийменникових словосполучень з прийменником **by** подаємо у вигляді таблиці.

Таблиця I.

Вживання прийменника **by** в основних типах смислів

Відношення між об'єктами	у просторі (12%)	в часі (88%)
1. Відношення між точковими статичними/динамічними об'єктами:	12%	
а) <i>точковими статичними</i> : Clara stood by him (Stevenson). Poirot wilted by my side (Christie).	6%	
б) <i>динамічним і статичним</i> : He was surprised to see a gentleman go by at so unusual slow a pace (Stevenson). The bucket seats swung silently by him (Forsyth).	3%	
в) <i>динамічним і статичним видовженим</i> : He decided to walk back by the main road (Murdoch). The lane was bordered on either hand by garden walls (Stevenson).	1%	
г) <i>динамічними точковими</i> : I always travel by Tube never by bus (Huxley). Some things that cannot be sent by telegram (Christie).	2%	
2. Між точкою існування/діяльності суб'єкта і		8%

позначеною точкою часу: The man was by then three streets away (Forsyth). By the spring of 1910 other two million copies had been sold (Mustard).		
3. Між об'єктом дії та її виконавцем: (The anecdote) related by the author (Twain). A head covered by a velvet skull-cap (Shaw).		62%
4. Між суб'єктом дії /стану і поняттям, яке визначає/ характеризує його діяльність/ стан: He was known by everyone by his red hair (Mustard). An Italian by birth (Christie).		12%
5. Між суб'єктом дії і одиницями міри його дії: They are moving step by step (Michener). Window by window we tried different supporters (Stevenson).		4%
6. Між суб'єктом дії і поняттям, яке є обставиною дії: Tim worked there usually by neon light (Murdoch). The lean, silent figure moved through the street by its dim illumination (Forsyth).		2%

Підсумовуючи аналіз викладеного матеріалу прийменникових словосполучень з прийменником *by*, відзначимо:

1. В дистрибуції прийменника *by* спостерігається різка диспропорція у відношеннях між об'єктами у просторі /12%/ і явищами у часі /88%/. Для прийменника *at* процентне співвідношення є /38% та 62% відповідно/. Це пояснюється динамічною сутністю відношень *by* у порівнянні зі статичною сутністю відношень *at*.

2. При тому самому типі співвідносних об'єктів — точкою існування /діяльності суб'єкта на вісі часу і позначеною точкою часу відношення *by* складають 8%, а відношення *at* — 35%.

3. Різниця між типами відношення *by* і *at* при рівності дистрибуцій в обох /4%/ і рівності типів співвідносних об'єктів — суб'єкта дії і одиницями міри його дії проявляється в тому, що відношення *by* позначаються розташуванням **абсолютних** одиниць виміру одна біля /by/ одної, тобто повторенням: *step by step*, *page by page*, а відношення *at* — **відносними** одиницями: всієї відстані до одиниць виміру відстані: *She approached (in a car) at a walking pace*; *She might draw caricatures at six pence*. Одиниці міри діяльності суб'єкта мають тенденцію переосмислюватися в позначення **способу** дії; вирази *little by little*, *step by step*, *by and by*, допускають подвійну інтерпретацію.

1. *Балла М.І.* Англо-український словник. Т.І, Т.ІІ. — Київ, 1996 (АУС).
2. *Longman Dictionary of Contemporary, English.* London, 1978 (LDE)
3. *Dietrich G.* Adverb oder Präposition? Halle, 1960.
4. *Goursky S.E.* The Idiomatic Heart of the English Language, Lvov, 1975.

5. *Bolinger D.* The Phrasal Verb in English. Cambridge. Mass., 1971.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary (New Edition) of Current English A.S.Hornby. Fourth Edition Oxford University Press. 1991 (OLD).

INVARIANT MEANING OF THE PREPOSITION BY AND VARIOUS SENSES OF THE PREPOSITIONAL PHRASE

Stanislava Houlkevych

*Commercial Academy in Lviv, Ukraine
10 Tuhan-Baranovsky St., Lviv, 79000*

The present study is based on, and proves, the assumption that every preposition is an element of the language semantic system where its proper meaning is specified and generalized to a certain type of relationships as opposed to other types denoted by other prepositions within the same semantic group. When actualized in speech the preposition with the notions thus correlated determines various senses of prepositional phrases. The notions correlated were generalized and classified to produce 2 main types of senses and 9 subtypes traditionally ascribed to the prepositions as its different meanings.

Key words: preposition; element; language semantic system; meaning; type of relationships; sense.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ПРОЦЕСИ ТРАНСПОЗИЦІЇ ОНОМАСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ В АПЕЛЯТИВНУ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Володимир Кам'янець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті аналізуються процеси переходу ономастичних лексичних одиниць до категорії апелятивів у сучасній німецькій мові. Виявлено два типи апелятивації ономастичної лексики – повна і неповна апелятивація. Проаналізовано фактори, що сприяють переходові власних назв у загальні. Це – частотність вживання оніма, фонетичні асоціації з іменем чи прізвищем певної особи, історичний і літературний фактори, а також довільна номінація. Апелятивація власних назв зумовлює утворення стійких лексичних комплексів, у яких оніми відіграють роль семантичних центрів. Показано, що апелятивація здійснюється шляхом метонімічних та метафоричних перенесень, дещо рідше представлені довільна номінація та паронімічна атракція.

Ключові слова: онім, апелятив, апелятивація, фразеологізм, метафора, метонімія, довільна номінація, паронімічна атракція.

Основна функція власних назв (онімів) полягає у позначуванні особи, об'єкта, предмета тощо шляхом вторинної номінації. Периферійне положення онімів у лексичній системі мови створює умови для впливу на ці лексеми позамовних факторів. Оніми тісно пов'язані з різноманітними сферами людської діяльності й виступають своєрідними призмами, через які можна бачити суспільство, культуру, історію того чи іншого народу. У них відображається пізнавальний досвід мовного колективу, його культурно-історичний розвиток, моральні ідеали.

Проникнення до ономастичного шару лексики позамовних впливів зумовлює й цілком інший характер значення онімів на відміну від апелятивів. Ймовірно, говорячи про значення власної назви, слід враховувати й позамовні чинники у семантиці лексичної одиниці [1; 2, с.98]. Якщо б власні назви не виявляли зумовленого позамовним фоном значення, то не відбувалися б процеси їх переходу до категорії апелятивів. Лексична одиниця не може отримати додаткового значення, не маючи первинного. Саме це й відрізняє власні назви від синсемантичної лексики: прийменників, часток тощо. Значення власної назви, що його ми називаємо конкретним значенням [3, с.7, с.12], сприяє конкретизації та ідентифікації позначеного у мовленні. Саме це значення оніма й зумовлює набуття ним додаткових значень, якщо позначений за допомогою нього денотат стає достатньо відомим. У випадку, якщо яке-небудь із додаткових значень стає основним, відбувається процес транспозиції оніма в апелятив, тобто він переходить до семантичної категорії загальних назв.

Аналіз фактологічного матеріалу дає нам змогу розрізнити повну і неповну апелятивацією ономастичних лексичних одиниць. Повна апелятивація – це використання оніма для позначення нових денотатів у результаті виникнення нових лексичних значень з новим денотативним зв'язком, наприклад: *das Ampere (ампер) – André Marie Ampère; das Becquerel (ступінь радіоактивності урану) – Henri Becquerel; das Curie (кюри) – Marie i Pierre Curie; die Praline, das Pralinee (шоколадна*

цукерка) – du Plessis-Praslin; die Silhouette (*силует, контур*) – Étienne de Silhouette; die Begonie (*бегонія*) – Michel Bégon; die Magnolie (*магнолія*) – Pierre Magnol; das Nikotin (*нікотин*) – Jean Nicot; die Guillotine (*гільйотина*) – Joseph Ignace Guillotin; das Hertz (*герц*) – Heinrich Hertz; das Saxophon (*саксофон*) – Adolphe Sax тощо. Процес повної апелятивації власних назв у сучасній німецькій мові часто спричиняє утворення омонімічних апелятивів. Формальним засобом розрізнення цих лексичних одиниць та онімів, на основі яких вони утворилися, виступає переважно лише граматичний рід, напр.,: der Brasil – *бразильський тютюн*, der Brasil – *бразильська кава*, das Brasil – *легка тканина*, die Brasil – *чорна сигара* (Brasilien (das)); der Bordeaux – *сорт вина* (Bordeaux (das) – *місцевість у Франції*); die Havanna – *гаванська сигара*, der Havanna – *гаванський тютюн*, der Havanna – *гаванська кава* (Havanna (das)); die Virginia – *вірджинська сигара* (Virginia (das) – *штат у США*); der Varinas – *сорт тютюну* (Varinas (das) – *місто у Венесуелі*); der Malaga – *сорт вина* (Malaga (das) – *провінція в Іспанії*); der Buchara – *бухарський килим* (Buchara (das) – *місто в Узбекистані*); der Mesched – *мешедський килим* (Mesched (das) – *місто в Ірані*); der Kaschimir – *кашмир* (Kaschimir (das) – *територія в Індії і Пакистані*); der Curaçao – *лікер курачао* (Curaçao (das) – *острів*); der Roux – *топлене масло, масляна підлива* (Roux (das) – *місцевість у Бельгії*); der Jersey – *татунік тканини* (Jersey (das)); der Sauternes – *сорт білого вина сотерн* (Sauternes (das) – *місцевість у Франції*) тощо.

Неповна апелятивація – це перенесення власної назви на нові денотати при утворенні ними нових лексичних значень шляхом зміни (розширення) денотативного характеру значень власної назви на цілий клас предметів, напр., der Herkules – *велетень, атлет, силач*, die Venus – *особливо гарна жінка*, der Chauvin – *агресивний чоловік*¹ [4, с.50] тощо. Апелятивований антропонім Chauvin або Chauvi розширив своє лексичне значення у сучасній німецькій мові і позначає поряд з політичним шовінізмом ще й так званий сексуальний чоловічий шовінізм або й нетерпимість чи агресивність загалом. Наприклад, німецький театральний критик і публіцист Г.Гензель у своїх автобіографічних нарисах називає себе буквально шовіністом друкованих засобів масової інформації: *ich bin ein Printmedien-Chauvi, ich hasse das übereilte „Statement“ und liebe das ausgearbeitete Argument* [5, с.209].

Апелятиви, що утворилися у процесі неповної апелятивації власних назв поділяємо на дві лексико-семантичні підгрупи:

I. Репрезентативні апелятиви, що позначають типових представників націй та інших колективів людей, а також використовуються з метою експресивно-емоційної оцінки людей за їхніми ознаками чи характеристиками або за професією, напр.: John Bull, Michl, Hans тощо.

І І. Компаративні апелятиви, що функціонально виявляють узагальнююче значення певної ознаки або дії, які характерні для відомої історичної особи, літературного персонажа чи географічного об'єкта, напр.: der Sadist (*садист*) – Donatien-Alphonse-François de Sade; der Masochist (*мазохіст*) – Leopold Ritter von Sacher-Masoch; der Chauvin (*шовініст*) – Nicolas Chauvin; die Kannä – *повна поразка*,

¹[4] Антропонім Chauvin, на думку К.Гуткнехта, належить персонажеві п'єси La Coscarde tricolore, написаної братами Coignard [4, с.50].

*розгром*², der Herkules – *атлет, силач*³, der Tartüffe – *лицемір, ханжа*⁴, Rubikon, den Rubikon überschreiten – *перейти Рубікон, зробити рішучий крок*⁵, Krösus, reich sein wie ein Krösus – *бути багатим як Крез*⁶ тощо.

Залежно від виявленого лексичного значення репрезентативні апелювані власні назви ми поділяємо за такими семантичними ознаками:

1. Узагальнене позначення будь-якої людини за її характеристиками або за професійною діяльністю: Hinze und Kunze, Meier, Hans, Heinrich тощо, напр.: *Endlich rief Katzinsky ihm zu: Nun mach deinen Boillonkeller schon auf, Heinrich!* [6, с.19]. У військовому жаргоні антропонім Emil вживається в значенні “*льотчик, командир корабля*” [7, с.241] або у значенні “*високий військовий чин, начальник*”, напр.: *... die Seifert hatte nur sehr intime Beziehungen mit dem amerikanischen Offizier unterhalten, der [...] Atomsprengköpfe unter Verschluss hielt und in der Umgebung als Atom-Emil bekannt war* [8, с.33].

2. Позначення типових представників того чи іншого народу з метою їх негативної експресивно-емоційної характеристики, напр.: der deutsche Michel, John Bull, Yankee, Tommy, Iwan, Schangel, Michl: *...ein baumlanger, blonder Holländer-Michl taucht hinten auf, mit einer häßlichen riesigen Nase, zwei fette Huren, rechts und links* [9, с.309].

Імена, що лягають в основу утворення таких колективних прізвиськ, як правило, найтипівіші для того чи іншого народу, наприклад, Yankee – зменшувальна форма від Jan. Це ім'я було передражнюючим іменем для нідерландських поселенців США, а пізніше поширилося на всіх жителів цієї країни, напр.: “*Thank you, Mr. Steel*”, *erwiderte Thomson und betrachtete den Yankee mit andeutender Verschwiegenheit* [10, с.206]. З метою негативної оцінки французів у німецькій мові вживається прізвисько Schangel, для росіян – Iwan, англійських солдатів називають Tommy⁷: “*Die Amis sind schon in Turin und rücken gegen Mailand vor, und die Tommys werden sich wohl bald in den Lagunen von Venedig aalen. Wer hätte gedacht, daß die Gotenlinie so schnell einstürzt*” [10, с.134]. Загалом англійців негативно називають John Bull⁸, напр.: *...in das Land der Torfstecher und Bauernkatten, “John Bulls andere Insel” edelgeformt wie jene Gutshäuser des angloirischen Adels...* [11, с.237].

²Битва при Каннах в Італії, де Ганібал наніс нищівної поразки римлянам.

³Грецький міфологічний герой Геркулес.

⁴Герой п'єси Мольєра, який характеризується такими рисами.

⁵Із розповідей античних авторів про перехід Юлія Цезаря через річку Рубікон, яка була кордоном між Умбрією і Цизальпінською Галією.

⁶Цар Лідії, який прославився величезними статками.

⁷[4] Колективне прізвисько Томму виникло у 1815 р. Тоді в англійській армії була введена анкета, яку мав заповнити кожний новоприбулий рекрут. Прикладом була анкета, заповнена на ім'я Tommy Atkins [4, с.70].

⁸[4] Прізвисько John Bull завдячує своїм виникненням політичній сатирі Дж. Арбуснота (John Arbuthnot) The History of John Bull або Law is a Bottomless Bit, написаній ним у 1712 р. У цьому творі англійський народ зображений як “ситий, добродушний, чесний, законслухняний і відвертий” [4, с.70].

3. Позначення (як правило, експресивно-емоційне) негативних міфічних істот: der Peterle, das Peterlein – *злий дух, диявол, біс*; der schwarze Kaspar – *дідько*; der Nickel – *чорт*.

4. Позначення напоїв та наїдків, напр.: der sanfte Heinrich – *солодкий лікер*; der stolze Heinrich – *рисова каша* (солд. жаргон); der blaue Heinrich – *перлова каша* (солд. жаргон); trockener Oskar – *черствий хліб*; großer Hans – *пудинг*.

5. Позначення окремих неживих предметів і явищ, напр.: die flotte Lotte – *м'ясорубка, соковитискачка*; der alte Gottfried – *домашній халат*; langer Heinrich – *підібраний ключ, відмичка*. Для позначення поліцейських автомобілів для перевезення арештованих вживаються у розмовному стилі німецької мови різні апелятивовані власні назви, напр., der grüne Heinrich, die grüne Minna, der grüne August, Toni: *Mit der „Grünen Minna“ überführten sie ihn in das Untersuchungsgefängnis an der Totenallee* [12, с.399]; *Am Morgen holten sie ihn auch heraus, aber sie schafften ihn mit dem „Grünen August“ nach dem Stadthaus* [13, с.26]. Маленький магазинчик, в якому власник і продавець одна й та ж особа, часом називають der Tante-Emma-Laden: *Die Tante Emma, du weißt, aus dem Tante-Emma-Laden, die macht die Satelliten für die Hitze verantwortlich* [14, с.66]. Північне море, для якого характерні часті шторми у зимовий період року, отримало назву der blanke Hans або großer Heinrich⁹ [15, с.370]. Деякі апелятивовані власні назви стали вживатися у військовій галузі навіть на правах термінів, напр., Marie auf Socken – *безшумний снаряд*, schwarze Marie – *важка мортира* [7, с.633].

6. Позначення деяких видів рослин: großer Heinrich – *дев'ясил*; roter або guter Heinrich – *лобода*; roter Heinrich – *дикий щавель*; fleißiges Lieschen – *бегонія* тощо.

Деякі німецькі антропоніми цілком залишили ономастику і перейшли повністю до розряду апелятивної лексики. Наприклад, ім'я Michel вже не вживається як особове ім'я, а лише в значенні “*наївна, добродушна людина*” [16, с.487; 17, с.1897-1898]. Це значення набуло особливого поширення в політичному контексті, напр.: *Gerichte vom Balkan oder gar aus fernöstlichen Ländern finden beim deutschen Michel noch immer wenig Anklang; [...] der farbentragende Student galt [...] als “deutscher Michel in seiner schmachlichsten Gestalt”* [18, с.50]. Словосполучення der deutsche Michel виражає часом зневажливе, а часом і позитивне, добродушне відношення до німців взагалі. Це ім'я натякає на небесного покровителя німців архангела Михаїла, який втілює силу й готовність прийти на допомогу, а вживання цього антропоніма у теперішньому негативному значенні було зафіксоване ще у XVI ст. [16, с.487; 17, с.1897-1898].

Повна і неповна апелятивація ономастичних лексичних одиниць у німецькій мові здійснюється за допомогою двох способів:

1. Лексико-семантичний спосіб – перенесення власної назви (антропоніма, топоніма, міфоніма) на інший денотат без будь-яких дериваційних змін, напр.: das

⁹[15] К. Райх і М. Пагель зазначають, що в XVI ст. у мові рибалок Північне море мало назву Meer, а з XVII ст. почало вживатися слово die See і відкрите велике море стало для моряка die hohe See. Поволі виникли позначення großer Hund, blanker Hans, großer Heinrich [15, с.370].

Ohm – G.Ohm, der Roux – Roux, der Bordeaux – Bordeaux, die Silhouette – de Silhouette, Tommy, Michl тощо.

2.Дериваційний спосіб, а саме його суфіксальна різновидність. Утворення загальних назв у процесі апелятивзації ономастичної лексики здійснюється за допомогою таких суфіксів: -mus: der Sadismus, der Marxismus, der Anglizismus; -ie: die Begonie, die Magnolie; -ium: das Europium, das Nobelium, das Lawrencium; -isier + -ung: die Amerikanisierung, die Entstalinisierung.

У процесі свого функціонування ряд топонімів набувши додаткових значень не лише транспонувалися в апелятиви, але й стали твірними основами дієслів. Наприклад: coentrieren¹⁰ – *знищити вицент*; damaszieren, у словосполученні den Stahl damaszieren – *виготовляти дамаську сталь*; schanghaien (shanghaien) – *насильно вербувати, наймати (матросів, команду на судно)*; berlinern – *говорити берлінським діалектом*; hamburgern – *говорити гамбурзьким діалектом*; sächsln – *говорити саксонським діалектом*; türken – *хитрувати, обманювати, нечесно маніпулювати*; drückebergern¹¹ – *ухилитися від виконання певних завдань, особливо від військової служби*.

Процес апелятивзації ономастичних лексичних одиниць у німецькій мові, що зумовлює утворення дієслів, простежується також й серед антропонімів. Деантропонімічні дієслова поділяємо на дві групи:

1.Дієслова, похідні від прізвищ людей, що реально існували. Це, як правило, винахідники, автори тих чи інших ідей тощо, напр.: bessemern – *бесемерувати* (H.Bessemer – винахідник конверторного способу виплавки сталі й чавуну); morsen – *телеграфувати* (W.C.Morse – винахідник телеграфного апарату й спеціальної азбуки); röntgen – *робити рентген* (W.C.Röntgen – відкрив рентгенівські промені і їх властивості); einwecken – *консервувати овочі, фрукти, м'ясо* (J.Weck – винахідник методу консервування); guillotiniere – *страчувати на гільйотині* (J.I.Guillotin – французький лікар, що першим запропонував такий спосіб страти політичних противників); pasteurisieren – *пастеризувати* (Louis Pasteur Pate – винахідник процесу пастеризації); lumbecken – *переплітати книги спеціальним способом* (E.Lumbeck – винахідник); fringsen – *відбирати майно* (кардинал Joseph Frings закликав відбирати майно у багатих); verballhornen або verballhornisieren – *погіршувати, намагаючись виправити*¹² [4, с.48] тощо. Дієслова, об'єднані у цій групі, як правило, стилістично нейтральні і служать для збагачення термінологічної лексики німецької мови.

¹⁰ Coventry – англійське місто, знищене німецькою авіацією під час Другої світової війни.

¹¹Drückeberg – штучно утворений топонім.

¹²[4] Своїм походженням дієслово verballhornen завдячує дукареві Йоганну Баллгорнові (Johann Ballhorn), що жив у Любеку між 1528 і 1603 рр. і у 1586 р. видав виправлене, але за недоглядом неправильно надруковане видання Любекського права. Поет Г.А.Бюргер вжив в одному із своїх листів вислів Verjohannballhornung і з того часу похідні від даного антропоніма слова стали вживатися у німецькій мові у цьому значенні [4, с.48].

2. Дієслова, що походять від апелювативованих антропонімів, лексичне значення яких полягає в узагальненні характеристики осіб за певною звичкою, вадою тощо. Як правило, такі дієслова утворені на основі метафоричного переносу, напр.: *stoffeln* – *бути незграбним* (*Stoffel* або *Stöffel* – скорочена форма від *Christoph*); *hänseln* – *дражнитися, насміхатися* (*Hans*); *kaspern* або *käspern* – *беижкетувати* (*Kaspar*); *meiern* – *обдурювати* (*Meier*); *miezen* – *фліртувати* (*Mieze* – скорочена форма від *Marie*); *uzen* – *насміхатися, підсміхуватися* (*Uz* – скорочена форма від *Ulrich*) тощо. Об'єднані у цій групі деантропонімічні дієслова функціонують переважно у розмовно-побутовому стилі німецької мови і використовуються з метою експресивно-емоційної характеристики особи.

Розширення лексичного значення власних назв у деяких випадках приводить до утворення фразеологізмів, у яких вони виконують роль семантичних центрів. Власні назви у складі фразеологічних одиниць визначають семантичний та експресивно-емоційний характер фразеологізмів в цілому. Найбільш репрезентативними типами ономастичних компонентів у складі фразеологізмів виступають антропоніми, як імена так і прізвища. Рідше представлені топоніми. Наявність як апелювативних так і ономастичних рис в рамках однієї лексичної одиниці надає їй специфічного характеру як у семантичному так і у функціональному плані. Аналіз таких фразеологічних одиниць дозволяє виявити фактори, що сприяють апелювативації власних назв при утворенні ними фразеологічних одиниць. Серед цих факторів релевантними виступають: 1) фонетичний; 2) довільна номінація; 3) історичний і літературний; 4) частотність вживання оніма.

В основі фонетичного фактора лежать звукові асоціації, що виникають між онімами й апелювативами, напр.: *er studiert Kotzebues Werke* – *його нудить*, букв.: *він вивчає твори Котцебу* (А.Котzebue (1761-1819) – письменник); *nach Kissingen gehen* – *йти спати*, букв.: *йти до Кіссінгена*. Антропонім *Kotzebue* співзвучний з дієсловом *kotzen* (*рвати, ригати*), а топонім *Kissingen* з іменником *Kissen* (*подушка*).

Довільна номінація полягає у відсутності перенесення найменування, тобто онім не запозичується одним денотатом в іншого, а довільно присвоюється. Штучно утворена таким чином власна назва отримує лексичне значення відповідного апелюватива, наприклад, *nicht aus Dummsdorf sein* (*не бути дурнем*).

Історичний і літературний фактори сприяють тому, що ім'я чи прізвище певної особи, того чи іншого літературного, міфологічного, фольклорного героя чи назва певного об'єкту завдяки відомості, співпадіння певних специфічних рис, перейшовши до категорії апелювативів, стає компонентом, семантичним ядром фразеологізму. Частотними антропонімами у фразеологізмах сучасної німецької мови є імена з Біблії:

den alten Adam austreiben (*звільнитися від старих звичок, стати іншою людиною*), von Adam und Eva stammen (*бути старим, допотопним*), bei Adam und Eva anfangen (*починати з самого початку*); wie in Abrahams Schoß schlafen (*жити як в раю, як у Бога за пазухою*; букв.: *спати в лоні Авраамовім*); aus einem Saulus einen Paulus machen (*перетворити противника на прибічника*); von Pontius zu Pilatus laufen (*ходити від Понтія до Пілата, ходити від одного чиновника до іншого, оббивати пороги установ*) та багато ін.; з античних міфів: *er ist nicht gerade ein Adonis* (*гарним його не назвеш*); *das Faß der Danaiden* (*бездонна бочка*); *den Pegasus*

besteigen (satteln) (осідлати *Пегаса*, почати писати вірші); aus der *Scylla* in die *Charybdis* geraten (попратити із однієї біди в іншу) тощо; з давньогерманських міфів, фольклору, казок: wütend sein wie ein *Berserker*¹³, (бути злим як *Берсеркер*; втілення гніву й люті); der getreue *Eckart*¹⁴, (вірний слуга); aus dem *Dornröschenschlaf* erwachen (пробудитися після довгої сплячки, відродитися до нового життя) або im *Dornröschenschlaf* liegen (перебувати в сплячці); *Frau Holle* schüttelt ihre Betten aus (їде, валить сніг). Оскільки Біблія та антична міфологія стали надбанням багатьох народів і культур, то такі фразеологізми представлені і в інших європейських мовах.

Антропоніми, що позначають окремих історичних осіб, також завдяки подібності певних специфічних рис або в силу певних дій, вчинків тощо пройшли шлях неповної апелятивізації й утворили фразеологічні одиниці, напр.: *Blücher*, *rangehen wie Blücher* (діяти рішуче; букв.: ринутися в бій як *Блюхер*)¹⁵; *Buchholz*, *dazu hat Buchholz kein Geld* (для цього немає грошей; букв.: для цього *Бухгольц* не має грошей)¹⁶; *Adam Riese*, *nach Adam Riese* (за *Адамом Різе*)¹⁷ і деякі ін.

В утворенні фразеологічних одиниць у німецькій мові беруть участь не лише антропоніми, а й топоніми: *Kassel*, *ab nach Kassel!* (йди геть! котися своєю дорогою!)¹⁸; *Müller-Malbach gab es sofort zu, und das hieß für ihn: Ab nach Kassel, und Kassel lag für den SS-Sturmbannführer in Polen, und zwar in Lodz, einem Schauplatz, der Litzmannstadt geheißten hatte, als die Verbrechen verübt worden waren, deren man Müller-Malbach beschuldigte* [10, с.289-290].

Фактор частотності і звичності вживання тієї чи іншої власної назви носіями відповідної мови також зумовлює перехід власних назв до апелятивів. У складі фразеологізмів апелятивовані власні назви досягають такого ступеня узагальнення, що вони уособлюють будь-яку особу залежно від тих чи інших її характерних рис і стали синонімами апелятивів *der Mann*, *die Person* тощо, напр.: *die großen Hansen* (важні персони); *Was ist denn das für ein August?* (Що це це за тун?) тощо. Про високий ступінь узагальнення семантики цих онімів свідчить також і той факт, що вони здатні утворювати синонімічні конструкції, напр.: *den dicken Wilhelm* machen і *den großen Hansen* machen (чванитися); *Ich will Hans heißen, wenn...; Da will ich Matz heißen! Da will ich Hans Kaspar heißen! Ich will Emil heißen, wenn...* (Провалитися мені крізь землю, якщо ...) тощо. У більшості випадків в апелятивованих власних назвах присутній компонент негативної чи позитивної характеристики за тими чи

¹³ Berserker – в ісландських і норвезьких сагах – воїни, які втілювали гнів і рушійну стихію.

¹⁴ Eckart – герой германської міфології, вірний страж молоді Гарлунги, ім'я якого стало символом вірності, відданості, непідкупності.

¹⁵ Blücher – пруський фельдмаршал, учасник битви з наполеонівською армією під Ватерлоо.

¹⁶ Buchholz – скарбник короля Пруссії Фрідріха II.

¹⁷ Adam Riese – відомий у XVI ст. автор підручників з арифметики.

¹⁸ Цей фразеологізм походить із часів війни північноамериканських колоній Англії за незалежність. Місто Kassel було збірним пунктом для німецьких рекрутів, проданих англійцям.

іншими якостями і певний ступінь експресивно-емоційної оцінки. Так, наприклад, для експресивно-емоційної характеристики певної категорії жінок вживається апелятивована власна назва Mieke (скорочена форма від Marie): *bürgerliche „Miezen“ (міщанки)* [8, с.67], *Offiziersmiezen (дружини офіцерів)* [8, с.115].

Щодо інтерпретації відношень власних назв з формально ідентичними апелятивами в ономастиці існують різні підходи. Апелятивація ономастичних лексичних одиниць розглядається деякими дослідниками як метонімічне перенесення. Наприклад, Т.Шіппан вважає, що якщо при перенесенні значення одного слова на інше зберігається певний логічний зв'язок між основним і переносним значеннями, то ми маємо справу з метонімією [19, с.108]. Іншого погляду дотримується О.В.Суперанська, яка вважає оніми й похідні від них апелятиви цілковитими омонімами, наголошуючи на тому, що апелятивація власної назви досить глибоко перетворює її сутність [20, с.106-107]. Є.Ф.Кудріна серед процесів переходу ономастичної лексики до апелятивної виділяє окрім метонімії ще метафору, а також і порівняння, яке дослідниця вважає комбінацією метафоричного й метонімічного перенесень, наприклад, *wie der dumme Junge aus Meissen aussehen* [21, с.47-48].

Проаналізований фактологічний матеріал дає підстави констатувати, що у процесі апелятивації ономастичної лексики у німецькій мові представлені як метонімічне, так і метафоричне перенесення. В основі метонімії лежить асоціативність тієї чи іншої власної назви [22, с.234; 23, с.155-156], а в основі метафори подібність форми, функцій, дій, вражень тощо або поєднання декількох із цих ознак подібності [22, с.231-232; 23, с.155], напр.: німецький лексикограф Büchmann¹⁹ [24] і *der Büchmann* у значенні “збірник цитат”, “жива енциклопедія”, *frei nach Knigge*²⁰ – *за правилами доброго тону*; *nach Adam Riese* – *за Адамом Різе*; *ab nach Kassel!* – *йди геть! котися своєю дорогою!*; *chinesische Mauer* – *китайська стіна, перешийка, яку важко подолати*; *reich sein wie ein Krösus* – *бути багатим як Крез*, *Tartüffe* – *лицемір* та ін. У дещо меншій мірі представлена серед цих процесів паронімічна атракція, що ґрунтується на зближенні співзвучних слів з метою створення комічного або образного ефекту, напр., *er studiert Kotzebues Werke* (букв.: *він вивчає твори Котцебу*), *nach Kissingen gehen* (букв.: *йти до Кіссінгена*).

Щодо синтаксичної будови фразеологізмів з апелятивованими власними назвами у ролі семантичних центрів, то тут простежується їх різне поєднання з іншими компонентами:

1) іменний тип: *eine junge Eva* (*молода кокетка, жартівлива жінка*); *ein sanfter Heinrich* (*скромна людина*); *ein vergeßliches Lieschen* (*забудькувата жінка*); *eine dumme Trine* (*дурна жінка*); *ein ungläubiger Thomas* (*Хома невірющий*); *der kleine Moritz* (*простакувата, наївна людина*) тощо;

2) дієслівний тип: *den stammen Max spielen* (*удавати силача*); *den dicken Wilhelm machen* (*чванитися*); *den dummen August spielen* (*удавати дурня*); *den*

¹⁹[24] Büchmann видав у 1864 р. збірник крилатих виразів *Geflügelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes*, що був досить популярним у Німеччині на той час.

²⁰ А. von Knigge – автор відомої у свій час книги про правила доброго тону.

müden Heinrich spielen (*вїшати нїс, падати духом*); den Hanswurst spielen (*удавати блазня*) тощо;

3)прості розповідні речення: Etwas ist faul im Staate Dänemark (*підгнило щось в датському королівстві, тут щось не те*); Es ist mir Hans wie Heine (*мені це однаково*); Jeder Hans findet seine Grete (*кожний мужчина знайде собі жінку*) та ін.;

4)окличні і запитальні речення: Das ist mir der wahre Jakob! або Du bist mir der wahre Jakob! (*Це якраз те, що мені треба! Ти якраз мені й потрібний!*); Da ist Holland in Nöten! (*вживається у випадках критичного стану, коли треба кликати всіх на допомогу*); Was ist es denn für ein August? (*Це це що за тун?*);

5)складнопідрядні речення: Ich will Emil heißen, wenn es nicht wahr ist (*Провалитися мені на цьому місці, якщо це не правда*); Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr (*Чого з молоду не навчишся, того й до старості знати не будеш*);

6)деякі апелювані власні назви вживаються навіть і у функції вигука, що можна віднести до специфічних явищ сучасної німецької мови, напр.: Mensch Meier! (*Оце так!*) – вираження здивування; Otto – Otto! (*Чудово!*) – вираження захоплення, похвали; Ach, du liebes Lieschen! – вираження здивування.

Високого ступеня узагальнення свого значення апелювані власні назви досягають у тих випадках, коли вони функціонально наближаються до займенників, тобто до лексичних одиниць високого ступеня узагальнення. З-поміж апелюваних антропонімів таке значення виявляють Hinze und Kunze (*кожний, будь-хто*), Lieschen Müller – загальна назва, що вживається для позначення будь-якого обивателя щодо міщанського смаку. Сучасний німецький письменник Ф.Браун вдало використав апелювані антропоніми Hinze und Kunze для назви свого роману “Hinze-Kunze-Roman”[25], вказуючи тим самим на те, що події роману стосуються всіх і кожного, а характерні риси цих героїв уособлюють характерні риси змальованого у творі часу і суспільства.

Проаналізований фактологічний матеріал доводить, що процес апелювації (перехід ономастичної лексики до категорії апелювативів) у німецькій мові здійснюється на основі отримання ними як додаткових значень так і розширення свого лексичного значення. Такі семантичні процеси дозволяють розрізнити повну і неповну апелювацію власних назв. Повна апелювація – це використання власної назви для позначення нового денотату у результаті виникнення нових лексичних значень з новими валентними зв'язками. Неповна апелювація – це використання власної назви для позначення існуючих денотатів, що вже мають первинні позначення, при утворенні нових лексичних значень шляхом зміни (розширення) денотативного характеру значень власної назви на цілий клас предметів. Процес розширення лексичного значення власної назви, що служить основою їх транспозиції в апелювати призводить часто до утворення фразеологізмів. Факторами, що сприяють апелювації ономастичних лексичних одиниць, виступають: фонетичний, довільна номінація, історичний і літературний, частотність вживання власної назви. Метафоричні та метонімічні перенесення виступають найпродуктивнішими способами транспозиції ономастичної лексики в апелювативу. Стійкі лексичні комплекси з апелюваними власними назвами у ролі семантичних центрів характеризуються широким спектром синтаксичних структур: іменний і дієслівний

типи словосполучень; прості розповідні речення; окличні і запитальні речення; складнопідрядні речення. Специфічним явищем німецької мови можна вважати вживання апелювативованих антропонімів у функції вигуків.

1. *Верецагин Е.М., Костомаров В.Г.* Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980.
2. *Олійник Т.* Семантика топонімів-символів як лінгвокраїнознавча проблема // Лінгводидактичний плюралізм навчального процесу з іноземних мов у вищих навчальних закладах. – Тернопіль: ТАНГ, 1999. – С.98-101.
3. *Кам'янець В.М.* Структурні, семантичні та функціональні особливості власних назв сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвищ та псевдонімів): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 2001.
4. *Gutknecht Chr.* Lauter böhmische Dörfer. Wie die Wörter zu ihrer Bedeutung kamen. – München: Verlag C.H.Beck, 1995.
5. *Hensel G.* Glück gehabt. Szenen aus einem Leben. – Frankfurt am Main und Leipzig: Insel Verlag, 1994.
6. *Remarque E.M.* Drei Kameraden. – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1963.
7. *Немецько-руський військовий словарь* / Под ред. Л.Ф.Парпарова – М.: Военное изд. при Мин. обороны СССР, 1978.
8. *Böll H.* Ende einer Dienstfahrt. – München: Deutscher Taschen Verlag, 1985.
9. *Rossei P.* Reise nach Holland // In anderer Augen. Die Staaten der Europäischen Union in der österreichischen Literatur. – Klagenfurt: Wieser Verlag, 1998. – S.306-310.
10. *Berthold W.* Geld wie Heu. – München: Wilhelm Goldmann Verlag, 1982.
11. *Spiel H.* Dublin in November // In anderer Augen. Die Staaten der Europäischen Union in der österreichischen Literatur. – Klagenfurt: Wieser Verlag, 1998. – S.236-239.
12. *Bredel W.* Die Söhne. – Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1973.
13. *Bredel W.* Die Prüfung. – Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1985.
14. *Timm U.* Der Mann auf dem Hochrad. – Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1985.
15. *Reich K., Pagel M.* Himmelsbesen über weißen Hunden. – Hamburg: Hoffmann & Campe Verlag, 1981.
16. *Duden.* Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. von der Dudenredaktion – Bd.11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1998.
17. *Küpper H.* Illustriertes Lexikon der deutschen Umgangssprache in 8 Bdn. – Stuttgart: Ernst Klett Verlage GmbH und Co. KG, 1984.
18. *Spiegel.* – Nr.30. – 1980.
19. *Schippan T.* Einführung in die Semasiologie. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1975.
20. *Суперанская А.В.* Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973.

21. *Кудрина Е.Ф.* Онимы как этнокультурный компонент фразеологии // Лексика и культура (немецкий язык) / Отв. ред. Е.В.Розен. – Тверь: Изд. Тверского ГУ, 1990. – С.45-50.
22. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966.
23. *Марузо Ж.* Словарь лингвистических терминов – М.: Изд. ин. лит., 1960.
24. *Büchmann.* Geflügelte Worte. – Berlin: Ullstein Verlage GmbH, 1998.
25. *Braun V.* Hinze-Kunze-Roman. – Leipzig: Reclam-Verlag, 1990.

**PROCESSES OF TRANSITION OF ONYMS INTO APPELLATIVES IN
PRESENT-DAY GERMAN**

Volodymyr Kam'yanets

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The article focuses on the processes of the transition of onomastic lexical units into appellatives in present-day German. The following two types of the onomastic lexics appellation have been identified: complete appellation and incomplete one. The article analyses the factors that are essential to the transition of proper names into common ones. Those include: the frequency of an onym usage, phonetic association with the first or the family name of a particular person, historic and literature factors as well as the free nomination. Proper name appellation forms the basis for set lexical complexes with an onym playing a role of the semantic centre. The article also demonstrates that the appellation occurs primarily through metonymy and metaphor, while free nomination and paronymic attraction are represented less often.

Key words: onym, appellative, appellation, phraseological unit, metaphor, and metonymy, free nomination, paronymic attraction.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ
ЛЕКСИЧНИХ НОВОУТВОРЕНЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ****Ірина Клименко***Криворізький державний педагогічний університет**м. Кривий Ріг – 50084 вул.Співдружності 62, кв.52 тел. (0564)65-9554*

У статті досліджуються прагматичні аспекти функціонування лексичних інновацій у сучасній англійській мові. Зроблено спробу виділити та описати два типи прагматичної інформації (або семи у семантичній структурі нових слів: прагматичні значення та соціально детерміновані прагматичні параметри. Прагматичні компоненти значення є взаємозв'язані і значною мірою впливають на правила обмеження або регулювання вжитку нових лексичних одиниць у певних типах мовних контекстів.

Ключові слова: лексичні інновації, прагматичні параметри, нові слова, семи, прагматичні компоненти.

Вивчення нових лексичних одиниць потребує як звернення до аспекту їх утворення, так і розглянення особливостей їх функціонування, що відповідає сучасним тенденціям дослідження мовних одиниць в цілому. Існують різні напрямки функціональних досліджень - функціональна граматики, функціональна стилістика, функціональна діалектологія, функціональна лексикологія. Функціональна лексикологія стала одною з популярних галузей сучасної лінгвістики, що вивчає комунікативно-прагматичні аспекти лексики, або, іншими словами, виявлення внутрішніх закономірностей, яким підпорядковується вибір та адекватне вживання слів в конкретному комунікативному акті [1, с.3] з метою досягнення певного прагматичного ефекту.

Відправним моментом досліджень в галузі функціональної лексикології та неології стало визнання комунікативного статусу лексичних одиниць. Інтерес до вивчення слова в плані його вживання, комунікативного призначення, слова як мінімального компонента побудування комунікативних одиниць більш високого порядку (словосполучень, речень, тексту), крізь яке преломлюються позамовні відношення комунікантів, привів до переосмислення теорії слова в цілому, результатом чого стало створення комунікативно-функціональної теорії лексичних одиниць [1; 2; 4; 5].

Той факт, що слово є не тільки одиницею номінації, але й одиницею комунікації, підтверджується тим, що називання предмета або ситуації є не тільки процес означення, але одночасно процес пізнання і комунікації [2, с.68]. Слово синтезується для того, щоб стати носієм певного значення, але, вибране з пам'яті або утворене в мовленні, воно, ставши елементом висловлювання, все ж не розтворюється в семантиці речення і, узгоджуючись з цією семантикою, не губить своєї відносної автономності і не перестає бути носієм тих самих значень, для передачі яких воно було вибрано [3, с.146]. Незважаючи на те, що основна функція слова – номінативна, воно з самого початку націлене на виконання певних комунікативних завдань. Ні речення, ні текст не могли б стати комунікативними одиницями, якби їх елементи не мали б статусу потенційно комунікативної одиниці

[4, с.170]. Взагалі, процеси номінації і комунікації тісно пов'язані між собою, сам акт називання є важливою і необхідною часткою мовленнєвого процесу. Щоб повідомити щось про предмети, явища, події реального миру, необхідно їх назвати, ідентифікувати. Якщо одиниці мовлення здатні виконувати номінативну функцію, то одиниці мови, в свою чергу, виявляють певні комунікативні потенції [5, с.131].

Однією з сторін комунікативно-функціональної теорії слова є його прагматичний аспект. Він направлений на виявлення прагматичного потенціалу слів з подальшим виходом в конкретну комунікативну ситуацію, котра потребує адекватного їх вживання і передбачає досягнення запланованого суб'єктом мовлення ефекту регулятивного діяння на адресата [6, с.5].

До пошуку і виявлення прагматичної сутності нового слова не можна підходити однозначно. В цій галузі лексикології є немало проблем, що тільки мають бути вирішені. Не розроблена поки що єдина концепція опису прагматичного потенціалу слова. Прагматичний зміст має складний, неоднорідний характер, що пояснюється різноплановістю компонентів, що стимулюють формування прагматичної інформації [7, с.38]. Твердження про те, що прагматичні властивості та відношення не можуть передаватися засобами самої знакової системи, зараз переглянуто на основі того факту, що при породженні мовлення з прагматичною метою суб'єкт мовлення не може не прогнозувати прагматичний ефект висловлювання, а це доказує, що прагматичні властивості і відношення притаманні самій мові.

Звернення до семантики мовного знаку дає можливість виділити в ньому крім предметно-логічного змісту, або понятійного ядра, також ряд асоціацій, імпліцитних змістів, які, однак, важливі для адекватного його сприйняття в мовленні. Це пов'язано з тим, що інформація, що передається з певною комунікативною метою, відображає не тільки власне інтелектуальні поняття, судження, але й емоційну сутність, в якій знаходять відображення емоційні, естетичні оцінки носіїв мови, їх спонукання, прагнення, а також передає відомості про соціальний статус як тих, що говорять, так і самих мовних засобів [6, с.12]. Це дозволяє зробити висновок про наявність в значенні слова певного прагматичного змісту, закріпленого на системному рівні, який не є самостійною сутністю і може бути розглянутим тільки як похідний від інформації власне семантичної. Багатьма досліджувачами підкреслюється антропоцентричний характер прагмалінгвістичних теорій. На цьому акцентує увагу Дж. Ліч, вважаючи, що значення в прагматиці визначається урахуванням орієнтації на людину, що говорить, в той час як традиційна семантика трактує його у відриві від конкретної ситуації спілкування [8, с.6]. Проблеми мовленнєвого діяння словом на одержувача інформації тісно пов'язані з проблемами відбору певних мовних засобів, обмежень на вживання в певних типах ситуацій, що в свою чергу передбачає наявність конкретних правил їх адекватного вживання.

Дослідження комунікативно-прагматичних особливостей нового слова передбачає детальне розглянення його лексичного значення, яке може поєднувати такі змістовні компоненти, як когнитивний та прагматичний. В традиційних термінах це відповідає виділенню в слові денотативного (предметно-логічного) і конотативного (емоційно-оцінного) змісту. В рамках одного слова можуть поєднуватися як ці обидва компоненти, так і бути наявним лише один з них. Сам

когнитивний компонент лексичного значення також створює структуру, в якій виділяються дві частини – інтенціонал та імплікаціонал. Інтенціонал є змістовним ядром значення, а імплікаціонал – периферією семантичних ознак, що оточують ядро [9, с.61]. Беручи до уваги багатогранність прагматичної інформації, можна припустити, що крім власне прагматичного компонента, що передає емоційно-оцінне ставлення суб’єкта до дійсності, прагматичний компонент виділяється також і в рамках когнитивного змісту слова, але лише в його імплікаціоналі, на периферії семантичних ознак і визначається різними соціальними та соціально-біологічними асоціаціями.

Хоча прагматичний зміст і породжується в мовленні, в лексикографії, проте, знаходять втілення узуально закріплені аспекти прагматичної інформації, що є наслідком постійного повторення прагматично доцільних вживань мовних одиниць в типізованих комунікативно-прагматичних ситуаціях [10, с.15]. Інакше кажучи, в лексичній структурі слова внаслідок його багатократного вживання в типових контекстах формується прагматичний компонент значення, що потім закріплюється на системному рівні і виділяється поза контекстом. У лексичних одиниць оказіонального характеру, що утворюються одноразово для якоїсь конкретної ситуації, прагматичний компонент значення (як і власне лексичний) зрозумілий лише в рамках контексту і системного закріплення не одержує.

Складний, різноплановий характер прагматичного змісту слова дозволяє припустити наявність в семантичній структурі окремого нового слова прагматичної інформації двох типів, а саме:

прагматичних конотацій, в яких актуалізуються об’єктивні ознаки та якості, властиві означуваним предметам чи явищам, призначення яких – емоційно та образно висловити ставлення до предмету розмови;

соціально зумовлених прагматичних параметрів, що сконцентровані в імплікаціоналі значення і визначаються зовнішніми, соціальними, або соціально-біологічними факторами, які відіграють рішучу роль під час адекватного, доцільного вибору лексичної одиниці для конкретної ситуації.

Лексичні новоутворення сучасної англійської мови викликають значний інтерес з точки зору їх прагмаконотаційних параметрів. Прагматичні конотації є так звані кваліфікативним додатковим компонентом в структурі лексичного значення, оскільки додають різного роду якісні характеристики до предметно-логічного компоненту значення, формують, таким чином, цільне уявлення про предмет, якості, дії. В процесі дослідження нової лексики останніх десятиліть [11; 12] в структурі слів та стійких сполучень слів було виділено такі прагмаконотаційні семи:

“образність”, що формується на базі метафоричного або метонімічного переносу: *dead parrot* “something completely and irrevocably moribund”, *flower*

“a young sub group of the hippie culture”, *Mac Guffin* “an event, object, etc. serving as the impetus for the plot of a book, film, TV series, etc.”, *white-knuckle* “full of tension and anxiety”;

“оцінка”, що відображає позитивне чи негативне ставлення до об’єктів та властивостей дійсності: *down-market* “cheap, of poor quality, lacking in prestige”, *flaky* “eccentric, unreliable, unpredictable, or crazy”, *freaky* “weird, bizarre”, *funky* “fashionable, deserving approval; unconventional”;

“емоційність”, що апелює до емоційного сприйняття об’єкта розмови:
sis-boom-bah “spectacular sports”, *high-five* “a gesture of exultation, congratulation, or greeting in which two people join hands above their heads, palms together”;

“інтенсивність”, що показує градацію в ступені прояви ознаки референта:
five-by-five “very fat”, *top-of-the-line* “the latest (of styles, methods)”.

Прагматично відмічені лексичні одиниці, як правило, поєднують у собі декілька прагмаконотаційних сем. Так, оцінка може бути сполучена з емоційністю, образ може одночасно передавати емоційне та оцінне ставлення, інтенсивність співвідноситься з елементами оцінки.

Прагмаконотаційні компоненти змістовної структури слова лише зумовлюють, а не суворо приписують використання лексичної одиниці в певній ситуації спілкування, прогнозують експресивний ефект діяння на одержувача інформації.

У конкретній ситуації спілкування реалізуються як фіксовані, кодифіковані значення з системною прагматичною заданістю, так і з’являються нові ситуативні значення, що привносять додаткові відтінки в структуру прагматичного компонента. Так слово *carved-in-stone* “твердий, непорушний” в залежності від контексту може мати як негативну, так і позитивну конотацію. Пор.:

While we may have spent much of our early childhood asserting our independence from these carved-in-stone plans we haven’t yet fully experimented with the more active role (Glamour, Nov.1987).

The opposite of curve – ball managers, carved-in-stone bosses are too rigid when it comes to assignments and deadlines (Working Woman, May, 1986).

Основою виділення соціально зумовлених прагматичних компонентів (параметрів) стала модель соціальної диференціації англійської мови США, удосконалена О.Д.Швейцером [10], та двох її площин – стратифікаційної та ситуативної. Мовними корелятами стратифікаційного варіювання, що розглядаються на фоні соціальної структури суспільства, є ті мовні відмінності, що властиві представникам різних верств та соціальних груп, а ситуативне варіювання знаходить своє втілення в диференційному використанні мови в залежності від соціальної ситуації [10, с.18]. Знання соціально зумовлених приписуючих прагматичних параметрів слова дуже важливе для учасників комунікативного акту, оскільки це сприяє розумінню комунікантами власної ролі, що реалізується в певній ситуації, а також ролі партнерів, що є обов’язковою передумовою будь-якого спілкування.

Відносно стратифікаційної площини виділено такі прагматичні параметри лексичних новоутворень:

“класово-верстова належність”, що відображає соціально-економічні відносини між людьми і зумовлює обмеження на вживання рамками окремих соціальних класів: нові терміни, що номінують представників різних верств суспільства (*yuppie, blupie, yumpie*);

“професійно-групова належність”, що знаходить відбиття в існуванні професійних та групових жаргонів (які, до речі, можуть з часом переходити до розряду загальнорозмовної лексики): *faction* “a literary work, or film or television programme combining depiction of actual events with an element of fiction”, *luggable* “a computer that is larger than a portable but able to be carried about with some difficulty”,

magic realism “a style of fiction writing in which the realistic and everyday are mingled with the unexpected or inexplicable in a kaleidoscopic manner”, *connectionism* “a theory of memory which proposes that memories of a given experience, word, etc are distributed throughout the brain in several processing units, and that is by the activation of neutral connections between these units that the brain functions”;

“вік” та “стать”, що зумовлюють використання певної одиниці в залежності від цих біологічних ознак комунікантів: *male chauvinist* “a man who exhibits male chauvinism” (the term derives from the women’s movement), *sweat* “a long run” (college slang), *to funk* “to swing pleasurably to music” (teenage slang);

“етнічна належність”, що пов’язана з існуванням в суспільстві різних рас та національностей: *whitie, hay-eater-job* (“біла людина” в американському сленгі);

“національно-регіональна належність”, що є обмежуючим фактором у межах національно-державних об’єднань: *des res* “a house with many features attractive to prospective purchasers” (British), *gridlock* “a complete halting or breakdown of a system or organization” (American), *mellow out* “to relax, become laid-back” (American);

“територіально-діалектна належність”, що зумовлюється приписом вживання лексичної одиниці у тому чи іншому регіоні окремої країни: *haar* “a cold sea mist with drizzling rain” (Northern England and Scotland dialect).

Відносно ситуативної площини виділено такі прагматичні параметри лексичних новоутворень:

“тональність ситуації”, що обмежує використання мовних одиниць рамками формального, нейтрального чи неформального спілкування: *foodie* “a person interested in cooking, eating, reading about and talking about food”(informal), *fresh*

“excellent, new, exciting” (informal), *fundie* “fundamentalist” (informal), *moonlight*

“to have a secondary job, especially at night” (informal); *macrobotics* “a dietary system based on natural foods such as whole grains and vegetables grown without chemical additives” (formal), *microprocessor* “a simple integrated circuit on a small chip acting as the central processing unit of a small computer” (formal); *light* “low in calories, especially in fat” (neutral);

“загальна соціальна (мовленнєва) ситуація”, що відносить ту чи іншу лексичну одиницю до вживання в певній галузі: *hot housing* “highly intensive techniques of teaching and training young children in order to produce people of exceptional intelligence” (education), *graviphoton* “a hypothetical particle of spin 1 which is thought to carry forces between matter” (science), *Contragate, Irangate* (politics), *docu-fantasy* “a television presentation which uses factual elements as the basis of a far-fetched dramatic reconstruction or projection of events” (television), *salsa* “a type of Latin American dance music” (music), *shell company* “a company that has stopped trading but, having retained its registration, is available for sale to anyone wishing to buy a company name either without the cost of registering a new company or in order to use the defunct company as a vehicle, e.g. for tax avoidance” (economics).

Ситуативне варіювання, крім тональності ситуації та загальної соціальної ситуації, передбачає урахування форм локалізації, сфери комунікативної діяльності, ролевих відносин і настановлення.

Майже кожна нова лексична одиниця містить у своїй семантичній структурі ті чи інші прагматичні компоненти, оскільки практично в кожній лексичній одиниці закладені певні правила її вживання в мовленні. Відсутність обмежень на вживання у слова не виключає, проте, наявності самих правил його функціонування. У таких випадках правилом функціонування лексичної одиниці буде відсутність обмежень і можливість бути вжитою у будь-якій ситуації спілкування. Слід також зазначити, що обмеження на вживання іноді можуть порушуватися, що пов'язано або з некомпетентністю комунікантів, з неадекватністю тлумачення одержаної інформації, або з прагненням досягти особливого прагматичного ефекту. Прагматичні конотації та соціально зумовлені прагматичні параметри відіграють значну роль у формуванні, моделюванні мовленнєвої поведінки учасників комунікативного акту, а їх урахування є однією з складових мовної компетенції тих, хто говорить.

1. *Заботкина В.И.* Новая лексика современного английского языка. М., 1989.
2. *Колианский Г.В.* Соотношение субъективного и объективного факторов в языке. М., 1975.
3. *Кубрякова Е.С.* Коммуникативная лингвистика и проблемы семантики // Коммуникативные единицы языка: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. 1985. Вып. 252. С. 138-151.
4. *Ольшанский И.Г.* Коммуникативный подход к семантике слова // Коммуникативные единицы языка: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. 1985. Вып. 252. С.168-180.
5. *Комиссаров В.Н.* Коммуникативная функция языка и осмысленность слова // Коммуникативные единицы языка: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. 1985. Вып. 252. С. 129-138.
6. *Киселева Л.А.* Вопросы теории речевого воздействия. Л., 1978.
7. *Азнаурова Э.С.* Прагматика художественного слова. Ташкент, 1988.
8. *Leech G.N.* Principles of Pragmatics. London, 1983.
9. *Никитин М.В.* Основы лингвистической теории значения. М., 1988. 8. *Нуруллова С.Ш.* Прагматические аспекты функционирования словообразовательных аффиксов современного английского языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. М., 1991.
10. *Швейцер А.Д.* Социальная дифференциация английского языка США. М., 1983.
11. *Ayto J.* The Longman Register of New Words. М., 1990.
12. *Phythian B.A.* A Concise Dictionary of New Words. London, 1996.

????????????????????

Iryna Klymenko

*Криворізький державний педагогічний університет
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The analysis provides certain insights into the contrastive investigation of the linguocultural description problems of Russian and French personalities. The author postulates that the laws of the two cultures development may objectively be studied only by means of contrastively compared peculiarities of mentalities, languages and philosophies. The major domonants are singled out, which are semantic features of the field: 'French and Russian nations'. The contrastive comparison of the linguocultural field eases the knowledge of the national peculiarities of the peoples, and at the same time providing the linguistic basis for their evaluation. The contrastive linguoculturology is an applied aspect of the study of both the language and culture.

Key words: lexical innovations, pragmatic parameters, new words, semes, pragmatic components.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ПРАГМАТИЧНО –ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ****Марко Латик***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті розглянуті семантико-прагматичні характеристики модальних дієслів в українській та англійській мовах. Проведений контрастивний аналіз описує ряд критеріїв, за якими модальні дієслова у порівнюваних мовах можна віднести до окремого граматичного класу. Метод, за яким досліджувались граматичні явища подібності та дивергенції, можна застосовувати при проведенні контрастивного семантико-граматичного аналізу неспоріднених мов.

Мета статті – контрастивний аналіз модальних дієслів англійської та української мов з погляду їх граматичного місця у системі дієслова порівнюваних мов.

Основним засобом вираження модального відношення між суб'єктом дії і самою дією в українській та англійській мові є модальні дієслова. Крім цього, на відміну від англійської мови в українській використовуються також модальні предикативні прикметники типу “треба”, “потрібно”, “слід”, “бути можливим” тощо.

Проблематика модальних дієслів в англійському мовознавстві була і залишається предметом численних досліджень. У нормативній граматиці англійської мови їх віднесено до окремої групи. В українській граматиці важко відшукатм подібну класифікаційну нішу. Сам термін “модальні дієслова” не є чітко визначеним. В.М.Русанівський, наприклад, називає їх “модальними словами” [1, с.193]. Найчіткіше пояснення цього явища дає І.Р.Вихованець, називаючи модальні дієслова “допоміжними” (пор. “auxiliary verbs” в англійській мові), вказуючи, однак, лише на особливості їх вживання в реченні [2, с.222].

Проведення контрастивного аналізу модальних дієслів української та англійської граматичних систем доцільно розпочати з їх місця в системі модальності загалом.

Модальність – функціонально-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлювання до дійсності (об'єктивна або первинна модальність), а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомленого (суб'єктивна або вторинна модальність). Об'єктивна модальність існує в кожному акті комунікації на відміну від суб'єктивної модальності, значення якої виражається не засобами власне структурної схеми речення та її формами, а додатковими граматичними та інтонаційними засобами [3, с.545].

Модальні дієслова – один із лексико-граматичних способів вираження суб'єктивно-модального значення. В обидвох мовах вони мають спільну особливість, що відрізняє їх від усіх інших лексико-граматичних засобів: вираження ставлення мовця до ситуації через дію, яка синтаксично є однією із складових складеного модального присудка.

В англійському мовознавстві до модальних дієслів традиційно відносять колишні претеритопрезентні дієслова *can, may, must, ought, shall, will, need* та *dare*. Модальне *ought* іноді називають “квазімодальним дієсловом” через вживання частки *to* перед інфінітивною формою у складеному модальному присудку (Ф.Р.Пальмер [4, с.3], М.Льюїс [5, с.101]). Дієслова *need* і *dare* відносять до групи периферійних модальних (*marginal modals*) тому що у питальних та заперечних реченнях вони виявляють ознаки як саме модальних так і повнозначних дієслів. Крім того, існує певна відмінність між значеннями дієслова *need*, як модального і повнозначного у питальному реченні. Так, питання “*Need we go there?*” імпліцитно виражає небажання виконати дію, протест. Повнозначне дієслово *need* у реченні “*Do we need to go there?*” вказує на нейтральний запит необхідності реалізувати дію [6, с.38].

Лексико-граматичним засобом вираження суб’єктивно-модального значення в українській мові є модальні дієслова *могти, мусити, мати, вміти, сміти, доводитись, вдаватись, зуміти і намагатися*. Українські модальні предикативні прикметники типу *треба, слід, потрібно*, незважаючи на семантичну спорідненість з модальними дієсловами, до цієї групи не входять через певні відмінності морфологічного характеру: вони, на протигагу модальним дієсловам, не мають флексій на позначення часової належності. У формах минулого і майбутнього часу такі предикативи вживаються з дієсловом-зв’язкою “бути” – *треба було* зробити; *змушений буде* зйти, тощо. Крім того, модальні предикативні прикметники української мови через відсутність особових закінчень вимагають, на відміну від модальних дієслів, давального відмінка іменника чи займенника, пор.: *можу, міг, посмію* – *їм/Петрові, нам, йому/треба буде/було*. Отже, українські модальні прикметники, як і англійські дієслова *dare* та *need* формально можна було б назвати “периферійними модальними”. Різний характер прояву цієї “периферійності” у порівнюваних мовах пояснюється відмінністю між структурною організацією синтетичної української та аналітичної англійської мови.

Англійські модальні дієслова відносять до окремої групи через певні морфологічні та синтаксичні відмінності від повнозначних дієслів: відсутність закінчення *-s* у третій особі однини теперішнього часу; відсутність неозначених форм дієслова; тільки одне модальне дієслово може функціонувати як туант дієслівного присудка; відсутність допоміжного дієслова у питальній та заперечній формах; модальні дієслова функціонують як вербальні проформи (“*Milfud may go and so may!*”) [6, с.4; 7, с.6; 8, с.101;]. Крім того, модальним дієсловам властиві модальні імплікації припущення, можливості та необхідності виконати дію.

Для виділення українських модальних дієслів в окрему групу можна запропонувати такі критерії: вони не мають форми дієприкметника доконаного виду (*можений?, посмітий?*); лише одне модальне дієслово може бути туантом складеного дієслівного присудка (два та більше модальних дієслів можуть вживатися одночасно поєднуючись за допомогою сполучників і (*and*) та чи (*or*), або асиндетично, напр.: “*You can, must and should do it*” – Ти можеш, мусиш і повинен це зробити); виявляють облігаторну валентність до інфінітива, виконуючи синтаксичну функцію частини складеного дієслівного присудка; не поєднуються з маркером обставини мети – щоб (щоби), чи додатком (відмежовуючись, таким чином, від модальних слів типу “хотіти”, “бажати”, тощо, які, крім інфінітива, вимагають

іменника у функції прямого додатка, пор.: хочу читати(писати, їсти) – хочу додому (спокую, щастя); бажаю здоров'я тощо); у висловах відтворюють властиві їм модальні імплікації припущення, можливості та необхідності виконати дію, які виражають власне сприйняття мовцем реальності через дію.

Конвергенцію між двома мовами можна віднести до формально-прагматичної кореляції українських та англійських модальних дієслів (поєднання з інфінітивом, наприклад). Часткова дивергентність стосується неозначених форм дієслова – англійським модальним ці форми взагалі не притаманні. Українські ж дієслова мають форму дієприкметника недоконаного виду (можучи, маючи, сміючи, вміючи тощо) та інфінітив (могти, мати, сміти, вміти тощо). Не мають суттєвого значення для синтаксичної структури українського речення вагомі в англійському відсутність при модальних дієсловах допоміжних дієслів у питальних та заперечних реченнях та функціонування як вербальних проформ. Повна конгруентність спостерігається у функціонуванні модальних дієслів обох мов як єдиного туанта складеного дієслівного присудка. Неоднаковою в обох мовах є імплікатура модальних дієслів. В англійській мові кожне модальне дієслово має доволі чітко виражену модальну імплікацію. В українській мові значення окремих модальних дієслів частково або повністю корелюють, напр.: загальне значення можливості виконати дію властиве модальним дієсловам могти, вміти, вдаватися, зуміти та намагатися; значення повинності виконати дію загальною характерне для дієслів мусити, мати, доводитись.

Саме тому українські модальні дієслова та модальні прикметники набувають ширшого узусу при перекладі змісту англійських модальних дієслів. Наприклад, дієслово *can* вживається для вираження можливості та здатності виконати дію. В українській мові для цього слугують чотири допоміжні дієслова – могти, вдаватися, вміти та намагатися: “*The captain and I soon fell into talk about shooting and what not; he asking me many questions, and I answering them as well as I could*” [9, с.33] – “Ми з капітаном розговорилися про полювання. Він задавав мені багато запитань, і я намагався давати найвичерпніші відповіді” [10, с.12]; “*...so I do not think that the jackals can have dug him up*” [9, с.39] – “...тому не думаю, аби шакалам вдалося вирити його труп” [10, с.20]; “*...and with a light load can make five miles a day better going...*” [9, с.48] – “...з невеликою ношею вони можуть пройти п'ять миль у день” [10, с.30}. Отож, йдеться про варіантність в українській та усталеність форм в англійській мові.

В українській мові значення фактичної реалізації дії з імплікацією попередньої спроби її виконання виражається за допомогою модальних дієслів вдаватися та зуміти. В англійській мові для цього використовуються повнозначні дієслова *manage* та *succeed*.

Іманентне модальному *must* значення повинності виконати дію в українській мові перекладають дієсловами мусити, мати, доводитись або предикатами бути змушеним, бути повинним: “*...I saw how it must end*” [9, с.38] – “Я бачив, чим це неминуче повинно скінчитися” [10, с.19]; “*Well, we must have a try from where we are*” [9, с.84] – “Ну що ж, доведеться спробувати звідси...” [10, с.67]. “*These dogs are magicians and evil-doers; it is well that they must die...*” [9, с.121]. – “Ці пси – злочинні чаклуни, і те, що вони мають померти, справедливо...” [10, с.107].

У порівнюваних мовах існує також валентна дивергентність між модальними дієсловами та предикативними прикметниками. У випадку співвідношення “мовець – дія”, модальні дієслова української та англійської мов однаково двовалентні. Їх лівостороння валентність на підмет виражена займенником або іменником у називному відмінку, правостороння ж є предикативом, вираженим інфінітивом: “*I can do it myself*” – “**Я** можу зробити це сам”; “*I must be at home at five*” – “**Я** повинен бути вдома о п’ятій”. Валентна структура співвідношення “суб’єкт – дія” насправді тричленна. Третю валентність імпліцитно виражають синтаксично не завжди зазначеним мовцем: “(a speaker says that) *He must come to me immediately*” – “(мовець каже, що) **Він** мусить **зайти** до мене негайно”. Через синтетичну структуру української мови лівостороння валентність модальних дієслів можна виразити імпліцитно. В англійській аналітичній мові з огляду на облігаторність підмета лівостороння валентність виражена завжди експліцитно: “*I must call you up*” – “(я) **Мушу** вам зателефонувати”. Проте яким би чином не була виражена лівостороння від модальних дієслів валентність – імпліцитно чи експліцитно, – підметом завжди є іменник чи займенник у називному відмінку. Ще одна відмінність полягає у тому, що правостороння валентність англійських модальних дієслів у складеному модальному присудку є облігаторною і набирає вигляду форми інфінітива. В українській мові між модальним дієсловом та інфінітивом може стояти іменник чи займенник у давальному або орудному відмінку: “*We can give it to them*” – “(Ми) можемо **їм** віддати це (**їм**)”; “*I must see him*” – “(Я) мушу **його** побачити (**його**)”.

Конгруентність між українськими модальними предикативними прикметниками та англійськими модальними дієсловами полягає в експліцитно вираженій лівосторонній валентності. Незбіг виявляється у відмінках іменника чи займенника, відповідно, між давальним та називним, пор.: “(I, he, we, Peter) *must go home*” – “(Мені, йому, нам, Петрові) треба йти додому”.

Отож, дивергентних рис між досліджуваними дієсловами значно більше ніж конвергентних. Основною причиною такого незбігу можна назвати структурно-іманентну неоднорідність зіставних мов та їх типологічно-функціональну неспорідненість. Модальні дієслова англійської мови значно легше охарактеризувати як окремий клас дієслів. Для системи англійського дієслова характерні полісемантичні явища допоміжних дієслів, що зумовлює труднощі у виявленні переходу з категорії модальних до складових аналітичних конструкцій способу дієслова. Контекстуальні чинники дозволяють простежити делексикалізацію значень англійських модальних дієслів та їх морфологічні і синтаксичні особливості функціонування. Для синтетичної української мови такі процеси не є іманентними, тому за характером вживання модальні дієслова української мови, на відміну від їх англійських відповідників, характеризуються лексикалізованою спрямованістю, семантичною повноцінністю та нечіткістю меж між модальними та семантично повноцінними дієсловами.

1. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. К., 1971. 315 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. К., 1983. 365 с.
3. Долгополова З.К. Модальные глаголы в английском языке. М., 1961. 90 с.

4. *Пальмер Ф.Р.* Модальность и английские модальные глаголы. М., 1979. 210 с.
5. *Lewis M.* The English Verb. London, 1986. 180 p.
6. *Coates J.* The Semantics of the Modal Auxiliaries. London and Canberra, 1983. 259 p.
7. *Heather Mc. Callum-Bayliss.* The Modal Verbs: Univocal Lexical Hems. Bloomington, Indiana, 1984. 170 p.
8. *Жирмунский Е.И.* История немецкого языка. М., 1948. 300 с
9. *Haggard H.P.* King Solomon's Mines. Moscow, 1972. 223 p. 21.
10. *Хаггард Г.Р.* Копальні царя Соломона. Прекрасна Маргарет. К., 1992. 431 с.
11. *Білодід І.К.* Сучасна українська літературна мова. К., 1972. 210 с.
12. *Кучеренко І.К.* Теоретичні питання граматики української мови: морфологія. Ч.2. К., 1964. 159 с.
13. *Зверева Е.А.* и др. Английские модальные глаголы в английском языке. Л., 1967. 239 с.
14. *Шахова Н.И., Рейнгольд В.Г.* Еще один подход к модальным глаголам//Чтение, перевод, устная речь. Л., 1977. С. 34–79.

FUNCTIONAL AND PRAGMATIC PROPERTIES OF MODAL AUXILIARIES IN ENGLISH AND UKRAINIAN

Marko Latyk

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The present paper aims at providing some insights into the semantic and grammatic nature of modal auxiliaries in Ukrainian and English. Performed in contrastive way, the analysis promotes singling out a set of criteria valid for considering both Ukrainian and English modal verbs to be a separate grammatical class. The research disclosing congruency and divergence between the contrasted language systems lays the foundation for a method for further studies in the sphere of grammar and semantics from the point of view of contrastive linguistics.

Key words: modal verbs, modal predicative adjectives, implication, divergence, congruency, valency, explicit, implicit.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ГІПЕРБОЛІЧНИХ ОДИНИЦЬ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)****Луцишина О. П.***Ужгородський національний університет імені Федьковича
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Визначення гіперболи та її місця у системі образних засобів мови були предметом уваги різних авторів. Наприклад, Д. Крістал стверджує, що "гіпербола – це фігура мовлення, яка включає в себе емфатичне перебільшення. Гіпербола часто використовується у літературних творах... а також у щоденному спілкуванні" [12, 175]. Оксфордський Словник літературних термінів пропонує таке визначення: "Гіпербола – перебільшення з метою емфатичного наголосу на фігурі мовлення, яку не слід сприймати буквально. Гіперболічні вирази є звичними для стилю драматичного мовлення, званого пишномовним." [14, 247]. Згідно з О. С. Ахмановою, "гіпербола – це фігура мовлення, заснована на навмисному перебільшенні, яке підсилює виразність і надає емфатичного характеру висловлюванням" [11, 99].

Одне з найбільш переконливих визначень належить І. Р. Гальперіну. Цей учений класифікує гіперболу як лексичний експресивний засіб, заснований на інтенсифікації певної риси або властивості, притаманної речі або явищу. "Гіпербола – це навмисне перебільшення риси чи властивості, котра є надзвичайно важливою для об'єкта або явища. У крайній формі - це перебільшення, доведене до алогізму. Гіпербола задумана як перебільшення, яке усвідомлюється читачем" [10, 214].

Щоб установити природу гіперболи, необхідно проаналізувати семантичну структуру гіперболічних одиниць. Гіперболічна одиниця може складатися із одного слова. У цьому випадку, згідно із термінологією і методами, запропонованими М. В. Нікітіним, потрібно провести аналіз словозначень, притаманних слову - гіперболі, та його статутних характеристик. [7, 62]. Інші гіперболічні одиниці існують у вигляді бінарних сполучень, і для дослідження їх семантичної структури необхідним є застосування правил семантичної комбінаторики, яка описує процеси взаємодії лексичних значень у словосполученнях.

Гіперболи (одинарні і бінарні) можуть бути: а) авторськими; б) ідіоматичними. Варто одразу ж зазначити, що словозначення, які складають одинарні гіперболи, є референційно недостатніми, тобто для актуалізації свого концепту потребують контекст, без якого вони неспроможні функціонувати у якості гіперболічних одиниць.

Щоб проілюструвати аналіз декількох гіпербол, (одинарних і бінарних), як приклади були відібрані одиниці, які належать до лексико-семантичної групи "вбивати\вмирати".

Серед тих одиниць, які можуть бути описані і класифіковані на основі морфологічних ознак, варто виділити такі:

а) іменникові гіперболи:

а) “How long has she been married? – “An eternity, she tells me”. (O. Wilde, “The Picture...”, К., 1978, р. 177).

“ I давно вона одружена? – Вона каже – цілу вічність”. (Пер. Р. Доценко. О. Уайльд, “Портрет...”, к., 1968, с. 172).

б) “ I was scared to death”. (Mark Twain, “The Adventures of H. Finn”, М., 1984).

“ Я перелякався до смерті”. (Марк Твен, “ Пригоди...”, К., 1947, с. 4).

б) дієслівні гіперболи:

а) “ **Women kill me. I just like them, I mean.**”(J. D. Salinger, “The Catcher...”, М., 1979, р. 79).

“ **Я взагалі перед жінками вмираю**”. (Пер. О. Логвиненко. Дж. Селінджер, “Над прірвою...”).

б) “Their goddam hand dies on you”. (J. D. Salinger, “The Catcher...”, М., 1979, р.74).

“Візьмеш її за руку, а та рука наче мертва”. (Пер. О. Логвиненко. Дж. Селінджер, “Надпрірвою...”).

в) “Босфор аж затрясся, бо зроду не чув Козацького плачу”. (Т. Г. Шевченко, “Кобзар”, К., 1993.“Гамалія”, с. 151).

“ The Bosphorus shook, for it never before Had heard Cossacks weeping”. (Тр. Ву Веір. Т. Shevchenko, “Selected Poetry”, К., 1977, “Hamaliya”, р. 114).

Аналіз ілюстрації а) дозволяє виявити ряд особливостей, а саме: ця дієслівна гіпербола належить до лексико-семантичної групи “вбивати\вмирати”. Даний гіперболічний вираз метафоричного характеру заснований на інтенсифікації семи переносного значення “to impress, to embarrass” (“вражати, сильно дивувати, збивати з пантелику”), яка становить другий змістовий шар висловлювання. Схема змістових словозначень подана нижче. Архісемою є “to destroy life” (“знищувати, руйнувати життя”). Її гіпонім “to destroy vital qualities” (“руйнувати ознаки життя”) імплікаційно пов’язаний з диференційною семою “to hurt, to cause pain” (“ранити, спричиняти біль”). Семи “to hurt” (“ранити”) і “to impress, to embarrass” (“вражати, сильно дивувати”) перебувають у симілятивному зв’язку синестезійного типу, тобто зв’язок концептів базується не на спільній рисі у їхньому змісті, але на схожості відчуття. Схожість концептів у цьому випадку обумовлюється не природою референтів, а способом їх чуттєвого сприйняття. Переносне значення “kill” (“вбивати”) - “to impress” (“вражати”) є узуальним, оскільки фіксується словниками.

Серед конотативних сем можна виділити сему “інтенсивність”, а також експресивно-емоційну конотацію “насильство, смерть”.

to kill

1 – to destroy life (руйнувати життя) - архісема

2 – to destroy vital qualities (руйнувати ознаки життя)

3 – deliberately (навмисно)

4 – to cause (спричиняти біль)

5 – intensity (інтенсивність дії)

6 – to impress, to embarrass, to overcome (вразити, справити враження)

7 – to defeat or veto

8 – to prevent publications

а саме переносне значення є узуальним у цьому контексті. Присутня також емоційно-експресивна конотація.

to die

1 – to stop functioning (припинити функціонування) - архісема

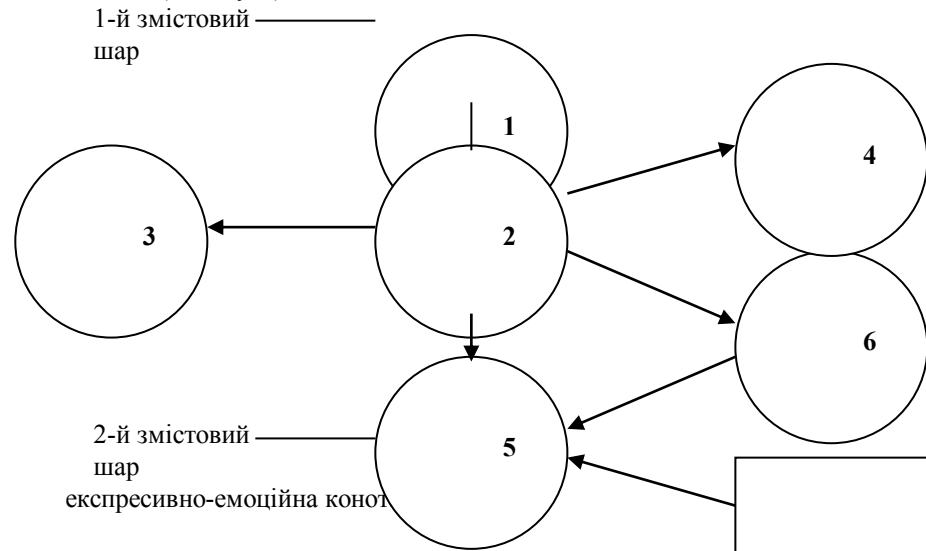
2 – to lose the features of life (втратити ознаки життя)

3 – to become cold (стати холодним)

4 – to become immovable (стати нерухомим)

5 – to become unable to reply, to feel (стати нездатним на відповідь, почуття).

6 - to fade out (зів"янути)

При перекладі ця гіперболічна одиниця відтворена порівняльним зворотом. Українському перекладу у меншій мірі притаманна експресивно-емоційна конотація, оскільки не збережено денотативну образність, присутню у семі переносного значення "to fade out" ("зів"янути").

в) числівникові гіперболи:

а) “ Now look here, old woman! – Higginbotham bullied. – For a thousandth time I’ve told you to keep your nose out of the business!” (J. London, “Martin Eden”, К., 1980, р. 36.)

“ Слухай, стара! – люто гримнув Хіггінботам, - тисячу разів казав тобі – не пхай носа до моїх справ!” (Пер. М. Рябова. Дж. Лондон, “Мартін Іден”, К., 1970, тв. у 12 т., т. 6, с. 31).

а) “ I could see my mother going in Spaulding’s and asking the salesman a million dopy questions...” (J. D. Salinger, “The Catcher...”М., 1979, р. 44).

" Я собі уявив, як моя мати пішла до спортивного магазину, як ставила продавцеві мільйони безглуздих запитань..." (Пер. О. Логвиненко. Дж. Селінджер, “Над прірвою...”).

Одиниці цієї групи належать до мовних гіпербол, які А. Веселовський позначив як “похолоділі” [1, 72].

г) займенникові гіперболи:

“There happened the great fair, to which everybody in the north country went”. (F. Browne, “The Story...”/in: “Once upon a Time”, М., 1975).

Таке явище як вживання займенника в однині замість множини (*pluralis majestatis*), охарактеризував О. Потебнею [9, 234].

Крім гіпербол, виражених одним словом, були виявлені і бінарні сполучення. Згідно з термінологією М. В. Никітіна [7, 113], бінарним називається сполучення, у межах якого можливим є визначення вектора експлікації. Експлікація – це логіко-семантичне відношення між іменем речі та іменем її риси чи властивості. Ці імена об’єднані у сполучення із підрядним зв’язком. Важливою умовою є відсутність предикативного зв’язку між ними. Ім’я речі у таких випадках є експлікандумом, а ім’я властивості – експлікантом. Саме сполучення називається експлікаційним. Експлікаційне відношення у конкретних комбінаціях набуває вигляду атрибутивного, комплетивного або апозитивного зв’язку.

У випадку атрибутивного синтаксичного зв’язку експлікандум і експлікант співпадають відповідно із головним і залежним словом; вектор формально-синтаксичної залежності збігається із вектором семантико-синтаксичної залежності. При комплетивному зв’язку експлікандум виступає залежним словом, а експлікант – головним, тобто вектор формально-синтаксичної залежності є протилежним до вектору експлікації. Апозитивний зв’язок має місце при взаємній експлікації. Обидва імені одночасно виступають і як експлікант, і як експлікандум у відношенні одне до одного [7, 114].

Гіперболи – бінарні сполучення можуть бути: **а) авторськими; б) ідіоматичними.** Аналіз подібних сполучень подано нижче.

а) “A body could reform old man with a shotgun, but he {the judge} didn’t know no other way”. (Mark Twain, “The Adventures of H. Finn”, М., 1984, р. 41).

“Старого можна виправити хіба пострілом із рушниці; іншого способу він не знає”. (Марк Твен, “Пригоди...”, К., 1948, с. 22).

Це авторська гіпербола, у структурі якої спостерігається комплетивний тип синтаксичного зв’язку. Експлікандум - *shotgun*, експлікант – *reform*, ознака, що інтенсифікується – *to take measures* (вжити заходів). Серед диференційних сем експлікандума - “something that is used to kill”. Семантична ознака експлікандума (“is used to kill”) погашується як така, що несумісна з інтенсіональною ознакою експліканта (“to improve, to make better.”).

to reform (виправити)

1 – to make better by removing faults (поліпшити за рахунок усунення недоліків)
- архісема

2 – to bring someone to stop misconduct (примусити когось припинити негідну поведінку)

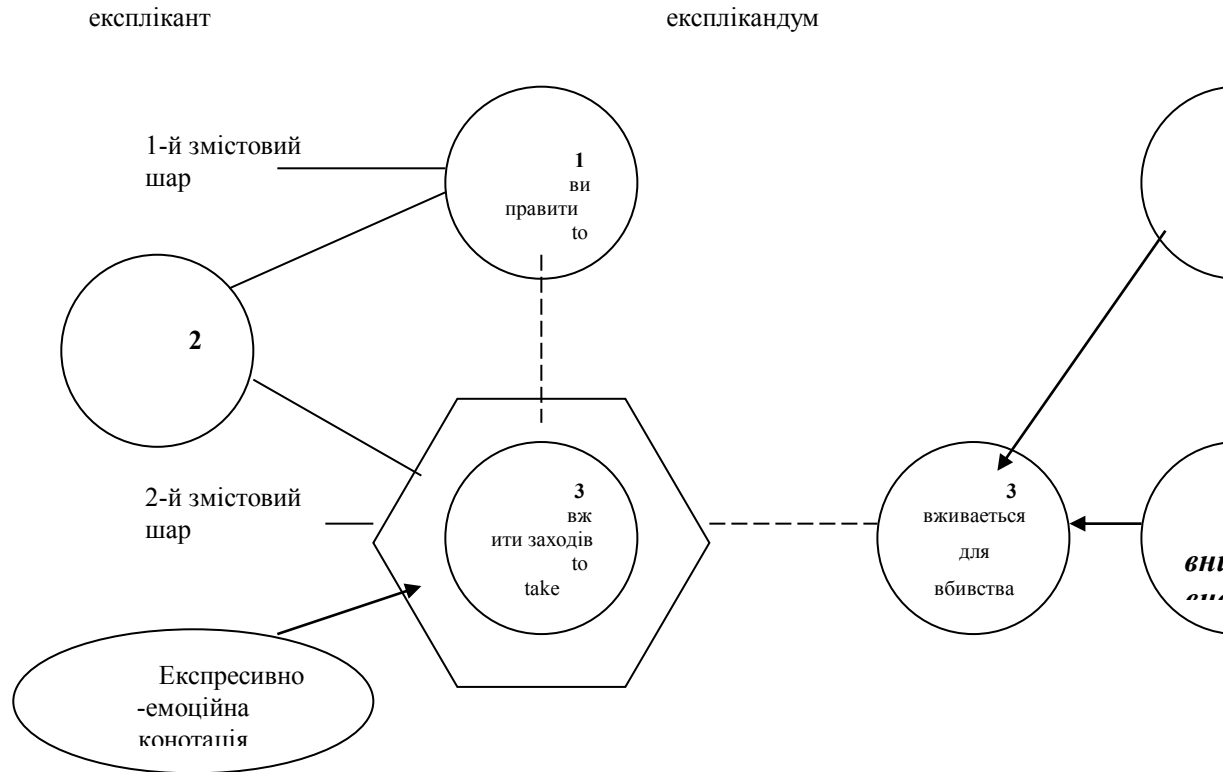
3 – to take measures (вжити заходів)

shotgun (рушниця, дробовик)

1 – weapon (зброя) - архісема

2 – a special kind of weapon (певний вид її)

3 – is used to kill (вживається як зняряддя вбивства)

Наочною є конотативна сема “інтенсивність”, а також емоційно-експресивна конотація, пов’язана із поняттями “смерть”, “насилство”.

При перекладі зникає метонімічність вислову “to reform with a shotgun”, яка в оригіналі мотивована морфологічною структурою десигнатора експлікандума (“shot” як лексема означає постріл).

б) “Щоб братню кров пролити, просять...” (Т. Г. Шевченко, “Кобзар”, К., 1993. “Кавказ”, с. 244).

“ To bless the fratricide they beg Thee...” (Tr. By J. Weir. T. Shevchenko, “Selected Poetry”, K., 1977. “The Caucasus”, p. 194).

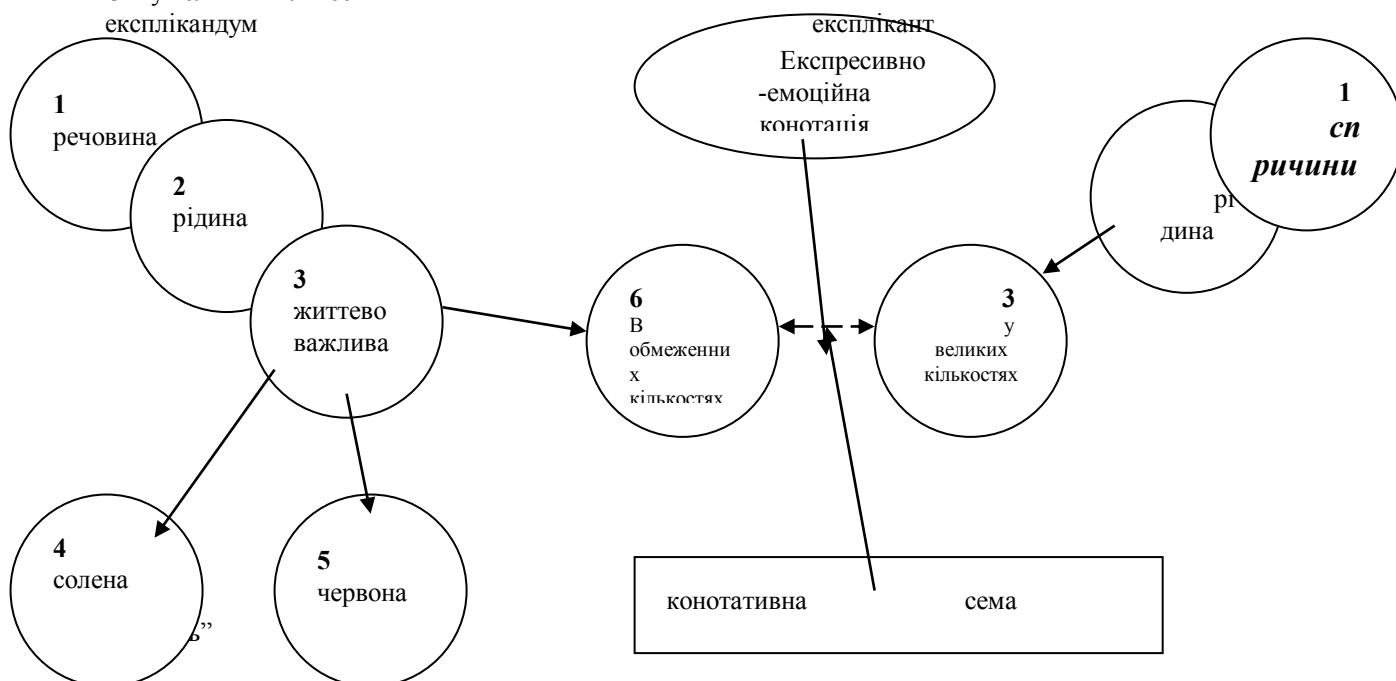
Цей фразеологічний зворот базується на гіперболі. Як бінарне сполучення, складається із експлікандума (кров) та експліканта (пролити). Між експлікандумом і експлікантом спостерігається комплетивний тип зв’язку, оскільки вектор формально-синтаксичної залежності є протилежним до вектору експлікації. Значення експлікандуму – пряме, а експліканту – переносне, отже, відбувається погашення семантичної ознаки експліканта – “дуже велика кількість рідини” – як несумісної з інтенціоналом експлікандуму.

кров

- 1 – речовина – архісема
 2 – рідина
 3 – життєво важлива для людини
 4 – солена
 5 – червона
 6 - в обмежених кількостях

пролити

- 1 – спричинити вилиття - архісема
 2 – рідини
 3 – у великих кількостях
 експлікандум

При перекладі ця гіперболічна одиниця відтворена парафразою, хоча в англійській мові й існує повний фразеологічний еквівалент – “to shed (spill) blood”. При відтворенні гіперболи-фразеологізму англійським зворотом “to bless the fratricide” можна спостерігати іронію, відсутню в оригіналі, а також послаблення образної конотації.

Отже, для семантичної структури гіперболізованих художніх одиниць характерною є інтенсифікація ознаки, яка складає другий змістовий шар висловлювання. Часто така інтенсифікація може відбуватися на фоні взаємодії основного і контекстуального значення слова. Спостерігаються семантичні закономірності у виявленні семи інтенсивності ознаки, а також наявність експресивно-емоційної конотації.

1. *Веселовский А. Н.* Историческая поэтика. – М.: 1989.
2. *Зорівчак Р. П.* Відтворення семантико-стилістичних функцій фразеологізованих порівнянь у поетичному перекладі (На матеріалі англійських перекладів поетичних творів Т. Г. Шевченка) – В кн.: Теорія і практика перекладу//Респ. міжвід. наук. зб. К.: Вища школа, 1980, вип. 3, с. 45-55.
3. *Зорівчак Р. П.* Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Л.: Вид-во при Льв. ун-ті, 1983. – 175 с.
4. *Кунин А. В.* Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 336 с.
5. *Мелерович А. М.* Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка. – Я.: 1979. – 79 с.
6. *Найда Ю. А.* Наука перевода/Пер. М. Маковского. //Вопр. языкознания, 1970, №4, с. 3-14.
7. *Никитин М. В.* Лексическое значение в слове и словосочетании. – Вл., 1974. – 228 с.
8. *Никитин М. В.* Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
9. *Потебня А. А.* Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 617 с.
10. *Galperin I. R.* Stylistic. – М.: Higher School, 1977. – 335 p.
11. *Ахманова. О. С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с.
12. *Chrystal D.* Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. – Penquin books. – 1994.- 430 p.
13. *Collins Cobuild Essential English Dictionary.* – The University of Birmingham: Collins Publishers, 1989. – 948 p.
14. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms.* – Oxford University Press, 1990. – 247 p.
15. *Webster's New World Dictionary.* – NY.: New American Library, publ. 1971. – 890 p.

SEMANTIC STRUCTURE OF THE HYPERBOLIC UNITS

Loutshyshyna O.P.

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

Among the definitions of the hyperbole suggested by different scholars, the one produced by I. R. Galperin appears to be especially convincing. He classifies the hyperbole as a lexical expressive means based on the intensification of a certain feature of a thing or phenomenon. The hyperbole is also intended to be understood as an exaggeration. The objective of this article is to analyze the semantic structure of the hyperbolic units in order to be able to investigate the nature of hyperbole. Among the hyperboles found there are the

ones which consist of one word. These can be analyzed by means of presenting the scheme of the connections within contents between the meanings of a word as well as its statute characteristics (according to the method described by M. V. Nikitin). Speaking of a one-word hyperbole one should mention that the meaning of it is referentially insufficient, i. e. it needs context for the actualization of its concept. Other hyperbolic units exist as binary combinations. For investigating their semantic structure it is necessary to apply the rules of semantic combinatorics, which describes the processes of interaction of the lexical meanings within word combinations. To illustrate the analysis, some hyperbolic units from the lexical group to "kill/to die" were selected. As it was discovered in the course of analysis, the intensification of a feature is very common for the hyperbolic units. This intensification can be observed along with the interaction of basic and contextually imposed meanings of a word. As for the connotative components, they are represented by the seme of intensity of a feature, and by expressive emotive connotation.

Key words: Shevchenkiana; Translation Studies; creative; target culture; source text

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**СПЕЦИФІКА ДІЄСЛІВНОГО ЗНАЧЕННЯ ТА СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ
РЕЧЕНЬ ЯК ЕКСПЛІКАТОРИ ОНТОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ****Г.М. Мельничук, В.А. Гаманюк***Криворізький державний педагогічний університет
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Тематика даної статті пов'язана з кореляцією "Дієслово-речення". Проведений аналіз дає змогу констатувати, що специфіка значення німецьких дієслів вертикального руху може диктувати вибір та форму мовної реалізації експлікаторів онтологічної ситуації "рух у вертикальній площині", а також визначити "діагностичні" семантичні моделі та їх підтипи.

Ключові слова: дієслово, рух у вертикальній площині, семантичні моделі, предикат, кореляція, експлікатор.

Вивчення семасіологічного потенціалу дієслів зумовлює необхідність дослідження їх ономасіологічного аспекту. Звернення до ономасіологічного аспекту дієслів з семантикою вертикального руху передбачає виявлення закономірностей та умов номінації онтологічної ситуації "рух у вертикальній площині", іншими словами відповідь на питання: "Як, чим позначається (може бути позначена) дана реальність?" [9, с. 72].

Дієслово, звернене перш за все до форм екзистенції матерії, до руху в просторі та часі, формує на підставі своєї головної понятійної ознаки значення, які називають та характеризують дії, стан, процеси. Особливість семантики дієслівних лексем та їх номінативних функцій полягає в комплексності цих мовних одиниць, у їх здатності іменувати мінімальні дискретні "кусочки" дійсності, на що указують багато лінгвістів, визначаючи дієслова як компактні найменування ситуацій та структур діяльності [3, с. 16-17; 6, с. 148]. Будучи іменем цілісної ситуації, дієслово виражає процеси, дії, стан і характеризує учасників цих дій, процесів або носіїв стану, предикуючи імені певну ознаку. Таким чином, специфіка номінації дієслівними лексемами зумовлена, з одного боку, позначенням поняття дії, процесу, стану, а з іншого, - уявленням про характер предметів – учасників цих відношень. Все це цілком пояснюється самою онтологією світу, де все взаємопов'язано і взаємодіє і де процеси, дії, стан ніколи не сприймаються самі по собі, а тільки із залученими до них речами-предметами.

Аналіз речень, які експлікують ситуацію вертикального руху, показує, що дієслово дійсно виступає свого роду вузловим пунктом моделювання семантико-синтаксичних структур, "життєвим нервом речення" [5, с. 162], але всупереч вербоцентричним концепціям слід визнати, що структура речення визначається не тільки предикатом. Незважаючи на значущість предиката та його дієслівного ядра, здатність предетермінувати своє оточення, немає ніяких підстав ігнорувати семантичну роль імені, оскільки тільки дієслівно-іменна співвіднесеність, їх узгодження організує модель речення-висловлювання. Звідси випливає, що у ході аналізу семантики дієслів не можна обмежуватись рамками тільки дієслівного

значення, необхідно вийти за його межі, описувати дієслівне слово через семантичні ролі учасників позначеної ним дії, стану або процесу з урахування сполучувальних можливостей з іменними класами, тобто в плані синтагматичного розгортання дієслівної лексеми [7, с. 42-43; 12, с. 75].

Для репрезентації онтологічної ситуації вертикального руху релевантні такі семантичні ролі: *агентив (А)* – функція активного відправника дії; *номінатив (N)* – функція виконавця мимовільного руху; *пацієнтив (Pt)* – функція аргументу, на який спрямований рух; *інструментив (I)* – функція аргументу, який позначає засіб для виконання руху; *локатив (L)* – функція аргументу, який позначає точку локалізації вертикального руху; *елементив (El)* – функція неживого виконавця руху; *експерієнсив (E)* – функція учасника ситуації, який переживає певний стан; *дескриптив (D)* – функція, яка характеризує процес протікання руху; *каузатив (C)* – функція учасника ситуації, який спричиняє рух; *композитив (K)* – функція аргументу, який входить до складу іншого аргументу. Ці пропозиціональні ролі, або глибинні відмінки, повністю відповідають ролям партиципantів на рівні ситуації.

Пропозиція як семантичний образ онтологічної ситуації отримує свою значущість тільки в складі речення, оскільки “структуру ситуації, її членування ми уявляємо лише так, як вона відображається в нашій мовній свідомості” [4, с. 17]. Саме з цього факту виходить доцільність та необхідність аналізу речень.

Визначення та характеристика семантичних ролей, які розглядаються як перехідний ступінь від лексики до граматики, “як міст між валентністю як лексичною властивістю слів і реалізацією цієї валентності в текстах” [10, с. 267] дозволяє встановити семантичні моделі речень з досліджуваними дієсловами вертикального руху.

Дієслово в функції предиката та набір його аргументів утворюють пропозицію, центр якої займає предикат. Семантична структура, організована на базі предиката, який відображає типову ситуацію руху в вертикальній площині, береться за одиницю семантичного моделювання. Семантична модель речення характеризується в термінах глибинних відмінків і фіксує тип семантичних відношень між предикатом та його іменними компонентами. У ході визначення і аналізу семантичних моделей виявлено, що пропозиція та набір семантичних компонентів, які формують значення дієслів вертикального руху, в деякому відношенні ізоморфні. Явище ізоморфізму виражається у здатності сем не тільки називати сам тип руху, але й указувати на локальну, часову характеристику, засіб, результат руху, зміну емоційного, психологічного або фізіологічного стану в момент руху тощо, що пояснюється наявністю в семантичній структурі значення дієслівної лексеми особливого “синтагматичного компонента” [3, с.17], відповідального за характер дієслівного оточення, тобто здатного предетермінувати склад елементів ситуації. Звідси виходить, що семи дієслівного значення правомірно розглядати як компоненти структури пропозиції та її мовного аналога – речення. Але при цьому необхідно враховувати, що набір сем у значенні дієслова характеризується, як відомо, своєю ієрархічною організацією і відіграє різну роль у формуванні пропозиції та відповідно речення.

Ситуація “рух у вертикальній площині” передбачає такі обов’язкові її елементи: суб’єкт руху; об’єкт, на який спрямований рух; орієнтир, відносно якого

здійснюється рух. Таким чином, пропозиціональне ядро як обов'язковий семантичний мінімум відображуваної ним типової ситуації “рух у вертикальній площині” становить собою структуру, яка включає три компоненти: $S - P - L$ і визначається інтегральними семами „рух“ та „вертикальний напрям“.

Рух, як відомо, може диференціюватися за ознакою активності /неактивності /залежності /незалежності /самостійності /несамостійності [11, с. 152-153; 13, с. 34-39]. Виходячи з цього, розрізняють активний та пасивний рух або відповідно рух-дію та рух-процес. Онтологічна відмінність між цими двома видами зумовлює відмінності між його учасниками. Вертикальний рух-дія, відмічений ознакою активності, передбачає елементами розглядуваної ситуації активних партиципantів, які на рівні пропозиції виконують ролі агента та елемента. Учасникам рух-процесу відповідає роль номінатива. Виходячи з цього, видається можливим уточнити ономазіологічну формулу відображуваної ситуації, яка може бути представлена так:

$$S \quad \begin{array}{c} A.Pt \\ \hline \cancel{El.Pt - P - L} \\ \hline N.Pt \end{array}$$

Конкретизація суб'єкта видається необхідною і виходить із положення про релевантність суб'єкта як експлікатора значення предиката, який утворює для нього семантичний фон, і як ідентифікатора ситуації [1, с. 331]. Конкретизація суб'єкта вертикального руху відбувається на підставі несубстанціональних диференціальних ознак довільності / мимовільності. Всі досліджувані дієслівні одиниці діляться за даною ознакою на дві великі підгрупи: дієслова довільного руху та дієслова мимовільного руху в вертикальній площині. Цей семантичний компонент у ієрархічній структурі диференціальних сем займає найвищий ступінь, розміщуючись на межі з інтегральними семами, що дає підставу розглядати указані семантичні елементи як детермінатори обов'язкових елементів пропозиції, які визначають “діагностичні”, або “базові” типи семантичних структур. Як семантичний тип розглядається деяка кількість речень зі спільним інваріантним значенням.

Моделі $A.Pt - P - L$, $El.Pt - P - L$, $N.Pt - P - L$ кваліфікуються як діагностичні на тій підставі, що в них експлікуються всі елементи, релевантні для ідентифікації розглядуваного факту реального світу.

Моделі, які включають додаткові елементи як сигнал про відхилення від базових семантичних структур, є їх підтипами і розглядаються як варіанти інваріантного значення. Такі семантичні утворення визначаються диференціальними семами, які вказують на акустичну характеристику дієслів вертикального руху, спосіб або характер руху, фізичний стан суб'єкта руху, а також субстанціональними або індивідуально-додатковими компонентами, які називають суб'єкт руху, засіб руху, зміну емоціонального, психологічного або фізичного стану суб'єкта руху. Додаткові семантичні елементи носять факультативний характер.

У ході визначення семантичних моделей з дієсловами вертикального руху виявлено абсолютно особливий тип, який відображає ситуацію протилежну ситуації руху в вертикальній площині і зображену ономазіологічною формулою $Pt - P - L$. Дане семантичне утворення виступає аналогом статичної ситуації “розташування в просторі” і може розглядатись як діагностичний тип для ідентифікації статичної

ситуації, у вираженні якої бере участь динамічне дієслово, яке позначає рух у вертикальній площині.

Проекція ситуації руху в вертикальній площині на речення забезпечує взаємодію його семантичної та синтаксичної структур і визначає таким чином структурно-семантичну організацію речення. Досліджувані предикати сполучаються з розглянутими вище аргументами в таких структурно-семантичних типах речень:

A.Pt – P – L

Antonio stieg die Stufen empor [Lewin W., Margraf M. Die Zaubermeragerie; S. 186].

Auch ihre Schuhe waren weiss, etwas Erde hing daran. Er kniete hin, und mit seinen Lippen entfernte er die Erde [Mann H. Die Vollendung des Königs Henri Quatre; S. 21].

Наведений тип семантичної моделі визначають предикати absitzen, absteigen, anspringen, aufbaumen, auftauchen, besteigen, erfliegen, hinknien, niederhocken, steigen, schnellen тощо.

A.Pt – P – I – L

Sehr nachdenklich bestieg Gernot seinen Rochen, startete und stieg langsam in die Höhe [Kröger A. Energie für Centaur; S. 245].

Складовими компонентами структур даного типу можуть виступати предикати abfahren, abseilen, herausklettern, herunterrodeln, sich hochziehen.

A.Pt – P – D – L

Georg Drygalla rappelte sich von den Dielen hoch [Weymann F. Der Erbe; S. 235].

До даної семантичної структури входять предикати aufraffen, aufrappeln, aufschwingen, gründeln, hangeln, hinauftrotten, sich hochstemmen, köpfeln, krabbeln, kraxeln.

C – A.Pt – P – L

Kilian liess sich von der Bettkante zu Boden gleiten [Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 20].

C – A.K.Pt – P – L

Er tanzte um den weinenden Mann, er sprang von einem Bein auf das andere, er riss die Arme hoch [Brasch Th. Der Zweikampf // Die Rettung des Saragossameeres; S. 214].

Розглянута модель може включати предикати aufsehen, heben, hochreissen, neigen, nicken, senken. Подібні конструкції трактують в принципі як способи вираження переміщення предмета або об'єкта іншою субстанцією, тобто як несамотійний, залежний рух. Однак ми вважаємо за можливе розглядати такі моделі, дотримуючись точки зору В.В. Богданова, який в реченнях типу “Книга упала – Хлопчик упустив книгу” та “Рука опустилась – Хлопчик опустил руку” бачить відмінності лише формального плану, а не змістовного [2, с. 15] і відносимо такі конструкції до моделей, ідентифікуючих ситуацію суб'єктного руху в вертикальній площині.

El.Pt – P – L

Letzter Sonntag fiel nasser Schnee herab, bildete eine dünne Schicht, in die Sohlen schwarze Spuren drückten [Weymann F. Der Erbe; S. 155].

Складовими семантичної структури даного типу є дієслівні лексеми aufbranden, aufbrausen, giessen, fallen, hageln, niederprasseln, regnen, schneien.

El.Pt – P – D – L

Im letzten Aufflackern griff die Flamme nach einer Manuskriptseite und schoss empor [Lewin W., Margraf M. Die Zaubermenagerie; S. 158].

Складовими компонентами структур даного типу можуть виступати aufbranden, hochschieszen, niederdonnern, triefen, tropfen.

N.Pt – P – L

Rita hielt sich zu lange in der Nähe des Feldes auf. Sie fiel um und lag verkrümmt zwischen den Kristallen [Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 282].

До структур розглянутого типу можуть входити abgleiten, fallen, entfallen, entgleiten, hinfallen, niedergleiten, umfallen, umkippen.

N.Pt – P – D – L

Sie blickte ihm nach bis zur Treppe, die er ganz plötzlich, steif und mit dem Kopf voran, hinunterfiel [Mann H. Die Vollendung des Königs Henri Quatre; S. 107].

Ця модель включає дієслівні лексеми abstürzen, fallen, hinschlagen, hochhoppfen, plumpsen, purzeln, umstürzen.

E.N.Pt – P – L

Plötzlich schreckte ich hoch und dachte: „Ich liebe sie vielleicht „[Wellershoff D. Der schöne Mann und andere Erzählungen; S. 176].

До даної семантичної структури входять дієслова auffahren, aufspringen, aufschrecken, hochfahren, hochschrecken.

Pt – P – L

Der Pfad führt quer über eine schrundige Einöde, die nach zwei Seiten ins Meer abstürzt [Wellershoff D. Der schöne Mann und andere Erzählungen; S. 110].

Pt – P – D – L

An den Seiten stiegen die Felsen wie die Ränge eines Amphitheaters an [Fuhrmann R. Die Untersuchung; S. 105].

Розглянуті моделі включають предикати abfallen, abstürzen, ansteigen, emporklettern, klettern, neigen, sich senken, steigen.

Оскільки будь-яка лінгвістична модель “спрощує та узагальнює строкатість і суперечливість явищ емпірії” [8, с. 6], семантичні моделі, виявлені в ході аналізу речень з дієсловами вертикального руху, не претендують на всеохоплюючий, абсолютний характер, який в найдрібніших деталях відображає всі особливості досліджуваного факту реального світу, а репрезентують ситуацію вертикального руху в її найбільш типових, узагальнених формах.

1. Арутюнова Н.Д. Семантическая структура и функция субъекта // Известия АН СССР. Серия лит. и языка. 1979. Т. 44. №4.
2. Богданов В.В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты. Л., 1990.
3. Долинина И.В. Синтаксически значимые категории английского глагола. Л., 1989.

4. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. М., 1982.
5. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. М., 1972.
6. Кубрякова Е.С. Коммуникативная лингвистика и проблемы семантики // Коммуникативные единицы языка. М., 1985.
7. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения. К., 1971.
8. Реформатский А.А. О реальности модели // Проблемы лингвистической типологии и структуры языка. Л., 1977.
9. Уфимцева А.А. Лексическое значение. М., 1986.
10. Nikula H. Valenz und Text // DaF. 1986. H. 5.
11. Orthen N. Zur Semantik deutscher Bewegungsverben. Köln, 1976.
12. Tarvainen K. Semantic cases in the framework of independency theory // Concepts of case. Tübingen, 1987.
13. Wotjak B. Zur Analyse von paradigmatischen Makrostrukturen, dargestellt am Feld der Verben des Beförderns // Daf. 1982 H.1.

CORRELATION 'VERB-SENTENCE'

Melnytchouk, Hamaniuk

Kryvyj Rig

1 Universytetska St., Lviv, 79000

The essence of the article is connected with the correlation 'Verb-Sentence'. The conducted analysis let postulate that the specifics of the meaning of German verbs of vertical direction might dictate both the choice and form of lingual realization of explicators of ontological situation 'horizontal movement', as well as single out 'diagnostic' semantic models and their sub-types.

Key words: verb, vertical movement, semantical models, predicate, correlation, explicator

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
МОВИ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ****Тетяна Скібіцька***Прикарпатський університет ім. В. Стефаника
Вул. Шевченка, 57 м. Івано-Франківськ*

Стаття присячена аналізу функціонально-стилістичних особливостей мови ділових листів. Розглядаються головні стилістичні риси, характерні для мови офіційних ділових листів, а саме: логічність, офіційність, неемоційність, точність і стереотипність. Детально аналізуються основні лексичні та граматичні засоби, які застосовуються в офіційно-діловому стилі листів. Приклади взяті з ділового листування між установами та офісами.

Соціальна функція ділового мовлення дуже важлива: ділове мовлення обслуговує суспільні відносини людей, служить для взаємозв'язків у галузі політичних, економічних, соціальних та культурних відносин.

Ділові листи є невід'ємною частиною ділового спілкування, оскільки дуже вагома частка бізнесу здійснюється за допомогою листування. При цьому приблизно 85% листів в світі пишеться англійською мовою. Документи, а ділові листи особливо, є візитною карткою, додатковою рекламою, складовою частиною іміджу підприємства, організації, фірми тощо.

Ділова мова як певний стилістичний різновид літературної мови виявляється в офіційно-діловому стилі. І.Р. Гальперін виділяє наступні види ділового стилю: мова ділових документів, дипломатична мова, мова військових документів [1].

Стиль ділових листів не є однорідним, оскільки залежно від галузі діяльності комунікантів визначаються наступні основні функціональні групи листів:

комерційна кореспонденція типу "бізнес-екстерн", яка обслуговує комерційні угоди;

ділові листи використовувані у внутрішній системі діловодства фінансових та комерційних установ;

ділові листи, які регулюють взаємовідносини із офіційними некомерційними організаціями;

ділові листи, що їх використовують для виконання соціального ритуалу (запрошення, подяка, привітання, вибачення та співчуття) [2].

Ділові листи не можна розглядати в цілому, не розмежовуючи їх за видами, оскільки стилістичні засоби того чи іншого виду листа не є однотипними, що й створює специфіку. Якщо ж висловлюватись точніше, саме екстралінгвістичні фактори (тематика листа, мета, спрямованість та ін.) вимагають відбору таких мовних засобів, які б забезпечили формування відповідного типу листа.

Якщо розглядати стиль ділових листів в цілому, то в ньому можна побачити цікаві переплетення найрізноманітніших стилістичних засобів. Відомо, що зміст тісно пов'язаний з формою, тому мовне оформлення листів в залежності від змісту (мети написання) буде відрізнятися в різних випадках.

Взаємозв'язок мети комунікації і мовних засобів її реалізації можна порівняти з наведеною Є.С. Троянською послідовністю взаємозв'язку стилістичних прийомів і стильових рис:

“Завдання (мета) комунікації (екстралінгвістичний фактор) → стилістичні прийоми (сукупність свідомо і цілеспрямовано вжитих мовних засобів) як засіб реалізації комунікативного завдання (лінгвістичний фактор) → стильові риси (ознаки функціонального стилю) як результат цілеспрямованої комунікації (психолінгвістичний фактор)” [3].

Не викликає сумніву, що текст детермінований потребою спілкування, в результаті якого один партнер комунікації (листування) передає повідомлення іншому партнеру з метою такого впливу на нього, який певним чином змінив би його поведінку [4]. Зміна поведінки може полягати в тому, що партнер по комунікації (листуванню) або здійснює якусь немовленеву дію (наприклад, проводить оплату у відповідь на лист-нагадування), або породжує зустрічне повідомлення, що дозволяє продовжити комунікацію (наприклад, пише відповідь з поясненням причин несплати і обіцянкою заплатити найближчим часом). Текст здійснить необхідний вплив, якщо його зрозуміли. Необхідність того, щоб текст зрозуміли, диктує вибір таких засобів, які викликали б у адресата поведінку, адекватну меті комунікації. Іншими словами, в будь-якому тексті орієнтація на його майбутній вплив вимагає врахування партнера комунікації, уявного або реального: його досвіду, рівня знань, емоційного стану, мотиваційної спрямованості та ін. Всі ці фактори впливають на формування задуму інформаційного утворення, який ще не закріплений в певних словах і розрахований на запланований вплив.

Будуючи текст, відправник листа вибирає слова, сполучення слів, граматичні форми і розміщує їх в реченнях, що утворюють надфразові єдності так, щоб повідомлення, яке служить кінцевою метою листування, могло бути сприйнятим адресатом і переробленим його свідомістю в уявлення, що співпадають з комунікативним наміром відправника. Але, як зазначає Реферовська Є.А., для того, щоб текст “на виході”(висловлюючи думку відправника) сприяв створенню відповідної картини “на вході”(у свідомості адресата), наявність самого лише тексту не є достатньою. Для встановлення повного взаєморозуміння між відправником і одержувачем недостатньо лінгвістично оформленого повідомлення або серії повідомлень – тексту. Адресат потребує опори, яку він знаходить в такому суттєвому екстралінгвістичному факті, як “пресупозиція”. По суті, будь-яке повідомлення розпадається на дві частини: лінгвістично оформлену і неформлену, яка визначається терміном “пресупозиція”. Лінгвістичну частину утворюють власне повідомлення і оточуючий лінгвістичний контекст. Пресупозиція охоплює все те, що повинно бути в свідомості адресата лінгвістично оформленого повідомлення, все те, що лежить за межами цього повідомлення, однак стосується його певною мірою і може гарантувати правильне і вичерпне розуміння повідомлення (знання лінгвістичного контексту) [5].

Говорячи про стилістичні засоби, необхідно звернутися до визначення офіційно-ділового стилю, до вимог щодо мовних засобів на рівні стандартизації лексики, синтаксису, словоформ, а також логічності висловлювання, вмотивованості лексики; особливу увагу треба звернути на усталені (стійкі) словосполучення:

прийменникові конструкції (E.g. with regard to – стосовно, in reply to – у відповідь на, with reference to – посилаючись на), дієслівно-іменні конструкції (E.g. to quote prices – подавати розцінки, to draw attention – привертати увагу), фразоутворення (E.g. to effect payment – здійснювати оплату, to offer apologies – вибачатися), які підкреслюють стандартність та стислість документального мовлення, тобто дають стандартизовану модель тексту.

Оскільки текст є основним елементом документа (листа), при складанні тексту листа мають виконуватися певні вимоги, найголовніші з яких – достовірність та об'єктивність змісту, нейтральність тону, повнота інформації та максимальна стислість.

В цілому основними стильовими рисами мови ділових листів, як і інших документів – зразків ділового стилю можна вважати **логічність, об'єктивність, ясність, офіційність, неемоційність, точність, стереотипність, конкретність, безособовість, узагальненість, строгість** [6].

Але не всі ці риси мають однакове значення і якість і не завжди наявні одночасно. Можна з впевненістю констатувати, що в будь-якому стилі є ряд ознак, серед яких розрізняють головні і другорядні. В залежності від різновидів стилю одні риси стають головними, інші – другорядними.

В ділових листах головними будуть наступні риси: **логічність, офіційність, неемоційність, точність і стереотипність.**

Найбільш помітними є мовні засоби, які забезпечують **логічність** як стильову рису ділових листів. Офіційний діловий лист має ряд синтаксичних особливостей. Саме ці синтаксичні особливості створюють логічну послідовність висловлювання: ускладнений синтаксис, строга архітектонічна побудова тексту та ін. Слід відзначити велику кількість складних речень в порівнянні з простими.

E.g. If your equipment meets our requirements, and we receive a favourable offer, we will be able to place a large order for your equipment.

We are writing you to inform you that we have shipped the first grinding machine against the above order this morning.

Серед складних переважають складнопідрядні речення, оскільки в складносурядних спостерігається менша спаяність між частинами, ніж в складнопідрядних. Серед підрядних речень особливо виділяються по частоті вживання в першу чергу означальні і додаткові, потім умови, причини, часу, місця.

E.g. We confirm our agreement reached by telephone today about the change in the terms of payment, **which will be made by a Letter of Credit** to be valid for 45 days (означальне).

We hope that our terms will meet your requirements, and **if Sample # 350 is of interest for you**, we ask you to send us your formal order immediately (умови).

We are sorry to let you know that we cannot execute your order **because the goods you ordered are no longer available** (причини).

Інколи спостерігається тенденція підпорядкування одного підрядного речення іншому підрядному, яке в свою чергу підпорядковується головному.

E.g. We hope, however, **that you will grant us a discount when we become your regular buyers** (додаткове, часу).

Навіть якщо в діловому листі вживаються прості речення, вони в основному ускладнюються дієприкметниковими, інфінітивними, герундіальними зворотами, ввідними словами, в результаті чого подовжуються.

E.g. The goods were shipped by the s.s. "Moscow", **part of the cargo being placed on deck** (the Absolute Participial Complex – самостійний дієприкметниковий зворот).

We didn't expect **the letter to be received** so soon (the Objective Infinitive Complex – об'єктний відмінок з інфінітивом).

We agreed to buy 5,000 tons of gas, **delivery to be made in October** (the Absolute Infinitive Complex – самостійний інфінітивний зворот).

We could not effect payment, **no signature being affixed thereto** (Gerund Complex – герундіальний зворот).

We hope, **however**, that you will grant us a discount when we become your regular buyers (ввідне слово).

Наступною головною рисою ділових листів як зразка ділового стилю є **офіційність**. Офіційне повідомлення спричиняє необхідність відповідної офіційної мови. Тону офіційності надають листам мовні засоби, які створюють ефект нейтральності, діловитості, строгості. В першу чергу необхідно відзначити роль лексичних засобів: слів нейтральних і книжних (**E.g.** request – прохання, apology – вибачення), запозичених, іноземного походження (**E.g.** Messieurs (Messrs.) – панове); певне місце займають архаїзми, хоча кількість їх є порівняно невеликою. В ділових листах широко використовується спеціальна термінологія, що пов'язано з позалінгвістичними функціями тексту, тобто з профілем організації, питанням, що розглядається (**E.g.** invoice – накладна, quotation – розцінки, etc.) . При розгляді лексичних засобів особливої уваги заслуговують скорочення, які надзвичайно часто використовуються при написанні ділових листів (**E.g.** B/E (bill of exchange) – перевідний вексель, M/P (mail payment) – поштовий переказ, L/C (letter of credit) – акредитив, etc.).

При створенні даної стильової риси особливу роль відіграють граматичні засоби, такі як дієприкметникові звороти (наприклад, абсолютні конструкції, які в розмовній мові вживаються не настільки часто).

E.g. We guarantee to pay to you the agreed amount, subject to **our liability** under this Guarantee **being limited** to total of USD 800,000.

В ділових листах для надання їм офіційності широко застосовуються модальні дієслова, особливо ті, що позначають необхідність виконання дії (must, have to, should, be to).

E.g. Our payment **has to** be considered as having been effected under reserve.

In case that this collection remains unpaid we **are to** be advised immediately by cable of the consignees' detailed reasons for dishonour.

We **must** say that we cannot accept any responsibility for this.

The sum **should** have been remitted long ago.

Серед граматичних засобів варто згадати також вживання умовного способу з метою створення офіційного тону ділового листа.

E.g. We **would be** much obliged if we **could have** them by return.

We request that you **inform** us immediately.

Дієслівні фразеологізми теж належать до засобів створення офіційності ділового листа (**E.g.** to take note of – звернути увагу на, to take into consideration – взяти до уваги).

Відмова від конкретного вираження особи і вживання натомість пасивних форм певною мірою теж сприяє наданню листу тону офіційності.

E.g. In case the delivery is **postponed** for reasons depending on the supplier of the equipment this guarantee **will be prolonged** for the time of the delay in delivery.

Але слід зауважити, що ділові листи можуть бути написані:

від першої особи однини: “I must apologise for the delay in fulfilling your order of November 20. I shall see that the spare parts are sent immediately.”

від першої особи множини: “We must apologise for the delay in fulfilling your order of November 20. We shall see that the spare parts are sent immediately.”

в безособовому пасиві: “The delay in fulfilling your order of November 20 is regretted. The spare parts will be sent immediately.”

При цьому необхідно пам'ятати, що перша особа однини може вживатись лише посадовою особою, що інформує про свої особисті дії та думки, але представляє фірму або організацію. Безособовий пасив надає листу відтінку холодності і віддаленості, тому перевагу слід надавати застосуванню першої особи множини.

Однією з головних рис офіційно-ділового стилю можна також назвати **неемоційність**. Офіційний стиль не допускає емоційно забарвлених слів, слів з конотативним значенням. Мова офіційних ділових паперів позбавлена образності в прямому значенні слова оскільки образність могла б відволікти хід думки, роздумів, призвівши в кінцевому результаті до неточності, розпливчатості характеристик і формулювань.

Не менш важливою рисою ділових листів є **точність**. Це поняття містить в собі поняття самоцілі і засобів її досягнення. Мета ділових листів полягає в точному висловлюванні думки, достовірному викладі певних питань і досягається за допомогою точного підбору слів, форм і конструкцій, тобто вибору того оптимального варіанта, який найбільш адекватно відображає необхідне значення і який неможливо замінити іншими лексичними одиницями, іншою граматичною конструкцією без зміни змісту.

Точність в офіційному стилі – це перш за все недопустимість інакшого тлумачення, однозначність смислу, правильність передачі можливих смислових відтінків.

В ділових листах точність досягається шляхом вживання іменників і частих їх повторів, оскільки уникається заміна їх займенниками, рідкого застосування слів-замінників *that, one*.

E.g. We confirm our agreement reached by telephone today about the change in the terms of payment, which will be made by a **Letter of Credit** to be valid for 45 days. The **Letter of Credit** will be irrevocable and confirmed.

We are interested in the new model of **harvester** advertised by you in the current number of Industry. We need **harvesters** in a month's time.

З цією ж метою застосовуються додатки, обставини, означення в уточнюючій функції, вставні і ввідні речення з пояснюючим і уточнюючим значенням.

E.g. We confirm our agreement **reached by telephone today** about the change in the terms of payment, which will be made by a Letter of Credit to be valid for 45 days.

We thank you for your telex **informing us that** you have signed contract # 60-775 and are sending one copy back to us by today's post.

As requested by you we enclose a detailed quotation with prices, specifications and delivery terms.

Thank you for your letter **of the 21st March, 2001.**

В тісному зв'язку з стильовою рисою "точність" перебуває ще одна риса – **стереотипність**. Створені традицією штампи для висловлювання думки вирізняються однозначністю і точністю. Штампи в ділових листах служать для економії часу і місця, а також для уникнення двозначності висловлювання, завуальованості думки. Ще однією формою стереотипності є шаблонні фрази, необхідні для оформлення листа, створення його текстової архітектури, оскільки існують спеціально розроблені шаблони для початку листа, продовження його і завершення.

E.g. для початку листа:

thank you for your letter of – дякуємо за листа від...

in response to your letter of – у відповідь на Ваш лист від...

we learn from your letter that – з Вашого листа ми дізналися, що...

your letter proposing...has been considered – Ваш лист з пропозицією... розглянуто.

наступні елементи листа:

we hope you will accept our sincere apologies – сподіваємось, Ви приймете наше щире вибачення...

at the same time we would like to remind to that – одночасно хотіли б нагадати Вам, що...

in this connection – в зв'язку з цим...

under the circumstances – за даних обставин...

для завершення листа:

we enclose – додаємо...

we are looking forward to hearing from you – з нетерпінням очікуємо Вашої відповіді

your early reply will be appreciated – будемо вдячні за швидку відповідь

please inform us in the shortest possible time – просимо повідомити нам якомога швидше та ін.

Варто зазначити, що стереотипність як стильова риса найбільш чітко з усіх документів проявляється саме в ділових листах, оскільки в них існують як мовні, так і текстові стандарти (наприклад, рамочний рисунок листа, традиційні висловлювання – штампи привітання (початку листа) і прощання (кінцівки)).

Рамочний рисунок листа включає в себе наступні параметри:

1. *Шапка листа*. Більшість листів пишуться на бланках, які вже містять назву, адресу, номери телефонів фірми та інші дані. Адреса відправника іноді стоїть в кінці листа після імені та посади.

2. *Внутрішня адреса* (адреса того, кому надсилається лист,) розташовується зверху зліва.

3. *Рядок: Увага (Attention)* – не обов'язково. Включається в тих випадках, якщо лист надсилається на фірму, але адресується комусь особисто.

4. *Дата*. Здебільшого пишеться наступним чином: **March 1, 2001** або **1 March, 2001** і розташовується справа.

5. *Привітання*. Після вступного звертання ставиться двокрапка (американський варіант) або кома (британський варіант).

6. *Посилання*. Запозичене з службових записок і застосовується для вказівки приводу для написання листа.

7. *Текст листа*. Текст має бути коротким без зайвих висловлювань і водночас містити все, що необхідно повідомити.

8. *Компліментарна кінцівка*. Після заключного привітання ставиться двокрапка (американський варіант) або кома (британський варіант).

9. *Підпис, посада, відділ*. Підпис, розшифрування підпису, посада, адреса розташовуються одне за одним в правому (британський варіант) або лівому (американський варіант) кутку листа.

10. *Посилочні ініціали*. Посилочні ініціали вказують на тих, хто писав (перекладав) та / або друкував листа.

11. *Додатки*. Якщо до листа додаються якісь матеріали (прейскуранти, реклама та ін.), про це вказується після посилочних ініціалів.

12. *Копії*. Вказівка на адресатів копій листа подається наприкінці.

Однак необхідно зазначити, що з застосуванням електронної пошти (**E-mail**) текстові стандарти листа значно спрощуються. Такий лист здебільшого розпочинається відразу з вступного звертання і завершується заключним привітанням та підписом.

Таким чином, ділові листи як невід'ємна частина ділового мовлення представляють офіційно-діловий стиль. Оскільки текст листа детермінований потребою спілкування і певного впливу на партнера по комунікації (адресата), необхідність того, щоб текст зрозуміли, диктує вибір таких засобів, які викликали б у адресата поведінку, адекватну меті комунікації. Стильовими рисами, які притаманні мові ділових листів, як і інших документів – зразків ділового стилю, можна вважати **логічність, об'єктивність, ясність, офіційність, неемоційність, точність, стереотипність, конкретність, безособовість, узагальненість, строгість**. Але оскільки не всі ці риси мають однакове значення і якість і не завжди наявні одночасно, в ділових листах головними будуть наступні риси: **логічність, офіційність, неемоційність, точність і стереотипність**. Для забезпечення цих стильових рис застосовуються синтаксичні засоби (наприклад, велика кількість складнопідрядних речень), лексичні (наприклад, нейтральні і книжні слова, аббревіатура та ін.) та граматичні (наприклад, умовний спосіб, пасивні конструкції, модальні дієслова). Найбільш притаманною рисою ділових листів є стереотипність, яка проявляється в застосуванні шаблонних фраз, текстових стандартів.

2. *Пилипенко Р.С.* Комунікативно-функціональні особливості сучасного німецького ділового листа. – Київ, 1997. – С. 11-12
3. Троянская Е.С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи// В кн.: Язык научной литературы. – М.: Наука, 1985. – С. 27-86
4. Аспекты общей и частной лингвистической теории текста [Н.А. Слюсарева, Н.Н. Прошина, А.И. Новиков и др.; редкол.: Н.А. Слюсарева (отв. ред.) и др.]. – М.: Наука, 1982. – С. 11
5. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста / Отв. ред. А.В. Десницкая. – М.: Наука, 1983. – С. 7
6. Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций. – Киев: Наукова думка, 1982. – С. 7
7. Шахмалова Н.А. Сучасна ділова англійська мова. Київ, 2000. – С. 51-82
8. Аверьянова Л.В. Деловой английский. Банковская переписка. – М.: Гардарика, 1998
9. Roman, Kenneth, Raphaelson, Joel. Writing that Works: How to Improve your Memos, Letters, Reports, Speeches, Resumes, Plans and other Business Papers. – 2nd Ed., revised, enlarged and updated. – New York: Harper Perennial, 1992

FUNCTIONAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF THE LANGUAGE OF BUSINESS LETTERS

Tetyana Skibitska

*V. Stefanyk Precarpathian State University,
57, Shevchenko St, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article deals with the functional and stylistic peculiarities of the language of business letters. The main stylistic features characteristic of the style of official business letters are considered. They are as follows: logicity, officiality, emotionlessness, accuracy and stereotypeness. The basic lexical means and grammar devices which contribute to the official business style are given thorough analyses and their examples are cited.

Key words: graphical imagery; emotiveness; expressiveness; modern poetry.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ДІЄСЛІВ GIVE TA TAKE
У СКЛАДІ ФРАЗЕОМАТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ****Стефанія Сухорольська, Ольга Федоренко***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті досліджуються комбінаторні властивості дієслів *give* і *take* у складі сталих дієслівно-субстантивних сполучень (СДСС) на основі принципів лексичної (корпусної) граматики. Встановлено семантичний об'єм іменників, які сполучаються з операторами *give* і *take*. Сполучуваність компонентів СДСС лексично і семантично мотивована: заповнення позиції іменного компонента програмується набором змістових ознак дієслова. Протиставлені за скерованістю дії дієслова конструюють СДСС - конверсиви. Різні значення парних СДСС зумовлені вибірковістю щодо різних ЛСВ одного іменника. Вибір дієслівного компонента може також диктуватися узусом.

Ключові слова: корпусна лексична граMATика, лексична сполучуваність, сталі словосполучення, лексичні конверсиви.

В останні десятиріччя у дослідженні структури мови помітним є відхід від традиційного структурно-семантичного аналізу граматичного рівня з переорієнтацією на організаційні принципи лексичної системи. Мова, за визначенням Майкла Люїса, складається з граматизованої лексики, а не з лексикалізованої граматики [1, 89].

Лексичне моделювання (моделювання лексичної сполучуваності) вважається ключем до адекватного опису системи мови. Виник новий тип граматики – корпусна (лексична) граMATика (corpus-based lexico-grammar) [2], наріжним каменем якої є переконання, що мову слід описувати, опираючись, перш за все, на значеннєву поведінку слів, а не на абстрактні граматичні структури, у які можна підставляти лексичні одиниці. Таким чином, закладаються основи новітньої лексичної теорії, яка доповнює граматичну теорію. Робочою гіпотезою лексичної граматики є припущення про те, що для лексики властивою є форма, що співвідноситься з лексичною семантикою так, як і граматична форма – із граматичною семантикою [3, 149].

Загальновизнане твердження про те, що граматичні структури можна вивести, не вдаючись до лексичної семантики, піддається сумніву. Робиться революційний висновок: без граматики мало що можна передати, без лексичного складу нічого не можна висловити [4, 171].

Згідно з теорією лексичної граматики мова – це не набір окремих слів, а система лексичних одиниць, що характеризується такими властивостями: значення не завжди задається формою; кожна із них є певною одиницею для певних синтаксичних цілей; кожна лексична одиниця є соціальним утвором [1, 89].

Мова – це соціально-індивідуальне явище. З усіх речень, які може утворити носій мови, деякі мають набагато вищу частотність ніж інші, натомість певні можливі висловлювання не відмічені у мовленні, хіба що вони штучно продукуються лінгвістом з метою демонстрації їхньої неймовірності та недопустимості [1, 90]. Наприклад, граматичні еквіваленти висловлювання *I'm so glad you could bring Harry*, які хоча і не є аграматичними, не відмічені у мовленні, порівн.: * *That Harry could be*

brought by you makes me so glad чи * *That you could bring Harry gladdens me so* [5, 464].

Якщо навчальні граматики, починаючи із 50-60-х років, будувалися здебільшого на принципах структурної лінгвістики, методах субституції, то сучасна лексична грамика створює необхідні передумови для лексично орієнтованого підходу до дослідження мови. У центрі уваги лінгвістів аналіз лексичної сполучуваності слів, зокрема обмежень такої сполучуваності, зумовлених лексичним значенням слова.

У статті викладені результати дослідження лексичної сполучуваності компонентів сталих дієслівно-субстантивних сполучень (СДСС) нефразеологічного характеру, так званих фразеоматичних комплексів (фразем) типу *to give a smile, to take a look*, еквівалентних у плані змісту дієслову. Такі словосполучення різного ступеня усталеності широко використовуються у сучасній англійській розмовній і діловій мові, мові преси і художньої літератури. Зростання частотності і продуктивності даних утворень пояснюють розвитком елементів аналітизму [6, 141] та тенденцією до номіналізації [7, 289-290].

Об'єктом дослідження стали 540 СДСС моделі *give + N/vN* та *take + N/vN* (де *vN* – конвертований віддієслівний іменник). Зроблена спроба проаналізувати і описати специфіку їх сполучуваності, семантичні характеристики та семантичні групи іменників, які потрапляють у сферу сполучуваності вказаних дієслівних операторів. Фактичний матеріал для дослідження відібрано шляхом суцільної вибірки із творів сучасних англомовних авторів (10 000 сторінок) та словників.

Відомо, що лексичні одиниці (*lexical items*) – це соціально усталені одиниці (*units*). Більшість із них – слова, проте значну кількість становлять полілексемні утворення (*multi-word units*) [1, 93]. Найновіші дослідження доводять, що полілексемні одиниці (мовленнєві формули) є центральними у процесі оволодіння мовою і аж ніяк не належать до її периферії. Сталі словосполучення нефразеологічного характеру становлять один із типів полілексемних одиниць.

М. Люїс вказує, що один із компонентів полілексемної одиниці у значній мірі може прогнозувати інший, проте така залежність не є зворотною [1, 93]. Наприклад, у сталих дієслівно-субстантивних сполученнях іменний компонент виявляє вибірковість щодо дієслівного компонента, пор.: *give a look, take a look*, але *give a laugh*, а не * *take a laugh*, а також *pay attention* і *take care*, а не * *take attention* і * *pay care*. Заповнення позиції іменного компонента програмується набором змістових ознак дієслова.

Інваріантне значення дієслова **give** – відчуження від виконавця дії [8, 115]. Головною семантичною ознакою дієслова є взаємозв'язок дії з її виконавцем та сприймачем. У складі СДСС *give* реалізує відчуження дії від її виконавця (дія спрямована від суб'єкта до середовища): *give a laugh, give a push* і здебільшого є носієм узагальненого значення адресатності (дія адресована комусь чи скерована на об'єкт): *Give the door a hard push* [OSDCE].

Лексичне наповнення СДСС моделі *give + N/vN*, як показало дослідження, охоплює іменники таких семантичних груп: 1/ іменники з семантикою інформування, що позначають різні види мовної (знакової) комунікації і передбачають, крім суб'єкта (мовця), наявність об'єкта (особи-адресата): *account, report, description, explanation,*

answer, reply, response, instructions, directions, order, command, advice, recommendation, suggestion, admonition, caution, warning, oath, promise, praise, agreement, consent, permission, rebuke, reprimand, sign, signal; 2/ іменники, які позначають діяльність людини, результати цієї діяльності і також характеризуються об'єктною спрямованістю: aid, help, support, education, guidance, punishment, teaching, training; 3/ іменники, що позначають почуття, емоції, стани, які можуть бути адресовані комусь: feeling, fright, scare, shock, excitement, joy, happiness, thrill, delight, pleasure, satisfaction, comfort, relief; 4/ іменники, що номінують нерезультативну розумову дію, спрямовану на об'єкт (адресат): attention, care, consideration, heed, mind, thought; 5/ іменники із значенням активної фізичної дії, яка виконана над конкретним реальним об'єктом: а/ процесуальне значення: beating, flogging, slating, smacking, spanking, thrashing, whipping, blowing, dusting, shaking; б/ однократна фізична дія, спрямована на конкретний об'єкт: bang, bash, blow, cut, jerk, kick, knock, punch, tap, pinch, hug, embrace, press, squeeze, screw, turn, twist, wrench, wring, pull, pluck, tug, tow, push, touch, brush, rinse, rub, scrape, shake, shave, soak, stir, sweep, swill, wash; в/ іменники із значенням зорового сприйняття: gaze, glance, look, peek, stare; г/ зовнішні фізичні дії, притаманні людині: frown, smile, grin, sneer, blink, wink; 8/ іменники із значенням руху, пересування у просторі: lift, ride; 9/ іменники з семантикою звуковиявлення: bark, buzz, cough, cry, gasp, giggle, groan, growl, grunt, hiss, laugh, knock, moan, ring, roar, scream, shout, shriek, sigh, snarl, sneeze, whistle; 10/ нескерована (суб'єктна) фізична дія: flutter, jerk, shiver, shrug, shudder, start, quiver, twitch, bounce, hop, jump, leap, lurch, pitch.

Напр.: I gave exact *instructions* (Golding). He ought to have given them *warning* (Galsworthy). Piggy was sitting near but *giving* no *help* (Golding). But she was there, *giving* him *pleasure* with her beauty and grace (Galsworthy). Then he gave *attention* to his damper (Herbert). Give him a good *beating* (CDE). She gave him a rather vigorous *push* in my direction (Salinger). She gave Mrs. Silburn a you-know-how-men-are *look* (Salinger). She gave a hard, mechanical sort of *smile* (Lawson). Could I give you a *lift*? (Cowan). The bell gave another *jangle* (Becke). The ship gave a *pitch* (CDE).

Специфіка більшості субстантивних компонентів, як показало проведене дослідження, – така, що у їх семантиці суміщаються суб'єктна локалізація дії і її об'єктна скерованість. Іменний компонент включає у себе позначення об'єкта, на який спрямована дія.

Ознака об'єктності у субстантивного компонента підтверджується можливістю пасивної трансформації навіть у моделі VvN: The Vaquilians must *be given* a *scare* (Trease). She *was given* a steady, opaque *look* (Salinger). Трансформація типу S + V + vN → vN + V + (by S), не відмічена для структур з іншими дієсловами, цілком допустима для структур з дієсловом to give моделі VN: She gave no *answer* to my greetings → No *answer was given* to my greetings [9, 20].

Вказівка на сприймача дії у переважній більшості реалізацій СДСС виражається експліцитно – оператор give сполучається з об'єктною синтаксею. Об'єктна синтаксема, зазвичай, знаходиться в інтерпозиції (між дієслівним і субстантивним компонентами): The old man gave *us* an amused little *smile* (Morrison). We seized the handle of the bell-pull, and gave *it* a vigorous *tug* (Becke). Ознака атрибуційності (адресатності) підкреслюється заміненою спорідненою синтаксею з

прийменником *to* чи *at*: Aunt Maria and my mother *gave* no apparent *thought to it* (Porter). He *gave* one helpless *glance* back *at them* and tried to flee (Marshall). Otto came up at a run, scolding them whenever one *gave* a tentative *tug at her wool* (Schlunke).

Хоча в окремих випадках звичайні в таких конструкціях непрямі додатки можуть опускатися, значення скерованості дії (адресатності) зберігається. Об'єкт-адресат, який не експлікується у поверхневій структурі речення, виражається імпліцитно і/або актуалізується у подальшому контексті, напр.: He just *gives orders* and expects *people* to obey for nothing (Golding). He grasped *the* pedant *handle* and *gave* a sharp *pull* (Becke). Лексичне наповнення окремих СДСС передбачає обов'язкову вказівку на сприймача дії чи обов'язкову номінацію осіб, в інтересах яких відбувається дія, напр.: *Give him* a good *beating* (CDE). Will you *give the car* a wash, please (OSDCE).

Сема скерованості/ адресатності є характерною ознакою СДСС моделі *give + vN/N*. Інші дієслівні компоненти СДСС (за винятком дієслова *to give*) не сполучаються з об'єктною синтаксею, оскільки остання відноситься до всієї конструкції *VvN* в цілому [9, 20]: Let's *have a look at them* (Hemingway). She *took* another *puff on his cigarette* (Robbins).

Однак ця сема може формуватися чи нівелюватися залежно від контексту, пор.: *Give him* a friendly *thump* on the back (OSDCE). – My heart *gave* a *thump* (CDE). He *gave* a slight *cough* (Hatfield). – He *gave me* a warning *cough* (OSDCE). У наведених реченнях у першому випадку спостерігаємо розмивання семи об'єктної скерованості. У висловах *give a cough*, *give a wink* ми маємо справу з так званими "ненавмисними" значеннями. У реченнях He *gave me* a warning *cough* (OSDCE); She *gave him* a suggestive *wink* (OSDCE) на перший план з'являється "навмисність" значення ("act of coughing/ winking as a signal or hint"), у даному випадку спрямована на об'єкт дії. Звуконаслідувальні іменники, які сполучаються з оператором *give*, не характеризуються об'єктною спрямованістю, хоча повністю заперечити її відсутність не можна.

Сполучуваність оператора *give* з незначною групою іменників, що номінують дії, які не поширюються на об'єкт-адресат, а локалізуються в суб'єкті, має наслідком втрату дієсловом значення адресатності, яке нейтралізується під впливом семантики субстантивного компонента.

Якщо дієслово *give* позначає активну цілеспрямовану дію, що виконується суб'єктом і розвивається зовні, то інваріантне значення дієслова **take** – включення у сферу свого фізичного, психічного або правового стану чи впливу [8, 115]. Take у всіх випадках його використання вказує на те, що носій процесу (N1) вступає з об'єктом (N2) у певний *асоціативний* зв'язок [10, 19].

Щодо семантичної скерованості (локалізації) дії, **take** – основне широкозначне дієслово доцентрового напрямку. У складі СДСС **take** реалізує сприйняття дії агенсом, включення дії у його сферу і є функцією інваріантного значення цього дієслова [11, 89]: *take a drink*, *take a sip*, *take a push*, *take orders*.

За результатами проведеного дослідження, лексичне наповнення СДСС моделі *take + N/vN* охоплює: 1/ іменники доцентрового спрямування дії із значенням "споживання": *drink*, *gulp*, *sip*, *swallow*, *bite*, *lick*, *suck*, *taste*, *breath*, *sniff*, *drag*, *puff*, *meal*, *breakfast*, *dinner*, *supper*, *lunch*; 2/ іменники із значенням зорового сприйняття:

look, peek, peep, sight, glance, glimpse, slant, squint, survey, view; 3/ іменники із значенням фізичної дії: а/ спрямованої на конкретний об'єкт: blow, hit, knock, push; hold, grip, kick, beating, whipping; б/ нескерованої: jump, leap, spring, dive, dip, bow, step, stride, pace; 4/ іменники із значенням пересування у просторі: ramble, run, saunter, stroll, walk, drive, ride, cruise, journey, trip, voyage, travel; 5/ іменники із значенням відпочинку: nap, sleep, repose, rest, break, recess; 6/ іменники, що номінують інтелектуальні дії, результати розумової діяльності: care, heed, note, notice, thought, decision, resolution, choice, guess; 7/ іменники, які передають почуття, психічний стан людини: aversion, dislike, liking, mercy, pity, pride, delight, joy, pleasure, satisfaction, comfort, alarm, fright; 8/ іменники, які позначають різні види людської діяльності, різні аспекти людських взаємин: measures, steps, precautions, revenge, punishment, treatment, instruction, training; 9/ іменники з семантикою інформування, що номінують різні види повідомлень: advice, hint, orders, warning, criticism, remark; 10/ іменники непроцесуальної семантики: fire, root, form, shape, place, position, post, seat, stand, cover, refuge, shelter, ground, note, photograph, picture.

Напр.: The old man *took a drink* of his beer (Morrison). He *took his dinner and supper* at the hotel (Anderson). He *took a look* at her (Galsworthy). We all *take a beating* every day (Hemingway). He *took a few steps* (Waten). I thought I would *take a walk* (Anderson). There was no point in her *taking the* hot uncomfortable *trip* from Chicago (Anderson). He *took a resolution* (Galsworthy). We *took a certain grim delight* in our suffering (Davison). We *took his advice* to remain silent (White). The branch *took fire* (Golding). All their secret images of evil seemed to *take a single shape* (Waten).

Результати суцільної вибірки стійких словосполучень та їх кількісного аналізу наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Семантична характеристика іменних компонентів СДСС
моделі *give + N/vN* та *take + N/vN*

№	Лексико-семантичні групи іменників	GIVE		TAKE		GIVE+ТАК Е	
		абсол.	відн. %	абсо. л.	відн. %	абсо. л.	відн. %
1	Різні види повідомлень	81	22,8	8	4,3	6	19,4
2	Різні види діяльності людей	29	8,1	24	13	4	13
3	Почуття, психічний стан людини	37	10,4	22	11,9	8	25,8
4	Розумові дії	18	5,1	18	9,8	–	–
5	Скерована фізична дія	100	28	16	8,7	9	29
6	Нескерована (суб'єктна) фізична дія	18	5,1	16	8,7	–	–
7	Пересування у просторі	18	9,8	18	9,8	1	3,2
8	Зорове сприйняття	6	1,7	9	4,9	3	9,6
9	Зовнішні фізичні дії, притаманні людині	7	1,9	–	–	–	–

10	Іменники із значенням споживання	–	–	20	10,9	–	–
11	Іменники із значенням відпочинку	–	–	6	3,3	–	–
12	Звуконаслідувальні слова	58	16,3	–	–	–	–
13	Іменники непроцесуальної семантики	–	–	27	14,7	–	–
Р а з о м		356	100	184	100	31	100

Протиставлені за скерованістю дії дієслова *give* та *take* кваліфікуються як лексичні конверсиви, тобто слова, що позначають одну і ту саму ситуацію стосовно двох різних її учасників [12, 142].

У складі СДСС заміна функціонального дієслова контрастуючим сигналізує зміну спрямованості дії, а отже також контрастуюче граматичне, тобто станове, значення [11, 63], пор.: *give a beating – take a beating, give a hint – take a hint, give satisfaction – take satisfaction*. Такі пари СДСС кваліфікуються як словосполучення-конверсиви [12, 145], оскільки різняться суб'єктно-об'єктною спрямованістю.

Останнім часом у зв'язку з розвитком теорії актуального членування, що має безпосередній вихід у комунікативний синтаксис, висунуто ідею про комунікативну функцію конверсивів. Ю. Д. Апресян зазначає можливість виражати актуальне членування речення за допомогою конверсивів поряд з такими "сильнішими" засобами як порядок слів та інтонація. Семантичне призначення лексичних конверсивів вчений вбачає у передачі логічного акценту (виділенні, акцентуванні) [13, 257]. Заміна вихідного дієслівного оператора СДСС його конверсивом супроводжується змінами в логічному акценті висловлювання, хоча ситуативне значення фрази залишається незмінним, напр.: *But she was there giving him pleasure with her beauty and grace (Galsworthy). – The greater the pleasure he took in her society, the more scrupulously fastidious he became (Galsworthy)*.

Відмічено випадки вживання операторів *give* та *take* у складі СДСС з субстантивними компонентами, що позначають: 1/ спрямовані на об'єкт фізичні дії *blow, hit, punch, push, kiss, toss; beating, flogging, whipping*; 2/ різні види повідомлень *advice, hint, tip, cue, order, warning*; 3/ діяльність людини, результати цієї діяльності *punishment, treatment, instruction, training*; 4/ почуття, психічний стан людини *delight, joy, pleasure, satisfaction, comfort, fright*; 5/ пересування у просторі *ride*; 6/ зорове сприйняття *look, glance, peek*.

Ці іменники зберігають у своїй лексико-семантичній структурі дієслівні семи активної дії, спрямованої на об'єкт та пасивного сприйняття ним цієї дії, тобто поєднують семи активного та інактивного значень, які можуть реалізуватися у відповідному лексичному контексті, напр.: *punishment (n) "punishing or being punished" [OSDCE]: give punishment = punish, take punishment = be punished*.

Однак не усі пари СДСС із операторами *give* і *take* – це конверсиви. Деякі із них різняться лексичною семантикою. Напр., *take notice (номічати) і give notice (повідомляти)*.

Проведений аналіз показав, що сполучуваність компонентів СДСС семантично і граматично мотивована. Заповнення позиції іменного компонента зумовлене

факторами лексичного порядку і програмується однотипним набором змістових ознак іменника і дієслова. Однак, неправомірно говорити про довільну взаємозамінність дієслівних компонентів. Заміна дієслівного оператора *give* контрастуючим *take* у складі СДСС можлива з іменними компонентами різноспрямованої дії. Здебільшого, це іменники, утворені від перехідних дієслів. Набуваючи ознак предметності, вони зберігають пасивне значення і виражають дію, яка може бути представлена як така, що скерована від суб'єкта до середовища, і як така, що скерована до суб'єкта.

1. *Lewis M.* The Lexical Approach. – London, 1993.
2. *Sinclair J.M.* Collins Cobuild English Grammar. – London, 1992.
3. *Halliday M.A.K.* In Memory of J.R. Firth. – London, 1996.
4. *Owen Ch.* Corpus-Based Grammar and the Heineken Effect // Applied Linguistics. Vol. 14, № 2. – Oxford, 1993.
5. *Wray A.* Formulaic Sequences in Second Language Teaching: Principle and Practice // Applied Linguistics. Vol. 21, № 4. – Oxford, 2000.
6. *Trnka B.* Analysis and Synthesis in English // English Studies: A Journal of English Letters and Philology. Vol. 10. – Amsterdam, 1928.
7. *Rensky M.* English Verbo-Nominal Phrases: Some Structural and Stylistic Aspects // Travaux Linguistiques de Prague. Vol. 1. – Prague, 1966.
8. *Амосова Н.Н.* Основы английской фразеологии. – Л., 1963.
9. *Сухорольська С.М.* Критерії ідентифікації аналітичних лексичних одиниць // Іноземна філологія. – 1987. – Вип. 86 – С. 16-23.
10. *Івченко Л. Л.* Безособові речення з дієсловом take // Іноземна філологія. – 1989. – Вип. 94 – С. 16-19.
11. *Огоновська О. В.* Дієслівне заміщення в англійській мові. – Львів, 1991.
12. *Рудакова Л. С.* Отглагольные существительные при выражении конверсных отношений в английском языке // Исследования семантической структуры слов и их лексической сочетаемости. – М., 1979.
13. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М., 1974.
14. *Benson M., Benson E., Ilson R.* The BBI Combinatory Dictionary of English. – Moscow, 1990. (CDE)
15. *Hornby A. S.* Oxford Student's Dictionary of Current English. – Oxford, 1984. (OSDCE).
16. Random House Webster's College Dictionary. – New York, 1991. (RHWCD)

LEXICAL COLLOCABILITY OF VERBS GIVE AND TAKE IN FIXED VERBO-NOMINAL PHRASES

Stephaniya Sukhorolska, Olha Fedorenko

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The study of collocational properties of the verbs *give* and *take* in one type of formulaic sequences has been undertaken in the paper on the principles of the corpus-based lexico-grammar. Lexico-semantic groups of nouns collocating with *give* and *take* are set up. Combinability of the components of verbo-nominal phrases is not arbitrary being motivated by their lexico-grammatical content. Verbs *give* and *take* displaying opposite direction of the action make up convertible phrases. Verbo-nominal sequences in which functional components collocate with different lexico-semantic variants of one and the same noun differ in their meaning. Within verbo-nominal phrases lexical items may be subject to collocational restrictions.

Key words: corpus-based lexico-grammar; lexical collocability; fixed phrases; formulaic sequences; lexical convertibility.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ ЛИЧНОСТИ
(РУССКОЙ И ФРАНЦУЗСКОЙ)****В Воробьев***Российский университет дружбы народов
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Дослідження присвячено зіставному дослідженню проблем лінгвокультурологічного опису російської та французької особистостей. Автор статті стверджує, що закономірності розвитку двох культур об'єктивно можуть бути виявлені лише при контрастному зіставленні своєрідності менталітету, мови і філософії. Виділено основні домінанти, які є семантичними ознаками поля "французька та російська нації". Зіставлення лінгвокультурологічних полів полегшує знання національних особливостей народів і одночасно дає лінгвістичну основу для їх оцінки. Зіставна лінгвокультурологія є прикладним аспектом дослідження мови і культури.

Ключові слова: зіставне дослідження, нація, контрастивне зіставлення, зіставна лінгвокультурологія, культура.

Сопоставление различных лингвокультурологических систем становится особенно актуальным при изучении языка и культуры других народов. Возможно несколько подходов. Подобно лингвистическим сопоставлениям такие факты могут, с одной стороны, рассматриваться в "зеркале" того или иного языка, а с другой - в некоторой опосредующей (третьей) системе (метасистеме). Последний подход представляется наиболее целесообразным, т.к. он основывается на паритетном сопоставлении лингвокультурологических полей и, в принципе, может быть методом контрастивного изучения многих языков и культур, позволяя проникнуть в диалектику национального и интернационального.

В лингвокультурологии в задачи такого описания входит изучение отличительных особенностей выражения когнитивно-семантической информации в языковых картинах мира на уровне лексико-смысловых отношений. Исследование лингвокультурологических полей в контрастивном плане может дать гораздо больше, чем анализ других языковых совокупностей, т.к., по мнению В. Гумбольдта, невозможно в достаточной мере познать характер одной нации, не изучив одновременно и другие [1]. Описание языковых "картин мира" в контрастивных аспектах лингвокультурологии - это показ различий одной национальной личности на фоне сходства с другой и осознание единства различий этих языковых культур.

Сопоставление приобретает культурологическое значение, если принять гипотетическую мысль, что другая культура как непосредственное развитие основных принципов западноевропейской цивилизации есть теоретическое отвлечение основополагающих характеристик ряда национальных культур. Так, в основе национального духа во Франции преобладает общемировая тенденция к личности, тогда как для России, напротив, характерна ориентация на снижение значимости личности в пользу общества. Закономерности могут быть выявлены только при контрастивном сопоставлении своеобразий, в том числе системы идей, менталитета: от

ценностных ориентиров материальной культуры до критериев научной истинности лингвистики и философии. Паритетное лингвокультурологическое сопоставление национальных особенностей русских и французов даст гораздо больше для понимания России и западной цивилизации, чем простое описание взаимодействия русской культуры и языка для преподавания.

Объектом исследования являются несовпадающие (национальные) элементы обоих языков и обеих культур. Определяя принципы сопоставительного описания лингвокультурологических полей, воспользуемся прежде всего разработанной А.И.Гудавичусом [2] коммуникативно-ориентированной концепцией сопоставительно-семасиологического исследования. Совокупности совпадающих и расходящихся единиц для сопоставляемых языков и культур будут различными, хотя познание действительности имеет общий, интернациональный характер, без каких-либо национальных ограничений.

В языке происходит некоторое "упрощение" познания и закрепляются определенные стороны понятия - это языковое сознание. Когнитивная система выступает как совокупность знаний человеческого общества и потенциальная возможность усвоить ее отдельным народом или индивидом. В этом смысле можно говорить об интернациональном характере когнитивной системы в сопоставительном описании. Это утверждение дает право принять за язык-эталон когнитивную систему, выраженную лингвокультурологическим полем "национальная личность", значимые единицы которого непосредственно соотносятся с понятиями, адекватно отражающими действительность.

Лингвокультурологическое поле предстает как знания исследователя, а в качестве метаязыка используются лингвокультуремы, имеющие общий классификационный характер (архикультуремы) и потенциальные возможности в обоих сопоставляемых языках. Архикультуремы являются связующим элементом между когнитивной системой и лингвокультурологическими полями "национальная личность" в русском и французском языках. Архикультуремы как отражения отдельных признаков предметов и явлений действительности являются основой для построения понятий когнитивной системы и сами конструируют значения слов, образующих лингвокультурологические поля. Совокупность архикультурем, необходимых для описания значений определенного поля, составляет его метаязык, процедура построения которого неотделима от компонентного анализа самих значений, подлежащих анализу. На первом этапе допустимо априорное построение некоторой логической системы на базе анализа соответствующего отрезка когнитивной системы. Но последующая коррекция метаязыка должна опираться на анализ языкового материала, являющийся окончательным критерием включения или изъятия из него определенных единиц.

Таким образом, для решения задач лингвокультурологического описания принят основной принцип сопоставления - метаязыковой. В единицах этой метасистемы должны быть отражены все возможности, свойственные сопоставляемым языкам и культурам. Исходя из сказанного, легко видеть как общее, так и специфическое в сравниваемых объектах, между тем, как при описании одного языка с его культурой в другом эти возможности в силу лингвистической относительности бывают не всегда очевидными. Паритетное сопоставление единиц соотносительных

полей помогает глубже раскрыть систему обозначений, форму составляющих ее единиц и позволяет представить семную структуру и межъязыковую реалему во всей полноте, отметив как совпадающее, так и различающееся. Предложенный подход дает возможность использовать эту модель межъязыкового описания не только как билингвальное, но и мультилингвальное, подключая в описание любое количество языков и культур. Метаописание ("третья система") в лингвокультурологии сулит много научных и методических перспектив.

Структура национальной личности определяется через когнитивный уровень, характеризуемый ассоциативными связями с информацией, содержащейся в лексическом значении. Связь значения лингвокультуремы с когнитивным понятием является условием актуализации когнитивной значимости, приобретающей релевантность в языковой коммуникации и в некотором смысле сопоставимой с понятием "фоновых семантических долей" в континентальной концепции слова. Фоновые семантические доли как все знания о действительности входят в структуру значения, но их роль существенно возрастает при актуализации когнитивной значимости в процессе изучения иностранного языка. Актуализация смысловых значений лингвокультурем определяется когнитивной значимостью, восприятие которой обуславливается лингвистическим понятием и культурологическим смыслом, структурой духовного мира, особенностями произведения. Следовательно, анализ когнитивной значимости выходит за пределы лингвистики в область лингвокультурологии.

Национальный характер значений единиц и специфика лингвокультурологических полей создаются тем, что универсальные по своей природе лингвокультуремы могут выступать в различных комбинациях, таких как: "контрастивные множества", "таксономии" (зирегогётайоп, типа гипероним/гипоним), "парадигмы" (один общий признак и различающиеся признаки), "циклы", "сеть", "фреймы" ("кусочки действительности"), "лингвокультурологические поля". Если при выделении совокупностей лингвокультурем доминирующую роль играет системно-парадигматический анализ, то для единиц лингвокультурологического поля необходимым и важным оказывается синтагматический анализ закономерных линейных связей единиц поля с единицами других полей в тексте.

Лингвокультурологическая область национальной личности представляет собой огромный массив лексической системы. Возможность описания языка как сложной системы, в которой взаимодействует множество факторов, часть из которых носит вероятностный характер, позволяет яснее представить взаимосвязь языка и культуры - более строгую на одних уровнях и более "смазанную" на других. Поэтому можно ограничиться рассмотрением в сопоставительном плане общей структуры этой области, взаимосвязей отдельных ее участков с остальным семантическим пространством.

Исследование национальной личности весьма эффективно через описание доминирующих компонентов, например, систему идей. Ранее отмечалось, что существует определенная связь между господствующими идеями и их значениями и национальными особенностями носителей языка, их мироощущениями. Отсюда очевидна важность выявления и лингвокультурологического описания для характеристики нации (личности) системы идей-сил.

Понятие «французские "идеи-силы" ("Ше'ез-Гогсез")» - общенациональное, собирательное. Совокупность основных сем этих трех смыслов в их конъюнкции -

"французское мировоззрение в устремленности", составляет главное содержание имени поля «французские "идеи-силы"» и требует всестороннего его рассмотрения. В самой общей форме оно может быть определено как более или менее продуманные интеллектуальные формы французского национального сознания, фиксируемые языком, как: центростремительные идеи-силы, преобладание традиций, критическое осмысление действительности, любовь к форме, исследование родства. Французские "идеи-силы" ("Ме'ез-Гогсез") - это национальные "духовные принципы" социальной и индивидуальной жизни. На основании высказываний исследователей французской нации А.Фулье [3], Е.ІлрІап§ку [4], Т.Зелдина [5], В.П. Смирнова [6] и др. считаем возможным включить в центр поля "французская национальная личность" лингвокультуры: французский, француз, Франция, западноевропейский, гальский, кельтский, романский. Система французских "Ше'ез-Гогсез" позволяет выдвинуть следующие доминанты рассматриваемого концепта: разнообразие, прозелитизм, картезианство, эгоцентризм, чувственность, легкость и др. Проявлением национального сознания французской личности являются: разум, ясность, логика, мера, такт, статизм, динамизм, общительность, тщеславие, чувственность, оптимизм, практичность, индивидуализм, легкомыслие, ироничность, артистичность.

Выделенные основные доминанты, являясь характерными семантическими признаками имени поля "французская нация (личность)", позволяют противопоставить подобному лингвокультурологическому полю в русском языке. Так, компоненты смысла "французский прозелитизм" (чувствовать себя в согласии с другими) некоторым образом могут совпадать в интерпретации концептов "русского всемирного боления за всех", но сама их структура и состав выводимых доминант будут различаться: мотивированная структура "услужливая благожелательность - угождение в оказываемых услугах - универсальная благотворительность – любезность - предупредительность и желание завоевать весь мир - вежливость - характерна именно для французской цивилизации. Основные черты французской национальной личности, по аналогии с русской, представим в виде ядра с периферией лингвокультурологического поля:

<u>РАЗНООБРАЗИЕ</u>			
<u>ЭГОЦЕНТРИЗМ</u>	Откуда вы родом?		<u>КАРТЕЗИАНСТВО</u>
Франкоцентризм	Рационализм		
Бескомпромиссность		^	Ясность
Вольнодумство		<u>РОМАНСКИЙ</u>	Строгость
Нонкомформизм	<u>ГАЛЬСКИЙ</u>	Скептицизм	
<u>ФРАНЦИЯ</u>	Здравый		смысл
<u>ФРАНЦУЗ,</u>	<u>ФРАНЦУЗСКИЙ</u>		"Идеи-силы"
<u>ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЙ</u>			
<u>КЕЛЬТСКИЙ</u>			
<u>ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТЬ</u>	<u>ПРОЗЕЛИТИЗМ</u>		
Экспрессивность			Католицизм
Легкомысленность			Насильственность
Легкость		<u>ИНДИВИДУАЛИЗМ</u>	Благожелательность
Ироничность	Гедонизм	Вежливость	
Общественная активность,			

революционный пафос, своеволие, фрондерство.

Такой состав доминант лингвокультурем является отличительным признаком именно французской нации (личности) и не повторяется в содержательном определении русской личности как национального понятия. Лингвокультурологическое поле "национальная личность" как способ структурной организации языковой модели реальной среды - сложное, "протяженное" и "гетерогенное", содержащее несколько микрополей (*les alges*), каждое из которых формируется целой совокупностью (ШЗсеаи) родственных понятий: например, поле "национальная личность" включает в себя микрополе "ценностные ориентации".

Национально-ценностные ориентации личности вырабатываются в результате взаимодействия различных типов социокультурного менталитета и преобладающих в данный исторический период идейно-политических течений. С изменением идей эволюционируют и ценности: новая идеологическая система предопределяет новую иерархию ценностей и существование различных типов социокультурного менталитета. Во французском обществе сегодня существуют как традиционные (долгосрочные) ценности, так и настоящие (краткосрочные). Например, французы гордятся своей национальной принадлежностью, но не многие сегодня проявляют "готовность отдать жизнь" за свою страну. Индивидуализм, имеющий глубокие и прочные корни во французской цивилизации, проявляется во всех аспектах повседневной жизни французов, свидетельством чего являются популярные девизы: "Каждый за себя, все для всех", "Живут лишь один раз", "После меня хоть потоп". Суть сегодняшней морали французской нации выражает термин "гедонизм": поиск идеального счастья, полная реализация личности посредством краткосрочных удовольствий и удовлетворения сиюминутных потребностей, любовь к комфорту, большая раскрепощенность. Личность ставится превыше всего: работы, религии, политических партий, а семья расценивается с точки зрения ее вклада в расцвет индивидуальной жизни.

Предлагаемое лингвокультурологическое описание национальной личности как суммы идей, совокупности ценностей и ментальных характеристик позволяет, представить Программу паритетного исследования культуры России и цивилизации Франции как научную парадигму, которая одновременно может быть и доминирующим подходом к языку, и познавательной перспективой, и методологически определенной ориентацией [7], и, наконец, средством гуманитарного развития личности. Исходным является представление о цельности национальной личности в ее связях с историей нации, культурой и цивилизацией. Конечной же целью считаем национальное воспроизведение мира (построение лингвокультурологического поля "русская национальная личность") и его восприятие личностью, т.е. разработку иерархически организованной сетки полей (гиперполе, глобальное; макрополе; микрополя) в рамках культурологической парадигмы. Многовариантность моделей описания личности свидетельствует о необходимости системного представления культурологической информации в прагматических целях.

При определении лингвокультурологического содержания взаимосвязи языка - культуры - личности предлагается дидактическое препарирование социологических и антропологических тем с целью "выкристаллизации" тематического ядра национального своеобразия того или иного народа. В список тематических программ

по принципу концен-тризма включаем культурологические и социологические темы, раскрывающие особенности функционирования общества и входящих в него социальных общностей, что позволяет переходить от личностных, межличностных проблем иноязычного общения к национальным, межнациональным и в некоторых случаях мировым.

С учетом задач описания национальной личности степень конкретизации лингвокультурологического поля может быть различной, например, в модели А.Ф.Лазурского "Личность в ее отношении к среде" [8], позволяющей на лингвистическом уровне описать ее индивидуальные отличия, зависящие от национальных условий жизни.

Личность является одновременно объектом и субъектом социальных отношений в процессе исторического развития. Чтобы перейти к построению лингвокультурологического поля "национальная личность", следует это понятие гипотетически конкретизировать в более развернутую специальную теорию, исходя из философско-культурологической методологии. Исследуя личность как субъект, необходимо прежде уяснить, как общие и специфические социальные условия жизни сказываются на интересах личности, идеях и ценностях. Реальное общественное положение личности через совокупность идей и ценностей взаимосвязано с отражением этого положения в сознании. Напротив, через социальный интерес осуществляется обратная связь - от субъекта к его общественной деятельности: личность действует, преследуя определенные социально-обусловленные интересы. Это происходит потому, что: условия жизни народа/личности определяются экономическими отношениями, обусловленными уровнем развития производительных сил; отношения в сфере политики и идеологии, а также духовная культура, исторически сложившиеся традиции данного народа/личности также определяют специфику интересов различных социальных слоев общества; социально-политическое устройство: государство, партии, профсоюзы и т.д., - связанные непосредственно с идеологическими отношениями, является важным компонентом общих условий жизни общества.

Эти наиболее важные компоненты общих социальных условий детерминируют специфические социальные условия быта личности: социальное положение личности, ее принадлежность к определенной социальной группе и место в системе социальных позиций. Развернутая таким образом подсистема "личность - субъект" предстает в более детализированном виде, в качестве определенной системы научных понятий-лингвокультурем, отражающих некоторые существенные свойства требований, предъявляемых личности.

Чтобы выявить некую устойчивую, "национальную модель мира" [9], необходимо стараться узнать самую композицию, взаимоотношение элементов национальной жизни. Для чего следует: проводить сопоставление с другими возможностями видения мира с помощью сравнительно-исторического подхода, т.к. народы как личности отличаются различным соотношением ценностей, историей, бытом; сравнивать во временном измерении на основе архаики, классики и современности по принципу кон-центризма, когда каждый виток нарастает предыдущим; помнить о контактировании и диалоге культур, доброжелательности и объективности

анализа. Важно также, чтобы национальная картина строилась не только изнутри, но и непрерывно подвергалась самокорректировке со стороны.

Исходя из этих принципов, возможно противопоставить абстрагированные первоначала национальных личностей (русской и французской) на основе модели основных противопоставлений "внутренней истории" России и Запада (Франции).

Например, русская идея и французские "Без-эз-эз" противоположны, что, однако, не дает права говорить об их полной несравнимости. Это как отношения между двумя родственными личностями, каждая из которых представляет собой совершенно своеобразный духовный тип и которые часто совершенно не могут понять друг друга, и все же, однако, как та, так и другая чувствуют свое внутреннее родство. Оно зиждется на общем происхождении: обе культуры, как западноевропейская, так и русская, в конце концов, происходят от сплава христианства с духом античности и являются лишь различными ответвлениями этого общего ствола [10]. Если для русского важнее прежде всего жить в правде ("не в силе бог, а в правде"), то для француза парадигматическим источником является формула Декарта "со§п.о ег§о зшп" ("я мыслю, следовательно, существую").

"Диалогический метод" [11] данной программы является результатом общих поисков и решений как русской, так и западной мысли и позволяет понять процесс формирования национального самосознания. Также эта схема позволяет сделать основные культурологические выводы о том, что: ни отделить Россию от Запада, ни просто включить ее в систему западной культуры и истории одинаково не удастся [12]; национальное своеобразие нации представляет модель личности, сформированную историей и духом народа; французская и русская нации, этноцентризм которых неизменно порождает склонность к созданию самых причудливых национальных стереотипов, прошли особенно долгий путь в преодолении своего "взаимонепонимания". Чтобы избежать непонимания, необходимо помнить, что Россия и Франция представляют собой две различные системы цивилизации, разные миры, с разными совокупностями ценностей, наконец, разные языковые "картины мира".

При последующем тематическом развертывании модели лингвокультурологического описания в центре внимания исследователя может быть взаимосвязь культур, жизнедеятельности общества и личности. Техника их проведения переосмыслена нами при решении вопросов культурологического наполнения сквозных тем и разработке обучающих стратегий развития лингвокультурологической компетенции. Сопоставительное изучение соотносительных лингвокультурологических полей дает возможность вскрыть и описать сходства и различия в систематизации лексики разных языков. Системы видений можно наглядно представить в виде концентрических пересекающихся кругов, "снаружи" и "изнутри" как некий "стереотипический тезаурус".

В качестве примеров того, что любая национальная культура не только подвергается интерпретации других культур, но и сознательно культивирует миф о себе, предлагается несколько схем: "Русские и немцы", "Русские и англичане: автопортреты личностей".

Структурный план лингвокультурологического поля "русская национальная личность" должен включать и стереотипы восприятия России и русских, например: "Россия глазами русского", "Русские, воспринимаемые иностранцами", "Русский дух в представлении французов", "Существенные признаки, определяющие Русскую цивилизацию", "Национальные стереотипы о французах", которые проливают свет на

только на Россию и русский национальный характер, но и на западноевропейскую цивилизацию.

Национальные стереотипы восприятия России и русских, Франции и французов представляют собой упрощенные, но широко распространенные мнения одной нации о других или о себе и являются чрезвычайно важными для понимания национального менталитета. Его анализ позволяет утверждать, что русской культуре столь же присущ определенный склад, как и французской цивилизации.

Основные правила лингвокультурологического описания национальной личности: выявлять лингвокультуремы из различных сфер проявления национальной личности: интеллектуальной, морально-эстетической (ментальные характеристики), религиозной, повседневно-бытовой, чтобы обеспечить наиболее широкий охват языкового материала; первоочередное внимание обращать на доминантные характеристики, наиболее ярко характеризующие национальное своеобразие личности; четко отделять случайные, нехарактерные признаки от существенных и упорядочивать их по степени случайности; описывать ценностные ориентации личности в соответствии с этапами ее исторического развития; использовать устоявшиеся национальные стереотипы и сводить личность к наивысшему единству (французский индивидуализм/русское единство), извлекать из совокупности черт законченный образ, понятие, словесное выражение, например, "Святая Русь" или "Прекрасная Франция". Метод встречного, паритетного описания культуры через факты ее отражения в национальном языке (национальной личности) и интерпретации самих языковых фактов через "глубинный внеязыковой, культурный компонент" (так наз. "вертикальный контекст") представляется весьма объективным и конструктивным в плане поставленной теоретически и практически проблемы "язык и культура".

Раздельные исследования этих аспектов (или преимущественное -одного из них) большого эффекта не дают. Такой комплексный подход оказывается в русле современного "укрупнения" объекта науки о языке и синтеза собственно лингвистических методов с методами других, смежных наук. Правила использования языка как такового оказываются недостаточными тогда, когда они должны дополняться сведениями культурологического порядка. В таких случаях необходима внеязыковая (т.е. выходящая за пределы языка) ориентация. Передача внеязыкового, когнитивного "со-значения" для адекватности речевого употребления, отражающего специфику культуры, должна обеспечиваться соответствующими данными словарей.

Следовательно, моделирование программ по выявлению и описанию своеобразия национальной личности предполагает разработку паритетных лингвокультурологических полей. Это позволит: ввести обучаемых в культурологию соизучаемых стран, создать методологическую основу для сопоставительного изучения стран, народов и их культур; служить своеобразным дидактическим ориентиром в междисциплинарной стратегии при преподавании других теоретических и практических дисциплин в плане культурологической подготовки билингвов-филологов, будущих преподавателей иностранных языков или переводчиков [13]. Кроме того, изучение и анализ лингвистических факторов, влияющих на успешность овладения

и анализ лингвистических факторов, влияющих на успешность овладения русским языком как иностранным (с помощью сопоставительного описания русского

и французского языков), представляет особый интерес для бикультурного развития учащихся, влияет на их мотивацию, способствует приобщению не только к культурным достижениям русского народа, но и западноевропейской цивилизации.

Таким образом, паритетное сопоставление лингвокультурологических полей облегчает знание национального своеобразия народов и в то же время дает лингвистические основания для их оценки и способствует возникновению еще больших различий и более целесообразному обращению с уже имеющимися. Близкие параллели между русской национальной личностью и французской вынуждают уделять особое внимание различиям. Главное их отличие - "в разном миропонимании сути человеческой жизни и общественного развития" [14].

Наконец, сравнительная лингвокультурология представляет собой прикладной аспект исследования взаимодействия языка и культуры. Некоторым образом она соотносится со сравнительной антропологией, своеобразие которой, по В.Гумбольдту [15], состоит в том, что она обращается с эмпирическим материалом спекулятивно, с историческими объектами -по-философски, с реальными свойствами человека - в перспективе его возможного развития.

В силу иерархического строения лингвокультурологического поля, исследователь, руководствуясь логикой собственной модели описания, может сам выбирать уровень абстракции, ниже которого он не будет опускаться. Собственно, это уже относится к лингвометодическим аспектам лингвокультурологии.

1. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода. - М., 1956.
2. Гудавичус А.И. Принципы построения и содержание сопоставительной семасиологии (на материале русского и литовского языков): Дис. на соиск. ученой степени доктора филолог, наук. - М., 1990.
3. Фулье, Альфред. Психология французского народа. - М., 1899.
4. Lipiansky E.M. L'ame Francaise ou le National-Liberalisme/ Analyse d'une representation sociale.-Paris, 1979.
5. Зелдин Т. Все о французах. М., 1989.
6. Смирнов В.В. Франция: страна, люди, традиции. М., 1988.
7. Руденко Д.И. Имя в парадигмах "философии языка". - Харьков, 1990.
8. Лазурский А.Ф. Очерк науки о характерах. - М., 1995.
9. Гачев Г. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. - М., 1995.
10. Франк С.Л. Духовные основы общества. - М., 1992.
11. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. - М., 1979.
12. Зеньковский В.В. История русской философии. - Л., 1991.
13. Сафонова В.В. Культуроведение и социология в языковой педагогике. - Воронеж, 1992.
14. Платонов О.А. Русская цивилизация. М., 1995.
15. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. - М., 1985.

**LINGUOCULTURAL DESCRIPTION OF RUSSIAN AND FRENCH
PERSONALITIES****V Vorobyov***Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The analysis provides certain insights into the contrastive investigation of the linguocultural description problems of Russian and French personalities. The author postulates that the rules of the two cultures development may objectively be studied only by means of contrastively compared peculiarities of mentalities, languages and philosophies. The major dominants are singled out which are semantic features of the field: "French and Russian nations". The contrastive comparison of the linguocultural field eases the knowledge of the national peculiarities of the peoples, at the same time providing the linguistic basic for their evaluation. The contrastive linguoculturology is an applied aspect of the study of both the language and culture.

Key words: contrastive investigation, nation, contrastive comparison, contrastive linguoculturology, culture.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ЕЛЕМЕНТАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ІНТЕРАКЦІОНАЛЬНІЙ ГРАМАТИЦІ

Зоя Гетьман

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка**Вул. Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

В статті розглядаються проблеми інтеракціональної граматики. Відомо, що в інтеракціональній граматиці потребують перегляду основні синтаксичні одиниці, оскільки для них релевантним стає внутрішньомовленнєвий контекст. Діалогічні контексти корегують і керують інтеракціональною граматиною, а саме слово в інтеракціональній граматиці відіграє роль будівельного матеріалу не тільки словосполучень і речень, а й специфічних для інтеракціональної граматики одиниць – фразем. На підставі аналізу автор доводить, що речення в інтеракціональній граматиці зберігають свою двочленність і становлять базову одиницю для утворення власних одиниць інтеракціональної граматики фраземи та діалогічної макрофрази.

Будь-яка комунікація є контекстуальною. Якщо прийняти за основу контексту його еквівалентність ситуації, тоді відповідно до двох типів ситуацій, представлених у діалогічному тексті: референтної як об'єктивно заданих відношень між елементами реальної дійсності та комунікативної як соціальних параметрів спілкування - слід виділяти два типи контексту. Референтна ситуація представлена у вербальному контексті власне лінгвістичного характеру, а саме предметному. Дія контекстуальних правил спрямована на виявлення загального значення синтаксичних опозицій. Це означає, що одиниці інтеракціональної граматики як граматики діалогічного тексту повинні відокремлюватися у певному фрагменті діалогічного тексту і характеризуватися відповідно до його структури. Саме контекст відіграє визначальну роль у моносемантизації граматичної структури. Висловлення не є сумою слів з їхніми значеннями, а навпаки: слова з їхнім значенням набувають свого наповнення тільки в межах смислу висловлення. Для однозначного смислу висловлення слід вдаватися до широкого контексту та до визначення цього висловлення щодо висловлень ремітента-респондента.

Внутрішньомовленнєвий контекст відповідає комунікативній ситуації і включає умови, місце, час спілкування, ремітента та респондента, їхні взаємини. Внутрішньомовленнєвий контекст включає, крім вербальних засобів, невербальні, вербальний контекст при цьому може мати нелінгвістичний, тобто екстралінгвістичний, характер. Предметний та внутрішньомовленнєвий контексти об'єднують єдиний предметний ряд. Якщо в предметному контексті граматичні явища репрезентують систему мови, номінуючи, предикуючи та локалізуючи фрагменти або явища реальної дійсності, і всі синтаксичні процеси впливають із синтаксичної побудови, то у внутрішньомовленнєвому контексті, який не вступає в суперечність з предметним контекстом, синтаксичні процеси підпорядковуються закономірностям комунікативної ситуації. Ось чому в інтеракціональній граматиці потребують перегляду основні синтаксичні одиниці, оскільки для них релевантним стає внутрішньомовленнєвий контекст.

Діалогічні контексти корегують і керують інтеракціональною граматику, вони мають конкретну форму вираження і перебувають у відповідних змістових і лінгвістичних зв'язках у загальному контексті інтеракціональної граматики і в структурі діалогічного тексту.

Відповідно до викладеного вище, висловлення у діалогічному тексті не може визначатися за відношенням до речення. Подібне зауваження свідчить: у межах інтеракціональної граматики завдяки реплікуванню підлягають елементарним перетворенням слово, словосполучення, речення, виявляючи мовленнєвий аспект на основі їхніх синтаксичних потенцій. Висловлення вживається по відношенню до синтаксичної одиниці - речення, словосполучення, слова, коли йдеться про її мовленнєвий аспект. Отже, синтаксична одиниця підлягає комунікативно-синтаксичному аналізу. Під елементарним перетворенням слід розуміти еквівалентні щодо смислу модифікації синтаксичної одиниці. Хоча можливі незначні зміни смислу; вони пов'язані як з граматичною варіативністю синтаксичних одиниць, так і стилістичною маркованістю останніх.

Слову в інтеракціональній граматиці відведено роль будівельного матеріалу не тільки словосполучень і речень, а й специфічних для інтеракціональної граматики одиниць - фразем:

Asunción: Pero ¿habían dicho algo malo?

Don Jerónimo: Malo, no; apreciaciones, comentarios... Tu situación especial, incomprendible... (J. Benavente).

Слід зазначити, що 1) дериваційні відношення між фраземою та ізоморфним їй реченням впливають із синтагматичної сполучуваності одиниць у вертикальній дистрибуції; 2) міра регулярності дериваційних процесів у діалогічному тексті досить висока; 3) лінійна деривація полягає в згортанні предикативності.

Йдеться про роль номінативної одиниці – слова у процесі утворення висловлення у діалогічному контексті. Елементарним перетворенням слова в інтеракціональній граматиці є поєднання номінативності і комунікативності, які акумулює будь-яка одиниця мови, коли співвідноситься з позамовною дійсністю, виявляючи опосередковану предикативність на синтаксичному рівні.

Miguel: (Como si le hubieran molestado) ¿Qué pasa?

Arturo: El pasaporte.

Miguel: El pasaporte, ¿qué? (A. Sastre).

Словосполучення також формується зі слів, внаслідок чого утворюються номінативні комплекси (див. дослідження О.С. Кубрякової) з інгерентною предикативністю. Словосполучення En "La Guitarra" узгоджується з позамовною дійсністю як місце реалізації певної дії:

Miguel: ¿Verme? ¿Dónde?

Ismene: En "La Guitarra" (A. Sastre).

На інгерентну предикативність словосполучення нашаровується опосередкована предикативність, яка регулюється правилами об'єднання словосполучення в єдиний граматичний комплекс - діалогічну макрофразу, що відповідає висловленню.

Діалогічна макрофраза, з точки зору її граматичної характеристики, утворює єдиний змістовно-граматичний ряд, формативи якого об'єднані актантними або

атрибутивними відношеннями. Актантна конфігурація діалогічної макрофрази передбачає зв'язок формативів за типом управління. Атрибутивна конфігурація пов'язує один форматив з іншим за типом прилягання або узгодження:

Margués del Encinar: Pasen ustedes.

Don Eugenio: De ninguna manera...Usted primero
Benavente).

Esteban: Florencia, ¿el doctor no le ha dicho a usted nada?

Florencia: Nada, ¿de qué?

Esteban: De una herencia que pertenece a Raimundo, de un nombre, que es el suyo, y él no ha llevado nunca.

Florencia: Nada me ha dicho, se lo aseguro a usted. Yo nada sabía
(J. Benavente).

Tintin: Sí,sí; vamos a hacer una casa de campo.

Federico: Sin torre; muy bajita, un piso nada más.
Benavente).

Отже, елементарні перетворення словосполучення в інтеракціональній граматиці стосуються поєднання його інгерентної предикативності з опосередкованою, діалогічною предикативністю. Важливо констатувати, що елементарні перетворення слів і словосполучень в інтеракціональній граматиці розкривають віртуальні можливості номінативних одиниць у мовленні і межують з малим синтаксисом (термін С.Г. Тер-Мінасової). Його номінативні комплекси визначаються власними мовними одиницями, що притаманні конкретній мовній системі [1, с. 22]. Іспанська мова має свої особливості щодо формування номінативних комплексів у вигляді найрізноманітніших словосполучень [2, с.173-178], які у діалогічному тексті набувають статусу комунікативної одиниці. У цьому аспекті важливим для інтеракціональної граматики є питання про механізм поєднання та сполучання всіляких словосполучень за принципом реплікування у процесі актуалізації номінативних одиниць. Тобто йдеться про перетворення непередикативної одиниці - словосполучення - у мовленнєву, яка виконує функцію висловлення. Композиційний стандарт діалогічного тексту дозволяє найрельєфніше виявити це елементарне перетворення мовної одиниці у мовленнєву. Саме інтеракціональна граматика ставить за мету виявити та описати діалогічне мовлення, що будується з номінативних одиниць - слів і словосполучень, функціонування яких зумовлене архітектонічною підсистемою діалогічного тексту.

Стосовно елементарних перетворень речення в інтеракціональній граматиці, слід зауважити, що предикативні одиниці, які ускладнені позамовною дійсністю, належать до загальної системи побудови мовлення в європейських мовах [2, с.23]. Їх ускладнення позамовною дійсністю викликає зміни на їх периферії, але не торкається ядра. Елементарні перетворення периферії речення здійснюються завдяки номінативним одиницям, які, своєю чергою, підлягають елементарним перетворенням, характерним лише для них. Отже, речення в інтеракціональній граматиці зберігають свою двочленність і становлять базову одиницю для утворення власних одиниць інтеракціональної граматики фраземи та діалогічної макрофрази. Важливо, що елементарні перетворення речення в інтеракціональній граматиці беруть участь як у текстоутворенні, так і в утворенні її одиниць: реплікування як

форма діалогічного мовлення регулює елементарні перетворення речення через те, що ця фундаментальна одиниця синтаксису у діалогічному тексті звернена як до ремітента, так і до респондента.

1. Микоян А.С., Тер-Минасова С.Г. Малый синтаксис как средство разграничения стилей. - М., 1982.
2. Литвиненко Е.В. Из истории становления синтаксиса испанского языка (Явление парцелляции). - К., 1981.

RESUME TITLE

Zoya Getman

*Ivan Franko National University In Lviv
Universytetska St, 1, Lviv, 79000,*

The article focuses on the problems of the interactional grammar. Its a well established fact that the main syntactical members are to be revised, since an innerlingual context is relevant for them. Dialogical contexts correct and essention for the interactional grammar, a word itself plays here a role of a building material for not only word phrases and sentences, but also for specific components of the interactional grammar: phraseme. On the basis of the analysis the author postulates that sentences in the interactional grammar preserve their two members character and constitute basis formation to create own members: phraseme and dialogical macro phrase.

Key words: the interactional grammar; phraseme; dialogical macro phrase.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ
ДЕТЕРМІНОВАНОЇ НЕОЗНАЧЕНОСТІ ІМЕННИКА****Михайло Попович***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

В статті розглядаються лінгвістичні умови вираження одного із субкатегоріальних значень категорії предикативної настанови (рос. установки) іменника. Пояснюється, зокрема, що являє собою в понятійному відношенні субкатегоріальне значення детермінованої неозначеності, як номінативні одиниці різних лексико-семантичних груп налаштовані на його вираження і за допомогою яких мовних засобів воно виражається у мовленні. В результаті робиться висновок, що, по-перше, не всі номінативні одиниці здатні виражати дане субкатегоріальне значення, а, по-друге, що існують дві моделі його творення, одна з яких властива апелюванню, а інша – власним назвам.

Детерміновано-неозначений іменник – це така його предикативна настанова у мовленні, коли обсяг його значення кількісно детермінований, а зміст залишається якісно невизначеним, внаслідок чого позначений ним предмет мовлення не може бути ідентифікований [1, с.202]. Суб'єкти мовного процесу, а особливо той, хто слухає, можуть із впевненістю говорити про кількість позначених детерміновано-неозначеним іменником предметів, але не в змозі встановити, що вони являють собою як індивідуальні сутності. Кажучи *Un homme est venu* або *J'ai rencontré dans la cour deux hommes*, ми вказуємо, скількох саме осіб стосуються іменні вирази *Un homme* та *Deux hommes*, але при цьому залишаємо без жодної відповіді питання про те, що це за люди, що вони являють собою як соціальні чи біологічні істоти. Тобто, ми не знаємо ні хто вони, ні які вони, ні як їх звати, ні того, звідки вони взялися, ні того, чому вони тут знаходяться у даний момент. Словом, жодна з прикметних рис, що творять індивідуальну сутність кожної окремої людини, не знаходить відображення у цих висловленнях, щоб можна було ідентифікувати особи, до яких реферують іменні вирази *Un homme* та *Deux hommes*, і тим самим переконливо довести співбесідникові, що сказане у висловленні стосується саме цих, а не якихось інших осіб.

Таким чином, актуальне значення детерміновано-неозначеного іменника не є само собою достатнім, щоб можна було, спираючись на його зміст, встановити, який саме індивід названого денотативного класу мається у даному випадку на увазі. Так, у ролі референтного позначуваного іменного виразу *un homme* у висловленні *Un homme est venu* може виявитися будь-який представник роду людського, що належить до чоловічої статі.

Але з іншого боку, воно є цілком достатнім, щоб індивідуалізувати його, виокремити із денотативного класу йому подібних й кількісно означити, бо сказане стосується лише однієї людини – тієї, що прийшла.

Розглядаючи смислові можливості неозначеного артикля “Un” у мовленні, Р.Мартен пише: “У *J'ai acheté un disque* (“Я купив платівку”): SN ‘платівка’ виділяє із сукупності об'єктів ‘платівки’ ту, що я купив: ця операція вилучення, звичайно, не

достатня, щоби її ідентифікувати, але один елемент і тільки один виявляється виділеним по відношенню до сукупності X можливих” [2, с.153].

Думки аналогічного змісту висловлюють багато вчених (див., наприклад, найновіші праці із граматики французької мови [3, с.74; 4, с.12; 5, с.164; 6, с.159]).

Серед романістів немає повного взаєморозуміння у даному питанні. Причиною цього є, очевидно, другий постулат теорії актуалізації Ш.Баллі, згідно з яким “актуалізоване поняття буває означеним за обсягом і неозначене за змістом” [7, с.88]. Роз’яснюючи дану думку, учений пише: “Все, що мислиться як *дійсне*, розуміється як означене або, у крайньому разі, як таке, що може бути кількісно означене, навіть якщо ця кількість не можливо перевірити. Якщо я чую гавкотню *собак*, я можу не знати їх кількості, але мені й на думку не спаде, що кількість їх може бути будь-якою: чотири, п’ять чи шість. Таким чином, граматичне поняття *неозначений* двозначне; коли говорять про *декількох собак*, то кількість собак буває або не відомою, або не вираженою, але вона не неозначена” [7, с.88] (Виділення автора – М.П.).

Виходячи з цієї тези, деякі вчені вважають, що значення кількісної детермінованості може бути виражене іншими квантитативами, як наприклад, за допомогою “*plusieurs*”, “*quelques*”. Так, Ф.Корблен, порівнявши висловлення *J’ai trouvé un champignon* і *J’ai trouvé quelques champignons*, робить висновок, що у першому з них йдеться про “означений гриб”, а у другому – про “означену кількість грибів” [8, с.26].

На наш погляд, таке твердження є внутрішньо суперечливим. Справді, якщо розглядати іменні вирази із квантитативом “*quelques*” з точки зору тієї обмеженої кількості предметів позначення, на які вони вказують, і які піддаються лічбі, то їх можна вважати кількісно детермінованими. Проте ця детермінованість відносна, оскільки вона вказує на кількісно обмежену множину, елементи якої можуть бути перераховані, по відношенню до якоїсь іншої кількісно обмеженої множини, елементи якої не можуть бути перераховані або ж взагалі по відношенню до відкритої множини. Інакше кажучи, це є детермінованість однієї множини предметів у зіставленні з іншою множиною. Що ж стосується питання кількості предметів, які складають цю детерміновану множину, то вона насправді залишається неозначеною.

Розглядаючи у “Науці логіки” проблему співвідношення означеної та неозначеної кількості предметів, Гегель, на відміну від Ш.Баллі, вважав, що детермінована кількість може розкладатися на “неозначену множину означених величин” [9, с.247], кожна із яких відрізняється від іншої, а їх сукупність творить число. Тому “означена кількість знаходить свій розвиток і повну означеність у числі” [там само].

Звідси стає зрозуміло, що справді детермінованою є та кількість позначуваних, яку можна виразити числом. А оскільки семантика квантитативів не спроможна вказати кількість у числовому вираженні, то означені ними іменники не можуть бути кількісно детермінованими.

У вираженні категоріального значення детермінованої неозначеності іменника можуть брати участь тільки два види детермінативів, а саме: неозначений артикль однини “*Un*” та кількісні числівники. Тільки ці детермінативи спроможні чітко вказати на кількість позначених іменником об’єктів, не розкриваючи їх

індивідуальної сутності. Інакше кажучи, вони кількісно детермінують об'єкти референції, зберігаючи при цьому їх якісну невизначеність. Наприклад:

“Le rire de deux soldats les accompagna tandis qu'ils pénétraient dans la villa, Il y avait deux marches à descendre pour accéder à une vaste pièce où se trouvait deux lits, une grande table ronde placée au centre, et un petit bureau de bois blanc appuyé au mur devant une fenêtre” [B.Clavel. Le coeur des vivants].

Автор твору, з якого взято даний уривок, відтворює перші враження своїх героїв Дюбуа й Каранто від побаченого на новому місці їх служби. Вони щойно прибули, зайшли у дім, і перед їх очима відкрилася відображена у тексті картина.

Названі тут предмети постають в уяві читача як справді існуючі у тій обстановці, де опинилися хлопці. Вони реальні, герої бачать їх як окремі деталі обстановки, дають їм кількісну оцінку. Але разом з тим вони залишаються для нас якісно невизначеними, оскільки в нашій читацькій пам'яті немає інших смислових образів названих тут предметів, виходячи з яких, ми могли б дати якісну оцінку щойно сформованим образам, тобто встановити їх подібність чи відмінність, порівняти із чимось уже раніше прочитаним у даному творі.

Кажучи словами Ж.Клейбера, у таких випадках відсутня “ідентифікуюча презумпція мовця” або, інакше кажучи, автор твору передбачає, що його читач (співрозмовник) не знає й не може знати названі ним предмети, а семантичний зміст висловленої думки не дає йому змоги ідентифікувати їх як щось уже відоме [див.: 10, с.145].

Звернемо при цьому увагу на проблему функціонально-семантичної спорідненості граматичної форми “Un” (“Une”) неозначеного артикля однини і числівника “один”, яка була зауважена ще на початку 18 ст. Кл.Бюф'є [11, с.168], і яка досі не знайшла свого вирішення у французькій лінгвістиці (див. окремі міркування з цього питання, висловлені М.Арріве [3, с.74], П.Шародо [5, с.164], Ж. і Р.Лебідуа [12, с.68] та ін.).

Зважаючи на це, будемо дотримуватися думки, що коли питання стосується мовних засобів вираження категоріального значення детермінованої неозначеності, то мова оперує в цьому випадку не артиклем “Un”, який семантично дорівнює “un certain” (деякий) або “un quelconque” (будь-який) [13, с.868], а числівником “Un” (один). На наш погляд, значення неототожненої одиничності референтного рівня – це функціональна сфера числівника “Un” (один), а не еквівалентної йому форми неозначеного артикля, тому що тільки числівник спроможний вказати на кількісну детермінованість предметів номінації¹.

Зауважимо, що такий погляд на граматичну форму “Un” добре узгоджується із теорією специфічного вживання неозначеного артикля “Un”, згідно з якою, іменний вираз “Un N” має специфічну природу тільки тоді, коли реферує до одиничних, реально існуючих предметів мовлення й “указує на число величин, для яких висловлення є значущим” (asserté) [8, с.36].

¹ Торкнувшись цієї проблеми, Ж.Дюбуа пише: “Найчастіше семантична відмінність [між ними] така малозначуща, що граматисти-класики не відають навіть про що йдеться: артикль чи числівник” [14, с.151].

Значення детермінованої неозначеності виражається найчастіше апелятивами конкретного значення, зокрема тими, що піддаються рахунку. Сприяють цьому два взаємопов'язані моменти. Це, по-перше, денотативно-сигніфікативний тип їх значення [див.: 15, с.103], що дає змогу реферувати до позначуваного як до окремого представника денотативного класу – одного чи декількох із багатьох можливих, а по-друге, представити його у мовленні як досі невідомий, неідентифікований у своїй індивідуальній сутності предмет мовлення.

Наприклад:

“Deux soldats, tête nue et en corps de chemise, ouvrirent une grille aveuglée par un volet de fer et qui donnait sur un jardin. De la grille, une allée bordée de gros buis montait vers une petite maison entourée d'arbres” [B.Clavel. Le coeur des vivants].

Треба зазначити, що синтаксична позиція іменника має значний вплив на його здатність виражати детерміновано-неозначене значення. Так, іменний вираз “Un N” у ролі іменної частини присудка або відокремленого означення (прикладки), тобто тих членів речення, які виконують класифікуючу або означальну функції, не можуть виражати категоріального значення детермінованої неозначеності. Пояснити це можна тим, що в ролі другорядних членів речення іменник нерідко втрачає свою субстантивну природу², а разом з нею і здатність актуалізуватися референтно й, відповідно, виражати категоріальне значення детермінованої неозначеності, оскільки ці два семантичні процеси взаємопов'язані.

Речовинні іменники, яким не притаманна категорія числа, виражають категоріальне значення детермінованої неозначеності тільки в тому випадку, коли позначувана ними субстанція постає у вигляді окремо структурованого предмета, який набуває онтологічної індивідуальності й поводить себе як будь-який конкретний елемент об'єктивного світу – має відповідну форму, існує у своїх власних просторових межах, підлягає лічбі тощо. Наприклад:

“Tout le monde riait. Le patron lança un sucre au chien en disant...” [B.Clavel. Le voyage du père].

Зазначена вище умова є сильним обмежуючим фактором, тому далеко не всі речовинні іменники здатні представляти денотативний аспект свого значення у вигляді окремо існуючого індивідуального об'єкта. Практично позбавлені цієї можливості такі, наприклад, субстантивні одиниці, як “boue” (грязюка), “sable” (пісок), “farine” (борошно), “salive” (слина), “pétrole” (нафта) та ін.

Значенням цих іменників не властиве семантичне протиставлення за ознакою перервність/неперервність (дискретність/недискретність); вони, як правило, не підлягають кількісному визначенню, тому не можуть виражати категоріального значення детермінованої неозначеності.

Зовсім інша функціонально-смилова природа речовинних іменників, що означають назви харчових продуктів, як наприклад: “fromage” (сир), “pain” (хліб), “café” (кава), “vin” (вино) та багато інших. Усі вони мають здатність вказувати на

² На цю функціонально-семантичну особливість поведінки іменників у мовленні вказував Ш.Баллі, який твердив, що “будь-який іменник змінює свою категорію і бере на себе функцію (віртуального) прикметника, якщо фігурує як предикат або епітет без супровідних означальних” [7, с.321].

позначувані ними субстанції як на матеріал виготовлення відповідного виробу. Виділяючи із загальної маси речовини певну її частину, порцію і представляючи її як продовольчий товар чи страву, речовинні іменники змінюють при цьому свій семантико-граматичний статус, а нерідко і саме значення й поводять себе у плані вираження категоріальних ознак як конкретні назви дискретного значення. Через набуті семи конкретності й перервності вони вступають у взаємодію з числовими детермінативами і за їх допомогою виражають у мовленні категоріальне значення детермінованої неозначеності. Наприклад:

“Comme il avait faim, il entra dans une boulangerie et acheta deux petits pains” [V.Clavel. Le voyage du père].

Теоретично іменники речовинного значення можуть виражати категоріальне значення детермінованої неозначеності у тих же самих синтаксичних позиціях, що й конкретні назви. Проте мовний матеріал показує, що найбільш пристосованою для цього є позиція прямого додатка. Її поза всяким сумнівом можна вважати граматично нормативною, тоді як усі інші – стилістичними.

Що стосується способу вираження категоріального значення детермінованої неозначеності абстрактними назвами, то слід мати на увазі два моменти. По-перше, те, що абстрактні іменники, окрім того, що мають сигніфікативну основу значення і, як такі, не можуть виражати предметну віднесеність [див.: 15, с.103] не є, як і іменники речовинного значення, семантично однорідним класом номінативних одиниць. Це добре показав у своїй праці “Проблема артикля та її розв’язання у французькій мові” Г.Гійом [16].

Проаналізувавши семантичний зміст різних абстрактних іменників, учений робить висновок, що значення одних абстрактних назв є “суто неперервним” (*essentiellement continue*)” [16, с.97], а значення інших може бути як перервним, так і неперервним.

Г.Гійом ілюструє перший тип значення іменником “**bonté**” (доброта). За його спостереженнями, цьому іменнику не властива категорія числа. “Можуть бути, – твердить він, – різні види доброти, але немає одна, дві, три окремих доброти” [там само].

Зовсім по-іншому, на думку Г.Гійома, поводить себе у мовленні іменник “**vérité**” (правда). Залежно від комунікативних потреб він може виражати категорію числа і в такому випадку тяжіти до артикля “**Un**” або ж може вживатися, подібно до “**bonté**”, як іменник неперервного значення.

Із аналізу Г.Гійома стає зрозуміло, що абстрактні іменники неперервного значення (типу “**bonté**”) в принципі не можуть виражати категоріального значення детермінованої неозначеності, яке, нагадаємо, має завданням індивідуалізувати предмет мовлення й кількісно означити його, зберігаючи при цьому його особисте “інкогніто”.

Абстрактні назви перервного значення (типу “**vérité**”) теоретично спроможні виражати дане категоріальне значення, але знову ж таки, при певній умові.

Іменний вираз “**Une idée**”, наприклад, може вважатися предметно віднесеним тільки в тому разі, коли виражене ним значення “ідеї” буде ідеєю конкретної особи, як наприклад, у такому висловленні: “*Pierre a eu une bonne idée*”.

Беручи до уваги сказане, можна твердити, що категоріальне значення детермінованої неозначеності здатні виражати тільки ті абстрактні іменники, які можуть, по-перше, актуалізуючись у мовленні, виражати категорію числа, тобто ставати номінативними одиницями первинного значення, і, по-друге, предметна віднесеність яких підтримується іменниками конкретного значення. Наприклад:

*“Il était tout entier pris par cette attente et puis, soudain, **une idée absurde** le traversa: Il devait s'en aller”* [B.Clavel. Le voyage du père].

Що стосується впливу синтаксичних позицій на процес вираження абстрактними назвами категоріального значення детермінованої неозначеності, то можна відзначити, що в основному він такий же, як і у випадку вживання іменників конкретного значення. Тобто позиція іменної частини присудка виключає вживання абстрактних назв у цьому значенні, як і функція іменного означення: іменник у цих випадках перестає бути власне іменником, а тим більше іменник абстрактного значення.

По-різному ведуть себе, виражаючи категоріальне значення детермінованої неозначеності, і власні назви, тому запропонувати єдину функціонально-сміслову модель творення ними цього значення, яка б стосувалася, як це властиво загальним назвам, усіх лексичних одиниць цього підкласу слів, в усіх можливих їх вживаннях, практично не можливо.

Деякі види власних назв, виражаючи категоріальне значення детермінованої неозначеності, повторюють функціонально-сміслову модель творення цього ж значення загальними назвами. Тобто виділяється окремий представник позначеного іменником денотативного класу предметів, підтверджується у якомусь відношенні реальність його існування, але індивідуальна сутність його не розкривається до такої міри, щоби можна було ідентифікувати його як щось уже знайоме, природа якого відома із контексту чи ситуації мовлення.

Такий шлях вираження категоріального значення детермінованої неозначеності властивий головним чином власним назвам, що є дериватами топонімів, які позначають жителів континентів, країн, міст тощо.

“Les gars ont ramené un prisonnier expliqua Buatois.

- Un Allemand?

- Non, un Français. C'est un type de Champagnole” [B.Clavel. L'Espagnol].

Аналогічним чином поводять себе й антропоніми. Сполучаючись із числовим детермінативом, вони функціонують як загальні терми, що співвідносяться із денотативним класом предметів, який складається із більше ніж одного члена. Наприклад:

Un siècle plus tard, c'est encore un Bragadin, ancien inquisiteur, qui sera le premier protecteur du jeune Casanova;...” [P.Morand. Venises].

Що стосується інших семантико-граматичних груп власних назв, зокрема тих, які, за словами Ж.Дамурета і Е.Пішона, “позначають субстантивний вид, що складається із одного індивіда” [17, с.520], то вони виражають категоріальне значення детермінованої неозначеності за схемою загальних назв тільки в тих випадках, коли вживаються у переносних (метафоричних або метонімічних) значеннях, які семіологічно наближають їх до загальних назв. Наприклад:

1. “*A Marcel Schneider qui quelques années plus tard, publie un Morand dans sa collection “Pour une bibliothèque idéale” de Gallimard,...*” [P.Louvrier. P.Morand].

2. “*J’y ai trouvé trois Verlaine la semaine dernière. Tu aimes, Verlaine?*” [B.Clavel. Le coeur des vivants].

Якщо ж ці власні назви використовуються у мовленні за своїм прямим призначенням, тобто позначають суто індивідуальні предмети, то виникає зовсім інша мовна ситуація у плані вираження категоріального значення детермінованої неозначеності. Її семіологічний зміст розкрили у своїй граматиці Ж.Дамурет і Е.Пішон, розглядаючи питання вживання неозначеного артикля однини перед власними назвами. На їх думку, у таких вживаннях власні назви, не змінюючи своєї семантичної протяжності та референтної віднесеності, дозволяють виділяти у їх внутрішній структурі різні змістові площини, залежно від різних точок зору на предмет їх номінації. Вони вважали, наприклад, що об’єкт номінації власної назви “Париж” у висловленні “*J’ai connu un Paris où les boutiques restaient ouvertes toute la soirée*” [17, с.527] постає “немовби розчленований на ряд різних міст, які з часом приходили на зміну одне одному в одному і тому ж місці” [17, с.526].

Висловлена Ж.Дамуретом та Е.Пішоном думка знайшла подальший розвиток у багатьох дослідженнях, присвячених проблемам граматичної семантики власних назв, але основна понятійна суть її залишалася у принципі незмінною (див., наприклад, праці Н.Фло [18], М.-Н. Гарі-Прієр [19], К.Жонасон [20], Ж.-Кл. Парієнте [21] та ін.).

Мовознавці минулого й сучасності однак не в тому, що числовий артикль “**Un**” перед власною назвою – це засіб виділення окремого елемента в сукупності усіх можливих якостей та характеристик предмета позначення, що є носієм власного імені. Справжнім позначуванням власного імені у такому вживанні є “аспекти”, “епізоди”, “прояви” і т. ін. реального референта, які формують у мисленні мовця його новий образ. Наприклад:

“*Mais cette fois il fut longtemps avant de retrouver le sommeil. De nouveau, l’image de Mariana était là. Une Mariana douloureuse, encore vivante mais déjà près de la mort contre laquelle Pablo la voyait se défendre*” [B.Clavel. L’Espagnole].

У зв’язку з тим, що іменна конструкція “**Une Mariana**” ідентична в референтному відношенні імені “**Mariana**”, її можна було б вважати детерміновано-означеною: адже вона вказує на добре відому читачеві особу – кохану дівчину Пабло, яку він втратив під час громадянської війни в Іспанії. Але при цьому одразу ж постає питання комунікативної доцільності вживання числового детермінатива “**Un**”. Навіщо його вживати перед власною назвою, якщо у референтно-смісловому, а значить, і в категоріальному відношеннях, він не відіграє жодної ролі?

Вважати так було б, звичайно, помилкою. Насправді, – і це відзначають усі дослідники-антропонімісти, – власна назва з детермінативом “**Un**”, маючи ідентичну референтну віднесеність із тою ж власною назвою, ужитою без артикля, представляє предмет свого позначення по-іншому. І роль детермінатива “**Un**” полягає якраз у тому, щоб відобразити цю відмінність. Його наявність перед власною назвою означає, що її носій не дорівнює самому собі в якісному відношенні, він є лише окремим проявом самого себе, зауваженим у момент мисленнево-мовної діяльності

суб'єктом-мовцем. Іншими словами, детермінатив “Un” у таких випадках служить мовним засобом відтворення певного стану позначеного власною назвою предмета мовлення, відображеного у мисленні мовця у момент здійснення ним комунікативного акту. Це суто індивідуальний образ мовця, тому в оцінці його співрозмовника, він завжди матиме категоріальний статус неозначеності, доки мовець не пояснить його зміст, не розкриє специфіки свого бачення даного предмета мовлення. Однак це буде згодом. А в момент мовлення неозначеність – це одна із характерних ознак позначуваного.

Характерно, що синтаксична позиція власного імені не впливає на його здатність виражати категоріальне значення детермінованої неозначеності. Навіть у таких хистких позиціях (з огляду на те, що іменник легко трансформується у прикметник) для семантичної природи іменника, якими є позиції іменної частини присудка та відокремленої прикладки, власні назви завжди зберігають свій субстантивний статус і можуть виражати категоріальне значення детермінованої неозначеності, що не властиво загальним назвам. Наприклад:

1. “*C'est une Venise loin de la bora redoutée, une Venise pour la fin de l'hiver*” [P.Morand. Venises].

2. “*Frank Harris me racontait sa dernière visite à Maupassant, un Maupassant hôte du docteur Blanche, devenu une bête et marchant à quatre pattes*” [P.Morand. Venises].

Здатність власних назв виражати категоріальне значення детермінованої неозначеності вносить нову полемічну ноту у розгляд питання про значення власного імені. Як відомо, у науковій літературі існують дві полярно протилежні точки зору на це питання. На думку одних учених, власне ім'я, вказуючи на одиничний у своєму роді предмет позначення, виконує практично роль ярлика й не виражає ніякого значення. На противагу їм, інші учені вважають, що власне ім'я, як і будь-яке загальне ім'я, є носієм певного семантичного значення (див. розгорнутий аналіз цього питання у роботах Ж.Клейбера [10], Н.Фло [18], М.Н.Гарі-Прієр [19], П.Енжель [22]).

У зв'язку з цим, той факт, що власна назва у сполученні із числовим детермінативом “Un” розглядається багатьма мовознавцями як інструмент образного осмислення її позначуваного, можна вважати вагомим аргументом на підтримку тези, що власне ім'я виконує не просто роль етикетки по відношенню до деякого індивідуалізованого предмета позначення, але й характеризує його у плані змісту. Звідси випливає висновок, що якщо власне ім'я і не є знаком концепту, то це зовсім не означає, що воно не може розглядатися як “знак сукупності властивостей, які характеризують індивіда й відрізняють його від усіх інших” [18, с.44].

Отже, розгляд мовних обставин реалізації іменниками значення детермінованої неозначеності показує, що дане категоріальне значення є важливою комунікативно-смісловою характеристикою іменників усіх семіологічних типів, але при умові, що вони актуалізуються у мовленні референтно, тобто позначають індивідуальні предмети номінації, існування яких має конкретно виражену просторово-часову локалізацію.

Зазначена умова накладає певні обмеження на можливості іменників виражати дане категоріальне значення, оскільки не всі об'єкти субстантивної номінації можуть

бути представлені як реально існуючі у відповідних просторово-часових межах предмети, які підлягають кількісному вираженню, що рівнозначно кількісній детермінації.

1. Попович М.М. Категорія предикативної настанови іменника у мовленні // Наукова спадщина професора Ю.О.Жлуктенка та сучасне мовознавство: Збірник наук. праць. – К.: вид-во Київського нац. ун-ту ім. Т.Г.Шевченка, 2000. С.202-203.
2. Martin R. De la double “extensité” du partitif // Langue française. – 1983. – №57. – P.34-42.
3. Arrivé M., Gadet F., Galmiche M. La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française. – P.: Flammarion, 1986.
4. Baylon Chr., Fabre P. Grammaire systématique de la langue française. – 3ième éd., revue et augmentée.- P.: Edition Nathan, 1995.
5. Charaudeau P. Grammaire du sens et de l'expression. – P.: Hachette, 1992.
6. Riegel M., Pellat J.-C., Rioul R. Grammaire méthodique du français. – P.: Presses universitaires de France, 1994.
7. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с третьего фр. издания. – М.: Изд-во иностр. лит. 1955.
8. Corblin F. Indéfini, défini et démonstratif. Constructions linguistiques de la référence. – Genève: Librairie Droz S.A., 1987.
9. Гегель Г.В.Ф. Наука логики // Энциклопедия философских наук. – М.: Мысль, 1975. – Т.1.
10. Kleiber G. Problèmes de référence. Descriptions définies et noms propres. – P.: Klincksieck, 1981.
11. Buffier P.-Cl. Grammaire française sur un plan nouveau. – P., 1709.
12. Le Bidois G. et R. Syntaxe du français moderne.- 2ième éd., revue et complétée. – P.: Editions A. et J. Picard, 1971. – Т.1.
13. Grevisse M. Le bon usage. – 13ième éd. / Revue: refondue par A. Goosse. – P.: Duculot, 1993.
14. Dubois J. Grammaire structurale du français. Nom et pronom. – P.: Librairie Larousse, 1965.
15. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974.
16. Guillaume G. Le problème de l'article et sa solution dans la langue française. – P.: Librairie Hachette et Cie, 1919.
17. Damourette J. et Pichon E. Des mots à la langue. Essai de grammaire de la langue française. – 2ième éd. – P.: Ed. d'Artrey, 1911-1927. – Т.1.
18. Flaux N. L'antonomase du nom propre ou la mémoire du référent // Langue française. – 1991. – №92: Syntaxe et sémantique des noms propres. – P. 26-45.
19. Gary-Prieur M.-N. Le nom propre constitue-t-il une catégorie linguistique? // Langue française. – 1991. – №92: Syntaxe et sémantique des noms propres. – P.4-25.
20. Jonasson K. Articles génériques et noms propres modifiés // Rencontre(s) avec la généricité.- P.: Librairie Klincksieck, 1987. – P.57-72.

21. Pariente J.-Cl. Le nom propre et la prédication dans les langues naturelles // *Langages*. – 1982. – №66. – P. 37-65.
22. Engel P. Identité et référence. La théorie des noms propres chez Frege et Kripke. – P.: Presses de l'école normale supérieure, 1985.

**THE EXPRESSION OF THE CATEGORICAL MEANING OF THE
DETERMINED INDEFINITENESS OF THE NOUN LINGUISTIC MEANS**

Mykhaylo Popovych

*Yuriy Fedkovich National University in Chernivtsi,
Ukraine 2 Kotsyubynskoho St.' Chernivtsi, 58012,*

The article analyzes the linguistic conditions of expression of one of the subcategorical meanings of the predicative setting category of noun. Particularly the concept of the subcategorical meaning of the determined indefiniteness (in the notional respect) is explained as well as how the nominative units of different lexical-semantic groups are aimed at its expression, and which linguistic means help us express it in the process of communication. As a result, the following conclusions have been made: first, not all the nominative units are able to express the given subcategorical meaning and second, two patterns of its formation are available, one of which is typical to appellatives and the other one to proper names.

Key words: predicative category; nominative unit; subcategorical meaning; appellative.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ГЕНЕЗИС ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ІСПАНСЬКОГО
ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ****Світлана Осечко***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Дослідження стосується іспанського парламентського політичного дискурсу, а саме – проблеми його зародження та формування, впливу на цей процес позамовних факторів: історії, ідеології, політичних подій та обставин. Автор зосереджує свою увагу на тій ділянці політичної лексики, яка, зазнавши деяких семантичних змін протягом майже двох століть свого розвитку (з 1811 року по сьогоднішній день), стала ядром термінологічної лексики сучасного іспанського парламентського політичного дискурсу.

Ключові слова: парламентський дискурс, політична лексика, термінологія, нація, конституція, парламент, Кортеси, революція, Батьківщина.

Політичний дискурс – використання мови політиками (індивідуумами, партіями чи державними інститутами) під час вирішення соціально-політичних справ. Поза увагою залишаємо мовлення людей, які не належать до розряду політиків, навіть якщо йдеться про стосунки між владою і суспільством, систему соціальних цінностей, оскільки у такому випадку до політичного дискурсу мали би належати тексти із політичної теорії, коментарі політичних подій журналістами, громадськими лідерами чи навіть просто розмови на політичні теми між друзями.

Іспанський лінгвіст М. Фернандес Лагінілья відносить політичний дискурс до групи спеціальних мов, а саме – підгрупи так званих секторних мов, або професійних жаргонів, якими є реклама, спорт, право, тощо [3. С. 13]. Іншими підгрупами спеціальних мов є науково-технічні та арго.

Як відомо, однією з типових ознак спеціальної мови є наявність власної лексики, в той час як на інших мовних рівнях нема жодної риси, яка б відрізняла їх від загальної мови. У випадку політичного дискурсу це твердження є прийнятним, коли ми розуміємо політичний словник, згідно визначення, запропонованого Е. Косеріу, як термінологію, що стосується політичних понять та інститутів (*democracia, parlamento, constitución, gobierno, estado*), а не як спосіб вживання тих чи інших мовних знаків у політиці, оскільки в останньому значенні вся лексика була би політичною (*cambio, modernización, solidaridad, reforma.*) [2. С. 11]. Ці терміни лише за певних обставин, отримуючи семантичні конотації, стають частиною словника політиків, наповнюючись політичним змістом і актуалізуючись, коли цього бажає адресант. З огляду на це, доцільним є поділ політичних термінів на два типи: ядерні та периферійні [4. С. 11]. В основі такого поділу лежить критерій прагматичної тривалості. Терміни першого типу, пов'язані з номінацією політичних понять та інститутів, перебувають в активі мови доти, доки існують їх референти; терміни другого типу, навпаки, мають обмежений “термін дії”. Незважаючи на це, аспекти вивчення політичного дискурсу в плані функціонування лексики є одними і тими ж для обох типів: функціонування та еволюція слів у зв'язку з іншими словами та у зв'язку з позамовними чинниками: історією, ідеологією, політичними подіями й

обставинами. Впливом останніх чинників задіяний, в першу чергу, лексико-семантичний рівень, а не фонологічний чи синтаксичний.

Об'єктом нашого дослідження є іспанський парламентський політичний дискурс початку ХІХ ст., у період національно-визвольної війни Іспанії з Наполеоном Бонапартом (1808-1814). Чим зумовлений вибір історичних обставин? Як відомо, 1808-1814 рр. – час, коли французьке вторгнення, зречення іспанських королів Карлоса ІV і Фердинанда VII трону, народне повстання 2 травня 1808 р. спричинили першу іспанську революцію. У думках передових іспанців зародились ідеї організації держави на нових конституційних засадах – ідеях Просвітництва та Французької Революції 1789 року. Тоді ж уперше в історії Іспанії була прийнята Конституція. Цей історичний факт здійснили у 1812 р. Кадиські кортеси (назва походить від назви міста Кадіс, де проходили їх засідання) – перший іспанський парламент у сучасному розумінні цього слова, оскільки скликав їх не король, а народ. Згідно принципу взаємозв'язку лексика ↔ дійсність [5. С. 90], виник новий вид політичного словника – парламентський. З'ясувати його особливості – завдання цієї статті. Корпус дослідження становлять промови депутатів під час сесійних засідань Кадиських кортесів в період обговорення проекту Конституції та деяких інших постанов парламенту.

Насамперед, як показує аналіз матеріалу, у парламентських дискусіях на початку ХІХ ст. поступово окреслюються контури сучасного значення слова “*nación*”, яке зафіксоване у словниках як “conjunto de los habitantes de un país regido por el mismo gobierno” [9]. Стаття І Кадиської Конституції подає таке визначення терміну “*nación*” - “reunión de los españoles de ambos hemisferios” [2. С. 512], без жодної згадки про уряд. Однак, як свідчать промови депутатів, зокрема О.Д.Вільянуеви (від Кордобі) та П. де Барсени (від Астурії), були спроби надати йому більш сучасного трактування юридично організованої спільноти : “bajo de unas mismas leyes” о “bajo de una legislación”, porque no hay verdadera sociedad donde no hay leyes con que se unan y por donde se gobiernan sus miembros” [2. С. 523]; “bajo un gobierno monárquico, la religión católica y sistema de su propia legislación” [2. С. 530]. Газета “Semanario Patriótico”(виходила в м. Кадісі і присвячувалась парламентським дискусіям), коментуючи засідання кортесів 25 серпня 1811 р., пише: “Entendemos por esta (la nación) la reunión de individuos que la componen, qualquiera que sea su género de gobierno, y sin la menor relación al rey, aunque el gobierno sea monárquico; pues si algun día dexa de serlo volviéndose despótico o democrático, no dexará por eso de existir la nación y sus derechos” [8. С. 69].

Депутати кортесів розмежовують політичне і фізичне значення “*nación*” – “... no se habla de la nación formada física, sino políticamente, pues en aquel sentido, como consta del mismo nombre, sólo se atiende al nacimiento y origen... no se necesita tampoco la unidad de territorio, de que es ejemplo la nación judaica, cuyos individuos están dispersos por toda la faz de la tierra” [2. С. 566]. Однак ще досить часто зустрічаються випадки вживання “*nación*” у старому, суто етнологічному значенні: “... los mestizos se llamaban así por la mixtura de sangre y naciones que se juntó a engendrarlos” [8. С. 75]; “para amparo, consuelo y felicidad de la nación índica y de toda la monarquía” [8. С. 75]. У такому ж значенні вживає даний термін депутат від Аліканте П. Алкосер: “...

es compatible con la diversidad ... de naciones distintas, como lo son los españoles, indios y negros” [2. С. 566].

Прикметник “*nacional*”, як і в сучасних словникових визначеннях, служить для номінації осіб чи речей, пов’язаних із певною країною, а також вживається як антонім до “*extrangero*”: “Ya no puede haber seguridad en el estado si llega a desacreditarse el gobierno entre nacionales y extrangeros” [8. С. 76]; “leer los autores nacionales y extrangeros” [8. С. 77]; “seguridad del estado con respecto a los nacionales y extrangeros” [8. С. 77].

Лексема “*Patria*” на початку XIX ст. переходить із розряду периферійних політичних термінів до розряду ядерних термінів і символізує нове значення “*nación*”. Семантична кореляція слів “*Patria*”, “*patriota*”, “*patriotismo*” не були новими у 1810 р., проте вони набули додаткових конотативних значень і стали більш емоційно забарвленими. Свідченням цього є поширене тоді гасло “Viva el rey Fernando, la Patria y la Religión”. Іспанський політик-ліберал XIX ст. Алкала Галіано зазначає, що “la segunda voz era nueva en las bocas y oídos de los españoles, y si de término usado solamente en los libros pasó a ser aclamación popular, no pudo venir a uso sin traer consigo el acompañamiento de ideas que ella despierta y abarca” [8. С. 77]. Це є підтвердженням висловленої раніше думки, що “*Patria*” виходить за межі суто книжного вживання і стає народним вигуком. Поясненню цих ідей реформістські газети присвячують велику кількість статей, наполягаючи на характері саме юридичної, а не територіальної єдності, яку уособлював даний термін. На думку лібералів, це значення не було новим, а лише призабутим із героїчних часів “comuneros”: “con ella (Patria) designamos nosotros el lugar del nacimiento de uno o muchos individuos; ellos llamaban “Patria” al estado o sociedad a que pertenecían y cuyas leyes les aseguraban la libertad y el bienestar. Su derivación misma, que parece venir de padre y familia, nos manifiesta que esta palabra envolvía siempre relaciones de amor, de bien general y de orden. Por consiguiente, donde no había un gobierno paternal que mirase por el provecho común...; allí había ciertamente un país, una gente, un ayuntamiento de hombres; pero no había Patria...” [8. С. 78]. Тобто, “*Patria*” – не просто місце народження людини, “маленька батьківщина”, а держава, де діють закони, що гарантують права та свободи людини.

Слово “*patriotismo*” вживається для позначення почуття, навіть пристасті, що передбачає самопожертву, перевагу громадських інтересів перед особистими. Лексема “*patriota*” зустрічається у двох лексико-семантичних варіантах: людина, готова на самопожертву в ім’я незалежності батьківщини; і, з пейоративним та бурлескним відтінком, як означення лібералів прихильниками абсолютизму. Прикметник “*liberal*”, як зазначає іспанський лінгвіст Р.Лапеса, в кінці XVIII ст.. поряд із початковим значенням “*generoso*”, “*desprendido*”, набагато частіше використовується у значеннях “*filantropico*” “*progresivo*” [6. С. 433].

У політичній лексиці аналізованого періоду вже розрізняються терміни “*voz activa*” – активний виборчий голос і “*voz pasiva*” – пасивний виборчий голос, а представники народу отримують назву “*diputados*”. Нове звучання отримує слово “*ley*”: переставши бути проявом “королівської волі”, воно стає вираженням “волі народу”.

“Тверде ядро” політичної термінології, словами іспанського мовознавця Ласаро Карретера [7. С. 35] на початку XIX ст. поповнюється словом “*Cortes*”. У Середні Віки воно служило для номінації станових зборів, які скликав король, щоб отримати допомогу у вирішенні певних державних справ. У 1810 р. семантика даного терміну починає еволюціонувати у напрямку сучасного значення: “*Cortes*” вперше скликаються без рішення короля і є однопалатним законодавчим органом. На сучасному етапі словники визначають “*Cortes*” як “organismo legislativo nacional (Congreso de los Diputados y Senado) que, en otras naciones, se llama Parlamento, y tiene poder y mandato para dictar o reformar la Constitución” [9].

Слід зазначити, що формами звертання депутатів до парламенту служили “*Vuestra Magestad*” і “*Señor*”, неначе до конкретної особи. Прихильники таких звертань вважали, що вони надають величі та авторитету новим інститутам. Протилежної точки зору дотримувались депутати, які під впливом ідей Французької Революції зневажали ці феодальні пережитки. За словами депутата від Арагону Ісідора де Антільон, “están en el orden monárquico los tratamientos mayormente aplicados a cuerpos: los tratamientos han sido propios de monarquías, pero de monarquías corrompidas y degeneradas; no han sido sino invención y apoyo de la tiranía y del despotismo; ... los tratamientos empezaron cuando se acabaron las virtudes y la moral. Las monarquías virtuosas tienen su verdadero consistencia en la fuerza y vigor de sus instituciones, no en vanos y ridículos tratamientos. Estos son palabras puramente huecas, que se lleva el viento” [8. С. 98]. Все-таки, ця думка не здобула підтримки, подібні звертання продовжували користуватись популярністю, можливо, як форма звертання, зазнавши часткової десемантизації. Крім “*Vuestra Magestad*” для законодавчих зборів, поширились “*Vuestra Alteza*” як звертання до Ради Регентів і “*Vuestra Exelencia*” – до її членів.

Зі словом “*Cortes*” тісно пов’язаний термін “*Constitución*”. Це слово вперше з’являється у політичній лексиці початку XIX ст., а його значення трактується неоднозначно. Деякі депутати взагалі відкидають його, бо “la palabra “*constitución*”, no conocida por nuestros abuelos, lleva consigo la idea de las atrocidades con que la acompañaron los franceses en el tiempo de su desastrada revolución” [8. С. 102]. Ховельянос, відомий іспанський політик, депутат від Астурії, почав вживати це слово ще задовго перед скликанням Кадіських кортесів у значенні основних законів, які не обов’язково повинні бути кодифіковані. Більшість депутатів вважали, що “sólo merecía tal nombre un “sistema” de leyes fundametales “ordenado” y con “armonía” entre sus diversas partes, condiciones imprescindibles invocadas multitud de veces” [2. С. 509]. Саме це значення слова “*Constitución*” збереглося у сучасному політичному дискурсі.

Одним із ключових слів у політичному словнику кадіських лібералів, як і у випадку просвітителів, є “*felicidad*”. Г.М.Ховельянос визначає “*felicidad*” в одній із своїх промов як “aquel estado de abundancia y comodidad que debe procurar todo buen gobierno a sus individuos” [8. С. 32]. У цьому значенні “*felicidad*” виступає як синонім до “*riqueza*”, “*bienestar mateial*”. Слово “*felicidad*” вживається у множині: “Quando un Congreso ... pone a los ojos de los españoles mismos la constitución política que perpetuará sus felicidades, entre las que son sin duda alguna de más dignidad y preferencia las que pertenecen al espíritu ...” [2. С. 524]. Як бачимо, в однині “*felicidad*”

має конкретне, прагматичне значення, а в множині – більш абстрактне, духовне, образне.

Кадіські ліберали пропонують досягнути “*felicidades*” на практиці через попереднє зміщення влади - “*revolución*”. Це також ключове слово у політичному словнику аналізованого періоду. Сучасне значення “*revolución*”, як описує Ф. Бруно, постає разом із Французькою Революцією: “Ce nom n’était pas nouveau, même en cette signification de mouvement profond qui transforme un empire. Néanmoins, c’est le premier qui doit nous arrêter au seuil de cette étude, car, si ancien qu’il fût, il commençait une nouvelle vie” [8. С. 39]. Іспанська “*revolución*”, порівнянно з цим визначенням, постає “блідюю”. Вона не користувалась популярністю. Іспанський народ боровся і вмирав не в ім’я “*revolución*”, а в ім’я свого короля, релігії, звичаїв.

Слід зазначити, що, крім свого основного значення – повалення старого абсолютистського режиму, слово “*revolución*” зустрічається ще в кількох варіантах: повстання проти Наполеона, у промовах депутата перуанського походження Л.С.Мехії [8. С. 44] та найвидатнішого мадрридського депутата А. Аргуельєса [8. С. 45]; емансипаційні рухи американських колоній Іспанії; змова реакційних елементів проти кортесів. В останніх двох випадках маємо синонімію термінів “*revolución*”, “*rebeldía*”, “*rebelión*”, “*turbación*”. Приклад слова “*revolución*” демонструє, що політичні терміни є, як правило, багатозначними, оскільки концепти, які вони позначають, інтерпретуються з різних ідеологічних позицій.

Прикметник “*revolucionario*” зустрічається переважно у пейоративному значенні

[2. С. 620].

Для номінації національного опору байонським подіям служить слово “*insurrección*”. У синтагматичні зв’язки з даним іменником вступають прикметники “*santa*”, “*gloriosa*”. Бути “*insurgentes*” – почесне звання для іспанців. Великого поширення набувають периферійні зараз терміни “*innovación*”, “*reformar*”, “*reforma*”, “*nuevo orden de cosas*”, “*un sistema nuevo*”, “*régimen antiguo*”, “*antiguo orden*”. Усі ці вирази, пов’язані з характеристикою нового та старого режимів, як стверджує М.К. Сеоане, були кальками французьких термінів, породжених Французькою Революцією [8. С. 52]. До того ж, варто додати, що політичний словник 1808-1823 рр. переважно однаковий в Іспанії та Латинській Америці; якщо в метрополії “війна за незалежність” – це боротьба з Наполеоном, то в колоніях – це боротьба за емансипацію, незалежність від Іспанії [6. С. 433].

Отже, аналіз конкретного матеріалу показав, що під впливом ряду позамовних факторів (ідей Французької Революції та Просвітництва, прийняття першої конституції, формування парламенту у сучасному значенні слова) в Іспанії початку ХІХ ст. виник перший конституційний парламентський політичний дискурс. У ньому чітко окреслилось “тверде ядро” політичної термінології, яке продовжує існувати в сучасному політичному дискурсі (*nación*, *nacional*, *Patria*, *cortes*, *revolución*, *revolucional*, *un sistema nuevo*, *régimen antiguo*). Проте велика тривалість ядерних термінів у часі не означає стабільності їх значення. Внаслідок дії нових позамовних факторів, прояву взаємозв’язку лексика ↔ дійсність, більшість лексем зазнали і продовжують зазнавати семантичних змін.

1. Coseriu E. Lenguaje y política // En Alvar M. El lenguaje político. Madrid, 1987.
2. España. Cortes Generales. Actas de las Cortes de Cádiz: antología. Madrid, 1964.
3. Fernández Laguinilla M. La lengua en la comunicación política I: El discurso del poder. Madrid, 1999.
4. Fernández Laguinilla M. La lengua en la comunicación política II: La palabra del poder. Madrid, 1999.
5. García Santos J. El lenguaje político: en la segunda República y en la Democracia // En Alvar M. El lenguaje político. Madrid, 1987.
6. Lapesa R. Historia de la lengua española. Madrid, 1999.
7. Lázaro Carreter F. Viejo lenguaje. ¿Nuevas ideas? // En Alvar M. El lenguaje político. Madrid, 1987.
8. Seoane M. El primer lenguaje constitucional español. Madrid, 1968.
9. Diccionario enciclopédico ESPASA. Madrid, 1996.
10. Díaz Barrado M. Análisis del discurso político: una aplicación metodológica. Cáceres, 1989.

GENESIS OF TERMINOLOGICAL LEXICON OF SPANISH PARLIAMENTARY POLITICAL DISCOURSE

Svitlana Osyechko

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The analysis is dedicated to Spanish parliamentary political discourse, in particular, to the problems of its initiation and formation as well as to the influence on the process of the extralingual factors: history, ideology, political events and circumstances. The author concentrates on the peculiar political lexicon, which, having suffered certain semantic changes through almost two centuries (from 1811 till now), has grown to be a nucleus of terminological lexicon of modern Spanish parliamentary political discourse.

Key words: parliamentary discourse, political lexicon, terminology, nation, constitution, parliament, Cortes, Revolution, Motherland.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ФУНКЦІОНУВАННЯ СУФІКСА -ILLO/-A В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ
МОВІ****Марія Клевцова**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Суфікс *-illo/-a* на сучасному етапі є афіксом активного ходіння в іспанській мові, причому його поява відповідає не лише формотворчим функціям. Активність цього суфікса часто замінюється продуктивністю, яка розвивається двома різними шляхами. Один шлях має місце при формооціночному функціонуванні, інший зароджується поза його межами як один із засобів невластного слововиводу

Ключові слова: підсистема, оціночна функція, демінутивність, формоутворюючий, невластний слововивід, активність, продуктивність, функція, функціонування, шлях утворення, лексикалізація.

Формотворчі суфікси в сучасній іспанській мові складають розгалужену систему рядків, які відрізняються між собою кількісними та якісними показниками. Серед тих афіксів, яким припадає маркувати “демінутивність” як властивість явищ навколишнього світу, виділяється своїм функціонуванням суфікс *-illo/-a*.

Прийшовши в мову разом з готовими латинськими демінутивами типу *cuchillo* від *<cultellus*, *martillo* від *<martellus*, *ladrillo* від *<laterculus <later*, *cuclillo* від *<cucullus <cuculus*, *mejilla* від *<maxilla*, *polilla* від *<pulvisculus* [4. С. 21, 24], закінчення *-illo/-a* встановилось при таких самих змінах змісту, що й в прамові. Закладений в *-illo/-a* певний генеративний потенціал, який, на думку Р. Ленца є “мовною пам’яттю” [4. С. 23], продовжив розвиватися в рамках загального поняття “зменшеного”, через можливі його нюанси, аж до його майже повного зникнення.

Сучасний стан мови показує, наскільки потужними є задатки “применшеного” в процесах створення нових позначень, нових одиниць номінації в будь-якому розряді лексики.

Аналіз текстів різної будови: новелістичного, наукового, описово-побутового з виходом на розмовний стиль інформантів [4. С. 10, 13, 17, 20, 26, 28, 29] тощо - показує, що активність, тобто часте ходіння в мові суфікса *-illo/-a*, є достатньо висока.

За підрахунками А. Лазаро Мора, наявність повністю лексикалізованих слів з *-illo/-a* досягає позначки десь біля тисячі одиниць [22. С. 4676]. Згідно з даними, отриманими з аналізу довільно взятого стислого словника, який містить сто сорок тисяч позначень на вісімсот сторінок тексту, похідні на *-illo/-a* трапляються з частотою приблизно одного слова через кожні вісім сторінок. Слід відзначити, що словники подають всі формалізовані з *-illo/-a* утворення: і ті, що з’явилися шляхом формотворення, і ті, що виникли в процесі словотворення.

У художньому тексті активність -illo/-a коливається залежно від автора та задуму твору. Так, наприклад, у романі А. Карпент'єра "Los pasos perdidos" [13], де поставлена, як одна з центральних, проблема самореалізації людини, проблема професії в цивілізованому суспільстві, серед інших (архітектурна, історична) часто використовується автором термінологія музикальна: *saramillo*, *rapillos*, *estribillo*; *sobradillos* (арх.). Інші утворення з демінутивом також нерідко побутують в романі, близько одного слова через кожні чотири-п'ять сторінок. Це є нормальна ступінь активності вживання такого роду форм, тим більше, що назви предметів побуту на -illo/-a нерідко визначаються тематичними гніздами з трьох, п'яти, семи і більше одиниць.

Окрім того, звукова сторона суфікса завжди звучить в мові пом'якшуючи, милозвучно; надає письмовому та усному викладу таке м'яке, лагідне кастильське забарвлення. Цей аспект є в однаковій мірі визначальним як для художника слова, так і для простого люду, ним вдало користуються і одні, і інші.

Про те, як вміло оперував деякими нестандартними суфіксами М. де Унамуно у своїх творах, дуже доречно відзначала в свій час Н.Д. Арутюнова [1]. Ще більш пильно і цілеспрямовано ставився автор до демінутивів: "flore^cicas, ... mocitas ... , chinarrillos..., plazuela..., iglesuca" [29. С. 118], тобто, цілий рядок демінутивних утворень на одній сторінці. В цьому є своєрідна демонстрація можливих напрямів, якими реалізуються оціночні елементи в живій мові, частково, ті всі, якими утілюється функціонування суфікса -illo/-a. Так, наприклад, у вступному слові до другого видання "Абеля Санчеса", він писав: "... he sentido como la vieja envidia ... ha llegado a constituir una especie de partidillo político... aunque... desmedrado [28]." Сам автор, даючи тлумачення слова на -illo/-a виразами, підкресленими нами, - "щось подібне на...", "незначна, неповноцінна, в гіршому варіанті", розкриває потенціальні функції суфікса -illo/-a, зокрема, в публіцистичному викладі.

У вищезгаданому "Paisajes del alma", -illo/-a зустрічається майже на кожній сторінці і кожен раз, з іншими функціями. Наприклад, "... porque en huerto cabras, aquí hay cabras – у en su mar, cabrillas – que laman las piedras y se mantienen" [29. С. 54], тобто, "тут є cabrillas, які облизують камені" і "тримаються", точно як кози, проте, тут -illo/-a є не просто формою демінутива, а позначкою або знаком того, що йдеться вже про нове слово, а саме морські хвилі, але дуже дрібненькі, за словником під контр. ред. В. Ногейри: "барашки" [7]. Автор ще раз доказує, наскільки є придатним для мовця-творця -illo/-a, й водночас показує, яким якісно новим напрямом може функціонувати суфікс в живій мові, майстерно розкриваючи глибинні мотиваційні доріжки, з яких починається нове позначення.

Загалом, активна присутність -illo/-a на сторінках збірника "Пейзажі душі", та й не тільки там, свідчить про те, що:

у справі виробництва назв місцевостей немалозначна є участь суфікса -illo/-a. Чимало топонімів пригадає Унамуно [29]: Chinchilla, Arenillas, Paradilla del Alcor, Plaza del Alamillo та інші;

утворення антропонімів не обходиться без -illo/-a. Приклади з твору М. де Унамуно: Cándido Pinilla, Luis Zorrilla та інші [29] - є цілком природні для мови, вони підтримують стародавні іспанські традиції. Природним явищем є також

випадки, коли завдяки -illo/-a прізвища переходять в прізвиська, наприклад, від Curro Tejuelo > (el) “Tejuelillo” [10. С. 9];

будь-якому авторові суфікс -illo/-a може послужити стилістичним засобом своєрідної “гри” зі словами у вільному викладі своїх думок, наприклад: “... A... dos leguas... el caseño de Paradilla..., al pie de un castillo – más bien castillo - ... Llegamos por una carretilla, flanqueada... arbolillos”; “...Casas..., que se derrumban... sin arambotes – barandillas”; ...y malvas de humildes florecillas, ...El castillo, Sencillo... una puerta flanqueada de dos torreoncillos... junto a un corralillo [29. С. 98-99];

за допомогою -illo/-a автор безпосередньо передає своє ставлення до того, що є предметом його думок. У випадку негативного ставлення -illo/-a є здатним передати всі нюанси негативного: смуток, розчарування, презирство, навіть гнів та насмішку, наприклад: “...que no nutran sus ayunos y sus holganzas con rijosidades de bibliotequilla galante”. Тут, очевидно, мається на увазі “несерйозна, модна на той час література” [29. С. 93]. Якщо ставлення є позитивним, -illo/-a дає змогу передати низку почуттів: ніжність, любов, спогади. Ось як розповідає про свою подорож до ріки Дуеро, в її верхів’ях Унамуно: “Duerillo, el Duero niño recién nacido ... su raicilla más larga ... caucesillo de agua que baja ... [29. С. 95]”;

-illo/-a є тим кінцевим відрізком слова, присутність якого в будь-якому викладі є здатна зібрати навколо себе ті всі компоненти, і звукові, і змістові, що складають так зване середовище іспанського духу. Ось слова літературного критика Ф.Л. Карретера про оповідання письменника Антоніо Мінготе: “Antonio Mingote hispaniza el asunto. Y son sus protagonistas ahora un maletilla y un novillo. Cuando mayores, toma aquél el apodo de Tejuelillo ... y dan el de Pirulero al noble astado” [10. С. 9].

У щоденнику подорожей “Por el río abajo” авторів Гроссо і Салінаса [20] суфікс -illo/-a вживається і в словах авторів, і у висловлюваннях простого люду. Частота, порівнянно, дуже висока, складає біля 1,1 слова на одну сторінку тексту. На приблизно сто сорок сторінок реального тексту припадає коло сто п’ятдесяти утворень з -illo/-a, певна частина яких є повторами. Інша значна частина, яка є функціонуванням -illo/-a як формотворчого елемента: bosquecillo, farolillos, escalerilla, corrillos, reinescillo, camisilla, cestilla, вказує на невеликий розмір.

У багатьох випадках -illo/-a доводиться виконувати функцію передачі суб’єктивного ставлення. Воно може бути позитивним, як почуття до чогось лагідного: meloncillo, rechillos, morenillas. Нерідко ставлення є негативним, як до явищ менш вартісних: alhondiguilla (злиднений сільський магазинчик), chaquitilla, plazoletilla, cosillas (доручення, другорядна робота), casilla (хатинка), musiquilla, ventorrillo (вкрай злиднена корчма), rojillos (леваки), тощо.

Зі щоденника Гроссо-Салінаса спостерігається, що -illo/-a як демінутив є в розмовній мові простолюду її складовою частиною, принаймі для великого кастильського регіону.

Суфікс -illo/-a як словотворчий елемент звучить рідше, переважно активізуються давно створені похідні типу: cigarrillo, bolsillo, picadillo, pardillo, reladilla, bordillo, тощо. Інші похідні можна було би віднести до розряду регіоналізмів принаймі за те, що саме в цьому ареалі вони частіше активізуються і повнозначно розвиваються: cantarilla (посуд), salmonetilla (риба), alhondiguilla (магазинчик), ventorrillo, momentillo. В похідному brigadilla також яскраво

відбиваються місцеві умови життя і його можна перекласти як “силова бригада”: “... también pueden llamar a la brigadilla” [20. С. 122]. Назва *manzanilla* є, очевидно, вказує на місце походження: ним називають сорт білого вина, яке вирощують в Санлукарі де Баррамеда, тобто в Андалузії.

Сліди словотворчого функціонування *-illo/-a* на регіональному рівні свідчать про те, що цей засіб є продуктивним з характерним для такого прийома ступенем виробництва.

У газетному матеріалі цілком природньо відбиваються утворення останнього часу, особливо ті, які пройшли або проходять випробування узусом, що немало важливо, оскільки вони є вирішальним фактором для певних процесів з *-illo/-a*. Недаремно останні дослідження присвячені суфіксу, базуються, як правило, на фактажі, отриманому з видань періодичної преси [19. С. 52].

Газетний матеріал як середовище, в якому можна висловлювати свою власну думку, оцінку, є найсприятливішим для реалізації оціночного функціонування *-illo/-a*.

На основі довільно взятих двох газет, “ABC cultural” і “El país”, помітно, що активність *-illo/-a* не є висока. Тим не менше, наявність утворень на *-illo/-a* у газетній смuzі є явищем регулярним, безперервним. Тут проявляються, насамперед, оцінна (*togerillo*) та, в меншій мірі, словотворча (*salvilla*) функції *-illo/-a*. Перемінна перевага одних над іншими є результатом обставин часу, які в свою чергу, спричиняються об’єктивними та суб’єктивними факторами. Оскільки попит на оціночні позначення в мові, як правило, не спадає, продуктивність такого функціонування *-illo/-a* не переривається: *personajillos*, *lutillos*, *maletilla*, *politiquillo*. Оціночні утворення поповнюють соціальну лексику. Слововивідна функція *-illo/-a* збагачує більш конкретні лексичні ділянки, наприклад спорту: *plantilla* (особистий склад, команда), *liguilla* (підгрупа), *bordillo* (бордюр); культуру: *cedilla*, *retablillo*, *carboncillo*; науки: *neurofibrillas*, *jeringuilla* (гіподермічний шприц): “... una inyección por medio de una Jeringuilla hipodérmica...” [17. С. 42].

Газетний текст, як інформаційне джерело живої мови, є вельми важливим довідником, в якому збираються в одній площині показу утворення з *-illo/-a* різного часу та різного шляху генерації. Якщо врахувати, що тематика, яка коментується авторами, обмежена певними рамками інтересів даного видання, будь-яке новотворення з *-illo/-a* з часом займає свою відповідну нішу і тим самим сприяє зрощуванню тої чи іншої тематичної ділянки предметного словника.

Факт виникання таких тематичних ділянок не є випадковим. Не вдаючись в деталі глибинних процесів, факт “накопичення” є наслідком конкретних законів породження, коли вони формально зосереджуються навколо певних кінцевих елементів слова. Таким кінцевим елементом є *-illo/-a*, “в пам’яті” якого зберігається успадкована, складна категорія “демінітивного”. Навколо цього похідного поняття і накопичуються назви. Виникають угруповання за категоріями, які йдуть від семантичної структури радикалів, від нюансів “демінітивного” кінцевого *-illo/-a*, від результативного значення похідних одиниць. Такі умовно взяті критерії дозволяють апіорно охопити значну масу похідних утворень на *-illo/-a*.

Оскільки основним генеративним критерієм є той, який йде від “демінітивності” *-illo/-a*, слід відмітити основні нюанси, які прямо або непрямо входять в категорію “малого”. Ось деякі: 1) поняття частини (цілого); 2) окремого

компонента (цілого); 3) складової частини цілого; 4) дрібної складової частини; 5) дрібного додатка; 6) окремого дрібного; 7) дрібної деталі; 8) цілого, яке складається з безлічі частин; 9) дріб'язок, щось дрібне; 10) невеликий результат дрібної роботи (композиції, шви, шрифт, тощо); 11) варіанти в демінутиві, тобто в рамках “малого”, “дрібного”.

І. Таким чином, групування за лексичними ділянками утворюються природно, в певному полі, в якому існує чимало того чи іншого з розряду “мінорного”. Створені шляхом накопичення такі тематичні ділянки є в багатьох випадках дуже значними за своїм кількісним показником, хоч їх підрахунок може бути лише приблизним.

Досить чисельними за складом є перш за все термінологічні гнізда, які утворились в галузі природничих підсистем. Одним з них є гніздо позначень *частин тіла людини*: *coronilla*, *barbilla*, *cocodrillo*, *carrillo*, *papadilla*, *patilla*, *colmillo*, *paletilla*, *costilla*, *rabadilla*, *nudillo*, *tobillo*, *tetilla*, *rodilla*, *frenillo*, *espadilla*, *canilla*, *pantorrilla*, *espinilla* та інші.

Характерним для такого роду групвань є те, що деякі утворення мають дефектне або лише умовне членування, тобто втрачається мотиваційний хід. У більшості назв -illo/-a проявляє свою суть завдяки прозорій присутності кореневих морфем. Поняття “частини” як “чогось меншого від цілого” організує ще кілька групвань. Одне з них виникає серед назв *частин тіла тварини та рослини*: *rabillo*, *solomillo*, *reicilla*, *zarcillo*, *menudillo*, *morrillo*, *criadilla*, *fibrilla*, тощо.

Під темою “одяг” -illo/-a формалізує процес називання *частин одягу*: *chaquetilla*, *gorilla*, *copilla*, *mantilla*, *calzoncillos*, *zapatillos*, а також *складових частин одягу*, так би мовити, “анатомії” одягу: *presilla*, *doblado*, *almilla*, *tirilla*, *bolsillo*, *golilla*, *puntilla*, *trencilla*; і ще *назви речей, що додаються до одягу, аксесуарів*: *gargantilla*, *hebillla*, *cintillo*, *manilla*, *reducilla*, *mostacilla*, *perilla*, *horquilla*, *toquilla*, *reinecillo*, *trebilla*, тощо.

Серед таких групвань -illo/-a має можливість реалізувати повномірно свій формо та словотворчий потенціал. Висока продуктивність поширюється на інший розряд слів. Чимало утворень виникає як назви *частин житла*: *altillo*, *boardilla* (*guardilla*), *bovedilla*, *conventillo* (багатоквартирний будиночок), *casilla* (сторожова будка), *ventanilla*.

Значна ділянка назв утворюється для позначення *приладів, інструментів*: *infernillo*, *carretilla*, *hornillo*, *azadilla*, *rodillo*, *bombilla*, *gradilla*, *cajetilla*, *angarilla*, *gatillo*, *ganchillo*, *escardillo*, *bolillo*, *canilla*, *tornillo*, *sachorrillo*, тощо. Значно менше представленою є ділянка назв *музикальних інструментів*: *guitarrillo*, *platillos*, *trompetilla*, *caramillo*, *palillos*.

Поняття *сукупності складових* також формалізується завдяки -illo/-a: *escuadrillas*, *tropilla*, *flotilla*, *gacetilla*, *resmilla*, *gavilla*, *tablilla*, *camarilla*, *baretilla(-o)*, *taquilla*, *cuadrilla*, *plantilla*, *pandilla* (від *pando* - криве [14. С. 436]). Наявність такого групвання не є випадковим явищем. Варто пригадати один приклад: *vajilla* (посуд) від пізн. лат. *vascellum* - від лат. *vasculum* – димінут. від *vas*, *vasis* (pl. *vasa*, -orum: посудина, посуд) [15. С. 780].

Назви невеликих предметів складають свою окрему ділянку: *albardilla*, *boquilla*, *palillo*, *almohadilla*, *horquilla*, *escobilla*, тощо.

Продуктивним проявляє себе -illo/-a у випадку називання “деталей”, коли утворюються групування позначень “*малих частин цілого*”: varilla, morillo, bolilla, plantilla (підстилка), manecilla, macillo, cojinillo, trailla, tarabilla, tanganilla, trabilla, clavillo, escrupulillo.

Поняття *сукупності дрібного* також утворює групування: arenilla (дрібний пісок), carbonilla, astilla, alconchilla, garrobilla, тощо.

Успадковане поняття сукупності іноді поширюється, захоплюючи *різномодову компонентність, мішанину, збори* і т. п.: baturrillo, revoltillo, (печі у безпорядку), corrillo, hatillo (манатки).

Чисельні групування виникають навколо поняття *малих форм творчої праці*. Наприклад, *назви музикальних форм*: compasillo, estribillo, seguidilla, serranilla; *літературних форм*: tonadilla, quintilla, sextilla, sonetillo, octavilla, тощо; *назви форм літератури*: redondilla, negrilla, bastardilla, zedilla; *орфографічного знаку*: virgulilla, comilla; *назви форм обробки, підгортання тканини*: bastilla, dobladillo, candelilla, vainilla, lomillo, gusanillo.

Дієвість -illo/-a поширюється і на *назви матеріалів для художньої діяльності*: carboncillo, (вугілля для малювання), pizarrillo (палички для малювання на камені); на *назви пов'язані з канцтоварами*: carilla, falsilla, cuartilla, marquilla, інш.

До цієї ділянки можна було би віднести назви, які вказують на *види тканин* як продукт *тонкої художньо-прикладної роботи*, наприклад: lanilla, telilla, cabritilla (шкіра), bocadillo, mezclilla, liencillo, puntilla (мереживо), jerguilla (тонка шовкова або вовняна тканина) і т. п.

II. Якщо у вищеназваних ділянках тематичної лексики превалюють всі можливі нюанси “демінітивності” як джерело мотивації, то в наступних групуваннях суфікс -illo/-a проявляється в іншому функціонуванні, а саме, як формант оцінювання явищ об'єктивних, включаючи людину, її якісні параметри.

1. Малопредставленими є утворення, які виникають в результаті зафіксованого враження від *суб'єктивно-позитивної оцінки явища*. Позитивні враження, як правило, масово не фіксуються. Ті, що фігурують в довідниках, є формуваннями давнього часу, і їх походження невідоме. Вони побутують в *церковно-культурній термінології*, наприклад: capilla, salvilla, retablillo, mantilla, braserillo, тощо.

Немало таких одиниць фіксуються в тематичному словнику назв страв іспанської кухні. В них відбивається позитивна оцінка від приємного: papilla, tortilla, morcilla, mantequilla, rosquilla, pastelillo, picadillo, azucarillo, bocadillo, soplillo, peladilla, natillas, barquillo, tintilla, tintillo, quesadilla, тощо.

2. У наш час процвітають утворення через суб'єктивну оцінку, особливо від зафіксованих негативних вражень. Фіксування “*нейтральної*” оцінки баченого, тобто візуального враження, має місце і породжує номінації описового характеру, наприклад: tordillo (кінь чорнобілої масті), rosillo (кінь каштанової мішаної масті) і т.п.

Проте утворення від негативного враження стає все більш одним із найбільш продуктивних прийомів на сучасному етапі. Так, негативна оцінка характерної поведінки, насамперед людини, фіксується досить регулярно, наприклад: listillo, rojillo, politiquillo.

Деякі прояви людської поведінки негативно зафіксовані суфіксом -illo/-a, матеріалізуються як назви *характерних типажів*: figurilla, diablillo, sabidillo, marisabidilla, personajillo, maridillo, tapadillo, тощо.

Нерідко -illo/-a служить формалізації *зневажливого відтінку* в назвах професій: torerillo, maletilla, tinterillo, cabecilla. Присутність -illo/-a, відзначає Лазаро Мора, передає явно негативне ставлення: licenciadillo, obispillo, mediquillo [22. С. 4676].

Від позитивних рис характеру людини формалізуються *негативні абстрактні поняття*, такі як: humillo (високомірство), mancilla (безчестя), manganilla (виверт), zancadilla (підніжка), latiguillo, honrilla (гонор), puntillo (надмірний гонор), hablilla (плітки), relillo (дріб'язковість).

Останнім часом спостерігається тенденція називати за допомогою -illo/-a *щойно отримане неприємне враження*: saborcillo, gustillo, tufillo.

III. Ціла низка утворень виступає як продукція перехідного функціонування -illo/-a, тобто, між формою і словотворчим.

1. Частина таких одиниць групується за спільно-тематичними семами радикалів, наприклад, навколо семи *“накривати”*: mantillo (перегній), toldillo, tejadillo (дашок), albardilla, capilla, тощо.

2. Навколо семи *“речовина”* можуть утворюватися назви, більшість яких втратили будь-який оціночний зв'язок з -illo/-a: jaboncillo (стеатит), masilla (замазка), mantequilla (вершкове масло), cardenillo (окис міді), carbuncillo (вугілля для малювання), тощо.

3. Поняття *“порожнини”* об'єднує утворення похідного характеру: casilla (скринька), escudilla (миска), celdilla (ячейка в сотах), hornillo (переносна піч).

IV. Повноправне функціонування -illo/-a як словотворчого засобу проявляється, цілком закономірно, в ділянках чітко обмежених.

1. Однією з таких ділянок є та, що охоплює назви *“захворювань”*. Наприклад: lobanilla (пухлина, гуля), postilla (струп), tabardillo (тифозна гарячка), garratillo (круп), sarillo (підязикова пухлина), moquillo (катар, типун), espinilla (прищ).

2. Ще більш яскраво спостерігається хід похідності серед *назв представників тваринного світу*. Поруч з назвами, походження яких визначено нечітко: abudilla (птаха), chinchilla (гризун), [14], та назвами, успадкованими з латинської мови: cuclillo [24], polilla [24], ladilla [24], тощо, є назви на -illo/-a яскраво мотивовані, такі як: pardillo, armadillo. Крім того, є чимало таких, що походять від назв інших тварин: conejillo de Indias, piojillo, pescadilla, alconchilla, cochinilla [14], doradilla, palomilla (метелик) і т.д.

3. Одним із найчисельніших груповань є, очевидно, те, що виникає серед *назв рослинного світу*. Номінаційний процес в цьому розряді лексики нагадує дієвість продуктивних суфіксів. Мотиваційний зв'язок з -illo/-a майже розмитий, а зв'язок з основами не завжди є такий чіткий як у campanilla, cascarilla, vainilla, інш. Скоріше всього зв'язок буває складним і плутаним, як наприклад, у saracolillo, escobilla, або дуже туманним, як у gramilla, і ще більш складною етимологією, як у tomillo (від лат. *thymum*) [14], у якого функціонування -illo/-a проявляється на ранньому етапі мови. В цілому мотиваційний зв'язок може брати свій початок від назви інших рослин, наприклад: cebadilla від *cebada*, batatilla від *batata*, як і у багатьох інших: culantrillo,

espinillo, jarilla, junquillo, rabanillo. Трапляються утворення, в яких вихідним є найменування будь-яких плодів: frutilla від fruta, albarillo від albaricoque, manzanilla від manzana, тощо.

В цілому, при слововивідному функціонуванні мотиваційний хід далеко не такий ясний, як здається: celdilla celda, estampilla - і може бути повністю затуманеним: cerilla, astilla. Реальне членування не є характерним: cardenillo, воно є перш за все дефектним або умовним, як у repillo [26, 12.с. 594]. Однак, за дієвістю його можна віднести до одного з наявних прийомів невласної деривації.

Чимала кількість новоутворень за участю кінцевого -illo/-a могла би поставити його в один ряд з продуктивними суфіксами іспанського арсеналу сучасних афіксів. Проте довгий шлях становлення -illo/-a виявив, що його функціонування в мові не є простим, як здається на перший погляд, і не обмежується одним лише формотворчим фактором. Сучасна мова виявляє, що хоча дієвість суфіксу базується в основному на двох напрямках, в сторону об'єктивно існуючого "демінітивного" та суб'єктивного ставлення до явищ реальності, подальший розвиток продуктивних функцій відбувається розгалуженими шляхами. Основні з них - формооцінний та слововивідний, з притаманними їм типами продуктивності.

-
1. Арутюнова Н.Д. Очерки по словообразованию в современном испанском языке. М., 1961.
  2. Арутюнова Н.Д. Морфологические категории и структура слова в испанском языке// Морфологическая структура слова в индоевропейских языках. М., 1976.
  3. Вольф Е.М., Нарумов Б.П. и др. Обратный словарь португальского языка к Мю, 1971.
  4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М., 1976.
  5. Карпов Д.В. Испанско-русский технический словарь. М. 1966.
  6. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. М., 1965.
  7. Испанско-русский словарь под общ. Ред. Кельина, М., 1962.
  8. Прадо Мендисабал Педро. Испанско-русский политехнический словарь. М., 1964.
  9. Степанов Г.В. Испанский язык в странах Латинской Америки. М., 1963.
  10. ABC Cultural. №71. 1993.
  11. Alvar Ezquerro M. La formación de palabras en español. Madrid, 1996.
  12. Alvero Francés F. Cervantes. Diccionario Manual de la lengua española. Vedado. La Habana, 1975.
  13. Carpentier A. Los pasos perdidos. La Habana, 1969.
  14. Corominas J. Breve diccionario etimológico de la lengua castellana. Madrid, 1998.
  15. Dauzat A., Dubois J., Mitterand H. Nouveau Dictionnaire étymologique et historique. Paris, 1973.
  16. Diccionario Enciclopédico Ilustrado de la Lengua Española. Barcelona, 1956.
  17. El País. Madrid, 1999.
  18. Galiana Mingot, Tomás de Pequeño Larousse de Ciencias y Técnicas. La Habana, 1968.

19. García Platero J.M. Sufijación apreciativa y prefijación intensiva en español. Universidad de Málaga.
20. Grosso A., López Salinas A. Por el río abajo. Paris, 1966.
21. Halperín G. Latín, segundo curso. Buenos Aires, 1952.
22. Lázaro Mora A. La derivación apreciativa// Gramática descriptiva de la lengua española, dirigida por Bosque I., Demonte V.T., Madrid, 1999.
23. Lenz R. La oración y sus partes. Madrid, 1925.
24. Magnus. Diccionario ilustrado de la lengua castellana. Buenos Aires, 1951.
25. Ortiz Fernando. Nuevo catauro de cubanismos. La Habana, 1974.
26. Pionero. La Habana, 1988.
27. Ragucci Rodolfo M. El Habla de mi Tierra. Buenos Aires, 1953.
28. Unamuno M. Abel Sanchez. La tía Tula. La Habana, 1970.
29. Unamuno M. Paisajes del alma. Madrid, 1995.
30. Vastus. Diccionario enciclopédico ilustrado de la lengua castellana. Buenos Aires, 1944.

GENESIS OF TERMINOLOGICAL LEXICON OF SPANISH PARLIAMENTARY POLITICAL DISCOURSE

Maria Klevtsova

*Lviv Ivan Franko National University,
1, Universitytska St, Lviv, 79000, Ukraine*

The suffix –illo/-a in the Modern Spanish language is an affix of very active use. Its appearance in the speech is a consequence not only of the form-forming functions. Its activity is often replaced by the productivity, which develops in two different ways. One of them begins in the appreciating functions, and the other, when the –illo/-a 's activity is one of the means of non-proper derivational character.

Key words: subsystem, appreciating function, diminutivity, form-forming, non proper derivation, function, lexicalisation, ways of derivation.

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2001

**РОДОВІ ВАРІАНТИ ІМЕННИКІВ І ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОЇ
МОВИ****Кукуруза І.В.**

*Львівський національний університет імені Івана Франка
буль. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Одним із шляхів утворення варіантів слів є модифікація роду. Родоваріантність лексем - явище досить поширене і становить фреквенталію мовного розвитку. Вона може бути маркованою за часовою шкалою і визначатися постійними системно-структурними особливостями мовних норм [7,103]. Отже, мета нашої статті дослідити родоваріантність іменників французької мови на всіх етапах розвитку і відобразити її роль у становленні мовної дійсності.

Родоваріантність у французькій мові є характерною ознакою в основному, іменникової лексики в давньо/середньofранцузький періоди. Ця граматична фреквенталія характеризувалась високою продуктивністю в різних функціональних стилях мовлення. Зміни роду лексики представлені в мікрогрупах лексики для найменування конкретних предметів, явищ, властивостей і т.д. Серед іменників, що функціонували в давньofранцузькій мові в бінарних формах роду можна виділити кілька типів:

1. Іменники, родові варіювання яких супроводжується наявністю релевантних морфологічних показників роду, а саме, чергуванням нульового закінчення з флексією на -e, що виступає в більшості випадків як показник жін. роду:

а) іменники, що зберегли в сучасній французькій мові, в основному, ту ж графічну форму з визначеним граматичним родом:

acort m / acorde f → accord m, pens m / pense f → pensée f, refus m / refuse f → refus m, etc.

б) іменники, що не зберегли в сучасній мові форму давньofранцузької: acoint m / acointe f - "fréquentation", barat m / barate f - "ruse, tromperie", extrait m / extraite f - "couverture", holt m / holte f - "quillon (de l'épée)", etc. Необхідно відзначити, що далеко не всі пари з подібним чергуванням є у французькій мові родовими варіантами. Такі слова як volt m і volte f розрізняються у своїх значеннях: чоловічий варіант фіксується в словнику зі значенням "visage, aspect", у той час як варіант з показником жіночого роду позначає "danse".

2) Іменники, родові варіювання яких не дублюється додатковими фонетичними альтернаціями інших додаткових морфологічних показників. До них можна віднести:

а) іменники одного й того ж графічного оформлення, які міцно затвердилися у бінарній родовій формі; aise m,f — aise f, art m,f — art m, autumpnes m,f — automne m, cloistrem, f — cloître m, diemenche m,f — dimanche m, ebaine m,f — ébène f, esquerre m, f — équerre f, estude m,f — étude f, germe m,f — germe m, isle m,f — île f, limite m,f — limite f, losange m, f — losange m, orgue m,f — orgue f, piege m,f — piège m, serpent m, f — serpent m, sort m, f — sort m, etc.

Паралельне функціонування двох і більше варіантів одного і того ж слова із однакою семантикою і однаковим лексичним значенням було характерною ознакою мови давньо/середньофранцузького періоду. Більшість з представлених іменників в процесі мовної еволюції втратили родові варіанти під час становлення мовних норм. Але деякі з них зберегли свої фонетикототожні варіанти, втративши спільне семантичне поле (serpent m - Reptile apode à corps cylindrique très allongé, qui se déplace par des ondulations latérales du corps — serpente f - Techn. Papier très fin et transparent utilisé pour protéger les gravures des livres..sort m - Effet magique, généralement néfaste, qui résulte de certaines opérations de sorcellerie. — sorte f - Manière d'être; ce qui permet de caractériser un objet individuel parmi d'autres; ensemble d'objets ainsi caractérisés).

б) Іменники, що зберегли у сучасній французькій мові форму з одним, вже застиглим визначеним родом, які змінили все ж таки, у сучасній французькій мові своє значення.

Так, слово aigle m, f представлено в давньофранцузькій мові в чол. та жін. роді і мало значення "voile de navire". У сучасній французькій мові ця лексема функціонує в чоловічому роді і придбала інше значення "lettre initiale ou groupe de lettres initiales constituant l'abréviation de mots fréquemment employés". Аналогічно, soif m,f у давньофранцузькій означало "haie, clôture", в сучасній французькій мові живається в значення "désir, besoin de boire".

в) Іменники, що не зберегли в сучасній французькій мові форму, властиву їм у давньофранцузькій мові (вони складають переважну частину загального числа родових варіантів): covine m,f - "pensée, projet"; dadasne m,f - "revers d'un fosée"; novacle m,f - "rasoir"; marisson m,f - "chagrin, tristesse"; presepe m,f - "crèche"; rufle m,f - "sorte de pelle en fer"; trufe m,f,- "moquerie, tromperie", etc.

Розглянуті нами варіанти роду розрізняються тільки за своїм родовим оформленням. Тотожність значення і фонетичної структури виступають як інваріант, що забезпечує єдність двох родових модифікацій того самого слова" [1,198].

Подібні варіанти не слід змішувати з такими мовними одиницями, в яких коливання в роді є релевантними для їхньої семантичної структури. Таких слів в давньофранцузькій мові небагато : forel f означає "forêt", forel m - "cure-dent"; sone f - "excuse", sone m - "sommeil"; voire m - "verre", voire f - "vérité". Привертають увагу іменники, один лексико-семантичний варіант яких має двоякий показник рода (bout m et f - "grosse bouteille, vase pour les liquides"), в той час як інший його лексико-семантичний варіант має чітку родову приналежність (bout m - "coup"). Подібне явище спостерігається й у багатьох інших випадках: olive m et f - "olivier", olive f - "sorte d'oiseau"; remor m et f - "bruit, guerre", remor m - "reste"; vuide m et f - "trouée", vuide m - "expérience" etc.

Становлять безсумнівний інтерес причини виникнення таких варіантів, а також їхня подальша доля в наступних періодах розвитку французької мови. У більшості випадків коливання в роді були викликані двома причинами формального фонетичного характеру: появою голосної на початку слова і закінченням [4,282]. Так, слова етимологічно чоловічого роду, що починалися на голосний і закінчувалися на -e, стали розглядатися як іменники жін. роду, оскільки -e було із самого початку становлення французької мови морфологічним показником жіночого роду. Це відбувалося особливо в тих випадках коли артикль зникає в результаті елізії і рід, таким чином, стає невизначеним [4,282]. Так можна пояснити родову варіантність,

наприклад іменників *affaire, aise, âge, automne, ebaine, encontre* та інші. Закінчення вплинуло і на зміну роду в словах, що починаються з приголосного. Наприклад, *limite* (від латинського слова чол. роду *limitem*), в давньофранцузькій мові мало двоякий показник роду, стало вживатися, починаючи з XVII століття, тільки в жін.роді. Це сталося тому, що французьке слово перейняло лексичне значення іншого латинського аналога жін. роду *limitatio, -onis f*

У деяких випадках, родова варіантність у давньофранцузькій мові є наслідком співіснування в мові - двох джерел. Так, у слові *serpent m,f* розходження в родовому оформленні визначається двома латинськими словами *serpens, —tis i serpentem*. У сучасній французькій мові за словом *serpent* закріпився чоловічий рід, але цікаво зауважити, що його жіночий рід зберігся в деяких регіональних словах, які можна розглянути як архаїзми. Слово *riège* (від латинського слова жіночого роду *pedica*) оформилось в давньофранцузькій мові в чол. і жін. родах. Дублетність форм була викликана аналогіє, впливом слова *siège*, що належить до тієї ж фонеморфологічної моделі і також представлені у бінарній опозиції.

Наші спостереження вказують на те, що в більшості варіантних лексемних пар давньофранцузького періода закріпилася в період становлення мовних норм лише одна родова форма. Цікаво, що деякі зі слів, що варіювалися в роді в давньофранцузькому періоді, зберегли обидва роди і в сучасній французькій мові, тоді як один рід є більш вживаним і загальновизнаним. Наприклад, слово *automne* міцно затвердилося в чоловічому роді, проте у жіночому роді, а саме у поетичних творах йому притаманні стійкі конотації, як це засвідчено у Ламартіна та Гюго: "*la féconde automne*", "*la mélancolique automne*" (Lamartine); "*Quand l' automne, abrégeant les jours qu'elle dévore...*" (V.Hugo) (приклади цит. по: 16,52), Слово *orgue* вживається в чоловічому роді в однині: *un orgue expressif*, та в жіночому роді в множині; *des orgues portatives*.

Процес закріплення граматичного роду за іменниками протікає в більшості випадків у період становлення національної норми. Так, нормалізаторська діяльність граматистів в XVII-XVIII ст. була спрямована на уніфікацію родових варіантів. Величезну роль в уточненні і фіксуванні категорії роду в іменників зіграв К.Вожла (17), із встановленням літературної норми нестійкість і варіювання в роді істотно обмежуються.

Отже, у словниковому складі сучасній французькій мові нами притаманна лише невелика кількість іменників, що коливаються у своєму родовому оформленні. Можна відділити наступні типи:

1. Іменники, що коливаються в роді при тотожності їхніх форми і значення: *après - midi m ou f, perce – neige m ou f, tanagra m ou f, zwanze m ou f*.

2. Іменники, родові варіювання яких обумовлено:

а) чергуванням нульової флексії з флексією на *-e* (*adragant m / adragante f, hast m / haste f, taud m / taude f, virginal m / virginale f*).

б) іменники, що різняться частково у своїх значеннях ; *grain m* (зерно, зернятко, крупинка, ягода, намистинка) і *graine f* (зерно, насіння, сім'я); *teint m* (колір обличчя) і *teinte f* (колір, тон, відтінок)

в) слова, що цілком різняться за своїм змістом; *spiral m* (годинникова пружина) і *spirale f* (спіраль) і ін. Цікаві випадки, коли два слова (*pointe f, point m*),

що різняться в своєму родовому оформленні й у своїх лексичних значеннях, можуть стати фонетичними варіантами тільки в словосполученнях: *la pointe / le point de jour* (у загальному значенні "світанок").

г) слова, що відрізняються чергуванням – а /-е (*mimosa / mimose (mimeuse)*). Виявлені випадки, де чергування має місце вже не в корневому морфі, а в суфіксі -іа (*thapsie f / thapsia m*).

У сучасній французькій мові існує цілий ряд омонімічних іменників, родова варіантність яких підкріплюється семантично. Серед них виділяються слова, що виступали в минулому як формальні родові варіанти, і такі родові пари, що були запозичені французькою мовою вже у вигляді самостійних слів і утворили пару з автономними словами: *barde m, barde f*; *page m, page f*; *vase m, vase f* і ін. Особливо нас цікавлять, безумовно ті іменники, що були в минулому родовими варіантами, семантичне розмежування в яких стало засобом усунення їхньої варіантності. Наприклад, слово *aigle*, етимологічно жіночого роду, отримало двоякий показник роду в давньофранцузькій мові. Різні значення закріпилися за тією чи іншою формою тільки в XVII столітті. *Sloaque* почало варіювати у своєму родовому оформленні в XVI столітті, чоловічий рід взяв гору під впливом синоніма *égout*. Жіночий рід зберігся тільки в археологічній термінології. Слово *hymne* виступало в XVI столітті в двох рівнобіжних формах роду. Чоловічий рід затвердився в мові з загальноновживаним значенням "гімн", тоді як жіночий рід слова зберігся тільки як церковний термін. Як родові варіанти виступали в минулому і наступні омонімічні іменники; *couple m, couple f*; *espace m, espace f*; *foudre m, foudre f*; *mode m, mode f*; *oeuvre m, oeuvre f*; *office m, office f*; *orge m, orge f*; *pendule m, pendule f*. Зрозумілі, таким чином, закладені у варіантах можливості визначеної семантичної диференціації [14,82].

Порівняльний аналіз словникового складу давньофранцузької мови з його сучасним станом дав нам можливість виявити певну кількість іменників, що змінили свою родову приналежність після давньофранцузького періоду. Приймаючи до уваги, що "історична зміна являє собою заміщення, здійснюване шляхом варіювання" [8,8], вивчення і систематизація виявлених змін у родовому оформленні окремих іменників представляється необхідним. Відомо, що процес переходу від одного граматичного роду до іншого здійснюється повільно, охоплюючи цілі століття. Іменники, що зазнали змін в роді, проходять період родової варіантності, перш ніж затвердитися в новій родовій формі. Виділяються, таким чином, три стадії процесу зміни роду іменників:

вихідна, до початку зміни, коли нові ознаки ще не виникли;

2) проміжна, коли паралельно співіснують нові і старі ознаки як одиниці синхронного варіювання;

3) кінцева, коли варіювання зменшилося і старі ознаки поступилися місцем новим [8,8].

На зміну роду іменників, на причини, що породжують її, звертали особливу увагу французькі лінгвісти А. Дармстетер (13), А. Доза (14), К. Ніроп (15). У полі зору їхніх досліджень знаходяться окремі іменники, що змінили свій рід протягом всієї історії мови, починаючи з латинського періоду. Як основні причини, що обумовлюють зміну роду у французькій мові виступають, як вказують дослідники, різні фактори як формального характеру (вплив закінчень і суфіксів, зміни на початку слова) так і семантичного (вплив за аналогією близьких за змістом слів).

Загальноновизнано, що категорія граматичного роду іменників під впливом певних фонетичних змін стала відрізнятися від латинської (класичної) форми вже в галло-романському періоді: після втрати середнього роду [6,171-176] вона представлена бінарною класифікацією класу іменників. З погляду цієї класифікації французька мова не змінилася протягом усієї своєї історії. Що стосується формального розходження бінарної класифікації, то тут положення інше. У результаті еволюції *-a > -e* із самого початку становлення французької мови типовим суфіксом жіночого роду іменників є саме *-e*. Втрата інших кінцевих голосних привела в результаті до кінцевого приголосного (відомі виключення, коли зберігається опорний голосний) у підкласі іменників чоловічого роду. Отже, опозиція "чоловічий - жіночий рід" протягом багатьох століть (з IX по XI століття) формально виражалася відповідно "приголосний (або нульове закінчення) - голосний *-e*". В цілому, ця опозиція встановилася у всій іменній групі, охоплюючи і прикметники. Але на рубежі середньофранцузького і новофранцузького періодів (XVI-XVII ст.) згадана опозиція ґрунтовно порушена: *-e* перестало вимовлятися й у такий спосіб вже іменники жіночого роду закінчуються вимовним приголосним; з іншого боку, у цей же час більшість кінцевих приголосних цілком зникає з вимови (особливо нелітературної) [11,172]. "Граматисти XVI століття відзначають, що ряд слів зовсім втратили кінцеве *s*" [5,204], і таким чином іменники чоловічого роду в своїй більшості залишилися з голосним на кінці (порівн.: *bouche /buʃ/ f -sourcil /sursi/ m, route /rut/ f -chemin /ʃ mē/ m*). Ця зміна істотна збільшила кількість відкритих складів: вони стали вже типовими в цій мові.

Отже, мова йде про істотне порушення сталої і фонологічної рівноваги, що зберігалася на протязі багатьох століть на кінці слів цілої лексичної системи і насамперед у її численному класі - класі іменників. Вже відзначено, що згадана зміна не привела до зміни класифікації іменників за граматичним родом. Однак вона могла б своєрідно "готувати до цього ґрунт", наприклад, шляхом поступової зміни вмісту підкласів чоловічого і жіночого роду за рахунок запозичень і новотворів, а також переведення іменників з одного підкласу граматичного роду в інший.

Виявлені нами зміни роду можуть сприяти в цьому плані проясненню питання; як зреагувала мова, щоб відновити або нейтралізувати порушену фонологічну рівновагу іменників. Звернемося до фактів.

Матеріалом дослідження послужили 288 імен іменників, що змінили свій рід за зазначений період. Вони підрозділені нами на кілька типів.

Іменники, що змінюють рід при збереженні тієї (чи майже тієї) же графічної форми:

abisme f → abîme m,
cimetiere f → cimetièrre m,
ongle f → ongle m.

На підставі цих прикладів можна припустити, що зміна роду сполучена з втратою *-e* у вимові. Але таких прикладів дуже мало; отже вони не можуть бути основою для істотних висновків. До даного типу ми відносимо і частину родових варіантів розглянутих нами в попередньому параграфі. Важливо уточнити, який варіант встояв при усуненні варіантності і чому. Встановлено, що 34 з 46 іменників зберегли чоловічий рід. Але форма не мала відчутного впливу на рід. Лише деякі

іменники, що мають у давньофранцузькому варіант жіночого роду на *-e* і варіант чоловічого роду без *-e*, зберегли в подальшому розвитку форму без *-e*, а разом з тим і чоловічий рід (порівн.: *acort m, acorde f* → *accord m*;

colp, cop m, colpe f → *coup m*;

fart m, farde f → *fard m*;

refus m, refuse f → *refus m*).

Всі аналізовані приклади родової варіантності, що надалі закріпилися в підкласі жіночого роду, закінчуються на *-e*:

aire m,f → *aire f*,

alge m,f → *auge f*;

encontre m,f → *rencontre f*;

isle m,f → *île f* і т.п.

Тим часом, майже половина родових варіантів, що затвердилися в сучасній французькій мові в чоловічому роді, також закінчується на *-e*

(порівн.: *art m,f* → *art m*;

beril, -icle m,f → *béryl m*;

onor m,f → *honneur m* і т.п. і такі як

chanure m,f → *chanvre m*;

cloistre m,f → *cloître m*;

germe m,f → *germe m*;

miracle m,f → *miracle m*;

prisme m,f → *prisme m*;

pueple m,f → *peuple m*;

quine m,f → *quine m.*;

signe m,f → *signe m*;

temolte m,f → *tumulte m*).

Якщо зміна не пояснюється фонетичною формою, то вона, очевидно, відбувається на підставі семантичної аналогії (у тому числі, у результаті тиску мікросистеми, наприклад, мікросистеми днів тижня; *diemenche m,f* → *dimanche m, "jour"*).

2. Інший тип змін представлений:

іменниками чоловічого роду з приголосним на кінці в давньофранцузькій мові, що отримали в середньофранцузькій період *-e* і, що перейшли в підклас жіночого роду

(порівн.: *albespin m* → *aubépine f*;

charpent m → *charpente f*;

conduit m → *conduite f*;

despens m → *dépense f*;

fornais m → *fornaise f*;

limas m → *limace f*;

respons m → *réponse f*;

virol m → *virole f*;

volt m → *voûte f* і ін, усього - близько 40 іменників);

іменниками жіночого роду в давньофранцузькій мові з *-e* на кінці, що згодом втратили *-e* і перейшли в підклас чоловічого роду

(порівн.: *colpe f* → *coup m*;

coste f → coût m;
 esclaire f → éclair m;
 glande f → gland m;
 revenue f → revenu m;
 vestement f → vêtement m) .

Хоча перший підтип цього типу зміни представлений більшим числом слів, ніж другий, все одноно їхня загальна кількість (близько 50 одиниць) незначна порівняно із загальною кількістю обох підкласів роду іменників.

3. У кількісному відношенні більш значним є даний, останній у нашій класифікації, тип змін (охоплює близько 40% усіх досліджених випадків). Він характеризується зміною суфіксів при збереженні кореня давньофранцузького слова. Даному типу змін властиво, як показує фактичний матеріал, перевага випадків переходу іменників у підклас жіночого роду. Проявляється такий перехід у формі своєрідної субституції на шкоду суфіксу *-ement*, що поступається місцем найчастіше суфіксу *-ation*:

conferment m → confirmation f,
 creement m → création f,
 enformement m → formation f,
 representement m → representation f,
 respirement m → respiration f,
 revelement m → révélation f, etc.
 (усього більш 30 випадків),
 а також суфіксам *-ance* (aliement m → alliance f,
 vengement m → vengeance f);
-ure (enforchement m → enforchure f,
 piquement m → piqûre f);
-ée (arivement m → arrivée f,
 entrement m → entrée f);
-ade (acolement m → accolade f,
 embuschement m → embuscade f)

Численні випадки заміни *-ement* нульовим суфіксом:

annoncement m → annonce f,
 deschargement m → décharge f,
 revanchement m → revanche f,
 visitement m → visite f, etc.

Не можна стверджувати, що суфікс *-ement* зовсім пасивний тому що відзначені і приклади, коли він витісняє похідні іменники жіночого роду

(establisance f → établissement m,
 gouvernance f → gouvernement m,
 enfanteure f → enfantement m,
 avertison f → avertissement m,

estordison f → étourdissement m) , однак кількісне співвідношення явне не на його користь.

Спостерігаються й інші випадки зміни роду як результат зміни власне суфіксальних морфем:

capitage m → capitation f,
 confinement m → confinement f,
 loialtage m → loyauté f,
 corvage m → corvée f,
 fenage m → fenaison f,
 bateure f → baltage m,
 chaufferie f → chauffage m, etc.

В узагальненому вигляді класифіковані вище зміни роду іменників за період після XI століття і до наших днів представлені в наведеній нижче таблиці:

В цій таблиці еволюція показана в такий спосіб: на одній лінії з чоловічим родом у давньофранцузькій знаходиться жіночий рід у сучасній французькій мові і навпаки - жіночому роду давньофранцузькій як би протиставляється чоловічий у сучасній. Проміжна лінія "чол./жін." у давньофранцузькій відбиває випадки родової варіантності.

Статистика свідчить про деякі, дуже слабкі тенденції до збільшення вмісту підкласу жіночого роду. Імовірно, це пояснюється не стільки прагненням до відновлення колишньої фонологічної рівноваги на кінці іменників, скільки потребою французької мови в масовому запозиченні з позиції державної мови, що здає, у XVI-XVIII століттях латині. Потрібні подальші дослідження, які б уточнили припущення, що при рівних можливостях французька мова запозичала з латинської скоріше за все іменники жіночого роду (особливо на -ation і -ité) ніж чоловічого.

Аналіз зазначених змін не дає підстави для висновку про корінні зміни підкласів граматичного роду. Спостереження показують, що зміни торкнулися лише дуже незначного числа іменників (у порівнянні з загальним числом іменників, представлених у розглянутих нами словниках). Вірогідність висловленого положення підтверджується і іншим шляхом: латинська мова при тернарній класифікації іменників за граматичним родом виявляє наступне співвідношення вмісту підкласів – чол.: 34,55 %, середнього: 21,1 %, жін.: 44,35 % [9, 518]. Очікуваний в галло-романській (після втрати підкласу середнього роду) вміст дорівнює приблизно наступному співвідношенню; чол.: 55 % - жін. : 45 %. Нами враховується і той факт що, як правило, іменники підкласу середнього роду перейшли в підклас іменників чоловічого роду. В цілому це співвідношення підтверджується частковою перевіркою на матеріалі давньофранцузької і суцільною вибіркою по декількох різномовних словниках сучасної французької мови, в останньому випадку усереднене співвідношення дорівнює: чол.: 52 % " жін. : 43 % [9, 518]. Які причини такої стійкості згаданого співвідношення вмісту підкласів роду незважаючи на корінні фонетичні зміни, особливо на кінці слова?

Ми думаємо, що корінних змін в підкласах роду не було з ряду причин: а) бінарна класифікація класу іменників на базі цієї категорії відповідає по співвідношенню вмісту підкласів відомому закону про більш високу частотність немаркованого члена опозиції (ним у нашому випадку є підклас іменників чоловічого роду);

б) маркований підклас, тобто іменники жіночого роду, із втратою -e в більшості своїй не позбавився формального маркування: у площині лексичної морфології таке маркування виражене словотворчими суфіксами (типу -ation, -ie, -

ité, -ette, -euse, -ance, -ure і ін.) [12,67], а на лінійній осі, у морфосинтагмі - препозитивними детермінантами, артиклем і присвійними прикметниками насамперед, тому що вони у формі однини не втратили значимої фонологічної опозиції (le – la, mon - ma);

в) згадані фонетичні зміни збіглися за часом с початком інтенсивної лексикографічної діяльності, як у стінах Академії, де до кінця XVII століття (1694 р.) виходить перше видання словника, так і поза нею. Можливо, що стала норма перешкодила тоді і перешкоджає зараз більш інтенсивній зміні роду іменників.

Приведені аргументи дають деякі підстави думати, що і надалі, без інших корінних змін у системі мови, співвідношення вмісту підкласів категорії граматичного роду істотно не зміниться. Своєрідною гарантією є наступна відповідність: бінарна опозиція "чоловічий - жіночий рід" певним чином корелює з фонетичною бінарною опозицією "відкритий – закритий склад" - у мові відповідно переважають кількісно іменники чоловічого роду над іменниками жіночого роду, відкриті склади над закритими. Тут природно було встановити, якому складу віддає перевагу кінцівка слів відповідних підкласів. Виявлено відповідно, що 66 % іменників чоловічого роду закінчується відкритим складом (мається на увазі фонетичний, звуковий, а не письмовий аспект слова) і 62 % іменників жіночого роду - закритим складом (відсоток визначений головним чином за даними таблиці [12, 67]). При такому ступені відповідності, як уже було відзначено, не слід очікувати вагомих переміщень іменників з одного підкласу граматичного роду в іншій.

Незважаючи на відносно низький відсоток іменників, що змінили граматичний рід за зазначений у статті період, їхнє виявлення і класифікація мають незаперечне значення для історії французької мови.

1. Глинкина Л.А. О ордовариантных формах существительных в древнерусском языке // Вопросы словообразования и лексикологии древнерусского языка. – М., 1974. – С. 196–225
2. Горбачевич К.С. Вариантность слова и языковая норма. – Л.: Наука, 1978. –238 с.
3. Граудина Л.К. Вопросы нормализации русского языка: Грамматика и варианты. – М: Наука, 1980. – 287 с.
4. Доза А. История французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1956. – 471с.
5. Катагощина Н.А., Гурычева М.С., Аллендорф К.А. История французского языка. – М.: Высшая школа, 1976. – 319 с.
6. Корлэтяну Н.Г. Исследования народной латыни и ее отношения с романскими языками. – М.: Наука, 1974, - 304 с.
7. Помірко Р.С. Іспанська мова та її діалекти (варіантність слова). – Львів, 1996.- 261 с.
8. Расторгуева Т.А. Варьирование и исторические изменения языка // Лингвистика и методика в высшей школе: Сб. науч. Трудов МГПИИЯ им. М. Горька. – М., 1978. – Вып.№8. – С.61-73.
9. Чинчлей Г.С. Относительно явления феминизации в классе существительных балкано-романских языков // Изв. АН СССР, ОЛЯ, 1978. -. 37. -№6. – С. 917-521.

10. Чинчлей Г.С. Соотношение минимальных значимых единиц языковой структуры. – Кишинев: Штиинца, 1975. – 222 с.
11. Шигаревская Н.А. История французского языка / на франц. яз. – Л, 1974. – 285 с.
- 12.
13. Щетинкин В.Е. Категория рода во французском языке // Вопросы германской и романской филологии: Науч. труды Новосибирского пед. Ин-та. – Новосибирск, 1972. Вып. №82. – С.3-105.
14. Darmsteter A. Cours de grammaire historique de la langue française. – Deuxième partie: Morphologie. – Paris: Delagrave, 1954. – 209 p.
15. Dausat A. Grammaire raisonnée de la langue française. – 2-ème éd. – Lyon: Lagrange, 1947. – 481 p.
16. Nyrop, K. Grammaire historique de la langue française. V.3: Formatoin des mots. – Copenhagen – Leipzig – New-York, 1936. – 479 p.
17. Poitevin J. Grammaire générale et historique de la langue française. – T.I. – Paris, 1856. – 495 p.
18. Vaugelas C. Remarques sur la langue française. – Paris: Larousse, 1947. – 268 p.

HEADING

Iryna Kukuruz

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The modification of gender is one of the most important ways using for the formation of noun's variants. The purpose of this article is threefold:

- 1) to observe the development of the modification of noun's gender in old / middle French;
- 2) to account briefly for the ways of the formation of the modification of noun's gender in old / present-day French;
- 3) to show by examples the peculiarities of the formation of the modification of noun's gender variants.

In this article we made an attempt to analyze a some number of nouns whose have had 2 or more gender's variants and whose meaning have changed over the different periods of French languages and try to explain the most difficult and important cases.

Key words: Shevchenkiana; Translation Studies; creative; target culture; source text

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ДО ПРОБЛЕМИ МУЗИКАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО І ФРАНЦУЗЬКОГО
ПОЕТИЧНИХ ДИСКУРСІВ****(ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ-ГО ПОЧАТКУ
ХХ СТ.)****Ярина Салига***Львівський національний університет імені Івана Франка**вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті розглядаються окремі аспекти розвитку поетичної строфи у французькій та українській літературах першої половини ХХ сторіччя, зумовлені феноменом синкретизму, їхнім зближенням із образотворчим та музичним мистецтвами. Проаналізовано явища екстраполяції музичних жанрів у сферу поетичного дискурсу, звукової організації вірша. Розглядаються нові засоби ритмізації поетичної строфи. Окремо порушується питання синтаксису поезії першої половини ХХ ст. Прослідковуються факти широкого варіювання, а іноді і повного нехтування сталими синтаксичними структурами. Висловлені теоретичні міркування підтверджуються ілюстративним матеріалом.

Кожна національна поезія має властиві лише собі ритмічні ознаки. Ці ознаки й творять особливість її поетичної строфи. Саме тому існує так багато дефініцій цього терміну*. Науковці прагнуть знайти узагальнене визначення світової поетичної строфи, враховуючи при цьому її різноманітні підтипи, що формувалися окремими літературними епохами. У кожній епосі поезія більшим або меншим чином взаємодіяла з іншими мистецтвами, серед яких малярство і музика відігравали чи не найважливішу роль. У цій статті ми намагатимемося простежити глибину взаємозв'язку музики та поетичного дискурсу початку ХХ сторіччя. Поезії цієї епохи притаманний надзвичайно багатий спектр стилів, зумовлених в першу чергу різноманітними фонетичними, лексичними та синтаксичними можливостями певної мови. Завдяки цьому поетична мова ХХ століття стає сміливішою, розкутішою; вона, як зауважує І. Франко, здобуває можливість з більшою силою “апелювати до всіх змислів” [1] (зору, слуху, нюху, дотику), а це посилює синкретизм поезії, зближує її з іншими видами мистецтва. Так Фердинанд де Соссюр розглядав літературу в системі багатьох суміжних мистецтв, у кореляції певних їх кодів. За його теорією мова образотворчого мистецтва чи мова музики також зводяться до своєї морфології та синтаксису, структури яких співзвучні з мовою творів літератури [2].

Як ми вже зауважили питання близькості образотворчого та поетичного мистецтв у європейській культурі набуває особливого резонансу на початку ХХ сторіччя. Перші кроки до зближення поезії з малярством здійснив Гійом Аполлінер у

© Салига Я., 2002

*Ткаченко А. Мистецтво слова, Вступ до літературознавства, –К., 1998. Див. Качуровський І. Строфіка, Мюнхен, 1967, –С.20; Лесин В., Пулинець О., Словник літературознавчих термінів.–К., 1971, –С.404; Літературознавчий словник-довідник., К., 1997.

Backes J.-L. Le vers et les formes poétique dans la poésies française, Paris, 1997; Frontier Alain, La Poésie, Paris, 1992; Grammot M. Petit traité de versification française, 1995. Joubert J., La poésie, Paris, 1965; Vaillant A., La Poésie, Paris, 1991.

збірці “Alcools” [3] і зокрема в поезіях “L’ermite”, “Le larron” “Merlin et la vielle femme”, “Le brasier”).

*Les citrons couleur d’huile et à saveur d’eau froide
Pendaient parmi les fleurs des citronniers tordus
Les oiseaux de leur bec ont blessé vos grenades
Et presque toutes les figues étaient fendues [...] [4].*

Кожен рядок із запропонованої строфи додає свій штрих до загальної картини, яку читач сприймає візуально, так, наче має перед очима художнє полотно.

У цей час народжуються так звані твори-гібриди: картина-поема, поема-афіша, калліграма; а отже встановлюються все нові паралелі між поетичним та художнім дискурсами. Поети, що вперто шукають місця людини у світі, констатують обмеженість сили мови і визнають перевагу за малярством. Ось як висловлюється з цього приводу Жан Морес: “Слова, якими вони [люди] порядкують надто зношені і бліді. Вони мало говорять. Вони нічого не малюють [...] ...нам завжди потрібно було мати в запасі декілька зайвих слів, бо часто почуття швидкоплинні, моментні, і ми не маємо чим їх оформити” [5]. Нерідко поети, сповнені бажанням перетворити поетичний твір на явище візуальне, вдаються до співпраці із художниками чи граверами.

Разом із образотворчим мистецтвом у дивовижне сплетіння із поезією вступає музика. “Якщо в перші десятиліття XIX століття, – висловлюється Д. Наливайко, – французька література перебуває в склеротичному стані, то в другій половині віку до неї зміщується епіцентр європейського поетичного життя, й вона чинить дедалі зростаючий вплив на інші літератури” [6]. Ця епоха насамперед у французькій, а згодом і в українській літературах пов’язана із течією символізму. Шарль Бодлер, Стефан Малларме, Артюр Рембо, Поль Верлен пропагують нові мовні засоби виразу поетичної думки. Великої ваги надають символісти звуковій організації версифікації. Особливу роль у встановленні поетики символізму зіграв “Кольоровий сонет” Артюра Рембо. У розумінні автора сприйняття окремих звуків викликає певні кольорові відчуття (так звук “А” сприймається як чорний колір, Е – білий, І – червоний, У – зелений...). Не менш уважно до звукового оформлення слова ставилися й футуристи. Рівень експресивності кожного голосного звука сягав далеко за межі простих ономатопічних ефектів. В українській поезії своєрідний аналог прослідкуємо у творчості М. Вороного, Г. Чупринки, М. Філянського та всіх поетів-молодомузівців, а на початку 20-тих років у творчості поетів-“музагетівців” та їх послідовників. Не говоримо вже про так званий “довершений символізм” Павла Тичини, явлений у першу чергу збіркою “Сонячні кларнети”, а відтак збірками віршів “Плуг” та “Вітер з України”.

Теоретики літератури часто доходять висновків, що символістська українська поезія через свою “предметно-об’єктивну” навантаженість деколи виглядала позерською, “вимушеною” і навіть занадто “підтекстуальною”. На наш погляд, такі міркування не мають національних штрихів і їх можна знаходити у будь-якому поетичному символізмі – і російському, і польському, і французькому і т. п. – залежить чий твір аналізувати. Однак спільним є те, що в кращих зразках українського і французького символізму слово стає домінантним символом, знаком, який повинен сприйматися як музичний звук. “Мудро володіти мовою, – формулює

Бодлер, – це значить практикувати свого роду евокаційне чародійство (*sorcellerie évocatoire*)” [7]. Поетична музикальність притаманна творам Поля Верлена, а згодом – Стефана Маллярме, який прагне створити “мовну музику”. Проте, переслідуючи цю мету, а саме, прагнучи перетворити поезію на чисту музику (наскільки це можливо), поети-символісти підбирають слова не стільки за значенням, скільки за “музичним звучанням”. Звук починає переважати над змістом. Тому ще Іван Франко застерігав: “Музикальна вартість поодиноких слів, навіть у такій мелодійній мові, як французька, є згідно дуже мала, і найбільші віртуози версифікації досягають тим способом дуже нетривкі ефекти – і то коштом далеко важнішої втрати в пластичності і змісті поезії” [8].

Феномен музикальності поетичного мовлення знайшов своє продовження і в українській поезії початку ХХ століття. Найяскравішим прикладом цьому слугує рання творчість Павла Тичини. Завдяки музичному світовідчуттю, слово поета здатне виражати музику. Певні жанри, які віддавна належали виключно до сфери музичної, тепер легко і органічно переходять і у сферу словесного мистецтва. Так у музиці існує жанр “теми з варіаціями” (тобто музична тема разом із видозміненими своїми повтореннями – варіаціями), де розкриваються різноманітні настрої та нюанси головної теми. Павло Тичина екстраполює цей жанр у поезію. Поет вдається до різноманітних повторень як на рівні семантики, так і на ритмомелодійному рівні. Більшість лірико-пейзажних творів збірки “Сонячні кларнети” написані у формі теми з варіаціями. Взяти б для прикладу поезію “Не дивися так привітно...”. Темою є перша строфа твору: *Не дивися так привітно, / Яблуневоцвітно. / Стигнуть зорі, як пшениця: / Буду я журиться.*

Усі інші строфи “розвивають” тему, зберігаючи при цьому загальну її структуру. Перший рядок другої строфи (“Не милуй мене шовково”) точно відтворює граматичний малюнок першого рядка першої строфи, а варіантом прислівникового неологізму “яблуневоцвітно” стає ще один неологізм тієї ж граматичної категорії “ясно-соколово”. Загалом, порівнюючи перші дві строфи твору, ми бачимо метричні, звукові, словесні і навіть фразові паралелі. Введення теми з варіаціями допомагає уникнути статичності, надає поетичному творові більшого динамізму. Тичинівське слово здатне викликати в нас ті емоції та відчуття, які ми звикли переживати під впливом музики чи образотворчого мистецтва. Колір може переходити у звук (“Мов золото – поколото, Горить тремтить ріка, як музика”). Звук характеризується через колір (“Сміх буде, плач буде Перламутровий...”). Іноді звук матеріалізується настільки, що можемо відчутти його на дотик (“Під тихий шепіт трав голублячий”).

Явище матеріалізації звуку нерідко зустрічаємо і у французькій поезії того ж періоду. Ось, для прикладу, кілька рядків із “Ноктюрна” Макса Жакоба:

*Sifflet humide des crapauds
bruit des barques la nuit, des rames...
bruit d'un serpent dans les roseaux
d'un rire étouffé par les mains,
bruit d'un corps lourd qui tombe à l'eau
bruit des pas discrets de la foule,
sous les arbres un bruit de sanglots,
le bruit au loin des saltimbanques* [9].

Музичний бік тогочасної поезії не зводиться лише до формальних засобів, вона збуджує в душі читача те захоплення чи розчарування, що його викликає музика. До речі, Є. Маланюк в одному із своїх есеїв прийшов до висновку: “Музичну стихію нашої поезії ми сприймаємо тепер, як очевидний факт, музичний світогляд нашої поезії, музичну естетику і навіть музичну етику – словом, панмузикальність і панмелодизм нашої духовності в області мистецтв став тепер аксіомою” [11].

У творах багатьох європейських поетів цього періоду на перший план виходить строго впорядкована фонетична структура вірша, яка, притаманними їй музичними засобами, творить поетичний мелос. Проте мелос цей є завжди неповторним та оригінальним у творчості окремо взятих поетів. Кожен з них шукає власні шляхи, вдається до особистих асоціацій, використовує нові засоби виразу поетичної думки.

Згаданий вище Макс Жакоб виспіває ще одну зі своїх поезій, саме виспіває, адже музику закладено в самому тексті:

*Votre fille est bien trop fine
djouscoudio matio
pour tirer sur les racines
djouscoudio matio
et pour piler les genêts
djouscoudio la farine au blei* [12].

Ось, для прикладу, декілька особливостей, характерних для мелосу Євгена Маланюка, ретельно омузиченого настирливими повторами вокалізації. Багаторазовість вживання голосного “е” робить свій ефект: ...*Це ще не лет, але вже наступ, Та він завісу роздере...* [13].

Нерідко поет вдається до засобу контрастної алітерації: *Знов на Богдановій дідизні Історії свистять вітри, Скрегочуть місяці залізни Неповторимої пори*. До цього ж засобу часто зверталися і його французькі сучасники, наприклад Андре Сальмон: *Le poète et sa gloire ! L'oiseau dans l'air du soir, La fille à son miroir Et le rat dans l'armoire* [14]. У цьому випадку чергуються приголосні [r] і [l].

Для строфіки Маланюка також характерне чергування довгого і короткого рядків, при цьому кількість складів у них завжди однакова. ...*Не вгамую, не стисну / Гострий біль. / Протинає тишину / Плюскіт хвиль* [15].

Відповідну паралель знаходимо і у згаданого вище Андре Сальмона: *Une syrinx aux lèvres et du lierre aux cornes / Un vieux faune sourit, / Ivre de jour il chante en cette splendeur morne / L'ivresse des pourpris [...]*.

Стакатний реєстр предметів та явищ по-своєму ритмізує Маланюкову строфу: *За добою – доба. За ерою – ера. Кремень. Бронза. Залізо. Радіо-сталь* [16].

У 40-их роках ХХ століття проблема взаємозв'язку музики та поезії постає з новою силою. Це певним чином пов'язано із кризою поетичного мовлення. Поль Валері стверджує: “Les routes de Musique et de Poésie se croisent” [17]. (Шляхи Музики та Поезії перетинаються).

Мабуть однією із головних рис, які наближують поетичне мистецтво до музичного є ритм. Саме ритм є головною ознакою поетичності словесного тексту. Проте різні літературні епохи залишили різні засоби ритмізації твору. У ХХ сторіччі поетичний ритм зазнає особливо великих змін, відтепер він досягається дуже

витонченими, менш схематичними засобами: синтаксичними синкопами, фонетичними співзвуччями і, навіть, пробілами в рядках.

Проте нерідко ритм із його визначальною в певних випадках роллю обмежує багатство синтаксичних модифікацій.

Порушуючи питання синтаксису в поезії ХХ ст., слід взяти до уваги факт широкого і вільного варіювання сталими синтаксичними структурами, а іноді навіть і повного нехтування ними.

“Ce qu’on appelle la poésie moderne vise souvent à abolir la syntaxe” [18]. (Поезія, яку ми називаємо модерною, часто тяжіє до руйнування синтаксису).

Постає проблема аграматичності поетичного тексту. Нерідко поети будують речення, порушуючи встановлені синтаксичні норми. Загалом європейську поезію цього періоду можна охарактеризувати словами, що облетіли свого часу світ: “A Poem should not mean, but be” (вірш повинен бути, а не означати). Ці слова охоплюють риси французької експериментальної поезії у її найвищих проявах. Жюль Сюперв’ель, Макс Жакоб, Андре Бретон, Франціск Понж піднімають вагу слів і їхнього значення. Свідомо нехтуючи певними синтаксичними нормами, поет змушує читача глибше вникати в сутність слова. При такому підході зростає роль значення слова, а сама поезія стає метамовною, понадмовною, хоча і не виходить при цьому за межі можливостей, закладених у самій мові. Юрій Шерех дає цьому явищу назву “флюктуаціонізму” – від французького слова *fluctuer* (мінатися, переливатися). Стиль цей полягає у тому, що “систематично порушуючи синтаксичну і фразеологічну інерцію мови, поет повинен увесь час спиратися на можливості, закладені у самій такій мові, використовуючи те, що в мові може бути не накидаючи мові нічого їй чужого. Адже ідеться саме про розрив з традицією, не про насильство над мовою” [19].

Отже, поетичний дискурс першої половини ХХ ст. позначений вагомими змінами на рівні лексики, фонетики та синтаксису. Зміни ці великою мірою зумовлені безперервними пошуками нових шляхів виразу поетичної думки. Результатом цих пошуків стає максимальне (особливо у символістів) наближення поезії до музичного та образотворчого мистецтва. Поети нерідко вдаються до співпраці із художниками, граверами. Виникають твори-гібриди: картина-поема, картина-афіша, калліграма і т.ін. На рівні фонетики спостерігається сприйняття окремих звуків через кольорові асоціації, а також матеріалізація звуку, намагання створити “мовну музику”, пошуки оригінального поетичного мелосу за допомогою контрастної алітерації, асонансу та ін. З’являються нові засоби ритмізації поетичного тексту (стакатний перелік предметів чи явищ, синтаксичні синкопи, фонетичні співзвуччя, пробіли в рядках). На рівні ж синтаксису постає проблема аграматичності поетичного дискурсу. Зароджується явище “флюктуаціонізму”. При цьому зростає вага значення слова. Воно стає конденсованішим, асоціативно активнішим, вимагає певного виділення з мовного потоку. Набуває широкого застосування і поетика прямого називання. Загальноприйняті закони синтаксису тут не діють. Опускаються не лише слова, а й цілі речення. Оскільки між реченнями зникають звичайні синтаксичні зв’язки, особливої ваги набуває їх майстерний монтаж. Зростає роль номінативно-еліптичних, перерваних, “нервових” речень.

Поетичне мистецтво, як і будь-яке інше, не може довгий час обмежуватися одними і тими ж правилами. Кожна епоха, течія, угруповання, часто окремий поет і, навіть окремо взятий поетичний твір диктують все нові закони і норми.

1. Франко І. Збір творів: У 50-ти т., т.31, с.108.
2. Saussure F. de. Cours de Linguistique générale. – Paris, 1969.
3. Apollinaire, Alcools: Poèmes, Paris, 1913.
4. Apollinaire Alcools, Le Larron, Paris, 1913.
5. Жан Морес. Цит. за Горький М. О литературе, М., 1953, с. 10–11.
6. Наливайко Д. Французький символізм як зміна метамови європейської поезії //Слово і час. – 1998. – № 7. – С.23.
7. Beaudelaire Ch. Oeuvres complètes. – Paris, 1956. – P.427.
8. Франко Іван. Із секретів поетичної творчості // Франко Іван. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 31. – К., 1981. – С.95.
9. Max Jacob “Nocturne”. Цит. за: Sabatier Robert, Histoire de la poésie française. Vingtième siècle. Paris, 1982, p.51.
10. Координати. Антологія поезії у 2-х томах. – Т.1. – Мюнхен, 1969. –С.118.
11. Max Jacob, la Fille du cultivateur. Цит. за: Sabatier Robert, Histoire de la poésie française, Paris, 1982, p.55.
12. Маланюк Є. Книга спостережень. Проза. – Торонто, 1962. –С.262.
13. Маланюк Євген. Земна мадонна. – Slovenske pedagogicke nakladatel'stvo, 1991. – С.65.
14. André Salmon “Chanson”. Цит. за: Sabatier Robert, Histoire de la poésie française, Paris, 1982, p.60.
15. Маланюк Євген. Земна мадонна. – Slovenske pedagogicke nakladatel'stvo, 1991. – С.243.
16. Там само. – С.60.
17. Paul Valery. Oeuvres complètes. – Том 2. – P.637.
18. Greimas A. Sémantique structurale. Paris: Larousse, 1966.) P. 135.
19. Шерех Юрій. Не для дітей. – Нью-Йорк, 1964. – С. 401.

**TO THE PROBLEM OF MELODIOUSNESS OF THE POETICAL
LANGUAGE (ON MATERIALS OF THE FRENCH AND UKRAINIAN POETRY
OF THE SECOND HALF OF XIX AND BEGINING OF THE CENTURY XX)**

Yaryna Salyga

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

Some aspects of the poetical strophe development in the French and Ukrainian literature of the first half of century XX conditioned by syncretism phenomenon and closing in of the literatures with fine arts and music are observed in the article. Occurrences of musical genres extrapolation in to the sphere of poetical discourse, sound

organization of verse analyzed. Separately raised a question of the first half of century XX poetry syntax. Facts of widely variation and in some cases complete neglect of permanent syntactical structures observed. Outspoken theoretical reflections are confirmed by artwork.

Key words: *poetical strophe; French; discourse; syntax.*

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2001

**РОЛЬ “ДІЄСЛОВА-ПІДТРИМКИ” В МОДИФІКАЦІЇ СЕМАНТИКИ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ВИРАЗІВ****(НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ І АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ).****Оксана Карпа***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

“Дієслова-підтримки”, що є конструктором творення фразеологічних виразів мають вплив на значення виразів. В залежності від особливостей семантики конкретного “дієслова-підтримки” вплив цей може бути різного характеру: надання дії характеру одноразовості, детермінація дії, надання дії початкового характеру, повторюваності, завершеності, динаміки, іронії, інтенсифікації, гіперболізації тощо. Варіантність “дієслів-підтримки” допомагає передати найрізноманітнішу дію. На рівні певного фразеологічного виразу може мати місце заміщення “дієслова-підтримки” його дієслівним синонімом. При заміщенні дієслова повинні бути об’єднані спільною семою (або семами). Модифікувати значення виразу може не лише дієслово, але й додатковий елемент, введений до його складу. Причому у деяких випадках, при наявності одного й того ж “дієслова-підтримки”, додатковий елемент може змінювати значення виразу, що вказує на значні формозмінні можливості фразеологічних виразів.

Відомо, що більшість фразеологічних виразів у французькій мові утворена за допомогою дієслів *faire*, *prendre*, *avoir*, *être*. Провідна роль у фразеології французької мови належить дієслову *faire* за допомогою якого утворено найбільшу кількість фразеологічних виразів. Розглянемо декілька прикладів: *faire ses études*, *mettre en usage*, *prendre des notes*, *être en balade* і т.д.

“Дієслова-підтримки” (*verbe-support*) були введені З. Гарісом в 1964 р. для того щоб синтаксично витлумачити відношення називання. [1. с.25].

Мета статті полягає в тому, щоб встановити семантичну роль « дієслова-підтримки » у складі фразеологічних виразів, простежити їх вплив на значення фразеологізмів.

«Дієслова-підтримки» були об’єктом вивчення таких мовознавців як M.Gross, Z.S.Garris, H.Garcia, S.Börkman і ін. Наприклад H.Garcia поділяє дієслова на додаткові та самостійно дистрибутивні, надавши першим роль синтаксичного реконструювання фрази. [2. с.399].

З першого погляду « дієслова-підтримки » можна прирівняти до прийменників *à* і *de*, котрі позбавлені змісту. Подібна точка зору знаходить своє підтвердження у наступних прикладах: *Paul fait ses études à la faculté de belles lettres* == *Paul étudie à la faculté de belles lettres*; *Ann takes notes* == *Ann notes*. У даному випадку дієслова *faire* і *to take* позбавлені лексичного значення і набувають дистрибуції іменника –дodatка, з яким вживаються.

Аналізуючи фразеологічні вирази В.П. Жуков, дієслова, що вживаються з іменними елементами, трактує як “ дієслова-супроводжувачі”, і кваліфікує їх як оточення, що є необхідною передумовою реалізації фразеології”.[3. с.42].

Найкраще особливості семантики « дієслів-підтримки » простежуються при співставленні фразеологічних виразів з їх однослівними синонімічними корелятами, утвореними від однієї основи що й додатковий іменниковий елемент фразеологізму:

faire un séjour – séjourner , prendre part—participer ;
to make study – to study, to do parish — to parish .

Вплив “дієслова-підтримки” на значення фразеологічного виразу може носити різний характер в залежності від особливостей семантики конкретного дієслова з яким вжито вираз. Так “дієслова-підтримка” мрже надавати дії:

1) одноразового характеру: faire une visite ; mettre à profit ; prendre forme ; donner le fouet. Eddie gêné , fait signe que oui (G.Simenon). Розглянемо декілька прикладів в англійській мові : to make a promise, to take a seat, to give a call.і т.д.

Вище були наведені приклади фразеологічних зрощень. Дослідники (С. Бйоркман, І. Білодід) компоненти фразеологічних зрощень прирівнюють до морфем у словах. Як і слова з невивідною основою вони позбавлені внутрішньої форми. [4. с.338]; 2) детермінувати дію в часі : être en balade, faire son apparition, mettre en déroutе, prendre forme і т.д. Je suis contente de faire **votre connaissance**. (G. Simenon)

В англійській мові: to make a faint, to take a try, to be on visit і т.д. Dick gathered that **he was in love** with Rosemary in some curious way Dick could not have understood (F.S. Fitzgerald).

Дієслово être є чи не найкращим прикладом детермінації дії. Воно може надавати дії характеру тепнерішності : Martine **était en retard** (E. Triolet). В даній позиції дієслово être корелює з англійськими часами групи Continuos, що виражають дію як процес, тобто дію, що триває в момент мовлення. Разом з цим дієслова être і to be позначають перебування людини в якому-небудь стані : être au désespoir, être en bataille ; to be in love, to be in work і т.д. 3) надавати дії початкового характеру: prendre contact , se mettre au chômage , entrer en possession.; 4) надавати дії характеру завершеності : prendre fin , pousser ses études, tendre à sa fin . Cette nuit- là prit fin, comme toutes les nuit , depuis la création du monde, **prennent fin** au lever du soleil (G.Simenon) ; 5) вказувати на повторюваність дії: remettre en question , reprendre la possession, reprendre son souffle, s’en remettre au jugements; 6) надавати дії динамічного забарвлення :donner l’alarme au champ, jeter les hauts cris, pousser des sanglots, se répandre en éloge і т.д. В англійській мові: to give a look, to take a decision, to have a glance і т.д.; 7) надавати змісту виразу іронічного забарвлення : chanter merveille, ne pas tarir en éloge etc. Toul le monde **chante ses louanges** et le remercie (Contes populaires russes). Іронію у вище наведених прикладах вдалося створити завдяки використанню дієслів у значенні переносному до того, яке вони мають при звичайному вживанні. Разом з цим, як зазначає В.Н.Вакуров “Дане іронічне значення – контекстуальне, так як воно не властиве загальнонародній мові, знаходячи вияв лише у відповідному фразовому контексті. [5. с.25].

Іронічного забарвлення змісту надає вираз faire la demande у нижче наведеному діалозі:

L'agent : J ' ai fait ma demande de renouvellement.

(мова йде про відновлення посвідчення)

Quidam : Il a fait sa demande de renouvellement.

(R . Devos .Sens dessus dessous. Sketches.)

Дієслова demander, prier, supplier і д.т. у даному контексті не створили б подібного ефекту. Крім того вираз faire la demande вжитий у переносному значенні , що сприяє створенню нетрадиційності ситуації.

Вплив “дієслів–підтримки”faire, avoir, être, prendre, mettre на семантику фразеологічних виразів – переважно незначний. Є ряд дієслів, зокрема pousser, éclater, fondre, se déborder, abreuver і т.д. які можуть : 1) інтенсифікувати значення виразу: éclater en sanglots, abreuver d'injure, se répandre en éloges і т.д. Mais elle l'abreuva d'injures: Bougres d'andouilles, vieux crétin ! (Contes du pêcheur et du petit poisson). В англійській мові: to burst into lough, to deliver a blow і т.д.; 2) надавати виразу гіперболізованого забарвлення : suer l'ennui, crever d 'envie і т.д.

Оскільки « дієсловам-підтримки » набувають метафоричного характеру, то вони є конститuentами, що допомагають створити експресивно-емоційне забарвлення виразу. «Експресивно-образні фразеологічні одиниці у переважній більшості випадків характеризуються значними художньо-виразними достоїнствами, що надають нашій мові образності, емоційності, лаконізму і виразності.» [6. с.85].

Порівняємо вирази donner le fouet та faire claquer le fouet з їх дієсловом-ідентифікатором fouetter . Завдяки приєднанню до іменника le fouet ієслова donner та каузативної конструкції faire claquer вдалось позначити різні за характером, але синонімічні дії. Дієслово fouetter у даному випадку є найбільш семантично нейтральним. Порівняємо вирази couler l'existence (être riche, être aisé) з carroter l'existence (être pauvre). Приєднання до іменника l'existence дієслів couler та exister дозволило виразити протилежні поняття.

На рівні певного фразеологічного виразу може мати місце заміщення “дієслова-підтримки” його синонімічними відповідниками. При заміщенні дієслова повинні бути об'єднані спільною семою , або семами. Так, у прикладах prendre, se mettre, entrer en possession та se mettre, entrer en contact, дієслова об'єднані спільною семою – початку дії, що об'єднало ці три дієслова в єдиний синонімічний ланцюг. Причому поза межами фразеологічних виразів вище згадані дієслова можуть і не бути синонімами. Дієслово être у даному випадку не зможе увійти до складу синонімічного ланцюга, оскільки воно позначає дію в момент протікання. Порівняємо: prendre possession з être en possession.

В результаті приєднання дієслів різної семантики до ідентичного іменникового елементу можна описати різноманітні за характером дії. Наведемо приклад в англійській мові. У творі S.F Fitzgerald « Tender in the night » автор вживає декілька виразів з іменниковим елементом *contact*.

Завдяки дієсловам to establish, to survive, to be, to come in..., to throw , автору вдалось виразити різні за характером дії. У наведених дієсловах можна виділити два синонімічні ланцюги :1) to establish contact, to come in contact; 2) to survive contact, to be in contact. Перший ланцюг об'єднаний семою початку дії, другий позначає стан у якому відбувається дія, процес її протікання. Завдяки дієслову to throw вдалось виразити процес спонукування когось до дії. Аналогічного ефекту складніше було б

досягнути у випадку вживання синонімічних дієслів *to contact*, *to communicate* і т.д. Розглянуті вище вирази не є фразеологічного характеру, але за структурою і злитістю компонентів вони наближені до фразеологізмів. Крім того вони мають дієслово-ідентифікатор утворений від однієї основи що й іменниковий елемент виразу.

He thought he had a publisher; he had **established contact** with a poor student who would iron out errors in German;

Young writers, Bleuler writes, Freud writes, Forel writes, Adler writes – also they **are in contact** with mental disorder.

You don 't see why you have to **come in contact** with all this she burst forth.

My profession **throws me in contact** with questionable company sometimes.

Glad at having **survived another contact**, the wretch in the boat moved away.

Вплив різних « дієслів-підтримки» на семантику виразу яскраво простежується на наступній групі прикладів:

Mettre à l 'étude (présenter à l 'étude);

Être à l 'étude(étudier);

Pousser ses études (finir ses études , accélérer ses études).

Всі три дієслова при наявності спільного додаткового елемента надають дії різного характеру – дієслово *mettre* надає дії початкового характеру, дієслово *être* позначає дію в момент її протікання, а дієслово *pousser* вказує на кінець дії, на прискорення дії.

Завдяки «дієсловам-підтримки» думку можна висловити набагато диференційованіше, ніж у випадку вживання їх дієслівних синонімічних дієслівних корелятивів. Тобто аналітичні конструкції дозволяють виразити поняття ширше.

В інших текстових випадках, хоча й рідко, можна зустріти опущення «дієслова-підтримки». Найвірогідніше це можливо з дієсловом-зв 'язкою *être* (to be). У англійській та французькій мовах вони є обов 'язковими одиницями, що зв 'язують підмет з іншими членами речення. В інших мовах, зокрема, в українській може мати місце заміщення дієслова *бути*. Слова, що з'явилися в результаті опущення їх членів, Н.М.Шанський інтерпретує як «лексичні одиниці, що виникли в мові за допомогою лексико-семантичного чи морфолого-синтаксичного методу словотворення». [7.с.183].

Опущення «дієслова-підтримки» у французькій мові вказує на віртуальні комбінаторні можливості мови, здатності мовних одиниць адаптовуватися в певних мовленнєвих ситуаціях: *il s 'éveilla en nage*. (G.Simenon). Фразеологізм *en nage* переважно вживається з дієсловами *être*, *mettre* і т.д. Тобто на рівні норми вище наведений фразеологічний вираз має бути вжитий у наступному варіанті: *il s 'éveilla étant en nage*. На мовленнєвому рівні подібні опущення можливі. Як зазначає Ю.С. Степанов: « Норма обов 'язково передбачає можливість порушень і усвідомлюється через порушення». [8, с.11].

Вище ми розглядали фраземи побудовані за принципом (v. + n.) Проте вирази можуть бути доповнені іменниковими, прийменниковими, прислівниковими елементами тощо. Поява нового елемента вносить зміни й до змісту самого фразеологізму і сприяє появі нових виразів. "Свідомість людини перш за все зупиняється на звичній фразеологічній семантиці; однак нове слово у складі звороту або інші слова в його оточенні допомагають по-новому осмислити зміненого

фразеологізму.[9, с.45]. Новий елемент у складі виразу може: 1) уточнювати значення виразу :faire son début dans le monde – faire son début dans le monde **pour la première fois**; 2) підсилювати семантику виразу: être en mouvement – être **toujours** en mouvement; 3) надавати виразу характеру антонімів: être en usage être **hors d’usage**; 4) повністю змінювати значення виразу avoir de la blague (être éloquent) avoir la blague **du métier** (se venter de ses affaires).

Як видно з вище наведених прикладів у певних випадках при наявності одного й того ж “ дієслова-підтримки” додатковий елемент може видозмінити семантику фразеологічного виразу. Отже, як стверджують фразеологи (В.П. Жуков, М.Т.Демський, А.М.Чехаова) “ Фраземи у своїх контекстуальних зв’язках відзначаються різноманітними формозмінними можливостями, які дають змогу утворювати в тексті містки у структурно-семантичному відношенні і стилістично виразні фразеологічні конфігурації .[10. с.42].

1. M.Gross. La fonction sémantique des verbes supports // Revue international de linguistique française .1988. № 37.
2. S.Garcia. Combinatoria i semantica de los verbos suplementarios // Revista Española de lingistica . 25.2.95
3. В кн. Карпакова и др. Лексико-синтаксические свойства французского глагола. Рязань, 1973 .
4. Сучасна українська мова. Лексика і фразеологія. За редакцією І.К. Білодіда. К., 1973.
5. В.Н. Вакуров. Речевые средства юмора и сатиры в советском фельетоне. Издательство Московского университета, 1966.
6. С.Г.Гаврин. Фразеология современного русского языка. В аспекте теории отражения. Пермь, 1974 .
7. Н.М.Шанский. Фразеология современного русского языка в конце XVIII – нач. XIX вв.Новосибирск, 1973.
8. Ю.С.Степанов. Развитие русской стилистики. М., 1965.
9. А.И Фёдоров. Развитие русской фразеологии в конце XVIII –нач. XIX вв. Новосибирск, 1973.
10. В.Алефіренко. Теоретичні основи фразеології. Харків, 1987.

THE ROLE OF A “VERB -SUPPORT” IN THE SEMANTIC MODIFICATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS

Oksana Karpa

*Ivan Franko National University In Lviv
Universitetska str, 1, Lviv, 79000*

The paper deals with the influence of a “verb-support” as a constituent of phraseological units on the meaning of these expressions. The issue examines the

possibilitises of substitution and omission of a “verb-support” on the level of an idiom. Substitutive verbs must have common seme (or semes). Semantic potential of “verbs-support” helps to express various actions. Supplementary element included into the structure of a phraseologism can also modify the sense of the expression. All mentioned above shows considerable possibilities of changing the forms of the phraseological phrases.

Key words : verb-support; phraseological expressions; substitution; omission; seme.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЦІЗАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЛЕКСИКИ
У ФРАНКОМОВНІЙ ЄВРОПІ ТА У КВЕБЕКУ****Степанова Вероніка***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Стаття присвячена порівняльному аналізу англїцизації французької лексики у франкомовній Європі та у Квебеку. Наукове дослідження проведено на основі збірки статей "Французька мова у контакті з англійською" та інших лінгвістичних робіт. Для висвітлення проблеми, було прийнято спрощену класифікацію лексичних англїцизмів. Дослідження встановлює суттєві розбіжності у ставленні носіїв французької мови до англїських запозичень у франкомовній Європі та у Квебеку, що впливає на запозичення та розвиток різних типів англїцизмів у цих лінгвістичних зонах.

Лінгвістичні запозичення становили за всіх часів та в усіх мовах важливе джерело лексичного та семантичного збагачення мов. Зважаючи на численні події та обставини, мови взаємовпливали одна на одну та запозичили до своїх словників велику кількість лексем. Французька мова впродовж багатьох років піддавалася впливу італійської та іспанської мов. В наш час, починаючи з кінця 19 – початку 20 ст., розвиток французької мови зазнає впливу англїцизації.

Проблема англїцизмів та їх типологія викликала велику кількість досліджень в сучасній лінгвістиці. Вчені пропонують у своїх роботах типології англїцизмів з усіх можливих точок зору: класифікації за зовнішніми критеріями в залежності від сфери та частоти вживання, ступеня інтеграції, типу інтерференції (лексична, синтаксична, ...) та за внутрішніми критеріями функціонування лінгвістичної системи (те, що позначається, і те, що позначає). Отже, нам здається надмірним представляти нову класифікацію англїцизмів. Однак, нам видається цікавим подати порівняльну характеристику англїцизації французької мови у Квебеку та у франкомовній Європі, оскільки різне ставлення носіїв мови цих регіонів до процесу англїцизації впливає також на типи запозичень.

Для представлення проблеми, ми прийняли спрощену класифікацію лексичних англїцизмів. По-перше, необхідно виділити групу повних англїцизмів. Йдеться про англїцизми, які перейшли до французької мови у своїй оригінальній орфографічній формі і зберегли значення (точне або приблизне) англїської мови (у випадку полісемічних термінів – одне зі значень). Ці лексичні одиниці, як правило, мають односкладову форму (cool, look, live, hard, film, spot, star та ін.) та рідше – двоскладову (week-end, sponsor, roller, tuner, open, cowboy та ін.) та трискладову форму (pull-over, marketing, baby-boom, interview...). Впродовж років форма та значення цих лексем можуть змінюватися у французькій мові: "pull over" – на pull, значення "салон" лексеми "living" на актуальне значення "меблі для салону". Але у багатьох випадках, запозичене значення є приблизним: square у французькій мові – маленький садок посеред площі, square в англїській мові – чотирикутна площа, яка можливо має садочок; gang у французькій мові означає групу бандитів, тоді як в

англійській мові ця лексема означає просто "групу" (людей, тощо). Приклади таких запозичень є численними у французькій мові (sandwich, punch, week-end). Ці лексичні одиниці легко розпізнати, оскільки вони мають чітко виражений іноземний (англійський) характер. (В інших випадках віднайти іноземне походження слів можливо лише при знаннях англійської мови та лінгвістичних понять).

Варіантом цієї групи англіцизмів можна назвати англіцизми із скороченою зовнішньою формою (це особливо стосується складних слів) при збереженні семантики. У багатьох випадках зберігається перша частина лексеми *living* – від *living-room*, *self* – від *self-service*, *snack* – від *snack-bar*, *trech* – від *trench coat*, *flash* – від *flash-light*, *surf* – від *surfing* та ін. Цей процес, характерний для Франції є результатом звичок носіїв мови, які воліють до скорочених слів і в рідній мові: *sympa* (sympathique), *fac* (faculté), *Nouvel Obs* (Nouvel Observateur), *petit dej* (petit déjeuner) та ін.

У другій категорії необхідно виділити францизовані англіцизми. Йдеться про запозичення з англійської мови, які зберегли семантику англійської мови у французькій, однак форма яких була змінена графічно або морфологічно з метою наблизити лексему до французької лексеми. Такі запозичення є найчисленнішими, оскільки морфологічна та етимологічна подібність англійських та французьких термінів сприяє їхньому прийняттю: *attractif* (attractive), *consumérisme* (consumerism), *durabilité* (durability) та ін.

Францизація запозичених слів може мати наступні форми:

повна асиміляція (*bol*, *rosbif*);

додавання діакритичних знаків (*caféteria*);

додавання дефісу (*chewing-gum*) у складних словах;

суфіксальна адаптація (*interviewer* → *intervieweur*, *toaster* → *toasteur*);

консонантична адаптація (*comfort* → *confort*).

У третій групі необхідно виділити семантичні англіцизми. Йдеться про лексичні одиниці французької та англійської мов, з подібною морфологічною формою та у багатьох випадках з однаковим етимологічним походженням, які мають різне семантичне значення. Французькі лексеми запозичують значення англійської лексеми або під впливом англійського омолога створюють нове значення. "Réaliser" отримало під впливом англійського "to realize" значення "здавати собі справу", "contrôler" під впливом англійського "to control" – значення "управляти", "керувати" та "упорядковувати". Зміщення значення у франко-англійських омографах під впливом англійської мови призвело до розповсюдження так званих *faux-amis* у французькій мові.

В наступній групі необхідно виділити псевдо-англіцизми. Французька мова запозичує лише форму англійської лексеми та прикріплює до неї інше семантичне значення. Форма "brushing" походить з англійського "to brush" (чистити щіткою; "to brush one's hair" – зачісуватися). Однак у французькій мові "brushing" означає вкладання волосся щіткою або феном. В англійській мові така техніка називається "blow – dry". Отже, англійська францизована лексема набула нового значення, не зберігаючи старого. Можливо навести також інші приклади: *pressing*, *forcing*, *footing*

...

В останній категорії англіцизмів необхідно назвати кальки. Серед них можна виділити морфологічні, семантичні та синтаксичні типи, де кожний елемент запозиченої лексики замінюється французькими еквівалентними одиницями. Серед морфологічних кальок можна виділити *après-rasage* (after shave), *haute fidélité* (high fidelity) та ін. Серед семантичних кальок можливо назвати такі, як *goûter mauvais* (to taste bad), *couper les prix* (to cut the prices), *en vente* (on sale). Синтаксичні кальки проявляються в організації вислову та речення : *acheter de* (to buy from), *l'homme que je travaille pour* (the man I work for).

Зважаючи на негативне ставлення жителів Квебеку до англіцизації, носії французької мови у Канаді намагаються не приймати до свого словникового складу повних англіцизмів, оскільки ця група запозичень має відчутний іноземний характер. Розповсюджені кальки, та, зважаючи на тісний контакт та постійне співмешкання французької та англійської мов, семантичні англіцизми. У роботі Жіля Кольпрона "Англіцизми у Квебеці" 67% матеріалу стосується семантичних англіцизмів та кальок, тоді як у відомому "Словнику англіцизмів" авторів Жозети Рей-Добов та Жільберти Ганьон, який містить англіцизми, що знаходяться у вжитку лише у Франції, лише 12% матеріалу стосується вищеназваних категорій англіцизмів, а 70% - повних або францизованих англіцизмів (1, Mareschal, с.71).

У Франції загальне ставлення мас до англіцизації є нейтральним. Хоча велика кількість французьких громадян стверджує, що не любить американське, лише невелика кількість жителів (як нпр. Жозе Бове) виказують відкрито негативне ставлення до американського стилю життя. Більшість носіїв французької мови в Європі приймають добровільно англійські запозичення, до того ж, іноземна форма запозичення надає більшої престижності у мовленні, особливо для молоді. Саме тому можна відзначити тенденцію до прийняття повних англіцизмів та францизованих, коли, у випадку останніх, французька форма надає враження власної лексики. Однак франкомовна Європа не відмовляється від семантичного англіцизму та кальки. Псевдо-англіцизми майже ексклюзивно вживаються в Європі.

Проблему може представляти визнання англіцизмів нормативною французькою мовою, оскільки необхідно розрізнити англіцизм та англійське слово (така лексема яка ще не інтегрувалася до французької лексики). Однак розвиток мови відбувається із величезною швидкістю і важко відрізнити англіцизми від англійських слів. Моріс Перн'є наводить приклад слова "week-end" зі словника "Le Petit Robert" кінця 80-х років, біля якого зазначено "mot anglais" – англійське слово. (2, с. 16). Тоді як у "Le Petit Robert" 1999-го року зазначається "week-end, anglicisme" – англіцизм (3, с.753). Автор констатує також той факт, що слово " générer ", калька з англійського "to generate" (за автором), яку часто вживають журналісти та науковці, не знаходиться в жодному зі словників (к. 80-х років) (2, с. 17). У "Le Petit Robert" 1999-2000 року надається " générer "(3, с. 326). Елізабет Дроздаль у статті 1988 року скаржиться на погане вживання в пресі дієслова " bannir " (1, Drozdale, с.133). Газета "International Herald Tribune" опублікувала статтю під назвою "U.S. to submit pact in Geneva to ban use of toxic arms" (2.04.1984 р.), французька газета " Le Matin " (6.04.1984 р.) у статті з подібною темою писала : "Reagan propose un traité bannissant les armes chimiques ". Дроздаль наводить значення англійського " to ban ", яке означає " забороняти " та французького " bannir ", яке означало лише "віддалити" з

"Le Petit Larousse" 1980 р. У 1999 році у цьому словнику можна віднайти значення "заборонити", тоді як "віддалити" стоїть в категорії "в переносному значенні" (4, с. 97). Отже, зважаючи на швидку еволюцію форм та, особливо, семантики запозичених слів або значень, ми не робитимемо різниці між англіцизмом та англійським словом серед лексем, вже представлених у французьких словниках.

Женев'єва Марешаль та група лінгвістів з Оттавського університету провели порівняльне для Європи та Квебеку дослідження для встановлення різного ступеню англіцизації у цих зонах, спираючись, з одного боку, на сучасні словники англіцизмів, та, з другого боку, на письмову франкомовну пресу в цих регіонах (1976 – 1980). Дослідження канадських вчених стосувалося передусім трьох сфер реального життя: харчування, житла та одягу. Значні відмінності були виявлені при аналізі у цих лінгвістичних зонах (1, Mareschal, с.72).

У пресі Квебеку, спираючись на визначені сфери дослідження, канадські вчені виявили переважаючу тенденцію до вживання семантичних англіцизмів, нпр, *breuvage* у значенні "напиток" (під впливом англійського "beverage" спільного походження з французькою лексемою), *coutellerie* у значенні "столовий набір" (під впливом англійського "cutlery", спільного походження), *dinette* у значенні "кухонні меблі" (під впливом англійського омолога), *matériel* у значенні "тканина" (під впливом англійського "material" спільного походження), *fournaise* у значенні "котел" (під впливом англійського "furnace" спільного походження). Французькі форми із запозиченим значенням вживаються у французькій мові Канади паралельно з існуючими у французькій мові термінами з однаковим значенням. Це є наслідком ситуації білінгвізму у Канаді, яка призводить деколи до вироблення таких висловів, як "crosser la rue" (замість "traverser la rue" під впливом англійського "to cross" - перетинати) і "checker le trafic" (замість "surveiller la circulation" від англ. "to check" – перевіряти, наглядати та "trafic" – вуличний рух). Однак такі випадки є швидше винятком, ніж правилом у літературній та науковій мові Квебеку.

Що стосується франкомовної Європи, актуальною тенденцією є перевага до запозичень повних англіцизмів, оскільки повна асиміляція французькою мовою, характерна для перших запозичень англійської мови, - досить рідке явище у наш час. Наприклад, францизована форма *cachemire*, запозичена з англійського *cashemire* та у вжитку у французькій мові впродовж 150 років, знаходиться сьогодні у занепаді та замінюється оригінальною формою *cashemire*. Форма "baby", прийнята французькою мовою у середині 19 століття, була замінена францизованою формою "bébé". Однак, з середини 20 століття, спостерігається тенденція до повернення оригінальної форми "baby" у французьку мову, але зі змінною функцією: не для позначення самого немовляти, а у складних словах та висловах (baby-boom, baby-sitter) та, інколи, з прикметниковою функцією (vêtement baby).

Запозичення псевдоангліцизмів поширюється через перевагу до англійських форм у франкомовній Європі. Якщо такі форми зустрічаються в Квебеку, вони були імпортовані з Європейського континенту: *bronzing*, *brushing*, *slip* та ін. Семантичні англіцизми грають велику роль у створенні нових слів, так званих гібридів, один з елементів яких запозичений з англійської, а інший – французького походження: *baby-moulinette* (для позначення "petite moulinette"), *crêpe-maker* (для позначення "crêpier").

Необхідно зазначити, що певна кількість англіцизмів інтегрувалася ідентично у двох лінгвістичних блоках з подібним вживанням. Це стосується особливо повних англіцизмів (*bar, hamburger, steak, T-shirt, play-station*), однак можна виділити також францизовані (*confort*) та семантичні (*compact, portable*) англіцизми.

На противагу деякі англіцизми зустрічаються лише в одному з блоків. Лише у Бельгії вживають *chicken soup, fancy-fair, flat*, у Швейцарії - *coffee bar, box* та похідні від них. У Франції небагато лексем, характерних лише її території. Можна виділити *pressing*, характерний для всієї франкомовної Європи, або *charter* (в Канаді волюють до терміну *vol nolisé* або *vol affrété*).

Певна кількість англіцизмів запозичила різні значення в залежності від географічної зони. Таким чином, запозичена лексема "bascon" (із значенням в англійській мові "шинка") у Квебеку означає "сало", тоді як в Європі "bascon" позначає копчену свинину, яку називають "back bacon" в англійській мові. Лексема "duplex" означає в англійській мові "двоповерхова квартира" або ж "будинок для двох сімей". Французька мова в Європі запозичила перше оригінальне значення: двоповерхова квартира. У французькій мові в Квебеку зберіглося лише друге значення: будинок на дві квартири.

В деяких випадках, в залежності від географічної зони, запозичена лексема набуває нового значення, вже крім існуючого. Англійське слово "wagon" ("waggon") сьогодні означає (як і в епоху запозичення французькою мовою у Франції у 19 столітті), по-перше, "візок" та, по-друге, "елемент залізничного поїзду для перевезу товарів". Ця лексична одиниця була запозичена одночасно французькою мовою у Франції та в Канаді. Однак, актуальне значення слова відрізняється в обох блоках. У французькій мові Франції лексема вживається у другому значенні англійського еквіваленту та, у широкому розумінні, не лише для перевезу товарів, але й пасажирів, за стандартом розмовної мови (спеціалісти залізничних служб у Франції розрізняють вагон для перевезу товарів (*wagon*) та пасажирів (*voiture*)). У Канаді, зважаючи на щоденний контакт французької та англійської мов, слово "wagon" вживається виключно у значеннях "візок", "прицеп" та "утилітарний екіпаж" (в зв'язку з еволюцією значення лексеми в Північній Америці), невідомих у Франції. До того ж, з морфосинтаксичної точки зору, безродове "wagon" інтегрувалося у Франції у чоловічому роді, тоді як канадці волюють до жіночого (як і "gang": *un gang* у Франції, *une gang* у Канаді) (2, с.39).

Англійський термін "cottage" був запозичений в обох лінгвістичних блоках у значенні "будинок за містом із садом у селянському стилі" – оригінальне традиційне значення британської англійської мови. У Квебеку лексема набула до вже існуючого нового значення "місцевий індивідуальний будинок", від американського "cottage".

Еволюція значення англіцизму "condominium" належить до подібного явища: термін був запозичений обома географічними зонами у традиційному політичному значенні "кондомініум" (сумісне управління однією і тією ж територією двома або декількома державами). Однак у Квебеку нове значення, яке походить від американського "condominium" – "житло, засноване на загальній власності", було прийняте до французької мови крім вже вищезгаданого існуючого.

"Home", запозичене французькою мовою як "дім, будинок", вживається у Бельгії також у новому значенні "будинок відпочинку".

У випадку прикметника "confortable", французька мова Квебеку запозичила обидва значення англійської мови – по відношенню до місця та до особи. Щодо франкомовної Європи, цей термін може вживатися лише по відношенню до місця.

У Швейцарії "drink" означає не лише алкогольні напої, як в інших зонах, але й не алкогольні, а "cake" вживається для позначення будь-якого типу тістечок, тоді як у Бельгії та на півночі Франції йдеться лише про пиріг із рівною кількістю муки, масла, цукру та яєць, а в Канаді ця англійська лексема вживається у французькій мові в значенні "тістечко з родзинками та сухо-фруктами".

Тенденція до запозичень більше проявляється у Квебеку, ніж у Франції, незважаючи на негативне ставлення жителів франкомовної Канади. За Лаге (1, Lagueux, с. 91), у Квебеці запозичення у сферах музики, наркотиків, спорту та електричних апаратів складають 24,4%, тоді як у Франції – 17,7%. Головним чином, йдеться про іменникові запозичення (173 з 195 у Квебеці, 134 з 152 у Франції). Щодо технічної мови, існують серйозні відмінності в англійських запозиченнях у Франції та у Квебеку. Лаге засвідчує, що у науковому та технічному словнику Франції існує 206 англійських запозичень; у порівнянні кількість запозичень у Квебеку досягає лише 52 терміни. Це досить цікаві дані, і автор пояснює цей факт тим, що у Квебеку використовується матеріал, концептуалізація та деномінація якого відбувається прямо на англійській мові. Запозичені слова так само є переважно іменниками.

Отже, незважаючи на те, що англійська мова є основною мовою наук та технічних досліджень англіцизація французької мови проходить спонтанніше та з більшою інтенсивністю у розмовній мові, ніж у технічно-науковій французькій мові. Науковці використовують англіцизми більше за необхідністю, ніж за бажанням, оскільки у цієї категорії носіїв мови вироблена звичка до вживання технічних термінів іноземного походження, а саме латинських та грецьких слів, для позначення завчасно визначених концептів. У розмовній мові запозичення вживаються за бажанням для надання мові певної конотації.

Представлені вище приклади були наведені вибірково. Ми показали основні випадки розбіжностей між англіцизмами Квебека та франкомовної Європи. Звичайно, відмінностей між англіцизацією є досить багато, і кожна лексема представляє особливий інтерес. Необхідно відзначити, що, незважаючи на різні рівні англіцизації французької мови в обох франкомовних зонах та перевагу до різних типів англіцизмів, процес запозичення англійських слів відбувається з приблизно однаковою силою у Квебеці та у Франції, хоча тенденція до запозичень переважає у Квебеку.

-
1. Le français en contact avec l'anglais. Travaux réunis par Maurice Pergnier. Préface de Daniel Séleskovitch en hommage à Jean Darbelnet. Didier Erudition, Paris, 1988.

2. *Pergnier Maurice*. Les anglicismes. Danger ou enrichissement pour la langue française. Presses Universitaires de France, Paris, 1989.
3. Le Petit Robert, 1999-2000.
4. Le Petit Larousse, 1999.
5. Dictionnaire des anglicismes (mots anglais et américains) par Josette Rey-Debove et Gilberte Gagnon, Paris, 1980.
6. Langue française – langue anglaise. Contacts et conflits. Actes du Deuxieme Colloque du GEPE, Strasbourg, 23-24 mai 1986.
7. *Jablonski Miroslaw*. Regularität und Variabilität in der Rezeption englischer Internationalismen im modernen Deutsch, Französisch und Polnisch. Aufgezeigt in den Bereichen Sport, Music und Mode. Max Niemeyer Verlag, GmbH and Co. KG, Tübingen, 1990
8. *Truchot Claude*. L'anglais dans le monde contemporain, Le Robert, Paris, 1990.
9. *Voirol Michel*. Anglicismes et anglomanie (en français dans le texte). Les guides du centre de formation et de perfectionnement des journalistes, Paris, 1989.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FRENCH VOKABULARY
ANGLICISATION IN FRENCH-SPEAKING EUROPE AND QUEBEC**

Stepanova Veronika

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The article deals with the comparative analysis of the French vocabulary Anglicisation in French-speaking Europe and in Quebec. The scientific survey is based on the article collection "The French language in the contact with the English language" and some other linguistic works. The simplified classification of the lexical Anglicism is adopted for the better presentation. The analysis establishes considerable differences in the French-speaking people attitude to English borrowings in French-speaking Europe and in Quebec, and as a consequence, borrowing and evolution of different types of Anglicism in these linguistic areas.

Key words: French vocabulary; Angkicisation; Quebec; borrowing; linguistic areas.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ПРО СИНТАКСИЧНІ ПОБУДОВИ У РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ ПРЕС-РЕКЛАМИ)****Наталія Волкогон***Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

У статті розглядаються структурно-семантичні особливості рекламного дискурсу на матеріалі іспанської реклами. Зокрема аналізуються підрядні речення мети та умови. Емоційність рекламних повідомлень найяскравіше виявляється в синтактичній структурі речення та у повторах.

Загальновідомо, що дискурс поєднує у собі інформацію, з одного боку, та переконання, з іншого [1, С. 51]. Йдеться про характеристику дискурсу як засобу переконання та про функціонування мови у різних сферах соціальної діяльності. Рекламний дискурс належить до підготовленого та відрізняється від непідготовленого тим, що потребує ретельної підготовки до комунікації, враховуючи специфіку ситуації, що дає можливість адресанту максимально раціоналізувати свій дискурс, а саме – довести його достовірність за допомогою аргументів, під якими розуміють докази, що доводять достовірність аргументу [2].

Структурно-семантичний каркас реклами як виду дискурсу становлять такі рівні: логічний, аксіологічний та емоційний, тобто рекламний дискурс характеризується логікою побудови - внутрішньою закономірністю та послідовністю [3]; змістовою структурою, яка, крім логічної, має також оцінну природу [4]. Присутність логіки у мовленнєвих утвореннях пов'язана з прагненням до ідеальності та раціональності. Від логічної культури адресанта значною мірою залежить комунікативний ефект повідомлення, тому що жодні докази не матимуть впливу, якщо вони логічно не пов'язані. В загальній теорії реклами зазначено, що краще засвоюється інформація, яка імпліцитно міститься у логічних посилках [5, С. 15]. Важливість логіки для аргументації пояснюється біологічно і розуміється як принцип «найменшої витрати сил» [6, С. 197] або як принцип економії мислення. Логічні посилки щодо купівлі того чи іншого товару більш наочно подаються у підрядних реченнях мети та умовних підрядних реченнях.

Серед **умовних підрядних речень** найбільш поширеними є реальні умовні речення, тому що реклама має за мету спонукати до реальної дії:

"Si quiere hacer progreso en sus negocios, llámenos en seguida". Movistar – Якщо бажаєте досягти успіху у бізнесі, негайно телефонуйте нам. Movistar. (реклама мобільних телефонів).

"Si compras un Renault querrás llamar a todo el mundo para contarlo" – Якщо ти купиш Renault, так розкажи про це усім (реклама авто).

Наведені моделі мають подвійне функціональне навантаження: вони не лише інформують про товар, а й спонукають до його купівлі. Останній приклад - завдяки вживанню дієслова *querer*, яке виступає як ввічливе спонукання до дії і дорівнює наказовому способу.

Нереальні умовні речення рідко зустрічаються в рекламі через те, що вказують на дію, яка не сталася, у той час як рекламний дискурс має за мету спонукати до реальної дії: "*Si los ingleses hubieran tomado Bombay aquella noche, no habrían podido conducir. Bombay Gin*" – *Якщо б англійці випили того вечора Bombay, вони не змогли б сісти за кермо. Bombay Gin* (реклама алкогольних виробів).

Зазначене речення виконує функцію заголовка з прихованим змістом, де нереальні дії пояснюються контекстом і вживання *Modo Subjuntivo* начебто виправдовується. Але це майже єдиний приклад і таке граматичне навантаження слід вважати переобтяжливим для рекламних текстів.

Підрядні речення мети посідають друге місце після підрядних речень умови за частотою вживання в рекламі. Така інтенсивність пояснюється тим, що вони аргументують придбання товару, пояснюють його переваги: "*Ahora le regalamos aire acondicionado para que pueda disfrutar de todos los privilegios. New Wind.*" – *Зараз ми Вам даруємо кондиціонер, щоб Ви могли насолоджуватися усіма радощами життя. New Wind.* "*Para que siempre pueda hablar con su madre. Ericsson*" – *Щоб ти завжди міг поговорити зі своєю мамою. Ericsson* (реклама мобільного телефону).

Експресивність цього прикладу зумовлена синтаксичними особливостями, що ґрунтуються на аксіологічній аргументації. Поняття "матері" як найближчої людини для кожного притаманне усім культурам, через це конотативна інформація при дослівному перекладі передається без ушкоджень.

Вживання декількох типів підрядних речень також є характерним для рекламних текстів: "*Si permites ayudaremos sentirte lo mejor. La crema NIVEA VISAGE se cuidará de tu piel para que te olvides de tu edad*" – *Якщо ти дозволиш, ми допоможемо тобі почувати себе якнайкраще. Крем NIVEA VISAGE піклуватиметься про твою шкіру для того, щоб ти забула про свій вік* (реклама крему).

Цей приклад поєднує в собі два типи підрядних речень: умови (*Si permites ayudaremos...*) та мети (*...para que te olvides...*).

Дуже поширеним і досить популярним типом організації рекламного тексту з синтаксичної точки зору є паралельна організація речень. При цьому слід зазначити, що завершеність тексту досягається за допомогою використання у функції кінцівки конструкції, яка аналогічна усім паралельно організованим одиницям:

"No es un proyecto.

Es la tecnología más evolucionada que puede haber entre usted y el asfalto.

Es el nuevo Honda Prelude. Un automóvil con su exclusivo motor DONC VTEC.

Es el automóvil que con su cambio deportivo le permite decidir en cada momento entre el uso automático o manual, pasar de la máxima comodidad a la máxima participación en la conducción, disfrutando siempre de su intenso carácter deportivo.

Es el coupé que con su sistema de dirección a las cuatro ruedas controlado electrónicamente se agarra a la carretera como sólo los automóviles de alta competición eran capaces de hacerlo hasta ahora.

No, no es un prototipo.

Es el nuevo Prelude. Es la máxima innovación tecnológica convertida en emociones. Es un Honda."

Це не проект.

Це - найрозвиненіша технологія, яка може бути між Вами та асфальтом.

Це - нова Honda Prelude. Автомобіль з винятковим мотором DONC VTEC.

Це - автомобіль, який зі своєю спортивною коробкою передач дозволяє Вам вибирати щохвилини між автоматичним та ручним керуванням, переходити від максимальної зручності до максимальної участі у керуванні, завжди насолоджуючись потужним спортивним характером авто.

Це - седан, який зі своєю системою ABS стикається з дорогою так, як лише автомобілі відомих автосмагань були здатні робити це дотепер.

Ні, ні це не прототип.

Це - нова Prelude. Це - найвищі технологічні здобутки, перетворені в емоції.

Це - Honda.

З попереднього прикладу видно, що прості речення вживаються на початку та наприкінці дискурсу. Складні речення (у більшості випадків в рекламі представлені складнопідрядні речення) - у корпусі дискурсу. Найбільш частотними є підрядні речення умови та мети.

Іспанська реклама характеризується великою кількістю наказових речень. У більшості з них дієслово вживається у формі імперативу 2-ї чи 3-ї особи однини: "Whisky & Ginger Ale Schweppes. Disfruta la combinación. Sorpréndete" – Whisky & Ginger Ale Schweppes. Насолоджуйся букетом. Здивуйся.

Але фахівці зазначають, що наказові речення не є бажаними у рекламі, тому що вказують адресату що йому робити, у той час як реклама повинна лише викликати бажання, а вирішувати має сам адресат. Через це існує тенденція уникати імператива, звертаючись до його імпліцитного вираження. Необхідний ефект впливу досягається завдяки:

1) стверджувальним реченням з модальним дієсловом зі значенням необхідності, що реалізується у теперішньому часі: "Necesitas sentirte libre. Necesitas andar, correr, bañarte...hacer lo que querrás. Tatraх" – Тобі необхідно відчувати себе вільною. Тобі необхідно ходити, бігати, плавати...робити все, що забажаєш. Tatraх;

2) підрядним реченням часу чи умови: "Cuando Vd. compra Sony Vd. compra la Calidad" – Коли Ви купуєте Sony, Ви купуєте Якість;

3) речення з акцентованим присвійним займенником: "La ropa sport tuya es «Sábados Club»" – «Sábados Club» - саме твій спортивний одяг(реклама спортивного одягу);

4) риторичному запитанню.

Основа риторичного запитання - переосмислення. Риторичне запитання виступає у ролі апеляції до адресата, активізує його увагу, в ньому міститься установка адресанта на відповідну очікувану реакцію адресата. Емоційність риторичного запитання надає експресивності усьому дискурсу: "¿Qué sería la vida sin confort? Ford Explorer" – Яке було б життя без комфорту? Форд "Explorer" або Чого варте життя без комфорту?

Переклад риторичних запитань українською мовою не викликає труднощів, тому що транспозиція, яка лежить в основі риторичного запитання, провокує аналогічний ефект і на українського адресата.

До цієї групи також належать запитання, що містять сумнів, а відповідь на них надає вичерпну інформацію. Зазначена фігура може використовуватись як у діалогічному, так і в монологічному мовленні, коли автор реклами задає питання начебто собі, але виступає у двох якостях - адресата і адресанта: "*¿Qué sonido es ese? - Es un sonido fiel y puro (Sony).*" –Який це звук? - Справжній та чистий. Sony. "*¿Cómo es que todavía no usas tampones? Nuevo Tampon. El más fácil de usar.*" – Невже ти ще не користуєшся тампонами? Новий Тампакс. Ще зручніший у користуванні.

З точки зору експресивного синтаксису у рекламному дискурсі поширення набули дві протилежні тенденції: компресія [7] та надмірність синтаксичних структур, що не суперечить нормам іспанського мовлення. За нашими спостереженнями, у рекламному дискурсі надмірність синтаксичних структур виявляється у повторі, антитезі, переліку.

Особливі місце у рекламному синтаксисі посідає *антитеза*, яка полягає у протиставленні вихідному положенню. У рекламному дискурсі антитеза вживається як стилістичний прийом, коли «лобове протиставлення думок, образів посилює переконливість та виразність аргументів» [8, С. 45]. У більшості випадків антитеза поєднується ще з якимось експресивним засобом. У наступному прикладі нова марка RENAULT - Mégane ототожнюється з людиною (персоніфікація), на яку і спрямоване гасло: "*La dieta perfecta: andar mucho y comer poco. RENAULT – Mégane*" – Чудова дієта - багато ходити і мало їсти. RENAULT - Mégane.

У даному випадку йдеться про те, що машина потребує мало пального і має високі технічні можливості. Текст містить дві антитези: пряма - mucho/poco (багато/мало), яка будується на антонімії і опосередкована - andar/comer (ходити/їсти) - будується на оказіональній антонімії. Остання може вважатися антитезою саме в цьому контексті, де йде протиставлення - або багато ходиш (і тоді можеш схуднути), або багато їсиш (і тоді товстієш). Українські перекладацькі відповідники, що містять аналогічну конотацію, дозволяють зробити адекватний переклад з точки зору впливу на адресата.

Повтор дозволяє утримувати увагу адресата на предметі реклами і є засобом збільшення емоційності, що характеризує рекламу, та відбивається у подальшому прикладі: "*Olvida los grandes myviles. Olvida el pasado. El teléfono móvil Ericsson GF 788 es tan pequeño que se adapta a tu mano. Olvida el sonido de mala calidad, te presentamos un teléfono que permite oír tu voz tal y como es*" – *Забудь про великі мобільні телефони. Забудь минуле. Мобільний телефон Ericsson GF 788 вміщується у твоїй долоні. Забудь про погану чутність, ми пропонуємо тобі телефон, за допомогою якого ти чутимеш справжній голос.*

Отже, логічні докази на користь купівлі того чи іншого товару найчастіше подаються у підрядних реченнях мети та умови. Емоційна сторона рекламного дискурсу безпосередньо пов'язана з експресією і найяскравіше відбивається у засобах надмірності синтаксичної структури (антитеза та повтор). Крім таких функцій мови, як вплив і переконання, які є найголовнішими у рекламному дискурсі, не слід забувати і про комунікативну функцію - інформування адресата про товар, що становить основу комплексу доказів, які висувуються з метою придбання того чи

іншого товару, тобто функції впливу і переконання домінують над комунікативною, і це становить специфіку рекламного дискурсу.

1. Реклама в бизнесе. - М., 1995. - 112 с.
2. Философский энциклопедический словарь.-М.,1999.
3. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования. -М.,1981. - 139с.
4. *Вольф Е.М.* Функциональная семантика оценки. -М.,1985. -228с.
5. *Баранов А.Н., Сергеев В.М.* Естественная языковая аргументация в логике практического рассуждения //Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект. - М., 1988.
6. *Гуссерль Э.* Логические исследования. - К., 1995.
7. *Волкогон Н.Л.* Синтаксична експресія в іспанській прес-рекламі та її відтворення українською мовою //Проблеми семантики, слова, речення та тексту. Вип. 3. – К., 2000.
8. *Кондаков Н.И.* Логический словарь-справочник. -М.,1975.
9. *Гриликс И.В.* Прагматические особенности рекламных текстов (на материале английской бытовой рекламы). Дис. ... канд. филол. наук. - К., 1978. - 147 с.
10. *Кузнецова Г.Н.* Структурные и семантические особенности языка американской рекламы. Дис. ... канд. филол. наук. - М., 1984. - 162 с.
11. *Моисеенко И.П.* Прагмалингвистическая организация рекламного текста. Дис. ... канд. филол. наук. - К., 1996. - 172 с.
12. *Попок Н.В.* Лингвистические характеристики рекламных текстов. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - Минск, 1991. - 23 с.

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ADVERTICEMENT DISCOURSE ON THE MATERIAL OF SPANISH COMMERSIALS

Natalia Volkogon

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Володимирська, 64, 01033 Київ, Україна*

Structural-semantic peculiarities of adverticement discourse on the material of Spanish commersials is under the analysis in the article. The subordinate clauses of aim and condition are the matter of the research too. The vividness of advertisement is most clearly present in a syntactical structure of a sentence and in repetitions.

Key words: structural-semantic peculiarities; subordinate clauses of aim and condition; advertisement.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

Тематична характеристика релігійної лексики як компонента фразеологічних одиниць

(на матеріалі лексикографічних джерел)

Байцар Ірина

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

У статті розглянуто функціонування біблійних зворотів у французькій та українській мовах на матеріалі лексикографічних джерел. Ідея статті полягає у відображенні тематичної репрезентативності та показі, на конкретних прикладах, семантико-структурних особливостей, стилістичного функціонування, національної специфіки та шляхів проникнення у мову релігійної лексики як компонента фразеологічних одиниць. Досліджені звороти у лексикографічних джерелах інтерпретуються по-різному, що спричинено різним поданням матеріалу при опису тої чи іншої фразеологічної одиниці представниками різних соціальних соціумів, посиланням на джерела, стилістичним маркуванням, трактуванням семантики і етимології, нечіткістю в оформленні статей. Тому Біблія залишається завжди джерелом національного самоврядування, що підтверджується гіпотезою, що тематична група сакральної фразеології є відкритим об'єднанням, проникність якого зумовлена характером складових одиниць, їх функціональним навантаженням.

Ключові слова: тематична репрезентативність, Біблія, лексикографічні джерела, біблійна фразеологія.

Предметом дослідження в статті є мовностилістичні особливості релігійної лексики як компонента фразеологічних одиниць.

Загальнонауковим контекстом для дослідження обрано словники. Саме в них проявляється інтерес до проблеми вивчення релігійної лексики, в основу якої покладено принцип тематичної класифікації.

Оскільки кожна культура характеризується поєднанням універсальних та специфічних мовних особливостей, то в межах національної культури проявляються національно-культурні ознаки мовної системи, яка представлена особливим розмаїттям експресивно-емоційних та оцінних нюансів. Особливу ж увагу привертає те, що навіть у біблійній фразеології, що до останнього часу в науковій літературі зараховувалася до міжнародного фразеологічного фонду, вдається простежити суттєві розбіжності для кожної національної культури. Вони свідчать про відмінності в осмисленні й трактуванні біблійних зворотів представниками різних мовних соціумів.

Володіючи однаковою інформацією з біблійних текстів у відтворюваних словесних комплексах, кожна мова по-своєму втілює генетично спільні образи.

“Ставши невід'ємною приналежністю зображального мовного репертуару, біблійні придатні для вираження таких мовних явищ яким зовсім чужий дух християнської моралі чи застарілого церковного способу й світогляду. Свідомість мовців, які вживають чи чують подібні вислови в контекстах сучасної мови, не асоціює їх колишніх термінологічних значень, що й забезпечує їм стійке місце у фразеологічному фонді”.[1.с.151] Саме тому тематична репрезентативність

фразеологічних одиниць релігійного характеру в лексикографічних працях представлена по-різному. Це спричинено: різним поданням матеріалу при опису тої чи іншої фразеологічної одиниці, різним посиланням на джерела, стилістичним маркуванням та трактуванням семантики і етимології даних виразів, нечіткістю в оформленні статей та ін. Це свідчить про невирішеність питань первинної форми багатьох релігійних фразеологічних одиниць.

Тому тематична характеристика релігійної лексики здійснена на базі лексикографічних джерел дає підстави констатувати, що саме на їх представленість впливає тип фразеологічного видання. Окреслимо сферу дослідження релігійних зворотів у словнику **Rat.M “Dictionnaire des locutions francaises”**. Словник побудований за правилами “академічної” фразеології, де релігійні звороти представлені як чітко структурована тематична підсистема французької мови [2.с.24]. Його специфіка полягає в тематичному відборі висвітлюваного матеріалу. Автор розуміє даний пласт фразеології дуже широко, тому наводить приклади релігійних зворотів взятих не тільки з Біблії, але і тих, що пов'язані з міфологією та літературою. Зміст усіх релігійних фразеологізмів розкривається у словнику через їх тлумачення та підтверджується відповідними цитатами-ілюстраціями, що доповнюють його семантичну характеристику, показують специфіку вживання та сферу стилістичного функціонування релігійного звороту, особливості його сполучуваності й варіативних, щодо семантики, зв'язків з іншими фразеологізмами. Для підтвердження належності фразеологізму до певної тематичної групи використовується та ж сама система ремаркування, що й при кваліфікації витлумачуваних слів різних стилів. Тому в заголовках статей, розміщених в алфавітному порядку, подано вирази, що містять релігійний елемент, до якого додається пояснення у формі маленької розповіді та стилістичні ремарки типу: церк., рел., заст., ірон., та ін., а також етимологічні довідки з чітким вказанням місця в Біблії чи то в літературному творі, що послужили основою виникнення даного релігійного фразеологізму. Така презентація дає змогу кожному зацікавленому переглянути ширший контекст витлумачуваного релігійного звороту. Оскільки посилання на джерела є настільки вичерпними, читачеві не має потреби звертатися до першоджерела - Біблії. Хоча інколи й прослідковується непослідовність в тлумаченні фразеологічних одиниць релігійного характеру:

Зворот *brebis égarée* (Matthieu 18,12-13) [3.с.24] - *зблукана вівця* [4.с.31]- подано в переносному значенні – “людина, що збилася з істинного шляху”, а вираз *ténèbres cimmériennes* - *темрява кромішня* - в прямому значенні як “символ пекла, зла”. Вираз *Manger le bon Dieu* [5.с.12-18] представлено у всіх значеннях: *причащатися; іти до церкви помолитися; бути дуже релігійним; вечеряти(арго)*.

Місце розташування фразеологізму залежить також від наявності чи втрати семантичного зв'язку між фразеологізмами, що пояснюють біблеїзми й окремим значенням тематичного реєстрового слова. Якщо такі зв'язки очевидні, то фразеологізм подається у відповідній значеннєвій, тематичній рубриці. Коли ж фразеологізм не співвідноситься із жодним відповідним значенням тематичного слова, вони виносяться на кінець словникової статті.

Для прикладу візьмемо словники **Petit Robert “Dictionnaire de la langue française”** та **Grand Robert “Dictionnaire analogique et alphabetique en 9 volumes”**.

Зрозуміло, що словник **Grand Robert** включає матеріал більший та різноманітніший щодо походження та функціонування. У **Petit Robert** дані властивості є обмеженими та стислими, хоча вичерпне пояснення кожного релігійного звороту словник перекриває засобами семантичного тлумачення, ілюструючи відповідною цитатою вживання фразеологічного звороту у кожному конкретному випадку. **Grand Robert** є словником довідково-нормативним.[6.с.4] Нормативний аспект його досягається докладним опрацюванням кожного релігійного звороту: 1) розкриттям через тлумачення основних значень та їх відтінків певних фразеологічних зворотів; 2) поданням найважливіших граматичних форм ключового слова (приналежність до певного морфологічного розряду); 3) наведенням стилістичних та спеціальних ремарок до пояснювального слова; 4) підтвердженням цитатами, що взяті з різних джерел. Це дає змогу усвідомити читачеві не лише значення невідомого йому релігійного звороту, але й перевірити своє власне розуміння того чи іншого звороту, встановити доречність його вживання у певному контексті й у разі потреби - уточнити його вживання в певній конкретній ситуації. Тоді як тематична група та об'єм фразеологічних виразів релігійного характеру в **Petit Robert** представлені не повністю. Однак ця різниця в представленні фразеологічних одиниць біблійного характеру не є дуже великою, оскільки у **Petit Robert** наявні найпоширеніші фразеологічні одиниці. До них можна зачислити: *Batir sur le sable* (Math.7.26), *s'en laver les mains* (Math.27.24), *servir Dieu et Mammon* (Luc 16.13). Даний пласт фразеології прокласифікований з врахуванням правил академічної лексикографії, де вирази характеризуються посиленням на джерела та стилістичні ремарки, розподілом їх на тематичні групи (згідно ключового слова). Як приклад розглянемо вирази, в склад яких входить слово "Бог". У **Petit Robert** поняття подано як "монотеїстичне" (відсутність артикля, вживання однини), тоді як у **Grand Robert** звороти визначаються своєю "політеїстичністю". (наявність артикля, вживання множини)

L'homme est un Dieu tombe qui ne souvient des cieux

Il y a un Dieu dans l'homme de bien

Il faut s'adresser à Dieu qu'à ses saints

C'est Dieu qui chatie

Les vrais dieux sont des dieux cachés

У словнику **Yves D.Papin** "Les expressions bibliques et **mytologiques**" розглядаються біблійні фразеологічні одиниці, об'єднані в тематичні та тематико-ситуаційні групи за загальною для них семантичною (змістовою) домінантою. Словник подає докладну та вичерпну інтерпретацію релігійних зворотів, що без перебільшення можна назвати етюдами про життя того чи іншого фразеологічно звороту. Для тлумачення значень релігійного звороту, а також належність його до певних тематичних груп використовуються у словнику своєрідні типові формули-моделі, в яких шляхом описово-логічного пояснення розкривається значення релігійного звороту. Інколи після тлумачення подається ще й синонім до пояснювального звороту ключового слова. Напр. *Pleurer comme une Madeleine* подано описове тлумачення виразу, а також і уточнення синонімом – *à torrents, chemin de croix - passage douloureux, cèdre du Liban - le luxe, la beauté, la force*. В словник включені такі міжнародні біблієзми як: *Pauvre comme Lazare* (Job 1,3-27) –

бідний, *filis prodigie* (Luc 15.11-20) - блудний син, *Madelaine répentante* (Luc 7,37) - розкаяна Магдалина, *baiser de Judas* (Luc 22,47)-поцілунок Іуди(зрадницький поцілунок)...

На тематичну репрезентативність фразеологічних зворотів з релігійним елементом впливає поділ їх на лексико-семантичні групи основою яких є:

загальні назви

Поховальна меса - messe de sépulture; читана служба - messe basse; сповідь без відпущення гріхів - confession seche; хрестове цілування - adoration de la Croix; хрестове вчення - la parole de Dieu; [9.c.89]

назви предметів (одяг церковників, поняття пов'язані з церковним утваром)
Свячена вода - eau benite; манна - pain venu du ciel; просфора - pain bénit; миро,елей - saintes huiles; святая святих - arche sainte; дароносиця - [ostention de Dieu [10.c.72]

назви літургійного часу.

Ця група представлена невеликою кількістю лексем, які у граматичному плані, у переважній більшості є іменниками *Страсний тиждень - Semaine de la Passion (sainte); шлюб - la religion de saint Joseph; говіть на страсний тиждень - faire ses Raques; святкувати хрещення - faire les Rois; богоявлення - le jour de l'Épiphanie [11.c.37].*

назви літургійних та священних місць та міст

Бути на шляху духовного переродження - Etre dans le chemin pour Damask ; жити як в Содомі і Гоморі - vivre comme dans la Sodomme et Gomorrhe; страждати - monter au Golgotha (au Calvaire); розкошувати - vivre dans Eden; кладовище - terre sainte; рай - royaume de Jésus Christ; померти aller à Crevant [11.c.64]

назви молитов та священнодій

Стати святим - Prendre soutane; постригти в ченці - se faire moine; постити - faire carême; прийняти духовний стан - entrer dans l'église; причащатися - manger le pain des anges [9.c.93]

власні назви

Благати найвищої влади - Appeler César; померти - rendre visite à st.Pierre; нікого не знати - ne connaître ni Adam ni Eve; відправити когось на той світ - envoyer chez Jésus; вести себе по зрадницьки - jouer Judas; невіддаватися спокусі - porter le manteau de Joseph. [10.c.104]

Наявність ономастичного компонента біблійного походження у складі фразеологічних одиниць виконує культурно-інформативну функцію, яка полягає у повідомленні позамовних даних про денотат імені та одночасно сигналізує про зв'язок фразеологізму з Біблією. Адже власні імена у нефразеологічному вживанні є категоріальними одиницями, які служать задля індивідуалізації, виділення об'єкта або ж суб'єкта з ряду подібних. Що і дозволяє класифікувати такі одиниці як біблеїзми та розглядати їх як замкнену підсистему мови. Будучи безеквівалентними фразеологізмами вони відображають реалії не властиві іншим народам. Тому національно марковані фразеологізми у кількісному відношенні значно поступаються біблеїзмам національно немаркованим. Це пояснюється з одного боку, наявністю

загальної у своїй основі християнської релігії і пов'язаних з нею денотативних універсалій. З другого, в різних мовах проходить постійна деревація фразеологізмів, едентичних за образом, який покладено в їх основу і співвідносяться в структурно-семантичному відношенні. Зворот "носилати від Понтія до Пилата" [11.с.48] відсутній у французькій мові (існує тільки як *envoyer de Pilate à Herode*) є калькою німецького звороту (*Von Pontius zu Pilatus schicken*). Усередині кожної такої тематичної групи на основі подальшого логічного членування відповідного предметно-поняттєвого компоненту церковного обряду диференціюють, у свою чергу, мікрофразеологічні організації. Це стосується фразеологічних зворотів з наявними назвами церковних речей, які можна відокремити у такі підгрупи як назви престолу й напристольних речей, назви речей для єпископів та інші., що і є об'єктом лінгвістичного дослідження. Хоча названі мікрогрупи всеохоплююче не представляють розмаїття сакральної лексики, проте демонструють, що проаналізованому тематичному об'єднанню властива розгалужена інфраструктура.

Уявлення про характер біблійних фразеологізмів подано у словнику **Jean Claude Bologne "Expressions d'origine biblique"**. Саме тут тематична група представлена досить обширно. Фразеологічні одиниці подано за тими ж правилами що і інші підсистеми: тлумаченню слова передую, як було вже зазначено, галузева ремарка - рел., або церк., яка, однак частіше вона буває відсутня у зв'язку з тим, що в самому тлумаченні є вказівка на приналежність до релігійно-церковної сфери життя. Як приклад розглянемо вирази з словом *vêpres* (*aller aux vêpres*)- відправлювана церковна служба у християн; жертва 1). за реліг. обрядами деяких народів - предмет або жива особа, яких приносили як дар богам.

У зазначеному словнику біблійні фразеологізми представлені як система з притаманними їй змістовими, лексико-граматичними, стилістичними зв'язками в різних типах співвідношень та протиставлень, що досягаються як однотипністю тлумачень. Розглянемо фразеологічні звороти взяті за тематичною ознакою-ключовим словом – "рай".

-- за реліг. уявленнями - місце, де блаженствують праведники після смерті - *Royaume de Jésus, maison des justes, maison de Dieu et des anges;*

-- за бібл. оповіддю - сад, у якому жили перші люди – *Eden, jardin d'Eden;*

-- красива, благодатна місцевість - *lieu celeste, nomdril du monde, les cieux, paradis terrestre;*

-- чудове, спокійне життя - *lieu tranquille et enchanteur;*

-- насолода, блаженство, щастя - *jardin des delices, plaisir des ames;*

так і за різними способами відсилання, що крім розкриття змісту, показує лексико-граматичні зв'язки витлумачуваного виразу з першоосновою. Такі тлумачення, відносно характеру пояснення значення виразу, є різними, що є підставою для виділення кількох їх різновидів. Насамперед - це описове пояснення з елементами відсилання до першооснови (Біблії) та тлумачення похідних фразеологічних одиниць за певними формулами, такими як "Те саме, що" якими прирівнюються один до одного морфологічні різновиди (*droit de Dieu*, розм. *Destin*), а також використанням лексичних синонімів, що мають тотожне або подібне значення для опису тої чи іншої фразеологічної одиниці біблійного характеру, але можуть відрізнятися частотою та сферою вживання. Наведене тлумачення

характеризується тим, що значення фразеологічного звороту розкривається шляхом зіставлення з іншими корелятивними за семантикою словами. (*baiser de Judas заст. traître; alpha et oméga заст. le début et la fin*) тощо.

Окремо слід представити семантичну структуру біблійних фразеологізмів, що ґрунтуються на експресивних та виражальних властивостях і відзначаються образністю, неподільністю, місткістю та цілісністю значень, порядком їх розташування. Такі фраземні звороти не просто позначають поняття, виражають предметно-логічне значення, а й доповнюють його відповідною характеристикою предметів, процесів, явищ, що є дуже важливим для розуміння фразеологічного звороту, осмислення його історії. У словнику, як і в усіх вище перелічених, на позначення біблійних понять виділено окремі семантико-тематичні підгрупи, які підтверджують, що аналізованому тематичному об'єднанню властива розгалужена інфраструктура.

Значну увагу дослідження привертають перекладні словники. (**Я.Рецкер Французько-російський фразеологічний словник**). Перш за все це повинна бути збалансована система принаймі двох елементів, кожна з яких містить наперед визначений обсяг вичерпної інформації. Двомовні словники, відповідно, повинні містити пари понять, властиві для кожної з двох мов, які обрано для укладання словника. Всебічне розкриття значень та відтінків даного біблійного звороту забезпечується у словнику шляхом наведення адекватних відповідників та їх семантичних та стилістичних синонімів, які нерідко утворюють цілі синонімічні ряди. Лише в окремих випадках, зокрема при відсутності адекватного відповідника, словник подає описовий переклад або ж коротко роз'яснює слово російською мовою. Переклад та тематичне групування здійснюються в такому порядку - спочатку подаються більш уживані звороти, а далі йдуть значення спеціальні або дещо обмежені сферою свого стилістичного застосування. Надзвичайно важливу роль відіграє і досить помітне місце займає цитатно-ілюстративний матеріал, покликаний не тільки стверджувати наявність даного релігійного звороту у мові, а й конкретизувати значення, відтінки. Одже, відшукавши даний фразеологічний зворот біблійного характеру за певною тематичною ознакою необхідно врахувати і можливі розходження значень у вираженні первинного лексичного складу, а в ономазіологічному плані - розходження слів і конструкцій в вираженні вихідного значення. Дані розбіжності виявляються: [13.с.178] 1) при зіставленні повністю адекватних у структурному плані фразеологізмів, які в одній із мов розвивають одне чи кілька значень, відсутніх в іншій мові; 2) при порівнянні загальної картини реалізації спільного біблійного значення у фразеології кожної з мов; 3) при розгляді тої тематичної групи, яка увійшла до фразеологічного фонду лише однієї із зіставлюваних мов.

У перших двох випадках вдається виявити невідповідності біблійних зворотів, у третьому - особливості вибору тої чи іншої тематичної групи згідно потреб української (рос.) чи французької мов. Важливо також не нехувати тенденцією фразеологічних зворотів до мінливості, для того, щоб за різною формою вираження побачити едентичний зміст. Тому при перекладі біблійних зворотів постає ряд труднощів: це стосується визначення поняття змісту тексту, структури, відносної важливості їх компонентів з позицій їх відновлення в перекладі, приналежності до

певної тематичної групи. Тому доцільним є не тільки дослідити їх синтаксичну структуру, а й зберегти семантичне ядро.

Щодо безваріантності змісту оригіналу варто відмітити, що вона є завжди відносною. Тобто оригінальний біблійний зворот, запозичений як звично з Біблії, та його переклад не є ніколи абсолютними еквівалентами і супроводжуються втратою елементів значення. Одже переклад варто робити не буквально, дослівно, а вільно, мається на увазі, так, щоб він справив на сучасну людину таке саме враження, як колись оригінал. Хоч і свобода перекладу має свої певні межі: переклад повинен дати відблиск і розуміння, точний, достовірний образ, зразок стилю, що були в минулому. Адже різні мови за своєю структурою мають різну кількість елементів, що співпадають з поданими значеннями або ж посідають різну інформативну функцію. Тому інколи виникає потреба до заміни подекуди і цілих фразеологічних зворотів, словосполучень, щоб зберегти семантико-стилістичну функцію, архаїчне забарвлення. Тому більшість перекладів тяжіють до архаїчних словесних формул. Часто ці форми, навіть існуючи зара, цілковито переосмислились і викликають різні асоціації. Вираз *відпускати гріхи - remettre les péchés* засвідчує валентність дієслова *відпускати* з таким значенням лише у цьому звороті. Це заархаїзоване затемнення смислу, адже це слово має значення *прощати - pardonner, donner l'absolution*.

Візьмемо інший випадок коли релігійна лексема не має лексичного відповідника, а лише понятійний. Це стосується передачі тогочасних реалій для яких притаманні лише умовні відповідники в нашій культурі:

Celui qui a deux tuniques doit en donner une à celui qui n'en a pas... (Luc 3.11) цілком доречно перекладено *хто має дві сорочки*, бо лише мало кому зрозуміле слово "хітон", тоді як назва натільного одягу "сорочка" зрозуміла і часто вживана в аналогічних фразеологічних одиницях.

На конкретних прикладах можна простежити той факт, що автор словника вдається до заміни дієслова "avoir" на "être" (при перекладі) для кращого відображення висловлюваного значення.

Vous aurez le diable dans le ventre - ви будете у власні почуттів

Avoir le bon Dieu dans sa poche - бути з Богом за панібрата

Без особливих складностей відтворюється перекладом цілий пласт власне новозавітніх фразеологізмів (в першу чергу євангельських), які стали добре знаними словесними формулами: *зарути талант в землю - enterer son talent, вовки в овечих шкурах - le loup déguisé en brebis, ні на йоту - ne pas changer un iota, сіль землі - le sel du monde* та багато інших. Автор словника вдається до використання фразеологічних засобів мови, на яку здійснюється переклад.

Tu résistes comme l'animal qui rue contre le baton de son maître (Actes 26.14) знайдено фразеологічний відповідник "лізти на рожен". Справжньою проблемою може стати переклад явищ не характерних українській мові, поширених у французьких пасивних зворотах та незалежних синтаксичних конструкціях. Так, хоча в українській мові переважають активні конструкції речень, для уникнення омонімії пасивних зворотних форм та перекручення значень, автор відповідно відтворює форми *Il sera appelé Nazaréen* (Math.2.23), *він буде названий*, а не *назветься*, що може неправильно сприйматися як *назве себе сам*. При цьому можуть перекручуватися певні важливі моменти.

Tous ceux qui le touchaient étaient guéris (Math.14.36) і *ті, що торкнулися були спасенні, а не спаслися*. Це дієслово ще складно перекладати з огляду на його семантичне наповнення в релігійних текстах, де воно має значення дії чи стану саме спасіння, а не нейтрального значення як *зілюватися, рятуватися* тощо. Як видно з низки прикладів дані звороти не мають поза релігійним контекстом стильового значення. Вони нейтральні, причому їх лексичне значення цілком “світське” на зразок *хліб, брат* тощо. Вжиті у іншому значенні вони стають символами, а саме: *хліб* означає *тіло Христа, вино – його кров, голуб – Дух Святий*.

Вони виступають у ролі стильових омонімів, тому очевидно, що стилістичне значення, тобто додаткове експресивне забарвлення у стильових омонімів може бути різним. Слова *благовістити, благодать, гріх* у ряді фразеологічних зворотів у прямому значенні не позначені експресією, а в переносному – стилістично марковані. Перші два – урочисті, піднесені, третє – емоційне, виразне. Інакше з словами *ридати, повідати, правиця, діяння, уста*. Їх лексичне значення “світське”, проте саме їм віддається перевага в словниках, а не синонімам *плакати, розповідати, права рука, діла, губи*.

Не те, що входить до вуст людини осквернить, але те, що виходить із уст, те людину сквернить.

При зіставленні структурно-адекватних французьких та українських біблійних зворотів вдається виявити часткові конотативні невідповідності. Зворот *Вавилонська вежа – Tour de Babel* (Génèse 11.1-9) у кожній із мов розвиває по кілька нетотожних значень:

Укр.: *грандіозна, висока споруда; справа, яку ніколи не буде завершено.*

Фран.: *сукупність людей, які розмовляють різними мовами; ситуація, коли група людей не може дійти згоди; повне безладдя, метушня.*

Серед комплексу конотацій, приписуваних спільним біблійним образам, кожна мова обирає лише деякі й закріплює їх у своїй фразеології. Тільки в одній із зіставлюваних мов вживаються біблійні звороти:

Фран.: *render visite à St. Pierre – померти, Faire comme St. Joseph qui donnait le baptême sans l'avoir reçu – вчити інших тому, що сам не заєи, appeler César – благати найвищу владу;*

Укр.: *іродове кодро – притулок, місцеперебування злочинців; мати Христа в душі – бути милосердним; жити Христа ради – жити милостинею; жити як у Бога за пазухою – безтурботно, добре, безпечно.*

З огляду на сказане доречно відзначити, що релігійним фразеологічним одиницям властива варіантність на всіх структурних рівнях:

фонетичному (*vêpres-messe de minuit – всенічна – всеночна – всеношна – всеношна*);

б) морфологічному (*consacrer, sacrer – висвятити, посвятити*);

в) лексико-семантичному (*boire le calice jusqu'à la lie – потир, чаша*);

г) синтаксичному (*Ascension – Вознесіння Господнє – Вознесіння, Вшестя*)

Тому процес проникнення та засвоєння релігійної лексики має свої характерні вияви:

а) поява лексичного відповідника при перекладі релігійної лексики
hostie – просфора, проскура → щоденний хліб

les saintes huiles - елей→масло, олива

б) адаптація іншомовних запозичень на інших рівнях(граматичному, морфологічному, синтаксичному)

в) активізація ненормативних фразеологічних одиниць

sacristie - ризниця –захристія –дияконник

Варто зауважити, що сучасна диференціація спільної біблійної спадщини у французькій та українській мовах пов'язана ще із тим, що біблійна тематика широко представлена в діалектній фразеології обох мов. Оскільки біблійна фразеологія зазнала формальних і семантичних змін, її національну самобутність визначало, в ряді випадків, поширення традицій, вірувань, народних легенд, вплив позамовних факторів. Лексеми на позначення релігійних понять мають не тільки численні живі народні форми, але й значною мірою збагачують мову та впливають на розвиток її семантичної структури, а це відповідно збагачує словесну культуру. Тому повернення до власних духовних традицій, як і збереження їх у пам'яті народу за всіх обставин, незважаючи на всі перепетії історії, виявляють вічність на невмирущість фразеологічних одиниць релігійного характеру.

На підставі аналізу реєстрів лексикографічних праць можна простежити, що фразеологічні одиниці біблійного характеру у всіх словниках подаються у доволі традиційних варіантах, тобто зберігаючи при цьому елементи біблійних форм.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що у словниках релігійні звороти орієнтуються у своєму розвитку перш за все на традиційність, архаїзацію та стилістичну маркованість її компонентів, надзвичайну концентрованість маркованих одиниць – стильово однозначних багатозначних та омонімічних, де помітно домінують перші.

Тому, незважаючи на вживання елемента-відповідника, синоніма, або заміни засобів, доповнення фразеологізмів іншим додаковим, часто неіснуючим в оригіналі елементом - образ, значення фразеологізму залишається незмінним. Ще О.Потебня справедливо зауважив, що “там де бракує потрібного слова, де немає точного поняття, там виступає образ”. Тому можливі насамперед свідомі чи несвідомі відхилення усталених форм, застосування чужомовних елементів або змінних лексичних одиниць. Основними ознаками таких змін залишаються єдність внутрішньої мотивованості, образу фразеологічного звороту та відносної подібності синтаксичної конструкції, в межах якої відбуваються ці зміни. Крім типових проблем “ускладнення” стилю та випадків відсутності аналогічних граматичних засобів, що часто призводить до створення псевдостилю чи калькування або суб'єктивного витлумачення окремих місць, автор іноді використовує спрощення для передачі реалій мови на яку здійснюється переклад. (*Bête à bon Dieu - добрий; le diable est bien fin - ликавий, хитрий; bras de Dieu - боже провидіння; avoir le diable dans la botte - бути неспокійним; il est arrivé beaucoup de choses entre la bouche et le verre (L'homme propose Dieu dispose) - людина передбачає, Бог розставляє*).

Хоча в біблійному тексті неприпустиме вживання простонародних слів, хоча іноді ці слова, як видно з низки прикладів, трапляються в його перекладі

Il aurait voulu se nourrir des fruits du caroubier que mangeaient les cochons

Бажав він наповнить свого живота стручками, що жерди їх свині (Лука 15.17)

Мандрівником і заволокою будеш ти на землі (Вих.4.12)

Це забезпечує певну відтворюваність образу оригіналу, хоча і фразеологічний зворот підлягає ризику семантичної контамінації. Контамінованого значення набувають вирази, які перекладені буквально (*royaume de Dieu* - *царство Боже*, а не як "рай") без урахувань певних правил лексико-семантичної валентності. [14.с.33].

Таким чином проведені спостереження дають підстави стверджувати, що спільна біблійна спадщина інтерпретується далеко не тотожно, а тому Біблія - не лише інтегруючий чинник, а й водночас багате джерело національного самовираження, що підтверджується гіпотезою, що тематична група сакральної фразеології є відкритим об'єднанням. Його проникність зумовлена самим характером складових одиниць, їх функціональним навантаженням - служити лексико-фразеологічним пластом, виражальним засобом понять сфери духовного життя.

-
1. Бабкин А.М Фразеология, ее развитие и источники. Л., 1970
  2. Rat. M Dictionnaire des locutions francaises. P., 1957
  3. Bible version Louis Segond 1910 (traduction d'apres les textes hebreux et grecs)
  4. Святе письмо Старого і Нового Заповіту (повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами) К.1991
  5. Bible version Louis Segond 1977(le Nouveau Testament de notre Seigneur et Saveur Jesus Christ)
  6. Grand Robert Rey A. Le Grand Robert de la langue francaise Dictionnaire alphabetique et analogique en 9 vol., P.1987
  7. Petit Robert Dictionnaire alphabetique et analogique P., societe du Nouveau Litte., 1991
  8. Yves D.Papin Les expressions bibliques et mytologiques. P., 1989
  9. Гак В.Г Рецкер Я. Французско-русский фразеологический словарь М., 1963
  10. Релігієзнавчий словник за ред. А.Колодного, Б.Любовника., К., Четверта хвиля.,1996
  11. Фразеологічний словник української мови у 2 томах .кн.уклали: Б.М Білоноженко., В.О Винник., І.С Гнатюк ., К.Наукова думка 1993
  12. Релігієзнавчий словник за ред. А.Колодного, Б.Любовника., К., Четверта хвиля.,1996
  13. Jean Claude Bologne Expressions d'origine biblique., Paris 1991
  14. Сучасна богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції., Львів, 1998
  15. Горбач О. Українська народня релігійно-християнська термінологія., Наукові записки Українського Вільного Університету. Філософський факультет.Мюнхен 1988., ч.13

**STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF ADVERTICEMENT
DISCOURSE ON THE MATERIAL OF SPANISH COMMERCIALS**

Iryna Bajtsar

*Lviv Ivan Franko National University,
1, Universytetska St, Lviv, 79000, Ukraine*

The article provides insight into the function of the phraseological units in French and Ukrainian languages on the material of the lexicographic sources. The idea of the article, abandoning in relevant examples of the phraseological units is to show the semantic representation, the national specificity of the semantics, structure organization, stylistic functional characteristics, ways of penetration of these units into the language including their practical application. These units in the phraseological units are interpreted differently, this fact is caused by the different representation of the material for the description of these units by the representatives of the different social groups, the source reference, the stylistic marketing and the interpretation of the etymology, unprecision of articles outlook. The Bible, therefore, remains the source of national choice, substantiated by the fact, that thematic grouping of sacral phraseology is an open unit the implementation of which is motivated by the character of constituents and their functional appliance.

Key words: thematic representation, Bible, lexicographic sources, biblic phraseology.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.200

ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ

VISNYK LVIV UNIV.

Серія іноземні мови. 2002. № 10. С. 190-190 Ser. Inozemni movy. 2002. No 10. P. 190-190

**ЛОКАЛІЗАЦІЯ У ПРОСТОРІ : АСИМЕТРІЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОШЕНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)****Ірина Бешлей***Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті розглянуто загальні принципи функціонування просторових відношень. Предметом дослідження стали статичні просторові ситуації. Виділено принцип референції, що полягає у співвідношенні позиції об'єкта локалізації з позицією просторового референта, який обрано за орієнтир. Проаналізовано просторові перспективи, у відповідності до яких встановлюються відношення між об'єктами. Подано загальні схеми мовленнєвого вираження просторових відношень.

Ключові слова : просторові відношення ; об'єкт локалізації ; просторовий референт ; система референції ; асиметрія просторових відношень.

Від Платона та Арістотеля до Пуанкаре, Ейнштейна та Піаже, увагу дослідників у різних дисциплінах неодноразово привертала проблема структури простору. Результати їх рефлексій виявились нетотожними : простір філософів не має характеристик простору фізиків, простір психологів не відповідає просторові антропологів. Зважаючи на це, постає питання можливості об'єднання таких різних концептів у єдине поняття та, у випадку такої можливості, адекватності відображення ним структури простору у тій формі, у якій вона отримує свій вираз у мові.

Мовознавці також, у свою чергу, намагались знайти відповіді на запитання стосовно категорії простору. Чимало праць, присвячених проблемі просторовості зустрічаємо, зокрема, у германському та романському мовознавстві [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13]. Серед досліджень на матеріалі французької мови слід відзначити роботи К. Ванделуаза [14], А. Борілло [15], Д. Лора [16].

Метою нашої статті є з'ясування принципів функціонування просторових відношень та механізмів їх вираження у мовленні. Ми не намагатимемось дати чітку картину усієї повноти проявів категорії простору, а обмежимось спостереженнями над відношеннями об'єктів у статичному плані, не торкаючись віртуальних просторово-часових переміщень. На аналізі конкретних прикладів розглянемо можливі перспективи, у відповідності до яких встановлюються статичні просторові відношення, та мовні конструкції, у формі яких вони виражаються.

Іноді ми зауважуємо, що нам важко інтерпретувати певні висловлювання, як от, слова Паскаля « *Vérité au deçà des Pyrénées, erreur au delà...* ». Але причина цього безперечно не у тому, що ми не розуміємо значення виразів просторовості « *au deçà des Pyrénées* » чи « *au delà* ». Бути здатним висловити де знаходиться той чи інший об'єкт, або де відбулась та чи інша подія є однією з елементарних здатностей будь-якого мовця. Французька мова володіє багатим репертуаром лексичних засобів для вираження просторових відношень, це такі прийменники як : « *sur* », « *dans* », « *entre* », « *à côté de* », « *vers* », дієслова : « *partir* », « *arriver* », « *monter* », « *rester* », прислівники : « *ici* », « *là-haut* », « *à gauche* » та інші. Дуже часто такого типу мовні

одиниці комбінуються, однак це не становить жодної проблеми для мовця щодо організації загальної конфігурації, ні для адресата щодо її розуміння. Отже, припускаємо, що просторові відношення функціонують за певними правилами. А тому, аналізуючи мовні засоби вираження категорії простору, можна було б сподіватись, що зустрінемо систему з простою та чіткою організацією. Однак, результати досліджень свідчать про протилежне. Просторові відношення базуються на складній взаємодії багатьох факторів, що, в свою чергу, є також складними. Просте для розуміння висловлювання, як :

« La bibliothèque se trouve contre le mur opposé, à côté de l'armoire »,

дозволяє розглянути низку синтаксичних, семантичних та прагматичних принципів мови. Дослідження просторової референції є цікавим не лише тому, що дає нам інформацію про структуру та функцію мови в одній з найважливіших сфер висловлювання, але й тому, що водночас дає роз'яснення фундаментальній категорії пізнання, а саме простору.

Розглянемо наступні фрази :

« La balle est devant la maison ».

?« La maison est derrière la balle » ?

Фраза (3) видається нам дивною, оскільки вона порушує загальний принцип мовлення щодо локалізації певних об'єктів у просторі. Основа цього принципу, як зазначає К. Ванделуаз, позамовна : певний об'єкт, чия позиція є невизначеною, не може бути локалізований без референції на інший об'єкт, чия позиція краще відома [14, с.34]. Мовленнєва ситуація показує нам, що найпоширенішим способом, у який ми розташовуємо об'єкти у просторі, є спосіб співвідношення позиції елемента, який хочемо локалізувати (для його позначення використовуватимемо термін об'єкт локалізації чи об'єкт), з позицією елемента, який обираємо за орієнтир (для його позначення використовуватимемо термін просторовий референт чи референт).

Виділяють два великих типи просторових відношень, а саме статичні та динамічні. У нашому дослідженні, як зазначено вище, звернемо увагу на перший тип.

Статичні відношення встановлюються у відповідності до перспективи обраної мовцем. У своєму описі мовець може абстрагувати свою присутність та базуватись на об'єктивних даних просторової конфігурації, яку він бачить (чи уявляє мисленно), чи, навпаки, брати участь як основна просторова координата цієї конфігурації та становити відправну точку, від якої він визначає відстань чи розташування об'єкта по відношенню до референта. Таким чином, навіть найпростіша ситуація може бути передана багатьма різними способами. Уявімо, наприклад, що ми знаходимось на місці спостерігача (Z) та спостерігаємо за ситуацією, зображеною на малюнку 1. Як спостерігач, ми маємо лише одну перспективу, ту, яку нам дає позиція очей та тіла в точці спостереження, де ми знаходимось у конкретний момент. Проте мовленнєво та мисленно ми можемо розглядати сцену та об'єкти, які там знаходяться, під будь-яким іншим кутом зору.

Мал. 1.

Прямим способом проінформувати співрозмовника про позицію певного об'єкта є вказати пальцем у його напрямку. Використання мови є набагато складнішим процесом. Існує багато способів описати позицію об'єкта у просторі. Однак для усіх необхідною умовою є локалізація об'єкта по відношенню до певного іншого об'єкта. Навіть якщо ми використовуємо точні виміри довготи, широти та висоти, щоб описати позицію об'єкта, ми використовуємо референцію по відношенню до земної кулі. Проте, нам потрібен не лише просторовий референт чи кадр референції, але й мовні терміни референції, щоб локалізувати об'єкти. Існує багато можливих просторових референтів та мовних термінів референції. Багато дискусій виникло з приводу того у який спосіб вони поєднуються та використовуються (див., наприклад, Clark H. H. [17] ; Fillmore C. J. [18], [19] ; Miller G. A. & Johnson-Laird P. N. [2] ; Talmy L. [3]). Виділяють три типи референтів та три групи мовних термінів референції [20, с.26]. Трьома основними референтами є особа (сам мовець чи інша особа), неживий предмет та навколишнє середовище. Існують певні класичні групи термінів референції, як наприклад, « *gauche* », « *droite* », « *devant* », « *derrière* », чи « *nord* », « *sud* », « *ouest* », « *est* ». Перша група може використовуватись у два способи. Повертаючись до вище зображеної ситуації, ми можемо сказати :

« X est à gauche de Y ».

Ця фраза локалізує об'єкт (X) по відношенню до просторового референта (Y), враховуючи кут зору мовця. Таку референцію називають *дейктичною* чи *егоцентричною* (*déictique, égocentrique*) [15], [20], [21]. Її можна використовувати, коли кут зору мовця є відомим адресатові. Інше використання цих термінів може бути проілюстроване фразою:

« X est devant Y ».

Ця фраза локалізує об'єкт (X) по відношенню до однієї із сторін референта, у даному прикладі його лицевої сторони. Такий тип референції називають *власною* (*intrinsic*) [2], [14], [15], [17], [20]. Її застосовуємо, коли просторовий референт має загальноприйнятні сторони, а саме лицевий, тильний бік, верх, низ.

Можна було б припустити, що кожному з трьох типів просторових референтів відповідають певні мовні терміни референції з метою утворення трьох окремих систем референції. Однак, спроби у цьому напрямку наштовхнулись на труднощі. Джерело неясності полягає у питанні чи вважати фрази із *власною* (*intrinsic*) референцією, центровані на особі, як *дейктичні* чи ні (Fillmore C. J. [18] ; Levelt W. J.[21]) ? С. Левінсон [22] запропонував новий аналіз прототипних систем

референції, базуючись, в основному, на термінах референції. У його аналізі *релятивна (relatif)* система локалізує об'єкт по відношенню до референта, беручи до уваги лицевий, тильний бік, праву та ліву сторони особи. Це відповідає класичному *дейктичному* випадку та використовує потрібний зв'язок, що включає спостерігача, об'єкт локалізації та просторовий референт :

« X est à gauche de Y ».

Знання кута зору мовця є вирішальним для розуміння релятивних висловлювань. *Власна (intrinsèque)* система, в свою чергу, локалізує об'єкт, беручи до уваги сторони референта. Вона використовує бінарний зв'язок, що включає об'єкт локалізації та просторовий референт :

« X est devant Y ».

Щоб зрозуміти висловлювання із *власною (intrinsèque)* референцією не є необхідним знати кут зору мовця, але необхідною умовою є наявність у референта сторін. Яблуко чи дерево, для прикладу, не мають сторін. Зазначимо, що *релятивний* приклад та приклад *власної (intrinsèque)* референції не можуть бути розрізнені лише на основі мовних факторів, оскільки та ж сама група термінів « gauche », « droite », « devant », « derrière » може бути використана в обидва способи, як це було показано на прикладі фраз (6) та (7). Зорове сприйняття ситуації чи її загальний опис можуть позбавити висловлювання двозначності. Мовець може також уникнути двозначності за допомогою таких уточнень, як « de mon point de vue » чи « pour Y ». І, нарешті, *абсолютна чи зовнішня (absolu, extrinsèque)* система [20], [22] локалізує об'єкт по відношенню до іншого об'єкту термінами « nord », « sud », « ouest », « est », використовуючи бінарний зв'язок, як у прикладі :

« X est à l'ouest de Y ».

Ця система не вимагає ні знання кута зору мовця, ні наявності у референта сторін, але передбачає знання сторін світу. Однак, це ідеальні випадки і не складно знайти відхилення, пов'язані з перегрупуванням просторових референтів та термінів референції. Наприклад, можемо сказати :

« Depuis le point d'observation, X est à gauche de Y »,

де референтом у релятивному випадку є швидше точка спостереження, ніж особа. Також можемо сказати :

« X est au nord-ouest de moi »,

де особа є референтом в абсолютному випадку. Оскільки запропонована Левінсоном система базується в основному на термінах референції, просторовий референт може змінюватись. *Релятивна (relatif)* система найбільше відповідає реальному сприйняттю, оскільки вона безпосередньо передає егоцентричну перспективу.

Враховуючи той факт, що усі три системи використовуються численними різноструктурними мовами, постає запитання, що ж визначає вибір перспективи ? Різні точки зору були висловлені стосовно домінантної перспективи локалізації. *Дейктичну (déictique)* перспективу широко досліджував В. Левельт [21]. Дж. Міллер та П. Джонсон-Лейрд [2] більше розглядали *власну (intrinsèque)* перспективу. Кожна система референції має свої позитивні сторони та свої недоліки. *Релятивна (relatif)* система відображає кут зору мовця, однак вона використовує складніший, потрібний зв'язок. *Власна (intrinsèque)* та *абсолютна (absolu)* системи використовують

простіші, бінарні зв'язки та не вимагають знання кута зору мовця. Однак *власна* (*intrinsèque*) система вимагає, щоб референт мав загальноприйнятні сторони, а *абсолютна* (*absolu*) система вимагає знання сторін світу. Зважаючи на те, що існують різні системи референції і що кожна з них має свої позитивні та негативні сторони, логічно буде припустити, що використовуються усі вони, але у різних ситуаціях.

Як же ж здійснюється локалізація? Розглянемо різні фактори, необхідні для вираження просторових відношень, та почнемо з простого приклада:

« Le livre est sur la table ».

Ця фраза описує просту просторову конфігурацію: певний об'єкт, у даному випадку книга, знаходиться у точному просторовому зв'язку, переданому прийменником «*sur*», по відношенню до іншого об'єкта, столу. Для розуміння даного висловлювання, як зауважують В. Кляйн та Р. Ньюзе [23, с.2], повинні виконуватись наступні три умови:

мовець та адресат повинні мати ідентичне чи достатньо схоже уявлення про сферу референції, про яку йде мова, у даному випадку простір;

мовець та адресат повинні знати специфічне лексичне значення просторових виразів, використаних у висловлюванні;

мовець та адресат повинні бути спроможними адекватно зрозуміти точне мовне значення цього висловлювання та контекстуальної інформації.

Як вже було зазначено, ми локалізуємо певний об'єкт по відношенню до іншого об'єкта, рошташування якого, а іноді і його геометричні характеристики, вже відомі чи достатньо помітні, щоб вони могли відігравати роль орієнтира. Позиція об'єкта є новою інформацією, тоді як позиція референта є старою, відомою інформацією.

Для описання цього асиметричного зв'язку, що встановлюється між елементами просторової конфігурації, дослідниками були запропоновані різні терміни на позначення об'єкту, що необхідно локалізувати, та об'єкту референції, а саме: *trajector/landmark* (Langacker R. [24]), *theme/reference object* (Jackendoff R. [25]), *figure/ground* (Talmy L. [3]), *corrélat de lieu/lieu* (Boons J. P. [26]), *cible/site* (Vandeloise C. [14]; Borillo A. [15]). Ми ж, як видно з вищевикладеного, обрали терміни **об'єкт локалізації**, на позначення об'єкту, який потрібно локалізувати у просторі, та **просторовий референт**, на позначення об'єкту, відносно якого здійснюється локалізація.

Асиметрія об'єкта локалізації та просторового референта базується, в основному, на таких факторах, як:

розмір, видимість: об'єкт є меншим чи його складніше виявити, ніж референт:

« Le banc est devant la maison ».

стабільність: найчастіше співвідносять рухомий чи здатний до переміщення об'єкт з відносно стабільним чи нерухомим від природи референтом. Саме тому, часто у ролі референта використовують ландшафти:

« La voiture est tout près de la rivière ».

сила ваги та роль опори: дія референта протистоїть дії сили ваги об'єкта, референт служить йому підставкою чи опорою:

« L'échelle est contre l'arbre Le livre est sur l'étagère ».

зв'язок місткість / вміст : об'єкт, що представляє менший елемент, швидше поданий як вміст більшого елемента, референта, ніж навпаки. Однак це не означає, що зворотній випадок неможливий, наприклад, використовуючи певні дієслова, такі як *contenir, renfermer* та інші :

« L'oiseau est dans la cage ».

« La cage contient un oiseau ».

Усі ці фактори пояснюють той факт, що, якщо між лавкою та будинком, машиною та річкою, книгою та полицкою встановлено певний просторовий зв'язок, то він швидше буде виражений у вищенаведеній, ніж у зворотній формі :

?« La maison est derrière le banc. La rivière est tout près de la voiture. L'étagère est

sous le livre » ?

Серед цих факторів відношення розміру між двома елементами є безперечно важливим, але може відігравати меншу роль, ніж відношення стабільності та опори, можливо тому, що ми уявляємо собі у який спосіб обидва елементи опинились у тій просторовій ситуації, яка їх характеризує. Наприклад, щодо пари *книга / полицка*, ми легше уявляємо собі ситуацію, коли переміщують книгу, щоб поставити її на полицку, ніж ситуацію, коли переміщують полицку, щоб поставити її під книгу. Такі ж міркування виникають в нас стосовно пари *машина / річка*. У будь-якому випадку, якою б важливою не була роль зазначених факторів у виборі перспективи, фрази, де фігурує людина, не завжди відповідають представленій схемі. Незважаючи на пропорції чи умови стабільності, нерідко зустрічаємо мовні конструкції, де людина відіграє роль об'єкта, особливо, якщо вона є одночасно мовцем, що поляризує описану сцену :

« L'énorme bâtiment s'élève devant moi »,

або, якщо вона виступає як тема мовлення. Тоді вживаємо дієслова, такі як *avoir* та *porter / avoir sur / avec soi* :

« La femme porte un sac sur l'épaule. Je n'ai pas de papiers sur moi ».

Зазначимо, що зв'язок *об'єкт / референт* не завжди є чітко позначеним. У фразі :

« Le Cameroun est près de l'équateur »,

достатньо лише, щоб межа була відомою географу, навіть якщо екватор є лише уявною лінією поблизу Камеруна. Але, якщо ми можемо знайти приклади, де зв'язок *менший об'єкт / більший об'єкт* чи *рухомий об'єкт / нерухомий об'єкт* між об'єктом локалізації та референтом є порушеним, то буде важко уявити собі фразу, де б позиція об'єкта була відомою, а позиція референта була б новою інформацією, фразу, яка б говорила : « Cette chose dont la position m'est parfaitement claire se trouve près de cet objet, situé Dieu sait où ». Отже, співвідношення *нова інформація / стара інформація* є визначальним для зв'язку *об'єкт локалізації / просторовий референт*.

Існує ряд способів описання просторових відношень комплексних ситуацій. Однак можемо виділити три основні способи описання. Експерименти, проведені дослідниками (Linde, Labov, 1975 ; Levelt, 1982, 1989 ; Ehrich, Koster, 1983 ; Robin, Denis, 1991 ; Garrod, Anderson, 1987 ; Taylor, Tversky, 1992, 1996) [20], показують, що найчастіше зустрічаємо способи, коли описуємо розташування об'єктів один за одним по мірі того, як ми немов обводимо їх поглядом, або немов проходимо повз

них, чи дивимось на них зверху, немов пролітаємо над ними. Кожен з цих способів опису відповідає одному з прототипних кадрів референції, виділених Левінсоном [22]. Опис *поглядом* використовує *відносну (relative)* референцію та локалізує об'єкт одночасно по відношенню до референта та до спостерігача (чи точки спостереження) термінами «*droite*», «*gauche*», «*devant*», «*derrière*». Він обирає стаціонарну точку спостереження за межами просторової ситуації та використовує статичні дієслова, такі як *être, être placé, se situer, s'élever* та інші. Опис *проходженням* використовує *власну (intrinsèque)* референцію та локалізує орієнтири по відношенню до сторін спостерігача (чи певного об'єкта) термінами «*droite*», «*gauche*», «*devant*», «*derrière*». В даному випадку точка спостереження переміщується у середовищі та використовуються дієслова руху, такі як *passer, s'approcher, mettre, couler* та інші. Опис *польотом* використовує *абсолютну чи зовнішню (absolue, extrinsèque)* референцію. Він локалізує орієнтири по відношенню до інших орієнтирів термінами «*nord*», «*sud*», «*ouest*», «*est*». Він обирає стаціонарну точку спостереження над середовищем та використовує статичні дієслова.

Ці кореляції між використанням типу референції, просторового референта, мовних термінів референції не є обов'язково об'єктивними відповідностями, а емпіричними даними. В дійсності, існує багато описів, що поєднують різні перспективи, використовуючи один тип перспектив для однієї частини середовища та інший тип для іншої його частини, або використовуючи елементи обидвох перспектив одночасно. Переважання цих трьох перспектив, як видається, пов'язане з їх відповідністю природнім способам дослідження середовищ. Опис *поглядом* є еквівалентним до зорового дослідження певного середовища з фіксованої зовнішньої позиції. Опис *проходженням* є подібним до навігації по певному середовищі. Опис *польотом* нагадує зорове дослідження середовища з певної підвищеної фіксованої точки чи вивчення карти. Окрім цього, вибір перспективи опису залежить, принаймні частково, від певних характеристик середовища, яке хочемо описати.

Існує велика схожість між описами *поглядом* та *польотом*, а отже, між *релятивною (relatif)* системою референції та *абсолютною (absolu)* системою референції. Обидві форми опису приймають статичну точку дослідження за межами середовища. А тому деякі дослідники висловлюють твердження, протилежне думці Левінсона, про те, що, як і *релятивна* система, *абсолютна* система референції використовує також два референти для локалізації певного об'єкта. Левінсон зазначає, що *релятивна* система описує локалізацію певного об'єкта по відношенню до відомої позиції референта, беручи до уваги відомий кут зору спостерігача. Просторовий референт та кут зору є необхідними для точного визначення локалізації об'єкта. *Абсолютна* система описує локалізацію об'єкта по відношенню до відомої позиції просторового референта, беручи до уваги певну абсолютну систему. Але *абсолютні* системи в дійсності не є абсолютними. Вони є відносними щодо точок земної кулі, наприклад, північний полюс для визначення сторін світу. Як і *релятивні, абсолютні* системи референції вимагають два типи інформації для окреслення позиції об'єкта, тобто інформацію про просторовий референт та кадр абсолютної референції, аналогічний кутові зору. Звідси випливає, що *абсолютну* систему можна розглядати як таку, що використовує потрійний зв'язок, принаймні імпліцитно. Продовжуючи це міркування, *власна (intrinsèque)* система може також розглядатись

як потрібна в принципі, але бінарна функціонально, оскільки кут зору та просторовий референт співпадають. Цей аналіз настановує на думку, що в описі локалізації певного об'єкта вибір просторового референта може бути важливішим, ніж вибір термінів референції. Якщо існує відповідний просторовий референт, що має чітко виділені сторони, то можна використати *релятивну (relatif)* чи *власну (intrinsèque)* систему. Щодо описів *поглядом* та *польотом*, цю функцію може виконувати рухомий чи нерухомий співрозмовник. Якщо немає відповідного просторового референта із сторонами, тоді можна використати простий референт та абсолютні терміни референції.

Мовлення не випадково розташовує об'єкт та референт у просторовому зв'язку: у правильно сформованих фразах місце і роль суб'єкта належить іменнику, що представляє об'єкт локалізації, а місце та роль об'єкта – іменнику, що представляє просторовий референт (у А. Борілло – Ncible та Nsite відповідно [15]). Тобто, використовуючи позначення А. Борілло, фрази можна подати у вигляді наступних схем:

[N0cible V Prép N1site] [Il y a N0cible Prép N1site],

Присудком виступає або статичне дієслово, прототипом якого є дієслово *être*, або конструкція *il y a*:

« La chaise est près de la table »

« Il y a un pot de fleurs sur l'appui de la fenêtre »

N1site виконує функцію обставини місця. **V** представляє статичне локативне дієслово, наприклад, *être, se trouver, se situer, être placé*, а також *s'étendre, se dresser, s'étaler* та інші. **Prép** представляє категорію прийменників місця: *à, sur, dans, près de, devant, à droite de* та інші, за винятком динамічних прийменників.

Відношення локалізації, що передаються більшістю прийменників та дієслів, виділяє один єдиний просторовий референт, фізичний об'єкт, ландшафт чи більшість відмежовану частину простору. Проте існують певні випадки, де маркери відношень виділяють кілька просторових референтів:

потрібний зв'язок між об'єктом локалізації та двома референтами передається прийменниками, такими як *entre, à l'intersection de, au confluent de, à l'équidistance de* та ін. та дієсловами, такими як *séparer, relier, s'intercaler* та ін.:

« L'herbe pousse entre les pierres ».

відношення, що виділяє більше двох референтів, передається такими прийменниками, як *entre, parmi, au milieu de* з іменником у множині:

« Les maisons sont disséminées parmi les arbres ».

Є очевидним, що, за умови наявності більше, ніж двох складових референції, просторовий зв'язок втрачає свою точність та дає мало інформації про їх вимірні та орієнтаційні властивості. Можемо порівняти фразу (25) із фразами (26) та (27):

« La voiture est entre le camion et l'autobus ».

« La voiture est devant le camion et derrière l'autobus ».

« La voiture est à droite du camion et à gauche de l'autobus ».

Проблема неточності може виникнути навіть якщо прострове відношення залучає лише один об'єкт та один референт. Щоб бути найточнішим, є необхідним вдатись до стабільних координат та числових величин, що фіксують точки на цих координатах, наприклад, дані отримані у результаті вимірювання довготи та широти,

вимірювання кутів осей земної орієнтації, вимірювання дистанції та ін. Проте ці вказівки виявляються необхідними лише в особливих випадках для наукових чи технічних потреб (авіація, морський флот, метеорологія та ін.). У повсякденному мовленні, фрази, що ми будемо лише на базі лексичних ресурсів, дозволяють сформулювати відносно чіткі та інформативні висловлювання, що відповідають потребам та цілям комунікативної ситуації, такої, якою її собі уявляють мовець та адресат.

Безперечно, присудок, що містить *être à côté de, être derrière, être devant* дає лише неточну інформацію про просторову ситуацію певного об'єкта : « X est devant Y » чи « X est derrière Y » не вказує на якій відстані знаходиться X від Y, ні на скільки X є відхиленням по відношенню до фронтальної осі Y. Але, коли нам відомі залучені фізичні сутності, ми, ймовірно, можемо визначити приблизну шкалу величин. Розглянемо наступні фрази :

« Le verre est devant l'assiette ».

« Quelques autos stationnent devant la grande porte de l'hôtel ».

У першому випадку йдеться звичайно про відстань у декілька сантиметрів чи декілька десятків сантиметрів, тоді як у другому випадку відстань вимірюватимемо метрами чи кількома десятками метрів. Наше знання світу допомагає нам уточнити нашу оцінку зв'язку, переданого прийменником *devant*, а також надати об'єктові локалізації певної позиції по відношенню до фронтальної орієнтації просторового референта. Зауважимо, що інформація про орієнтацію об'єкта була б точнішою, якщо б замість дієслова *être* ми використали б такі дієслова, як *être garé, être rangé* та ін. :

« Quelques autos sont rangées devant la grande porte de l'hôtel ».

Цю ж стратегію контекстуальної релятивізації ми застосовуємо при інтерпретації більшості прийменників, наприклад, *au-dessus de, au-dessous de, à côté de, autour de* та ін. :

« L'abeille tourne au-dessus de la fleur ».

« L'hélicoptère tourne au-dessus de la ville ».

Якщо неточність може бути зменшена за допомогою даних прагматичного типу,

то мовні маркери рідко є спроможними надати необхідну інформацію для безпомилкового визначення точної позиції об'єкта локалізації. Навіть коли передаємо чітко виділену позицію, яку намагаємось мовно визначити за допомогою прислівників типу « *exactement* », « *tout juste* », « *carrément* », не можна бути впевненим, що повідомлення не міститиме двозначності для адресата. Якщо кажемо : « L'arrêt du bus est juste devant la gare », чи хочемо насправді зазначити, що зупинка знаходиться точно на фронтальній осі, проведеній від точки центру вокзалу ? Тут ніщо не є менш вірогідним і адресат помилився б, якщо б сприйняв повідомлення буквально.

Однак мовна комунікація, у своїй найпоширенішій простій функціональній формі не вимагає такої точності даних. У більшості випадків приблизні вказівки, що ми даємо через численні мовні вирази, є достатніми для розуміння та представлення загальної ситуації. Зрештою, надто точні вказівки могли б виявитись непотрібними, неефективними, бо вони б переобтяжили повідомлення, сповільнили, а навіть ускладнили процес інтерпретації. Серед « принципів кооперації » [27] фігурує

правило кількості : « не казати більше чи менше, ніж є необхідним для ефективності повідомлення ». І справді, є недоцільним давати надто точну інформацію, що може відчуватись як зайва та непотрібна по відношенню до ситуації мовлення, як от у наступній фразі :

« La bibliothèque se trouve contre le mur opposé, à 10 cm de l'armoire qui est à gauche et à 15 cm de l'étagère qui est à droite ».

Проте, якщо мовець чи адресат відчувають потребу у точнішій інформації, можна дати додаткові вказівки для виявлення певних рис конфігурації.

Отже, ми представили досить узагальнену панораму принципів функціонування просторових відношень, засобів, а також схем їх вираження у мовленні на прикладі статичних ситуацій. Наведені приклади довели нам, що просторові відношення є складним феноменом, що визначається рядом факторів та підпорядковується чітким правилам. Також можемо стверджувати, що описи статичного плану є відносно точною локалізацією на базі фіксованих орієнтирів.

1. Jammer M. Concepts of space. Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1954.
2. Miller G. A. & Johnson-Laird P. N. Language and Perception. Cambridge Mass., Harvard University Press, 1976.
3. Talmy L. How language structures space. Spatial orientation: theory, research and application. Pick H. L., Acredolo, L. P. (eds.) New-York, Plenum: 225-282, 1983.
4. Herskovits A. Language and Spatial Cognition. Cambridge, Mass., Cambridge University Press, 1986.
5. Svorou S. The grammar of space. Amsterdam, Benjamins, 1994.
6. Gosztonyi A. Der Raum : Geschichte seiner Probleme in Philosophie und Wissenschaften. Freiburg, Alber, 1976.
7. Wunderlich D. Sprache und Raum. Studium Linguistik 12, 1982.
8. von Stutterheim C. Einige Probleme bei der Beschreibung von Lokalisationen. Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik, 78, 1990.
9. Klein W. Raumausdrücke. Linguistische Berrichte, 132, 1991.
10. Hottenroth P. Italien a. Allemand an : une analyse contrastive in C. Schwarze, rédacteur. Analyse des prépositions. Tübingen, M. Niemeyer, 1981.
11. Dervillez-Bastuji J. Structures des relations spatiales dans quelques langues naturelles. Introduction à une théorie sémantique. Genève-Paris, Droz., 1982.
12. Hill C. Recherches interlinguistiques en rientation spatiale. Communication 53, 1991.
13. Lamiroy B. Les verbes de mouvement en français et en espagnol. Amsterdam et Philadelphie, John Benjamins et les Presses de l'Université de Louvain, 1983.
14. Vandeloise C. L'espace en français. Paris, Le Seuil, 1986.
15. Borillo A. L'espace et son expression en français. Paris, OPHRYS, 1998.
16. Laur D. Sémantique du déplacement et de la localisation en français : une étude des verbes, des prépositions et de leurs relations dans la phrase simple. Université Toulouse-Le Mirail, 1991.
17. Clark H. H. Space, Time, Semantics and the Child, in Moore T.E. ed., Cognitive Development and the Acquisition of Language. New York, Academic Press, 1973.

18. Fillmore C. J. An Alternative to Checklist Theories of Meaning, Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. California University, Berkeley, 1975.
19. Fillmore C. J. Towards a Descriptive Framework for Spatial Deixis, in Jarvella and Klein (ed.), Speech, Place and Action. London, John Willey, 1982.
20. Tversky Barbara, Taylor Holy A, Mainwaring Skott. Lagage et perspective spatiale. Langage et Cognition spatiale. M. Denis (édit), Paris, Masson, 1997.
21. Levelt W. J. Perspective Taking and Ellipsis in Spatial Descriptions, in P. Bloom, M. A. Peterson, L. Nadel and M. F. Garrett (eds), 77-108, 1996.
22. Levinson S. C. Frames of reference and Molyneux's question : crosslinguistic evidence, in P. Bloom, M. A. Peterson, L. Nadel and M. F. Garrett (eds), 109-171, 1996.
23. Klein W. et Nüse R. La complexité du simple : L'expression de la spatialité dans le langage humain. Langage et Cognition Spatiale. M. Denis (edit), Paris : Masson, 1997.
24. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Stanford, Ca, 1986.п
25. Jackendoff R. Semantics of spatial expressions. Semantics and cognition. J. Jackendoff. Cambridge, MIT Press, 1983.
26. Boons J. P. Préliminaires à la classification des verbes locatifs : les compléments de lieu, leurs critères, leur valeurs aspectuelles. Linguisticae Investigationes 9 (n°2) : 195-267, 1985.
27. Grice H. P. Logique et conversation. Communications 30, 1979.

LOCALIZATION IN SPACE : ASYMMETRY OF SPATIAL RELATIONS (ON THE BASE OF FRENCH)

Iryna Beshley

*Lviv Ivan Franko National University,
1, Universytetska St, Lviv, 79000, Ukraine*

General principles of the functioning of spatial relations are considered in this article. The attention is paid to the static spatial situations. The principle of reference is given which consists in the correlation of the localization object's position with the one of the spatial referent taking as a reference point. The article analyses spatial perspectives in accordance with which the relations between objects are established. General schemes of the language expression of spatial relations are presented.

Key words : spatial relations ; localization object ; spatial referent ; system of reference ; asymmetry of spatial relations.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

КЛАСИЧНІ МОВИ

УДК 811.124 '06 '36

СЕМАНТИКА ВИДУ І ТОЧКА ВІДЛІКУ:
ОПОЗИЦІЯ “ІМПЕРФЕКТ / ПЕРФЕКТ” У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Богдан Чернюх

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

В основі опозиції "імперфект / перфект" знаходиться співвідношення між моментом реалізації дії (М) та точкою, з якої розглядається дана дія (М'). Властиве для імперфекта значення триваючої дії виникає внаслідок співпадіння М та М', які стосуються одного й того ж *tim* – моменту (тобто минулого). На противагу до імперфекта основне значення перфекта зумовлено різною локалізацією обох точок. Дія виражена перфектом розглядається з позиції *punc* - моменту (теперішнього). Різне розташування дій на осі часу дозволяє характеризувати згадану опозицію як еквіполентну. Зближенню, але не співпадінню значень обох часових форм може сприяти як контекст, так і лексична семантика предикатів.

Властива для латинської мови стрункість граматичної будови особливо виразно простежується у темпоральній системі, де трьома часам інфекта протистоять три часові форми перфекта.

Інфект:	<i>imperfectum</i> (<i>ornabam</i>)	<i>praesens</i> (<i>orno</i>)	<i>futurum I</i> (<i>ornabo</i>)
Перфект:	<i>plusquamperfectum</i> (<i>ornaveram</i>)	<i>perfectum</i> (<i>ornavi</i>)	<i>futurum II</i> (<i>ornavero</i>).

Впроваджений Варроном [1, IX, 96] як обґрунтування аналогії, такий поділ не викликає заперечень з морфологічної точки зору.

Паралелізм претеритних та футуральних форм інфекта і перфекта (*ornabam / ornaveram*), (*ornabo / ornavero*) сприяв розташуванню на одній площині позбавлених формальних маркерів темпоральності форм презенса та перфекта (*orno / ornavi*), котрі А. Мейє розглядав як *praesens infectum* та *praesens perfectum*, приписуючи останньому значення завершеності в теперішньому. Притримуючись варронівської класифікації, він заклав основи "видової" теорії, яка зводиться до наступного:

а) в латинській мові існує видова опозиція виражена основами інфекта і перфекта;

б) часова форма "перфект" виражає завершеність в теперішньому [2, 20-21].

На нашу думку, розглядати протиставлення "презентс / перфект" як видове є некоректним з огляду на різну часову співвіднесеність його членів та полісемію перфекта, яка є відображенням його гетерогенного характеру. Справедливо відзначаючи синкретизм латинського перфекта та його оригінальність [2, 20; 3, 263], А. Мейє не враховує претеритного значення останнього у запропонованій системі. Проте, аналіз семантики перфекта свідчить про перевагу саме цього значення, аналогічного грецькому аористу. Показовим у цьому відношенні є латинський

переклад Святого письма у адекватності якого оригіналу немає підстав сумніватись, оскільки, як свідчить Ієронім “і порядок слів є таїнством” [4, Hier. Ep. 57, 5, 2]. Зокрема, у латинському перекладі Нового Заповіту форми аориста послідовно відтворюються перфектом, тоді як відповідником перфекта є також презенс, особливо у префіксованих дієсловах.

Сам А. Мейє вважав засобом вираження аористного значення в латинській мові префіксацію [5, 82] і пояснював претеритне значення перфекта ослабленням первісної видової семантики [6, 188]. Однак, це значення є типовим для латинської мови у всі періоди її розвитку.

Недоліком А. Мейє та його прихильників було те, що вони, аргументуючи свої погляди, опирались виключно на морфологію, не враховуючи семантики перфекта у мовленні. Врахування зв’язку мовних та мовленнєвих фактів в останні десятиліття викликало думку про виключно видовий характер перфекта як засобу вираження завершеності (*accompli pur et simple*), темпоральні значення якого контекстуально зумовлені [7].

Звертання до функціонування перфекта спричинило появу “темпоральної” теорії, згідно з якою в основі диференціації форм інфекта і перфекта знаходиться категорія часу: перфект як засіб вираження минулого протистоїть презенсу як не-минулому. Один із перших критиків “видової” теорії К. ван дер Гейде, наполягаючи на диференціації формального та функціонального підходу, відзначав, що вживання перфекта для вираження завершеності в момент мовлення дії є надзвичайно рідкісним, і що перфект перш за все усвідомлюється як минулий час [8, 71 - 73].

З функціональної точки зору протиставлення форм інфекта і перфекта як видових є далеким від того, щоб бути всеохоплюючими. Видова опозиція анулюється у сфері майбутнього, де *futurum I* доволі часто виражає завершеність, прирівнюючись до *futurum II*, та у “непрямих” способах: для імператива вона є цілком чужою, у кон’юнктиві виступає оказіонально.

У межах опозиції “інфект / перфект” єдиним протиставленням за яким визнається видовий характер є пара “імперфект / перфект”, котра порушує симетрію темпоральної системи.

Специфіка імперфекта як протилежного до перфекта виявляється вже у термінології: *perfectum* – завершеність, *imperfectum* – незавершеність або ж імперфект – не-перфект.

Традиційному підходу до розгляду згаданої опозиції протистоїть точка зору згідно з якою обидві часові форми є семантично тотожні, розрізняючись лише зонами застосування: для перфекта це нарративний контекст, для імперфекта – дескриптивний [9;10]. Не заперечуючи цієї думки, відображеної у відомій формулі *perfecto procedit, imperfecto insistit oratio*, відзначимо здатність імперфекта функціонувати і у розповідних партіях твору, де здебільшого вживається перфект, пор.: *amavi ego olim in adolescentia* [11, Merc. 204] “я кохав колись в юності” та *illam amabam olim...* [11, Epid. 135] “я давно її кохав...”.

Незалежно від типу контексту імперфект завжди виражає дії у протіканні. Це значення відзначається надзвичайною стійкістю, зберігшись у латинській мові протягом всієї її історії і перейшовши у романські мови.

Свідченням цього є наступні приклади його вживання у описі:

1) **Eu.** quem [filium] ... ego ... redduxi domum; nam *ibat* exsulatum. **De.** an abiit [11, Merc. 980 - 981] (**Евкліон** : Я ... його [сина] ... повернув додому, бо *йшов* у вигнання. **Деменет**: Чи ж пішов?)

2) *Erat Athenis spatiosa et capax domus, sed infamis et pestilens. Per silentium noctis sonus ferri et ... strepitus vinculorum longius primo, deinde e proximo reddebatur: mox adparebat idolon, senex macie et squalore confectus...; cruribus compedes, manibus catenas gerebat quatiebatque. Inde inhabitantibus tristes diraeque noctes per metum vigilabantur; vigiliam morbus et ... mors sequebantur* [12, Ep. VII, 27, 5 - 6].(*Був у Афінах просторий і обширний будинок, але знеславлений і зачумлений. В нічній тиші там лунав звук заліза і ... бряжання кайданів, спершу здалека, а потім ближче; потім з'являвся привид – старик, худий і вимучений...; на ногах в нього були колодки, в руках ніс кайдани і потрясав ними. Тому мешканці проводили від страху похмурі і жахливі ночі; безсоння спричиняло хвороби ... і смерть.*)

Представляючи дію в протіканні, імперфект дозволяє заглянути в її середину, робить читача (співрозмовника) учасником подій. Завдяки цьому дія видається статичною, позбавленою динамізму, асоціюючись із сповільненим відтворенням подій на екрані.

Абсолютним видовим аналогом імперфекта є презенс, значення процесуальності у якого зумовлене співпадінням моменту реалізації дії (М) з точкою, з якої дія спостерігається (М'). Саме це співпадіння у моменті мовлення (*punc*) забезпечує сприйняття дії як триваючої.

При транспонуванні дії у минуле дане співвідношення ($M = M'$) залишається незмінним, лише з тією різницею, що замість *punc* точкою відліку стає *tum*. Видова тотожність презенса та імперфекта виразно простежується у вживанні останнього у листах (т. зв. *imperfectum epistolare*), коли автор замінює презенс імперфектом, стаючи на точку зору адресата, для якого описані події є минулими. Ціцерон, перебуваючи у Фессалоніках, звертається до Аттика: *Me et tuae litterae et ... boni nuntii ... et expectatio ... litterarum... adhuc Thessalonicae tenebat* [13, Att. III, 11]. (Мене і досі *затримують* (букв. “затримували) у Фессалоніках твої листи і ... добрі звістки ... і очікування ... листів).

На відміну від *punc* - моменту, існуючого у свідомості мовця як екстралінгвістична реальність, і тому здебільшого формально не вираженого, *tum* - момент задається контекстом. Такими контекстуальними засобами можуть бути прислівники часу (*iam, modo, ante* і т.п.), дієслівні форми зі значенням претеритальності або макроконтекст.

Зі значенням процесуальності пов'язані вторинні значення імперфекта - конативне та модальне, котрі виникали за сприятливих контекстуальних умов.

Зображаючи сцену прощання Енея з Дідоною, Вергілій вживає імперфект : *Talibus Aeneas... // Lenibat dictis animum* [14, VI, 467 - 468] - (Такими словами... Еней *намагався втішити* душу), оскільки використання перфекта “*lenivit*” надало б цьому реченню цілком іншого смислу - дія почала б сприйматись як завершена і суперечила б наступному розвитку подій.

Дія, яка розглядається у триванні, може мати різний кінцевий результат. Тому не дивно, що саме імперфект, а не перфект був придатним для вираження модальних відтінків значення - суб'єктивної оцінки та ввічливого прохання, напр.:

3) Eum [Fabium Luscum] quia non videbam abesse *putabam*: audivi ex Gavio ... Romae esse hominem... [13, Att. IV, 8 a, 3] (Тому що я його [Фабія Луска] не бачив, *думав*, що він відсутній, але почув від Гавія, що він є в Римі...) .

4) **Li.**: Quid venis? Quid quaeritas ? **Me.**: Demaenetum *volebam* [11, Asin. 397] –(**Лібан:** Чого ти прийшов ? Що шукаєш ? **Купець:** Я *хотів* би Деменета).

Незважаючи на певну залежність цих значень від лексичної семантики дієслів (*verba putandi* та *verba studii et voluntatis*), можна стверджувати, що їх виникнення було можливим лише за умови розташування М' перед кінцевою межею дії.

У контексті подібному до Asin. 397 вживається також перфект *volui*, який, однак, позбавлений модального відтінку : **Ly.**:Ego censui aps te posse hoc me impetrare... Casina ut uxor mihi daretur. **Cl.**:Tibi daretur illa ? **Ly.**: Mihi enim - ah, non id volui dicere: dum “mihi” *volui* - “huic” dixi

[11, Cas. 364 - 367] – (**Лисідам:** Я думав, що можу вимагати від тебе, щоб Казину дали мені в дружини. **Клевстрата:** Щоб тобі її дали ? **Лисідам:** Та ж мені. Ах, не те я хотів сказати: доки *хотів* “мені”, сказав “йому”).

На думку ряду дослідників, суть імперфекта полягає у поєднанні вже реалізованої частини дії з нереалізованою, уявною. Саме ця уявна частина зумовлює похідні значення імперфекта [15, 102; 16, *passim*]. На поєднання цих моментів у розвитку дії вказував ще Прісціан, характеризуючи презенс (= видовий аналог імперфекта): “ Коли я кажу “пишу вірш”, це означає, що частина вірша вже написана, а частину треба написати” [17, Prisc. II, 414,21 - 415, 10].

З огляду на фазовість дії такий поділ є цілком справедливим. Однак для імперфекта суттєвішою є , існуюча в тит, “реальна” частина дії, яка при транспозиції фазової структури на часову площину відповідає теперішньому [пор. 18, 78]. Ця “реальна” частина поглинаючи периферійні сегменти, сприяє розгляду дії, як невизначеної стосовно внутрішніх меж. Представляючи дію в конкретний *tum*-момент, імперфект не інформує про особливості її протікання, подальший перебіг, межі і т.п. “... реалізація дії передбачає багато можливостей; вона може розвиватись нормально ... продовжуватись або бути перерваною [16, 10]. Всі ці ознаки зумовлюються контекстом.

Протилежний член опозиції, перфект, є однією з найпоширеніших часових форм, поступаючись за частотністю вживання лише презенсу, хоч співвідношення між ними залежить від історичного чи комунікативного характеру твору.¹

Синкретизм перфекта на морфологічному рівні відображений і на синтаксичному, про що згадували римські граматика, відзначаючи його здатність вживатись у значенні власне перфекта і аориста [17, Prisc. II, 445]. Така дихотомія становить *locus communis* і у новочасних граматиках

[20, 222-223; 21, 39 – 40; 22, 124-125].

Цілком відмінну позицію займає Г. Серба, розглядаючи перфект як абсолютний претеріт, котрий, крім реліктових “чужих для ... історичної латині”

¹ За даними Г. Серба [19, 43] у Лівія (А. У.с. XXII) презенс становить 13%, перфект – 42 % (+ 12 % *praesens historicum*) від загальної кількості дієслівних форм, тоді як у Плавта (*Amph.*) – презенс – 63 %, перфект – 25 %.

претерітопрезентних форм, ніколи не співвідноситься з теперішнім зв'язок з яким зумовлюється контекстуально або логічно [19, 48].

Не заперечуючи впливу контексту чи суб'єктивного сприйняття дії реципієнтом, відзначимо, що зв'язок перфекта з теперішнім є глибшим, простежуючись не лише на смисловому, а й синтаксичному рівні (перфект як "головний" та "історичний" час), пор.:

5) ... *postremo impetravi ut ne quid ei [Chrysalo] suscenseat* [11, Asin. 533] (... потім я *вимагав*, щоб з ним [Хрисалом] нічого не трапилось).

6) *Dum licitumst ei dumque aetas tulit amavit;tum id clam: cavit ne umquam infamae ea res sibi esset*

[23, Andr. 443-445] (Доки йому личило, і доки дозволяв вік – кохав, але потай: *остерігався*, щоб це не було для нього ганьбою).

Незалежно від темпоральної семантики перфект завжди виражає завершеність. Це загальновідомий факт, який підтверджується безліччю випадків вживання перфекта незалежно від оточення та дієслівного характеру предикатів. Дане твердження стосується також претерітопрезентних утворень, коли вони позначають минуле, напр.: ... *ubi tu me novisti ... aut vidisti aut conlocutu's* [11, Pseud. 619-620] (... де ти зі мною *познайомився*... чи бачив [мене], чи розмовляв [зі мною]).

Паралельне вживання імперфекта і перфекта дозволяє конкретизувати значення останнього. На противагу до імперфекта він представляє дію як неподільну, не акцентуючи уваги на етапах її розвитку. Це – аористна дія у стоїчному розумінні. Тому, визначаючи видове значення перфекта, ми надаємо перевагу поняттю цілісності, яке, хоч і перетинається з завершеністю, але є глибшим. Особливо виразно цілісність дії простежується при поєднанні перфекта з лексичними показниками невизначеної локалізованості – *semper, numquam, saepe etc.*, за рахунок чого охоплюється вся сфера минулого, напр.:

7) *Idem sum qui semper fui* [11, Amph. 447] (Я є таким же, як і *був* завжди)

8) ... *numquam aegrotavi unum diem* [11, Men. 959] " ... я ніколи жодного дня не *хворів*".

У реченні *Samia mihi mater fuit; ea habitabat Rhodi* [23, Eun. 107] (Жінка з Самосу *була* моєю матір'ю; вона *мешкала* на Родосі), обидва предикати виражають дії актуальні в минулому. Але *fuit* на противагу до *habitabat* охоплює весь процес "буття", констатує наявність такого факту. Таке значення є можливим при розгляді дії зовні, з позиції стороннього спостерігача, тобто при розмежуванні М та М'. При цьому М повинно передувати М', тобто бути минулим стосовно нього. Характер дії у М є іррелевантним для мовця: вона могла продовжуватись або припинитись. Однак у М', яке знаходиться за її межами, дія припиняється. Отже, видове значення перфекта зумовлюється дистантністю моменту реалізації дії та моменту, з яким дія співвідноситься

($M \neq M'$). Таке розуміння перфекта повністю відповідає його назві *praeteritum perfectum*. Це – претеріт, оскільки виражає дію, яка відбулась до М'. Це і перфект, бо характеризує дію як припинену у М'.

На відміну від імперфекта, який передбачає включення М та М' у сферу минулого, дії, виражені перфектом, завжди розглядаються з позиції моменту мовлення. Властива для імперфекта система координат *ego – ibi – tum*, яка визначає

розташування мовця на осі часу, у перфекті трансформується у ego – hic – nunc. Саме це дозволяє перфекту широко використовуватись у комунікативних ситуаціях, поступаючись лише презенсу, що, зокрема, пояснює широке вживання перфекта у прологах комедій²

Як і у презенсі, у перфекті момент мовлення імпліцитно включений у семантику форми. Мовець не акцентує уваги на ньому, це – реальність, яка існує сама по собі, не потребуючи доведення.

Зв’язок з моментом мовлення пояснює і результативне значення перфекта, яке виникає внаслідок актуалізації nunc, пов’язаної із наміром мовця. Така особлива точка зору може викликатись бажанням підкреслити зв’язок минулої дії з наступною, її вагомість для даної ситуації, її наслідки, як у наступному реченні: Quid mihi ... hodie ... quod dici possit reliquisti ?

[24, De or. 2, 365] –(Що ти мені сьогодні залишив такого, ...про що можна було б говорити ?), де reliquisti = ”е“.

Згаданий зв’язок простежується також при вживанні перфекта для вираження дій, не локалізованих на осі часу – панхронних та ітеративно-неозначених, напр.:

9) Nemo nisi victor pace bellum mutavit [25, 58,15] (Ніхто крім переможця не змінює війну на мир).

10) ... tum denique nostra intellegimus bona, quom ea amisimus [11, Capt. 142 - 143] (... ми лише тоді розуміємо наше добро, коли втрачаємо його).

11) Omnes mulieres te amant, ut quaeque aspexit [11, Mil. 1264] (Всі жінки тебе люблять, тільки-но яка побачить).

Вираження загального твердження, яке поширюється на всю часову вісь, модифікує характер M'. Пунктом спостереження може стати не лише момент мовлення, а будь-який інший момент, обраний мовцем як точка відліку, який в уяві мовця асоціюється з nunc. За рахунок цього створюється значення актуальності дії, що зближує перфект із презенсом³ Однак і тут перфект є минулим, виражаючи передування стосовно обраного мовцем nunc (прикл. 9) або стосовно іншої дії (прикл. 10 – 11).

Існуюча між імперфектом та перфектом різниця значень особливо виразно простежується за умови їх конфлікту. В таких випадках співвідношення між ними здійснюється за формулою “ на фоні дії А (імперфект) припиняється дія Б (перфект)”, напр.:... haec sententia quia ... Barchinae ... omnes factionis bellum malebant, vicit [27, XXX, 7, 7] (... ця думка перемогла (Б), тому що ... всі прихильники Барки прагнули (А) війни). Подібний контраст наявний також у деяких типах підрядних речень, зокрема, зі сполучником “коли” (cum, ubi, ut і т. п.) Тоді імперфект означає “ під час тривання дії X”, а перфект “ під час припинення дії X”, пор.:

12) Cum ... haec scribebam, in exspectatione erant omnia [13, Fam. 12, 24,2] (Коли... я це писав, все перебувало в очікуванні).

² Напр. у пролозі до комедії Плавта "Амфітріон" перфект становить 29 %, презенс – 46%.

³ Пор. приклади 9 – 11 та вергілієве omnia vincit amor [26, Buc. 10, 69].

13) *Ut veni in Arpinas ... in primis nobis sermo multus de te fuit* [13, Att. 5, 1, 3] (Коли я *прибув* у Арпіnum ..., ми спочатку багато говорили про тебе).

Протиставлення між імперфектом та перфектом ослаблюється при вживанні першого у загальнофактичному значенні для простої констатації факту, пор.:

14) *Amphitruonis te esse aibas Sosiam* [11, Amph. 383] (Ти *сказав*, що ти Сосія [раб] Амфітріона).

15) *So.:isne tibi videtur? Nu.: dixi equidem, ubi mi ostendisti ilico eum esse* [23, Neaut. 616 - 617] (**Сострата.**: Чи тобі не здається, що це він? **Годувальниця.**: Я ж *сказала*, що це він, коли ти там показала його мені).

В таких випадках обидві часові форми виражають припинену дію. Проте і тут очевидна семантична різниця: імперфект передбачає звернення до попередньої ситуації. У “Амфітріоні” дещо вище читаємо: *Quid nomen est tibi? Sosiam vocant Thebani* [11, Amph. 364 - 365] (Як же тебе звати ? Фіванці називають Сосією).

Тому *aibas* слід розуміти як вжите у контексті даної ситуації і одночасне з нею. На відміну від нього *dixi* розглядається як факт минулий стосовно даної комунікативної ситуації.

Зближенню значень міг сприяти також дуративний контекст та лесична семантика предикатів, як у наступних прикладах:

16) *Haec est sepulcrum ... pulcrae feminae. ...Suom mareitum ... deilexit... . Domum servavit, lanam fecit.* [28, I², 1211] (Це – могила ... гарної жінки. ... Вона *кохала* свого чоловіка ... *Дбала* про дім, *пряла* вовну).

17) *Erant rex et regina. Hi tres ... filias forma conspicuas habuere* [29, IV, 28] (Були цар та цариця. Вони *мали* трьох ... доньок надзвичайної вроди).

Однак всі ці відтінки не змінюють семантики форм: перфект розглядає дію з точки зору теперішнього(у вузькому чи широкому значенні), імперфект – з точки зору минулого. Відтворення обох форм недоконаним видом (див. прикл. 16 – 17) зумовлене особливостями української (і загалом слов’янської) дієслівної системи і не має нічого спільного з латинською.

Опозиція “імперфект / перфект” , яка через різне місце розташування точки спостереження є еквівалентною, викликається співвідношенням цієї точки з моментом реалізації дії. Для імперфекта це значення одночасності, для перфекта – передування. Існуюче у мовленні протиставлення “процесуальність / цілісність”, у мові виражається розширеною суфіксом основою інфекта, де суфікс є вказівкою на минуле та, завдяки формальній невизначеності моменту мовлення, чистою основою перфекта.

-
1. M. Terenti Varronis De lingua Latina libri / ed. L. Spengel, A. Spengel.- Berolini, 1895.
  2. Meillet A. Esquisse d' une histoire de la langue latin.- P., 1928.
  3. Meillet A., Vendryes J. Traité de grammaire comparée des langues classiques.- P., 1948.
  4. Turner C. W. Ecclesiae Occidentalis monumenta Iuris antiquissima.- T. I.-Oxford, 1913.

5. Meillet A. De l'expression de l'aoriste en latin // *Revue de Philologie*.- T. 21.- 1897.- P. 81 – 84.
6. Meillet A. *Linguistique historique et linguistique générale*.- P., 1921.
7. Poirier M. Le parfait de l' indicatif latin: un passé accompli ou un. accompli pur et simple? // *Le sens du parfait de l' indicatif actif en latin*.- P., 1980.- P. 87 – 96.
8. van der Heyde K. L'aspect verbal en latin. Problèmes et resultats. // *Revue des études latines*.- T. 11.- 1933.- P.69 – 84.
9. Ходорковская Б.Б. К проблеме вида в латинском глаголе // *Вопросы языкознания*.-1981.- № 4.- С. 93 – 104.
10. Weinrich H. *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*.- Stuttgart, 1964..
11. T. Macci Plauti Comoediae / Rec. A. Fleckeisen.- T. I - II.- Lipsiae, 1885.
12. C. Plini Caecili Secundi Epistularum libri novem / Ed. R. C. Cucula.- Lipsiae, 1912.
13. M. Tulli Ciceronis Scripta quae manserunt omnia / Ed. C.F.W. Müller.-Vol.II.- Pars 3.- Lipsiae, 1908.
14. P. Vergili Maronis Aeneis / Rec. O. Güthling.- Lipsiae, 1901.
15. Martin R. Temps et Aspect. Essai sur l'emploi des temps narratifs en moyen français .- P., 1971.
16. Mellet S. L' imparfait indicatif en latin classique. Aspect, temps, modalité.- P., 1980.
17. Grammatici Latini / Ex rec. H. Keilii.- Vol. II.- Lipsiae, 1860.
18. Guillaume G. Temps et verbe.- P., 1965.
19. Serbat G. Le parfait de l'indicatif actif en latin // *Le sens du parfait de l'indicatif actif en latin*.- P., 1980.- P. 12 – 54.
20. Ernout A., Thomas F. *Syntaxe latine*.- P., 1953.
21. Juret A. C. *Système de la syntaxe latine*.- P., 1933.
22. Kühner R., Stegmann C. *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*.- Bd. I.- Teil 2.- Darmstadt, 1976.
23. P. Terenti Afri Comoediae / Ed. C. Dziatko.- Lipsiae, 1913.
24. M. Tulli Ciceronis Opera rhetorica / Rec. G. Friedrich.- Vol. II.- Pars 1.- Lipsiae, 1902.
25. C. Sallusti Crispi Bellum Catilinae / Erkl. J. H. Schmalz.- Gotha, 1909.
26. Vergils Gedichte / Erkl. Th. Ladewig.- Bd. I.- Berlin, 1876.
27. T. Livi Ab Urbe condita / Erkl. W. Weissenborn.- Bd. IX.- Berlin, 1885.
28. *Corpus inscriptionum Latinarum*.-Vol. I.- Berolini, 1893
29. Apulei Platonici Madaurensis Metamorphoseon libri XI / Ed. R. Helm.- Lipsiae, 1913

**SEMANTICS OF ASPECT AND REFERENCE POINT: THE OPPOSITION “
IMPERFECTUM / PERFECTUM “ IN LATIN**

Bohdan Chernyukh

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

Interrelation between moment of realization of action (M) and reference point (M') underlies opposition “ imperfectum / perfectum “. Meaning of continuous action, which is peculiar to imperfectum, appears from coincidence of M and M', which concern the same tum – moment (i. e. past). In contradiction to imperfectum the main meaning of perfectum is conditioned by different location of two above-mentioned points. The action expressed by perfectum, is examined on the position of nunc-moment (i. e. present). Owing to different placing on the axis of time this opposition can be characterized as equipollent. Both context and lexical semantics of predicate can be favourable to meaning reprochement, without coincidence of two tenses.

Key words: aspect, imperfectum, perfectum, reference point, opposition.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ГЕНЕЗИС ПРЕФІКСА RE- ТА ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ У ПІЗНІЙ ЛАТИНІ

Ірина Романюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

У статті аналізується походження префікса *re-* та функціонування його у пізній латині. Згідно з гіпотезами про етимологію розглядуваного префікса, *re-* не має приєднаникового походження. Композити з префіксом *re-* утворюють три семантичні групи: дієслова творення, розміщення та розумової діяльності. Вони позначають дію, яка спрямована на повторення результату, відновлення вихідного стану, протидію, новотворення, взаємну дію. Композити з *re-* вказують також на якісну зміну об'єкта префіксального дієслова у порівнянні з дією безпрефіксального. Іноді префікс *re-* вказує лише на різницю між простим та префіксальним словом, що свідчить про втрату префіксом його первісного значення. Про послаблення ролі префікса у пізній латині свідчить також рекомпозиція та вживання приєднаникових додатків при композитах з *re-*.

Ключові слова: префіксація, пізня латина, композити, семантика.

Центральним питанням у проблемі семантики префікса *re-* є розгляд та пояснення походження двох його своєрідних значень. Одне з них розвинулось при переході від латини до романських мов і стосується відносного зв'язку з попереднім положенням. Функція префікса - передача дії у відповідь "зі свого боку", "з іншого боку", а також надавання відповідної додаткової дії [2, с. 149]. Проаналізувавши уривки з текстів періоду пізньої латини, помічаємо префіксальне значення "зі свого боку": "*Sed ut redeamus ad rem...*(Peregr. Aether. 29, 59) *І коли ми повертались до справи...; tota basilica ... repletur odoribus* (Peregr. Aether. 24,57), *весь храм ... сповнюється пахощами.*

Друге значення, що стало найважливішим питанням у семантиці розглядуваного префікса, виділили Е.Ферле та Е.Пфайфер [3]. Вчені стверджують, що у багатьох дієсловах, складених з *re-*, спрямованість дії не виражена чітко, а лише мається на увазі її загальна скерованість кудись, до якогось місця, особи чи речі. Цю загальну вказівку на спрямування у сполученні з ідеєю внутрішнього обмеження, внутрішнього відношення, необхідності помічаємо, розглянувши та проаналізувавши вирази: *...quod a Mare usque venienter, ...revertuntur* (G.T.H.F. I, 10), *...тому що дійшовши до моря, повернулись; pervisis omnibus, ... regressi sumus* (Peregr. Aether. 21, 54), *оглянувши все, ми повернулись; ... ac sic necesse fuit ... ad terram Gessen reverti...* (Peregr. Aether. 9, 40), *...необхідно було ... повернутись у землю Гессен...*

Визначаючи етимологію розглядуваних значень, Е. Ферле та Е.Пфайфер звертаються до гіпотези К. Бругмана. За цією гіпотезою *re-*, *red-* походять з індоєвропейського **uer-*, **uret-* і, таким чином, пов'язані з дієсловом *vertere* та спорідненими з ними словами [4, с. 73]. Н. Численко вважає гіпотезу К. Бругмана невиправданою ні у фонетичному, ні у морфологічному планах [2, с.151]. Індоєвропейська основа **ure(t)-* та її древньоіталійська форма **ure(d)-*, яку припускав К. Бругман, незважаючи на численні варіації та чергування складу її голосних та

приголосних, ніколи не приводять до форми ge-. Звук -d, належність якого до ge- для К. Бругмана є важливою у плані фонетичного зближення з передбачуваним древньоіталійським *uge(d)-, виникає лише у положенні перед голосними та h, є результатом внутрішнього фонетичного розвитку, і, таким чином, співвідношення ge- і red- відповідає співвідношенню форм rgo- і prod-. Крім цього, при поверненні до кореня *uge(t)- на фоні цієї етимології залишаються нерозкритими обставинне значення ge- та семантичні особливості його розвитку [2, с. 151].

Нову етимологічну здогадку висловив М.Льойман. Він стверджує, що префікс ge- виник з редульованої форми перфекта linquo, що бере свій початок з індоєвропейської основи і порівнює її з грецьким λέλοιπα, санскр. gīṅakti. Форма *leliqūi (*le-loi-q^uai), (у грецькій мові - λέλοιπα, санскриті - gīṅesa), шляхом дисиміляції перейшла у reliqūi, а елемент ge- еволюціонував у форму перфектного дієприкметника дієслова linquo [5, с. 851]. Протиріччя, що виникли між гіпотезою К.Бругмана та здогадкою М.Льоймана, помітила Т. Б. Казанська. Вона висловила сумнів щодо висновку К. Бругмана. А у зв'язку з гіпотезою М.Льоймана висловила припущення, що значення префікса ge- викликане просторовим значенням самого дієслова linquo” [6, с.18]. Думка Т.Б.Казанської підтверджується співпадінням етимологічного та ситуативного значень префікса ge-, які виникають при умові, що просторове значення, пов'язане з linquo, визначається відношенням до об'єкта дії (залишати на своєму місці).

Слід зазначити, що А.Дрегер називає ge- у дієсловах типу derelinquo, repromitto - praepositio loquelaris (невіддільним префіксом), а по суті, прислівником [7, с. 138]. Ми не знаходимо відповідного йому прийменника або іменника, який був би в основі подібного просторового прийменника чи прислівника. Префікс ge- не має такого ж розвитку, який отримують інші префікси (прислівники), які від просторових значень перейшли до часових чи оцінних: “минати, проминути” (у просторовому та часовому значенні), “залишати позаду” у прямому та переносному значенні (“випереджувати”) та інших.

Можливо, префікс ge- має спільні риси з прислівником retro. Так, retro (“назад”) отримує у Ціцерона часове значення “назад у минуле”: “Vide rursus retro” [8, V, 28, § 84], *подивись знову назад*. У пізній латині retro зустрічається навіть без участі дієслова: *omnes retro principes* (напис), ... *nostra retro aemula* (Рас., IV ст.) [9]. Проте, з іншого боку, ge(d)-, на відміну від усіх прийменникових префіксів, майже ніколи не поєднується з іншими частинами мови, крім дієслів. Він також не утворює дієслів безпосередньо від іменників чи прикметників, як це властиво іншим префіксам. Префікс ge(d)- не вживається також для надання дієслову того чи іншого відтінку лексичних значень, а впливає, скоріше, на видову характеристику, додаючи значень повторності чи зворотності: *repellere, reducere, redigere, retrahere, recidere, respicere*. Усі ці особливості префікса ge(d)- свідчать про те, що він не мав прийменникового походження, а також просторового значення.

Т.Б.Казанська зауважує, що у древній латинській мові ge(d)- вказував на повернення дії у протилежний бік, що несумісне зі значенням повторення. У класичній латині ge(d)-, зазвичай, також не надавав дієслову значення відновлення дії [6, с. 20]. Так, дієслова мовлення, вжиті з префіксом ge- у Ціцерона не мають значення повторення: “*Ad vos nunc refero...*” [8, II, 43, § 132] *До вас тепер*

звертаюсь...; “ *atque ad se revocavit*” [8, II, 16, § 51], а також до себе покликав. Проте в епоху пізньої латини префікс ge- при дієсловах зі значенням “говорити” набуває семантичних відтінків повернення у протилежний бік: *redicere* (Sidon., Epist.; Cassiod.), *refero* (Peregr. Aether.), *respondeo* (Peregr. Aether.), *revoco* (G.T.H.F.), *redoceo* (Rustic.), *reinterrogo* (Conc.), *respondeo* (Tert., Serv.; Prob. Inst. Gram.) [9]. Т.Б.Казанська, зокрема, підкреслює, що дієслово “*redicere*” у класичну епоху не зустрічається. Вперше ця форма з’являється у Сідонія (Epist. 9, 13)” [6, с. 20]. Дієслова з ge- зі значенням “знову” належать пізній латині, коли вже майже повністю були втрачені значення ітеративності та реверсивності [6, с. 23]. Наприклад: *recido, referio, retundo*.

Стосовно значень префікса ge- у латинській мові існують різні думки. Так, Р.А.Будагов вважає, що ge- у латинській мові передавав: 1.ідею зворотної дії; 2.повторюваність; 3.протидію, причому головним значенням було перше [10].

К.Цумпт вважає, що латинський префікс ge- надавав дієсловам значення: 1.рух назад; 2.роз’єднання, відділення; 3. новотворення [11, с.233].

Е.Альман стверджує, що ge- має значення як руху, так і спокою [12, с. 5].

Р.Кюнер підкреслює, що префікс ge- має значення: 1. руху назад, 2. повторення [13, с. 628].

Ш.Баллі вважає, що ge- вказує на зворотню дію та повторення [14, с. 260].

А.Ерну та А.Мейє вказують на такі значення ge- у латинській мові : 1.рух назад; 2. повернення до попереднього стану і звідси – повторення; 3. рух з протилежним значенням, що виходить з попереднього стану [15, с. 939].

А.Дарместетер вважає, що у латинській мові ge- міг надавати дієсловам, до яких приєднувався, шість значень: 1.повторність; 2. повернення до попереднього стану; 3. посилення; 4. зворотню дію (назад); 5. протилежну дію; 6. взаємну дію [16, с. 98, 99]. Отже, попри всі розбіжності у визначенні семантики префікса ge- лінгвісти дотримуються спільної думки: префікс надає дієсловам значення зворотної дії та повторення. Ця семантика була, очевидно, найпродуктивнішою та найпоширенішою, про що свідчить велика кількість дієслів з ge-.

У пізній латині поряд з конкретними відтінками значень, які розвивалися у дієсловах з префіксом ge- (вихідного значення відновлення, повернення, зворотності, наприклад, “ *et inde nos iam iter nostrum ... reversi sumus*” (Peregr. Aether. 6, 370), *i zvidti mi повернулись нашим шляхом*; “... *rursum divinitus renovatur...*” (G.T.H.F. I, 10), *вони знову з Божої волі з’являються...*), вже зустрічалися дієслова, у яких префікс ge- лише посилював значення простого: “*Ego autem cum viderem locum tam gratum, requisivi...*” (Peregr. Aether. 13, 44) *Я, коли побачила таке приємне місце, запитала...; ” ubi Iesus filius Nave repletus est spiritu scientiae*” (Peregr. Aether. 10, 41), *de Ісус Навин сповнився духу розуму*. Послаблення ролі префіксації можна пояснити втратою видового значення дієслова, що було також причиною пізнішої втрати різниці між префіксальним та безпрефіксальним дієсловом. Т.Б.Казанська стверджує, що цей процес міг відбутись для ge(d)- раніше, ніж для інших префіксів внаслідок того, що останні повинні б зберігати стійкіше свої конкретні значення [3, с. 32].

Так, ge- надає дієслову більшої виразності (першочергово визначаючи протікання дії у просторі), перфективності, або результативності. Тут можна

припустити модальний відтінок (повинності, необхідності), що природньо виникає з вихідної для ге- ідеї повернення на певне місце, або з визнання відповідності префіксального дієслова простому, яке його зумовлює: “...*quiae hominet a bono praepositio retinet*” (Peregr. Aether. 49, 74), ... *яка утримує людину від доброго наміру*; “*pellet, ut revocet*” (G.T.H.F. I, 4), *проганяє, щоб знову закликати*; „...*qui postea et templum et civitatem restituit*” (G.T.H.F. I, 15), *який пізніше і храм і місто відновив*.

Специфічний характер дейктичного значення префікса ге- [17, с. 23]), полягає у тому, що він ніби двічі вказує на час: на рух у часі, а також підкреслює той факт, що дія відбувається повторно: „... *ad visis ... et sanctis viris, qui ibi commorabuntur, regressi sumus...*” (Peregr. Aether. 5, 36), ... *побачивши ... і святих мужів, які там живуть, ми повернулись...*

Ми зауважили, що пізньолатинські автори вживають різні префікси для одного і того ж значення. Цікавою є семантика дієслова *reperire*, (знову знаходити, відшукувати, відкривати), яке має синонім *invenire*: “*Egressi ab Oriente, ...reperiunt campum*” (G.T.H.F. I, 6), *вийшовши зі Сходу, ... знайшли рівнину*”; “*In his ergo decim generationibus ... inveniuntur anni 942*” (G.T.H.F. I, 7), *Ці десять родів ...нараховують 942 роки*; “*Et hoc per scripturas sanctas invenitur...*” (Peregr. Aether. 48, 74) *А те у святому писанні знаходимо...* Стосовно цих синонімів Е.Лефштедт вказує, що *reperire* належить до високого стилю, а *invenire* властиве повсякденній та вульгарній мові. *Reperire* зустрічалось у пізній латині настільки часто, що в окремих письменників це дієслово цілком віддалилось за семантичним значенням від *invenire*. Вживання цих синонімів у Вульгаті, наприклад, перебуває у співвідношенні: *invenire* – 500 разів, *reperire* – 80 [18, с. 232]; у “Подорожі до святих місць”, згідно з нашими підрахунками, *invenire* зустрічається 10 разів, *reperire* – 1 раз.

У християнській літературі частіше, ніж у древній, для позначення процесу “помирати, відходити “ зустрічаються різні дієслова. До звичайних належить дієслово *recedere*: “...*monachis, sive qui iam recesserant...*”(Peregr. Aether. 20, 53), ... *монахам, які вже відійшли...* Префікс ге- у цьому дієслові має значення “помирати, відходити ” [19, с. 76]. Поряд з *recedere* зі значенням “йти геть, відходити“ функціонувало дієслово *redire*: “...*de inter montes exivimus redeuntes...*” (Peregr. Aether. 6, 37) ... *повертаючись, ми вийшли з гір...; sic redirent mature ad candelas...* (Peregr. Aether. 15, 46), *потім повертаються зразу ж до свічок...* Е.Лефштедт вважає неправильним те, що дієслово *redire* є семантично тотожним *recedere*. Тобто дієслова *redire* і *recedere* перебувають у тісному семантичному зв’язку, однак функціональна значущість *recedere* є вищою. Завдяки йому певну синтагматичну функцію отримувала також лексема *redire*. Значення *redire* дуже підтримується завдяки *recedere*. На розвиток семантики дієслова *redire* впливає ще інша обставина, а саме послаблене значення префікса ге-, тому, що у розмовній мові будь – яке дієслово може отримувати значення “відходити “ [18, с. 274].

Префікс завдяки індивідуальному значенню є своєрідним за своїми семантико – дистрибутивними властивостями. ге- не обмежений вузьким колом лексичних значень основ, а вільно поєднується як з дієсловами руху, так і з дієсловами, що позначають перебіг дії.

Дієслова з префіксом *re-* неоднорідні у семантичному відношенні і залежать від семантичних властивостей твірних основ. Так, префіксальні дієслова з *re-* позначають дію, яка спрямована на повторення результату, що виражає безпрефіксальне дієслово. При цьому повторення дії відбувається на іншій часовій осі. Між дією, що виражена твірною основою та дією префіксального дієслова передбачається, як правило, інша дія, спрямована на зміну першочергової дії : “ *regressus ad montem* ” (Peregr. Aether. 5, 35), *повернувся на гору; ” Nos autem inde iam remisimus milites...* ” (Peregr. Aether. 9, 40). *Звідси ми відпустили воїнів...* Слід зазначити, що дієслова з *re-*, твірна основа яких належить до лексико – семантичної групи “ руху”, утворюють семантичну групу дієслів зі значенням відновлення вихідного стану : *redire, remitto, reponere, reportare, regredior, recipere, relegere*. І, нарешті, префіксальні дієслова з *re-* утворюють ще одну семантичну групу слів, які вказують не тільки на повторення дії, але й на якісні зміни об’єкта префіксального дієслова у порівнянні з дією безпрефіксального. Багато дієслів, що позначають повторність дії, спрямованої на якісну зміну об’єкта, при функціонуванні набувають більшої виразності: *resido, resumo, respondeo, repleo*.

Доволі часто зустрічаємо рекомпозицію (відновлення первісних елементів дієслова при переході у композит), що особливо характерно для пізньої латини [18, с. 259]. Найбільш вживані такі форми у книзі «Історія франків» Григорія Турського (текст кінця VI століття): *reclaudere, requaerere, resedere, retenerere*. Як окремий вид рекомпозиції можна з упевністю назвати властиве пізній латині [18, с. 262] вживання префіксальної форми *re-* замість *re(d)-* в передвокалічній позиції за аналогією до преконсонантної: *reingressi* (Peregr. Aether. 5, 36); *reincorporo* (Greg. M.) [9]. Так, *reingressi* до Ієроніма вживалось з префіксом *red-*, зауважує А.Вельфлін [20, с. 268]: *redingredi*, у Тертуліана зустрічаємо форми *redintegro* та *redinvenio* [9]. Випадіння *d* у префіксі *re(d)-* перед голосними А. Вельфлін пояснює численними аналогічними утвореннями, встановленими у народній мові. Трапляється префікс *red-* в преконсонантній позиції: *repperire* (G.T.H.F.), *rettulerit* (Greg. M.) [9], що також найчастіше зустрічається у пізній період [13, с. 628].

Іноді при дієсловах- композитах з *re-* зустрічаємо додатки з прийменниками *ab, de, ex*: ... *requisivi de eo, quam longe esset ipse locus* (Peregr. Aether. 15, 45), ... *я запитала його, чи далеко це місце*. Такі утворення за аналогією, коли додаток для позначення особи вживається з прийменниками, властиві лише народно забарвленій мові, наприклад, архаїчній чи пізній латині [13, с. 236]. Ми зауважили також паралельне вживання простих та префіксальних форм, як наприклад, *aliae renascuntur* (Mulom. Chiron. 55, 22) та *aliae nascuntur* (Mulom. Chiron. 19, 15), *ad terram remittet* (Mulom. Chiron. 152, 7) та *demittit ad terram* (Mulom. Chiron. 165, 15).

Цікавими, на наш погляд, є композити з двома префіксами, першим компонентом яких є префікс *re-*: *resurrexit, reingressi, retransmitto, retransseo, repraesento, resonvalesco*. Таке підсилення композитів (декомпозиція) не є античним, а властиве пізній народній латині [18, с. 92; 20, с. 268]. Проте словоскладення з кількома префіксами, кожен з яких повинен би впливати на лексичне значення слова, суттєво не змінюють його семантики, а лише підсилюють та уточнюють його основне значення. Порівняймо: *visis ... et sanctis viris, qui ibi commorabuntur, ...regressi sumus...* (Peregr. Aether. 5, 36), ...*побачивши святих мужів, які там жили, ...ми*

повернулисьь...; ...ubi exeuntes de valle..., reingressi sumus via...(Peregr. Aether. 5,36), *де, вийшовши з долини..., ми повертались дорогою...*

Зіставлення словникових дефініцій деяких твірних та похідних дієслів показало, що у значеннях твірних основ міститься компонент “ по – новому , по – іншому “. Так, у дефініції дієслів *repleo, retineo, resurgo* вказано на якісну зміну об’єкта у результаті повторної дії : “ *ubi Dominus resurrexit...* ” (Peregr. Aether. 48, 74), *коли Господь воскрес...* Проте компонент, що вказує на зміну об’єкта, міститься в самій основі : *pleo, teneo, subrigo*.

Твірні дієслова, що містять у своїй семантиці компонент, який вказує на формування чогось нового, є об’єктними результативними дієсловами і належать до таких тематичних груп: дієслова творення: *repleo, resurgo, resumo*; дієслова розміщення: *redire, regredior, recipere*; дієслова розумової діяльності : *retinere, refero, respondeo*.

Отже, дієслова з префіксом *ge-* утворюють три семантичні групи, але у всіх випадках дія префіксальних та безпрефіксальних дієслів відбувається у різних часових зрізах.

Значення *ge-* надзвичайно різноманітні і характеризуються тонкими лексико - семантичними відтінками: повернення назад, у попереднє положення, повторюваність, протидію, взаємну дію, новотворення. Проте у ряді композитів пізньої латини префікс взагалі нічого не означає, іноді ж він вказує лише на різницю між простим та префіксальним словом. Спостерігається також, що *ge-* в одному і тому ж слові має в одному випадку певне значення, а в іншому – ні.

Префіксація виявляє деякі ознаки ослаблення первісного значення; мова, очевидно, підпорядковувалась необхідності усунути або затемнити власне значення префікса. Переконалим підтвердженням цьому є префікс *ge-*.

1. Grandgent C. Introduction to Vulgar Latin. Boston, 1907.
2. Численко Н.Д. Глагольная префиксация в архаической латыни (семантический аспект): Дис ... канд. филол. наук, Л., 1972.
3. Fehrle E., Pfeiffer E. Lateinische Grammatik. Heidelberg, 1934 - 1935. Bd.I.
4. Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg, 1897. Bd. I- II.
5. Stolz F., Schmalz J.H. Lateinische Grammatik / Bearb. von M. Leumann und J.B. Hofmann. München, 1926- 1928.
6. Казанская Т. Б. Префикс *ge-* во французском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1956.
7. Draeger A. Historische Syntax der lateinischen Sprache. 2 Aufl. Leipzig, 1878. Bd.I.
8. Ciceronis M. Tullii. Scripta, quae manserunt omnia / Recogn. C.F.W.Mueller. Lipsiae, 1904. P. IV, Vol.I.
9. Souter A. A. Glossary of Later Latin to 600 A. D. Oxford, 1964.
10. Будагов Р.А. Некоторые вопросы теории словообразования в романских языках // Доклады и сообщения ИЯ АН СССР. 1951. №1.
11. Zumpt C. G. Lateinische Grammatik. 12. Aufl./ Bearb. von A. W. Zumpt. Berlin, 1865.

12. Ahlmann E. Über das lateinische Präfix com- in Verbalzusammensetzungen. Helsingfors, 1916.
13. Kühner R. Ausführliche Grammatik der indogermanischen Sprachen. Hannover, 1877. Bd. I.
14. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955.
15. Ernout A. Meillet A. Dictionnaire étymologique de la langue latine. 4-e éd. Paris, 1959.
16. Darmesteter A. Traité de la formation des mots composés dans la langue française comparée aux autres langues romanes et au latin. Paris, 1875.
17. Максимова Т.В. Семантические особенности глагольной префиксации в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук, М., 1979.
18. Löfstedt E. Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae. Oxford; Uppsala; Leipzig, 1936.
19. Kuebler O. De differentia inter particulas ante et prae intercedente: Dissertatio. Vratislaviae. 1850.
20. Wölfflin E. Über die Latinität der Peregrinatio ad loca sancta // ALLG, 1887. Bd. IV.
Список умовних скорочень.
ALLG – Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik.
Cassiod. – Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (490 – 575pp.).
Conc. – Acta Conciliorum oecumenicorum (V ст.).
Greg. M. – Gregorius Magnus (540 – 604).
G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Historia Francorum (VI ст.).
Mulom. Chiron. - Mulomedicina Chironis.
Pac. – Pacatus (IV ст.).
Peregr. Aether. – Peregrinatio Aetheriae ad loca sancta (IV ст.).
Prob. Inst. Gram. – Marcus Valerius Probus, Institutiones Grammaticae (IV ст.).
Rustic. – Rusticus (VI ст.).
Serv. – Servius Maurus Honoratus (IV – V ст.).
Sidon., Epist. – Gaius Sollius Modrstinus Apollinaris Sidonius, Epistulae (430 – 482pp.).
Tert. – Quintus Septimus Florens Tertulianus (160- 240pp.).

ORIGIN OF PREFIX RE- AND FUNCTIONING IN LATE LATIN PERIOD

Iryna Romaniuk

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

The article analyses the origin of *re-* prefix and its functioning in the Late Latin period. According to hypothesis on etymology of the prefix, *re-* does not possess prepositional origin. Composites with *re-* prefix form three semantic groups: complex verbs, verbs of location and verbs of mental action. They have a meaning of an action, which is directed towards repeated result, regaining initial condition, opposite action, new form, mutual action. Composites with *re-* point on a qualitative change of object of the

---

verb with prefix in comparison with verb without prefix. Sometimes prefix *re-* shows only the difference between simple word and word with prefix, which indicates the loss of original meaning of the prefix. A weakening role of the prefix in Late Latin period is indicated also by recomposition and using of prepositional objects at composites with *re-*.

Key words: *re-* prefix; Late Latin; composites; meaning of the prefix.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

ДЖЕРЕЛА ЛЕКСИЧНОЇ ОМОНІМІЇ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Катерина Третякова

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Традиційними у мовознавстві є три шляхи виникнення омонімів: а) фонетична конвергенція, тобто співпадіння фонетично різних слів; б) семантична дивергенція – розпад значень первісно полісемічного слова; в) запозичення. Фонетичні процеси, які сприяли виникненню омонімів в мові (монофтонгізація дифтонгів, спрощення груп приголосних, синкопа, асиміляція), відбувались повільно та поступово. Як наслідок дії цих фонетичних законів латинська мова збагатилась певною кількістю омонімічних лексем. Семантична дивергенція носить рідкісний характер, за винятком випадків метафоричного та метонімічного переносів найменування та спеціалізації значень. Найбільш продуктивним був такий шлях творення латинських омонімів як запозичення, внаслідок тривалих тісних контактів із іншими мовами, зокрема грецькою. Для латинської мови були характерні “фонологічні” омоніми та омоніми, які виникли внаслідок еліпсису.

Явище омонімії можна без зайвих застережень віднести до найбільш дискусійних. Не одне століття вчені-лінгвісти обстоюють свої думки, виголошуючи спірні міркування.

Широко, хоч і суперечливо, представлена проблема омонімії на матеріалі сучасних мов, проте в латинській залишається практично поза увагою дослідників. Свідченням цього є відсутність ґрунтовних досліджень як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві. Традиційною у мовознавстві є точка зору про три основні шляхи утворення омонімів. Сюди зараховують: а) фонетичну конвергенцію, тобто співпадіння етимологічно різних слів, які первісно відрізнялись за звучанням; б) семантичну дивергенцію – розходження значень слова внаслідок розпаду первісної полісемії; в) запозичення з інших мов, котрі співпадають зі словами вже існуючими у мові [1,12; 2,8; 3,10].

Процеси творення омонімів, як справедливо відзначається [4,95; 1,39], є некерованими і носять стихійний непередбачуваний характер, що особливо виразно простежується при утворенні омонімів внаслідок фонетичних змін.

Фонетична конвергенція є одним із найпоширеніших шляхів утворення омонімів. Завдяки “неминучості фонетичних змін з одного боку та випадковому характерові з другого, поява в мові омонімів є закономірною й обов’язковою”, але “випадковим є не сам факт фонетичних змін, а характер їхніх результатів, тобто та обставина, які місця займуть нові звучання слів у матриці звукосполучень, допустимих в цій мові – вільні чи вже зайняті іншими словами. В останньому випадку і виникають омоніми” [4,95-96].

Фонетичні зсуви, часом досить суттєві, хоч і протікають поступово та повільно, сприяють тому, що два або більше слова різних звукових оформлень починають вимовлятися однаково, а згодом доходять до повного співпадіння звукового складу. [5,194].

Латинській мові найбільш притамані такі фонетичні зміни:

а) монофтонгізація дифтонгів:

I limus, -i, m “твань” (<*loimos, де oi >i) - II limus, -i, m “фартух” (<*limos);

I pīla “ступка” - II pīla “стовп” (<*peila, де ei >i);

I lutum, -i, n “бруд” - II lutum, -i, n “жовта резеда” (<*loutom, ou >u).

б) спрощення груп приголосних внаслідок поступових фонетичних змін:

I pilum, -i, n “пестик” (<*pistlom або pinslom, (<*pistlom >*pislom >*pilom) -

II pilum, -i, n “дротик”; I pilus, -i, m “волос” - II pilus, -i, m “маніпул” (<*pistlom або *pinslom); I fulmen, -inis, n “блискавка” (<*fulg-men) – II fulmen, -inis, n “опора” (<*fulcmen <*fulcmentom).

в) синкопа:

I labrum, -I, n “губа” – II labrum, -i, n “ванна” (<*lauabrum); I pīla, -ae, f “ступка”

(<pisula) - II pīla, -ae, f “стовп” (<pigula).

г) асимілятивні процеси (frons, frondis “листя” (<*bhrom-di) – frons, frontis “чоло” (<*bhronti-).

Доволі часто один із членів омонімічної пари утворився внаслідок певних звукових альтернатив, тоді як другий продовжує індоевропейську форму, що спостерігається у омонімах iūs “право” - iūs “юшка, бульйон”, перший з яких виник внаслідок монофтонгізації ou (*iouis, пор. ст.-лат. iouesat= “iūgat”), а другий продовжує первісне ū.

Проблеми походження омонімів, особливо пов’язані із найдавнішим пластом лексики, ускладнюються проблемами етимології. Показовою у цьому відношенні є пара flamen “подув” та flamen “фламін, жрець”. Тоді як перший член цієї пари має прозору етимологію, будучи похідним від дієслова flare, -āvi, -ātum, -āre “дути”, другий викликає різні тлумачення, виводячись із *bhladsmen “жертвоприношення”, filum, -i, “нитка, стрічка, як атрибут фламінів”, чи того ж дієслова flare, -avi, -atum, -are “роздувати вогонь” [6]. Але, незважаючи на різноетимонні утворення та різні напрями фонетичних змін, результати є завжди однакові.

У латинській мові можна виділити і т.зв. “фонологічні” омоніми. Ця група омонімів є яскравим прикладом поєднання процесів семантичних із власне фонетичними. Відмінна етимологія є причиною смислової різниці, в той час як дія фонетичних законів довершила співпадіння звукової форми. Отже, при виділенні “фонологічних” омонімів вирішальною є не часокількість голосних, а їхній генезис. Такими, наприклад, є pīla “ступка” – pīla “м’яч”, plāga “удар, стусан” - plāgā “країна”, rōpulus “народ” – rōpulus “тополя”. Джерелом “фонологічних” омонімів є згадані вище зміни вокалізму (pīla “стовп” < * peila / pīla “м’яч” — collectivum до pīlum), різноетимонне походження іменників (rōpulus “тополя” < * ptoptol- / rōpulus “народ” етрусського походження, пор. етр. riplu).

Другим за частотністю засобом утворення лексичних омонімів є запозичення. Причини появи слів іншомовного походження слід шукати у історичних контактах мов. У ході історичного розвитку латинська мова зазнала значного впливу грецької, тому не дивно, що більшість із членів таких омонімічних пар є грецького походження.

Механізм утворення таких омонімів полягає у фонетичній адаптації запозичених слів, які набувають звучання вже існуючих, відповідно до внутрішніх законів мови-запозичувача. Здебільшого омонімічну пару утворюють слова одне з яких є іншомовним, а друге – латинським, напр., *acta*, -ae, f “узбережжя” (<ἀκτή) / *acta*, -ōrum, n “дії” (субстантивованій р.р. від *ago*, -ere, egi, actum);

aera, -ae, f “полова” (<αἶρα) / *aera*, -ae, f “мідь” (<aes, aeris); *meum*, -i, n “петрушка” (<μῆρον μεῖον) / *meum*, -i, n “власність” (субстантивована форма середнього роду займенника *meus*, a, um “мій”);

striga, -ae, f “смуга хліба” (<strigo, -are “зупинятися під час оранки”) / *striga*, -ae, f “відьма” (*ερ. στρίγξ, -γγος* або *στρίξ*); *tuber*, -eris, n “горб” (< *tumeo*, *tumui*, -ere “роздуватися, бути розпухлим”) / *tuber*, -eris, f (*ερ. ὕβος*); *ruta*, -ae, f *бот. “рута”* (*ερ. ρύση*) / *ruta* (*юр.*) “видобуто з землі” (< *ruo*, *ruī*, *rutum*, -ere “викопувати”); *calo*, -onis, m “служник при обозі” (< *καλα* “той, хто носив дрова”) / *calo*, -onis, m “черевик”.

Іноді обидва слова є запозиченнями. При цьому їхнім джерелом можуть бути як одна й та ж, так і різні мови.

Прикладом такої омонімії є слова I *calx*, *calcis*, f “вапно” та *calx*, *calcis*, f “п’ята”, які можливо виникли внаслідок метатези з *κλαξ* (*clacs > *calx* та *λαξ* (*lacs > *cals* > *calx*); I *murrina*, -ae, f “приправлене миррою вино” (*μυρρινός*) – II *murrina*, -ōrum, n “посудини із плавикового шпату” (< *μούρρινα*) в свою чергу запозичене з перської (пор. перс. *morī* “скляні кульки”).

Як і суто латинські тут можливі крім гетерогенних також гомогенні омоніми¹. Вони, як правило, є частковими, співпадаючи лише у вихідній формі, напр.: *analecta*, -ae, m “збирач об’їдків” - *analecta*, -ōrum, n “залишки від обіду”, *dialectica*, -ae, f “мистецтво міркування” - *dialectica*, -ōrum, n “діалектичні дослідження”.

Цікавою є пара *musica*, -ae, f “знання, мистецтво” та *musica*, -ōrum, n “музика, музичне мистецтво”, виникнення якої відображає розвиток цих значень у грецькій мові. Грецьке *μουσική* будучи пов’язаним із *Μουσα* спочатку мало значення “наука, мистецтво (в загальному)”. Внаслідок його звуження та спеціалізації за даним словом закріпилось значення “музичне мистецтво”, котре також перейшло в латинську мову, оформившись як *pluralia tantum* середнього роду, які часто вживались для вираження абстрактних збірних понять.

Появу омонімів пов’язують також із розходженнями значень багатозначного слова. Виділення одного із значень в окреме слово відбувається за умови порушення змісту та форми полісемічного слова. Проте, незважаючи на характерну для латинської мови розгорнуту полісемію, визначення семантичних омонімів становить значні труднощі, зокрема через відсутність ясних критеріїв розмежування полісемії та омонімії. На нашу думку, розглядати як омоніми лексеми, які виникли внаслідок семантичної дивергенції, можна лише за умови відсутності будь-яких конотативних зв’язків між ними. Такими є, наприклад, пари *cancer* “рак” (тварина) та *cancer* “рак” (хвороба), *carbunculus* “вуглик” та *carbunculus* “нарив (на тілі людини)”.

1. Гомогенні омоніми характеризуються спільністю походження, виникнувши внаслідок розпаду полісемії. Гетерогенні — лексеми первісно різного походження, поява яких зумовлена фонетичними змінами, що спричинили однаковий результат.

clavus “цвях” та clavus “рід хвороби дерева”, асоціації між якими давно втрачені. Внаслідок втрати семантичного зв'язку між значеннями стала можливою омонімія слів *ortio*, -ōnis, f “бажання” та *ortio*, -ōnis, m “помічник” (зокрема “помічник центуріона, який обирався добровільно, за власним бажанням”).

В окремих випадках формуванню омонімів сприяють такі семантичні процеси деривації: метафоричний та метонімічний переноси, а також спеціалізація значень. [7,24; 8,12; 9,22; 10,8; 11,8]. Прикладом метафоризації можуть послужити пари *cuniculus* “крілик” / *cuniculus* “підземний хід”, *testudo* “черепаха” / *testudo* “різновид бойового ладу римлян”.

Простір для метафори та метонімії створюється за наявності у носіїв мови образного переосмислення загальноживаного слова, як засобу надання мові більшої експресивності, чуттєвості, а також іронічного, негативного ставлення по відношенню до явища, предмета.

На рівні мови метафора та метонімія вживаються широко для позначення різних понять, предметів, процесів, але чимось подібних, маючих якісь спільні риси. Перенос та переносні значення співіснують в одному слові, розширюючи, таким чином, номінативні можливості словникового складу мови.

Для латинської мови найбільш характерною метонімією із відношеннями типу: 1) імені винахідника (виробника) з його виробом (антономасія) та 2) географічної назви місця, де виготовлений предмет на самий предмет.

1) антономасія, тобто переосмислення власного імені в термін, яке було у складі називного сполучення та в якому ім'я виконувало функцію видового означення. (пор. англ. Bessemer steel (1875), підпало під скорочення, елемент Bessemer, що залишився у вжитку, прийняв на себе повне значення вихідного словосполучення) [12, 8].

I *caracalla*, -ae, f - “гальський рід плаща з капюшоном (введений в Римі імператором Каракалою)”

II *Caracalla*, -ae, m (*Caracallus*, -i, m) - прізвище та ім'я римського імператора; за другою версією – отримав ім'я від гальського одягу, який мав звичку носити (*ibid.*78,3)

I *Philippus*, -i, m – власне ім'я

II *Philippus*, -i, m – монета з зображенням Філіпа II Македонського

I *Hermes*, -ae, m – бог Гермес

II *hermes*, -ae, m – герм(а), чотирьохгрana колона з людською головою (звідси і назва); бюст (преважно Гермеса) на високому чотирьохграному п'єдесталі

2) географічна назва місця, де виготовлений предмет на сам предмет:

I *thermae*, -arum, f (гр) – теплі джерела і купальні в Римі., які розвинулись із грецьких гімнасій та схожі на них

II *Thermae*, -ae, f - м.Терми, розташоване на північному узбережжі Сіцилії з теплими джерелами

I *creta*, -ae, f [*Creta*] – біла глина, крейда (назва бере початок або від району покладів крейди на о. Крит, або від торговців-крітян, які займались перевезенням та транспортуванням глини)

II *Creta*, -ae (*Crete*, -es) , f - о.Крит

I *cinara* (сунара), -ae, m (гр) – артишок, рід трав'янистих рослин, батьківщиною яких ймовірно був о. Кінара

II *Cinara*, -ae, f - о. Кінара

I *Damascena*, -ogum, n (sc.pruna) – дамаські сливи

II *Damascena*, -ae & *Damascene*, -es, f – обл. Дамаск, яка славилася своїми фруктовими садами

Термінологічне значення побутового слова генетично не являється значенням багатозначного слова, однак відділяється від системи його значень специфікою мовленевого застосування. Так, в деяких випадках вихідне побутове значення та похідне “термінологічне” виражають дуже різні поняття (пор. англ. *monkey* – “мавпа” та “шлакова сітка”, лат. *boa (constrictor)* – “боа (вид змії)” та *мед.* “кір”; *carpeolus* – “сарна” та *арх.* “підпора”). Однак не завжди термінологізація значення спричиняє появу омонімів. Слово *ala* зі значенням “бокова прибудова, колонада” не може розглядатись як омонім до *ala* “крило”, оскільки в обох випадках зберігається інваріантне значення “те, що знаходиться збоку”, а отже ми маємо справу з метафоризацією значення. У парі *acus*, -us, f “голка” та *acus*, -i, m “риба-голка”, диференціація значень відображена у зміні роду та відміни навіть за наявності чітких семантичних зв'язків.

Серед лексичних омонімів можна виділити також ті, що утворились шляхом еліпсису. Особливо характерно це для прикметників, напр., *calva* “черепна коробка” та *calva* “горіх із гладкою шкарлупою”, в основі яких покладений прикметник *calvus*, a, um “лисий, позбавлений рослинності”, поєднаний зі словами “*testa*” та “*nux*”. Очевидно, що диференціація обох значень можлива лише у контексті. Подібною є також омонімія форми жіночого роду *alba* “біла” та *alba* “білий одяг; біла перлина”, яке виникло внаслідок еліпсису слів “*vestis*” (*vestis alba*) та “*gemma*” (*gemma alba*).

Таким чином, можна зробити висновок про типовість наведених вище шляхів творення лексичної омонімії і для латинської мови.

Серед них найпродуктивнішими є фонетична конвергенція (монофтонгізація дифтонгів, спрощення груп приголосних внаслідок поступових фонетичних змін, синкопа, асимілятивні процеси) та запозичення. Порівняно рідко зустрічаються омоніми, які виникли внаслідок розпаду полісемії на основі метонімічного переносу найменування, спеціалізації одного із значень багатозначного слова та втрати старих конотативних зв'язків. Крім цього суто латинськими є «фонологічні» омоніми та омоніми, які виникли внаслідок еліпсису.

1. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. – М.: Учпедгиз, 1958.
2. Запорожан И.Н. Некоторые аспекты омонимии в молдавском языке: Автореф. дис... филолог. наук. - Кишенев, 1974.
3. Малаховский Л.В. Теория лексической и грамматической омонимии / отв.ред.П.Г. Пиотровский. –Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1990.
4. Малаховский Л.В. Омонимия слов как абсолютная лингвистическая универсалия // Ин.языки в высшей школе.- М., 1977, вып.12.- С.94-98.

5. Балли Шарль. Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с фр. – М.: 1995.
6. Реальный словарь классических древностей по Любкеру / Под ред. Ф.Гельбке. - Спб, 1885.
7. Злобин Л И. Лексическая полисемия и омонимия в белорусском языке: Автореф. дис... филолог.наук: - М., 1984.
8. Осьмак Г.К. Семантическая и словообразовательная структура омонимов во французском языке: Автореф. дис... филолог.наук. - К., 1980.
9. Антоноа Н.Н. Проблема омонимии // Уч. зап. МОПИ им.Крупской. – иностр.яз.-1969.-Т.227, вып.22.-С.16-31.
10. Амосенкова Е.И. К вопросу о лексической омонимии во французском языке // Уч.зап. ЛГУ. –1959.-вып.45., №263.
11. Гуричева М.С., Серебренников Б.А. Задачи изучения основного словарного фонда языка // Вопросы языкознанияЯ.-1953.-№6.
12. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ обиходного слова в английском языке: Автореф. дис... филолог.наук. - Л., ЛГУ, 1964.
13. Латинско-русский словарь / Сост. И.Х. Дворецкий. – 3-е изд.- М.: Русский язык, 1986.
14. Walde A., Hofmann J.B. Lateinisches Eymologisches Worterbuch.- Heidelberg, 1982, Bd.1-2.
15. Lexicon Totius Latinitatis. – Patavii, 1864-1887, V.1-4.
16. Thesaurus Linguae Latinae editus auctoritate quinque Academiaram, 1900 sequ.

SOURCES OF LEXICAL HOMONYMY IN LATIN

Kateryna Tretyakova

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1 Universytetska St., Lviv, 79000*

There are three traditional ways of homonyms formation: a) phonetic convergence (coincidence of etymologically different words); b) borrowings; c) semantic divergence – divergence of words meanings owing to break-up of primary polysemy. Phonetic convergence (monophongization, consonants shortening, reduction, syncope, assimilation) was long-lasting processes during which phonetic structure of one lexem concured with the other. Semantic divergence is rather badly represented in Latin. Metaphorization, metonymical transfer and specialization were the basis for separation of meanings and homonyms formation. Though specialization conducts appearance of terminological homonyms it is necessary to notice that in some cases homonyms weren't formed. "Phonological" homonyms were the property only of Latin just as homonyms formed because of r ellipsis. The most productive way was borrowing on account of historic contacts (especially with Ancient Greece) between languages.

Key words: homonymy; phonetic convergence; semantic divergence; borrowing.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2000

**ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ЖАНРУ ЕПІГРАМИ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ЕПІГРАМ
ТА ЕПІТАФІЙ РОБЕРТА БЕРНСА)**

Катерина Бахуринська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Стаття присвячена композиційним та стилістичним особливостям жанру епіграми, а також проблемам, що виникають при спробі їх відтворення засобами іншої мови. На матеріалі українських та російських перекладів епіграм та епітафій Роберта Бернса, здійснених В.Мисиком і С.Маршаком, автор розглядає найтипівіші труднощі, з якими зіткнулися перекладачі. Серед них високе семантичне навантаження кожного слова при надзвичайно простій і лаконічній формі, унікальне поєднання гумору і сатири в межах одного твору, своєрідне часово-просторове провалля між сучасником і співвітчизником Р.Бернса та українським або російським читачем ХХІ століття, випадки глобального вертикального контексту та інші. Отже, у даному випадку головне завдання перекладача можна сформулювати як найбільш адекватне відтворення ідей та образів оригіналу, його гумористичного або сатиричного характеру і лаконічної форми. Крім того, для максимального наближення творів до сучасного читача необхідними видаються різноманітні коментарі, зноски та пояснення. Аналіз перекладів В.Мисика та С.Маршака дає змогу стверджувати, що незважаючи на відмінність перекладацьких методів і деякі втрати та неточності, вони вдало впоралися з цим складним завданням і створили відповідники високої художньої цінності.

Ключові слова: епіграма, епітафія, гумор, іронія, сарказм, каламбур, семантичне навантаження, адекватність, актуалізація підтексту, “шум”, імпліцитний, експліцитний, глобальний вертикальний контекст.

Епіграма – один з найдавніших жанрів гумористичної та сатиричної поезії, що своїм корінням сягає аж у Античність [1, с.27]. Особливо часто вона зустрічається в англійській поезії, епіграматичний характер якої загальновідомий. Ще **О.С.Пушкін** зазначав: “Англия есть отечество карикатуры. Всякое замечательное происшествие подает повод к сатирической картинке; всякое сочинение, ознаменованное успехом, попадает под пародию...” [2, с.22]. Саме тому епіграми посідають значне місце у творчості багатьох відомих англійських письменників та поетів (**В.Шекспіра**, **А.Поупа**, **Дж.Байрона**, **С.Моема** [3, с.30]). **Роберт Бернс** не є винятком. Його блискучим епіграмам та епітафіям, багато з яких були присвячені ще живим друзям або знайомим поета (це вважалося нормою у тогочасній літературі [4, с.592]), притаманне багатство художніх засобів і широкий спектр тем. Композиційно вони зазвичай складаються з двох логічно несумісних одна з одною частин: експозиції, де подається конкретне спостереження або констатується факт, і дотепного авторського висновку – пуанта [5, с.152]. Крім того, унікальне поєднання доброзичливого гумору з їдкою сатирою, незначних особистих проблем з глобальними, тонких іронічних каламбурів з грубоватою прямолінійністю сарказму надає Бернсовим “малим формам” особливої виразності і забезпечує їм визначне місце у світовій сатиричній спадщині. На жаль, через дещо невірне розуміння поезії “Шотландського Барда” літературні критики та перекладачі довгі роки ігнорували ці перлини поетичного генія. Зокрема, на думку таких зарубіжних дослідників творчості поета як **А.Каннінгем**, **Ф.Снайдер** та **К.Кітч**, більшість епіграм та епітафій Бернса

написані зопалу, розраховані на конкретного адресата і мають цінність лише для його сучасників. Проте, радянські літературознавці **С.Орлов**, **Г.Елістратова**, **О.Макарова** довели, що за суб'єктивною формою ховається глибока об'єктивна критика людського суспільства взагалі і нещадне викриття його конкретних недоліків (продажних політиків, тупих і морально зіпсутих аристократів, лицемірних священників і т.д.), тому Бернсові епіграми та епітафії не лише варто, але й слід вивчати і перекладати [6, с.38]. Однак їх україномовне втілення, здійснене **Василем Мисиком** з'явилося лише у 1952 році. Приблизно в той же час **Самуїл Маршак** переклав ці твори російською мовою. Проте, ці версії значно відрізняються одна від одної як підходом до розуміння тексту оригіналу, так і методами вирішення численних перекладацьких проблем. Наприклад, звернімося до **епіграми, написаної на офіційному папері**, у якій Бернс змальовує безправне становище бідних людей:

In politics if thou would'st mix,	<u>Як хочеш політиком бути,</u>	<u>К політике будь слеп</u>
And mean thy fortunes be;	<u>Не треба ні бачить, ні</u>	<u>и глух,</u>
<u>Bear this in mind, be deaf and</u>	<u>чути:</u>	<u>Коль ходишь ты в</u>
<u>blind,</u>	За тебе хай бачить і чує,	<u>заплатах.</u>
Let great folks hear and see. ¹	Хто панує. ²	Запомни: зрение и

(В.Мисик)

Удел одних богатых!³

(С.Маршак)

¹ Усі цитати з творів Р.Бернса подані за виданням [7]

² Переклади В.Мисика подаються за виданням [8]

³ Переклади С.Маршака наведені згідно з виданням [4]

Цілком очевидно, що ні український, ні російський варіанти не можуть бути дзеркальним відображенням оригіналу, оскільки англійські слова є назагал коротшими за слов'янські. Однак ця проблема ще більше ускладнюється, коли ідеться про такий за своєю суттю лаконічний жанр як епіграма чи епітафія, де кожне слово несе надзвичайно високе семантичне навантаження. Крім того, оскільки факти, відомі у часи Р.Бернса, не завжди зрозумілі для пересічного українського чи російського читача, варто згадати про феномен “шуму”, який досліджує у своїх працях **Ю.Лотман**. Внаслідок даного “шуму” інформація закодована у тексті “з’їдається” або “гаситься”, тобто між сучасником та співвітчизником автора і українським або російським читачем ХХІ століття утворюється своєрідне часово-просторове провалля [9, с.98], що зумовлює необхідність різноманітних зносок, пояснень та коментарів [6, с.38]. Отже, головним завданням перекладача у даному випадку є адекватне відтворення авторських ідей, їх гумористичного або сатиричного спрямування і лаконічної форми. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що обидва перекладачі вдало впоралися з поставленими цілями, хоча російський переклад все-таки кращий. У ньому не лише збережено ритмічну та інтонаційну структуру і афористичний характер оригіналу, а й підсилено провідну ідею твору за допомогою перестановки рядків (найважливіший у смисловому відношенні, третій

рядок, опинився на першому місці) та актуалізації авторського підтексту: “колько ходишь ты в заплатах”.

Однак, часом таке дещо вільне поводження з текстом оригіналу послаблює іронію і спрощує зміст твору. Це можна спостерігати на прикладі **“Епітафії на Д.С.”** (**“Eritaph on D- C-“**), присвяченої одному знайомому Бернса, який покінчив життя самогубством. У ній поет, спираючись на біблійні заповіді, приходиться до висновку, що людина не має права вбивати себе і позбавляти Бога обов’язку “підкуватися” про неї. Тоді як С.Маршак відтворив цю думку, В.Мисик інтерпретував її цілком невірною, висміявши, натомість, поспішність, з якою нещасний дурень наблизив свій і без того неминучий кінець:

Here lies in earth a root of Hell,	Оберігає бісів клад	Себя, как плевел, вырвал
Set by the Deil’s ain dibble;	Оця могила вбога.	тот,
<u>This worthless body died himsel,</u>	<u>Дурний! Він сам</u>	Кого посеял дьявол.
<u>To save the Lord the trouble.</u>	<u>подався в ад,</u>	Самоубийством от хлопот
	<u>Не поспитавшись бога!</u>	<u>Он господа избавил.</u>

(В.Мисик)

(С.Маршак)

Водночас, Василь Мисик надає великої ваги природності своїх перекладів – його мова жива та багата, а інтонація максимально наближена до розмовної і рясніє вигуками, риторичними запитаннями, енжамбеманом, апозіопезисами та окличними реченнями. Це стосується, зокрема, його блискучого україномовного варіанту **епіграми, присвяченої тупому кар’єристові**. Перекладач замінив розповідний стиль двох останніх рядків діалогічною мовою (яка ведеться від першої особи), чим значно поживав інтонацію твору у порівнянні з російським перекладом і навіть із самим оригіналом:

When –, diseased, to the devil went down,
 ‘Twas nothing would serve him but Satan’s own crown;
 ‘Thy fool’s head, ‘quoth Satan, ‘that crown shall wear never,
I grant thou’rt as wicked, but not quite so clever’.

Потрапивши у пекло, він сатані кива,	Покойник был дурак <u>и так любил чины,</u>
Щоб той свою корону йому віддав.	Что требует в аду корону сатаны.
– Ова!	– Нет, молвил сатана. – Ты зол, и даже
<u>Корону недотепі? Цього ще невাতало!</u>	<u>слишком,</u>
<u>Хоч злости в тебе досить, та розуму</u>	<u>Но надо обладать каким-нибудь умишком!</u>
<u>замало!</u>	

(С.Маршак)

(В.Мисик)

З іншого боку, С.Маршак вдало застосовує описову назву, що характеризує адресата епіграми і робить її зрозумілішою для читача. Як у заголовку, так і безпосередньо в самому тексті (“и так любил чины”) він наголошує на головній рисі характеру героя і пояснює причину його амбітності навіть у пеклі. В той же час, Василь Мисик надто буквально слідує оригіналу, тому його версія дещо ускладнює сприйняття.

Що ж до епіграми **“Сільському поміщикові”** (**“On a Country Laird”**), то ситуація тут абсолютно протилежна. Український перекладач не лише зберіг назву –

“Поміщикові” – але й замінив беззмислово для наших сучасників прізвище “Cardoness” на ввічливо-іронічне звертання “мосьпане” та “о пане мій”, яке підсилює сатиричний ефект епіграми. Крім того, завдяки багатій та складній інтонації (риторичне запитання, апозіопезис, окличне речення, звертання) висновок у В.Мисика звучить так само експресивно як і в оригіналі. Водночас, російський переклад відзначається численними хибами: по-перше, відсутність будь-якої назви та незрозумілий “Кардонесс” у останньому рядку перешкоджає повноцінному розумінню тексту і знижує полум’яну соціальну сатиру проти панівних класів до рівня суб’єктивної критики, по-друге, втрата інтимного звертання автора, що радить морально зіпсутому лордові помолитися Ісусу Христу (своєрідний імпліцитний контекстуальний оксиримон), не стільки сприяє бажаній лаконічності, скільки позбавляє твір важливого сатиричного аспекту:

<u>Bless Jesus Christ,</u>	<u>О</u> Щодня спасителя хвалить	Недаром, видимо,
<u>Cardoness,</u>	<u>Не забувай, мосьпане!</u>	господь
<u>With grateful lifted eyes,</u>	Це ж він сказав, що, крім	<u>Когда-то посулил:</u>
Who said that not the soul	душі,	Не только души, но и
alone,	На суд і тіло встане.	плоть
But body too, shall rise:	А що, якби душі самій	Восстанет из могил.
For had he said ‘The soul alone	<u>Ожиги він дозволив?</u>	А то б вовеки не
<u>From deat I will deliver’,</u>	<u>Тоді б... тоді, о пане мій,</u>	воскрес
<u>Alas, alas! O Cardoness,</u>	<u>Ти б не воскрес ніколи!</u>	<u>Души _ _ _ лишенный</u>
<u>Then hadst thou lain for ever!</u>		<u>Кардонесс!</u>

(В.Мисик)

(С.Маршак)

Непорозуміння виникли також і при перекладі короткої, але дуже цікавої епіграми “Відповідь церковнослужителю з Гладсмур” (“**Reply to the Minister of Gladsmuir**”). Це різке викриття тупого і неосвідченого духовенства написано під впливом анімалістичної алегорії Езопа “Осел і Лев”. Тут ми можемо говорити не лише про історико-філологічну проєкцію якогось певного слова або фрази, а й про так званий “глобальний вертикальний контекст”, що згідно з визначенням **І.Гюббенет** є своєрідною всепроникаючою сутністю, яка заповнює собою твір художньої літератури, ніби висвічує зсередини всі елементи, надає їм форми і без якої самі по собі цитати, алюзії, реалії уявляються лише набором загадок, на зразок кросворду [10, с.73]. На жаль, С.Маршак повністю затер антиклерикальний підтекст твору, переклавши Бернсове “minister” як “критик” і підсиливши пейоративну сему означенням “злонамеренный”. Український перекладач її зберіг, але вдався до перекодування: він відкрито називає священника “ослом”, тоді як в оригіналі та російському перекладі іронія не настільки очевидна (присутній лише натяк на можливість порівняння) і тому значно їдкіша. Насправді, варіант С.Маршака є навіть алегоричнішим за вихідний текст, оскільки доволі експліцитна у Бернса асоціація автора з левом лише імплікується у російському перекладі. Однак, важко не погодитися з думкою **О.Нечипорука**, що при відтворенні даної епіграми можна було б і відкинути “езопівську мову” [6, с.41]:

Like Esop's lion, Burns says, sore I feel   Як левові Езопа, і Бернсу кожна зла
All others scorn – but damn that ass's heel!   Насмішка дошкуляє, але – не від осла!

(В.Мисик)

Немало льву вражда ударов нанесла

Но сохрани нас бог от ярости осла!

(С.Маршак)

Отже, після довгих років зневаги і забуття епіграми та епітафії “Шотландського співця” знайшли вдячних поціновувачів і розпочали нове життя у перекладах. Зокрема, вони справили великий вплив на таких українських майстрів епіграми ХХ століття, як **Василь Еллан-Блакитний**, представник “Розстріляного Відродження”, **С.Воскресенко**, **О.Жолдак**, **Ю.Кругляк** та інші [11, с.11]. Тому, на мою думку, дослідження та відтворення іншою мовою цих блискучих і самотніх творів, яким досі приділяли недостатньо увагу, піднесе україномовну Бернсіану на новий, вищий щабель.

1. *Косяченко В.Т., Руснак І.С., Гречанюк Ю.А.* Жанри сатири та гумору в українській радянській літературі. – К.: УМК ВО, 1988. – 58с.
2. *Медянцеv И.П.* Английская сатира XIXв.: типология и традиции. – Ярославль: Изд-во пед. ин-та, 1974. – 278с.
3. *Васильева Т.Н.* Английская сатирическая поэзия XVIIIв. – Кишинев: Штиинца, 1981. – 108с.
4. *Бернс Р.* Стихотворения и песни: The Poems and Songs / Пер. С.Маршака, послесловие Левина. – М.: Радуга, 1982. – 705с.
5. Українська літературна енциклопедія. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1988-1990. – Т.1-2.
6. *Нечипорук О.Д.* Великий поет Шотландії (Р.Бернс в українських перекладах і літературознавстві). – К.: Знання, 1973. – 44с.
7. *Burns Robert.* The Poetical Works of R.Burns. With Notes, Glossary, Index of First Lines and Chronological List / Ed. by J.Robertson. – London: Oxford Univ. Press, 1926. – 635pp.
8. *Бернс Р.* Вибране / Пер. М.Лукаша і В.Мисика. – К.: Вид-во худож. літ., 1959. – 255с.
9. *Лотман Ю.* Структура художественного текста. – М.: Искусство, 1970. – 364с.
10. *Гюббенет И.В.* Основы философской интерпретации литературно-художественного текста. – М.: МГУ, 1991. – 205с.
11. *Косяченко В.Т.* Любов’ю окрилений сміх: Українська радянська сатирична поезія на шляхах становлення і розвитку: Літ.-крит. статті. – К.: Рад. письменник, 1985. – 288с.
12. *Daishes D.* Scottish Literature to Scott // A Critical History of English Literature. – London, 1965. – Vol.3. – P.817-829.
13. *Коржева П.Б.* Язык юмора и сатиры. – Алма-Ата: Мектеп, 1979. – 159с.
14. *Кухаренко В.А.* Интерпретация текста. – Л.: Просвещение, 1979. – 327с.
15. *Feinberg L.* Introduction to Satire. – Iowa: Iowa Univ. Press, 1967. – 298pp.

THE GENRE OF EPIGRAM IN TRANSLATION STUDIES ASPECT

(BASED ON RUSSIAN AND UKRAINIAN TRANSLATIONS OF R.BURNS' EPIGRAMS AND EPITAPHS)

Kateryna Bakhuryns'ka

*Ivan Franko National University in Lviv, Ukraine
1, Universytetska St., Lviv, 79000*

The article deals with the genre of epigram, its compositional and stylistic peculiarities, as well as with the problems which occur in the process of their rendering. On the basis of Ukrainian and Russian translations of R.Burns' epigrams and epitaphs, the author considers the most typical difficulties posed before the translators. These are high semantic load of each word accompanied by very laconic and simple structure, a unique combination of humour and satire within one verse, a certain temporal-spacial gap between contemporary R.Burns' fellow countryman and Ukrainian or Russian reader of the 21st century, the cases of global vertical context etc. Thus, the main task of a translator in this respect can be formulated as the most adequate reproduction of the source-text ideas and images, its humorous or satirical character and laconic form. Besides, to bring the original closer to the modern audience, various commentaries, footnotes and descriptions seem to be mandatory. The analysis of V.Mysyk's and S.Marshak's translations gives us the full right to maintain that, notwithstanding diverse translation methods, several drawbacks and losses, they succeeded in creating the counterparts of high artistic merits.

Key words: epigram, humour, satire, irony, sarcasm, pun, semantic load, adequacy, actualization of the simultaneous implicature, "noise", implicit, explicit, global vertical context

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2001

**ІНТЕГРУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТА ВІДЕО ТЕХНОЛОГІЙ
У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ З ІНОЗЕМНИХ МОВ
(ДЛЯ СТУДЕНТІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)**

Роман Помірко, Галина Ісаєва, Зоряна Жовнірук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000*

Застосування сучасних технологій - комп'ютерів, комп'ютерних мереж, інтернету та відео - стало невід'ємним аспектом процесу вивчення іноземних мов у вузі на сучасному етапі. Ці технології вносять елементи зацікавленості та новизни в навчальний процес, надають доступ до різних автентичних матеріалів, роблять студентів більш незалежними, організованими та дисциплінованими. Ресурсний центр, створений на факультеті іноземних мов у Львівському національному університеті імені Івана Франка завдяки міжнародному проекту TEMPUS TACIS, надає широкі можливості для успішного навчання. Переваги та недоліки у використанні комп'ютерів обговорюються з позицій як викладачів, так і студентів.

Ключові слова: комп'ютер, світова комп'ютерна мережа (www), інтернет, гіпертекст, електронна пошта, відео.

Адекватне викладання та вивчення іноземних мов на сучасному етапі не можливе без використання сучасних технологій - відео, комп'ютерів, комп'ютерних мереж, Інтернету. Наявність таких технологій дає викладачам можливість планувати такі види діяльності, які вносять елементи новизни та зацікавленості в контекст викладання та вивчення іноземних мов, а також застосовувати їх на будь-якому етапі заняття. Звичайно, застосування комп'ютерних технологій в процесі викладання іноземних мов не можна вважати чарівною паличкою, яка може вирішити всі наші проблеми, та все ж вони вже відкрили для викладачів та студентів великі можливості.

Ресурсний центр для вивчення іноземних мов, створений у Львівському національному університеті імені Івана Франка завдяки проекту TEMPUS TACIS «Прикладні іноземні мови» JEP № 1997-2001 р. пропонує широкі можливості для студентів природничих та гуманітарних спеціальностей університету. Вони можуть працювати у центрі як під керівництвом викладача, так і самостійно в позаурочний час. Зацікавлені, ініціативні та дисципліновані студенти можуть працювати над певним програмним матеріалом в ресурсному центрі під час заняття з іноземної мови, в той час як викладач проводить традиційне заняття з рештою групи в аудиторії.

У центрі також здійснюється опрацювання студентами програмних відеофільмів (listening comprehension) з наступним виконанням завдань та внесенням результатів у спеціальну картку, та підготовка індивідуальних презентацій на теми, в яких вони зацікавлені та які погоджені з викладачем: крім тем, пов'язаних з майбутньою спеціальністю студента, ці презентації можуть висвітлювати різноманітне коло проблем, пов'язаних як з вивченням іноземних мов, так і з культурною, історичною, політичною, маркетинговою ситуаціями.

Досвід таких індивідуальних презентацій ми запозичуємо з широко поширеної практики в Школі Сучасних Мов Ліверпульського університету ім. Джона Мора. Наприклад, на одній з таких презентацій група студентів, що вивчають проблеми сучасної економіки, приготували цікаві презентації на такі абсолютно не пов'язані між собою теми, як: *супермаркети, китайський театр, сучасні комп'ютерні технології, сім чудес світу, проблеми студентської молоді в Англії* тощо. Основним фактором при виборі теми для презентації є індивідуальна мотивація студентів.

Комп'ютерні та мультимедійні (multimedia) системи набули широкого застосування у всьому світі на практичних заняттях з іноземних мов (в першу чергу, англійської), протягом останнього десятиріччя. Для того щоб успішно адаптувати комп'ютерні технології в нашу методологію викладання іноземних мов, слід розглянути цю проблему в освітньому, творчому та іноваційному аспектах. Перш за все, ми повинні, як це зробив В.Галавіс, [1, с. 30], поставити ряд запитань, які допоможуть нам уявити себе в «технологічно урізноманітненому робочому середовищі». Ось деякі з цих запитань:

Що і як ми будемо планувати, створювати, впроваджувати та навчати з використанням мультимедійних систем?

Коли ми будемо їх застосовувати - повністю чи частково на протязі заняття, за фіксованим чи гнучким графіком?

Які є переваги та недоліки вивчення іноземних мов з використанням комп'ютерів?

Яка роль викладача у цьому процесі?

Нам видається доцільним розпочати дискусію з останнього запитання. Наш скромний досвід у використанні комп'ютерів у контексті викладання іноземних мов (англійської, французької, німецької, іспанської), та досвід, з яким ми мали можливість познайомитися та частково перейняти під час перебування в університеті ім. Дж.Мора в Ліверпулі, підказує, що у цьому випадку роль викладача дещо відрізняється від його традиційної ролі носія та передавача знань. Цю роль бере на себе сам комп'ютер, а викладач виступає швидше як наставник, який надає студентам стратегії щодо їх індивідуальної роботи по вивченню іноземної мови з використанням комп'ютерних технологій. У такий спосіб викладач складає графік щотижневої індивідуальної роботи студентів з мультимедійними системами на цілий семестр. Такий індивідуальний робочий план (робоча карта) повинен охоплювати ті завдання, які студент може виконувати сам, без допомоги чи контролю з боку викладача.

Отже, можливими аспектами такої автономної роботи студента з комп'ютером можуть бути наступні: студенти відвідують ресурсний центр в позаурочний час, або працюють індивідуально під час занять з іноземної мови; самі організують свою роботу, а її оцінювання може бути закладено в певну комп'ютерну програму.

Не викликає сумніву, що така індивідуальна робота з комп'ютером вимагає від студентів самодисципліни та організованості, тому може бути не виключеним випадок, що студенти, які проявляють особливу зацікавленість в отриманні нових знань за допомогою комп'ютерних чи відео технологій, можуть працювати, як ми про це згадували вище, за індивідуальним графіком, в той час як викладач працює в аудиторії з рештою групи.

Відповіді на інші запитання можуть допомогти нам вирішити, чи буде використання комп'ютерів на наших заняттях практичним та ефективним; як найкраще використовувати ці системи в контексті програми з іноземних мов для студентів природничих спеціальностей університету; вони можуть також навіяти нові ідеї щодо ефективного використання комп'ютерів у процесі викладання та вивчення іноземних мов.

У наукових публікаціях з методики ведеться чимало дискусій, започаткованих, звичайно, викладачами іноземних мов, щодо переваг та недоліків використання комп'ютерів у контексті викладання іноземних мов [1, с.30-32, 2, с.2-10, 3, с.26-28]. Ось деякі найпоширеніші міркування з цього приводу.

Використання комп'ютерів стимулює прагнення студентів до самостійного отримання нових знань з різноманітних галузей. Тут іноземна, зокрема, англійська мова виконує саме ту магістральну роль, яка їй відводиться в контексті викладання ESP - англійська мова для спеціальних цілей, як засіб для отримання нових знань. Як і при роботі з відео, зображення та звуки, представлені комп'ютером, одночасно стимулюють органи слуху та зору студентів. Комп'ютери можуть допомогти студентам стати більш організованими та дисциплінованими. Саме через Інтернет забезпечується доступ студентів до аутентичних матеріалів та надавання їм можливість контактувати з широкою аудиторією у всьому світі, що сприяє розвитку творчих здібностей студентів. Саме комп'ютерне середовище заохочує студентів до вивчення англійської мови, оскільки всі інструкції щодо використання комп'ютерів написані переважно цією мовою.

При всьому цьому слід зауважити, що згадані переваги та ті, про які тут не згадано, будуть краще відчуватися лише тоді, коли ви будете насправді працювати з комп'ютерами, а не лише читати про це.

Недоліки використання комп'ютерів у вивченні іноземних мов пов'язані з тим, що деякі студенти (а ще більше деякі викладачі), не маючи для цього необхідного досвіду, бояться працювати з комп'ютерною технікою. Особливо це стосується недисциплінованих студентів, які часто мають проблеми при роботі з комп'ютерами. Крім того, робота з комп'ютером не створює такого відчуття співпраці між студентами та викладачем, як це можна спостерігати на традиційному занятті.

Всі ці фактори слід враховувати при плануванні роботи в комп'ютерному середовищі. Проте, ми надіємося, що як тільки ви розпочнете таку роботу, ви переконаєтеся, що ці недоліки, однак, не зменшують позитивних вражень від неї.

Отже, підсумовуючи розпочату викладачами іноземних мов дискусію про переваги та недоліки, які мають місце в процесі викладання іноземних мов з використанням комп'ютерів, бачимо, що переваг все ж таки більше, що й спонукає нас іти далі, до узагальнення рекомендацій щодо їх використання.

Серед рекомендацій щодо використання комп'ютерів у викладанні іноземних мов слід пам'ятати, що комп'ютер - це знаряддя, яке повинно працювати на вас, а не проти вас. Першочергову роль відіграє відбір програмного матеріалу, який студенти могли б опрацювати за допомогою комп'ютера, а який - на звичайних заняттях під вашим керівництвом. У підготовці комп'ютерних програм слід надавати перевагу розвитку певних мовних навиків, а при роботі з готовими комп'ютерними програмами можна ставити перед студентами конкретні завдання, з урахуванням їх

можливостей та зацікавлень. Вони не завжди можуть співпадати з завданнями, визначеними в даній програмі.

Якщо є для цього технічні можливості, ставте перед студентами завдання розшукати та опрацювати певний матеріал з використанням інтернету, web-сторінок чи дисків CD-ROM, з яких можна лише зчитувати інформацію. Сприяння розвитку інтелектуального потенціалу студентів та заохочування їх до пошуку інформації у базах даних повинно стати пріоритетним. Давайте студентам завдання по роботі з програмами, створеними для перевірки орфографії та граматики. Для того, щоб письмові завдання мали характер цілеспрямованості, можна пропонувати студентам писати та відправляти викладачам електронну пошту (e-mail). Це дасть їм відчуття реалізму комунікації. Крім індивідуальних презентацій на різноманітну тематику, про які йшлося вище, можна організувати дискусії так, щоб матеріали для них студенти підшукували з Інтернету чи компактних дисків.

Чи співпадає погляд викладачів на використання комп'ютерів у викладанні іноземних мов з поглядом самих студентів? Щоб отримати достовірні відповіді на ці запитання, ми провели опитування серед студентів першого курсу фізичного факультету. Цікаво, що в основному думки викладачів та студентів на це питання збігаються, хоча у відповідях студентів були деякі оригінальні міркування, які й будуть наведені нижче.

Комп'ютер очима студентів

Дискутуючи про *переваги* використання комп'ютерів у процесі вивчення іноземних мов, більшість студентів схвально висловилися за це, зазначаючи: потрібність саме комп'ютерних навичок у житті; покращення контролю за вивченням мови - комп'ютер не робить ніяких поблажок; дозволяє спілкуватися з людьми інших культур, значно розширюючи наш світогляд; дає можливість вивчати мову незалежно від викладача; з комп'ютером легше працювати тим, хто не впевнений в собі; відкриває можливість багатоаспектного вивчення іноземної мови; робить студентів дисциплінованими та незалежними; дає можливість працювати над мовою не тільки на занятті, але й в будь-який зручний для цього час; розширений доступ до різноманітної інформації через інтернет

До очевидних *недоліків* у використанні комп'ютерів для вивчення іноземних мов студентами були віднесені наступні: тривала робота з комп'ютером шкідлива для здоров'я; більшість студентів не мають доступу до інтернету, а деякі з них просто не вміють користуватися комп'ютером навіть на елементарному рівні. До інших негативних сторін роботи з комп'ютером можна віднести: нездатність комп'ютера перевіряти вимову; складний процес пошуку ускладнює роботу в інтернеті; відхід з реального світу в віртуальний до деякої міри затримує життєвий розвиток; «людина стає в'язнем, а не володарем інтернету; життя в реальному світі стає нудним»; відсутність живого спілкування, різні види вірусів є перешкодою у широкомасштабному використанні комп'ютерів; комп'ютерні технології вивчення іноземних мов потребують значних фінансових затрат;

Щодо *рекомендацій* по використанню комп'ютерів для вивчення іноземних мов, більшість студентів зазначає наступне:

починати вивчення мови треба з викладачем, а вже згодом - при допомозі комп'ютера;

найкращий варіант - поєднання роботи на комп'ютері (різномантні тести, кросворди, вправи) з роботою в аудиторії під керівництвом викладача, в пропорції 50% : 50%;

студенти повинні мати доступ до комп'ютера протягом цілого дня.

Забезпечення студентів комп'ютерними програмами

Ви вже знаєте, що комп'ютер - це складна система, створена з двох основних компонентів: машинного обладнання (hardware), та програмного забезпечення (software). На відміну від Інтернету з його глобальною сіткою об'єднаних між собою комп'ютерів, які містять в собі і взаємно передають інформацію, та його складової частини - world wide web (www/web), що складається з комп'ютерів, які зберігають текстові, графічні, а іноді і аудіо та відео файли, персональні комп'ютери не під'єднані до цієї сітки. Щоб користуватися персональними комп'ютерами для вивчення іноземних мов, їх потрібно загрузити спеціальними програмним забезпеченням. Існують такі способи поповнення програмного забезпечення:

купити готові комерційні програми чи замовити їх у фірмах, що займаються розробкою та реалізацією таких програм. Це - найпростіший, але не завжди найкращий спосіб отримання програмного забезпечення, оскільки часто не враховуються програмні вимоги для певного курсу.

адаптувати існуючі вже програми для потреб студентів. Бажано не обмежуватися лише комерційними програмами, а створювати свої власні матеріали бази комерційних напівготових, «напівспечених» програм (half-baked software). У ресурсному центрі факультету іноземних мов Львівського національного університету є така напівготова програма *Hot Potatoes*, створена на основі міжнародного плану і підтримана лінгвістичним університетом Вікторії в Англії (її адреса: <http://web.uvic..cf/hrd/halfbaked>).

Програма охоплює шість завдань, які ви можете адаптувати для вивчення конкретного лексичного чи граматичного матеріалу. Це - завдання на вибір правильного лексичного чи граматичного елемента з ряду йому подібних (multiple choice); відповіді типу «так» чи «ні» за змістом певного контексту (short answers); розміщення поданих слів у правильному порядку так, щоб утворити речення (jumbled sentence); розв'язування кросворду (crossword); вибір еквівалента даного елемента (matching/ordering exercise); заповнення пропусків (gap-filling exercise). Ці завдання викладач може використовувати вибірково, враховуючи рівень володіння мовою у групі та конкретні програмні цілі курсу.

Привабливою рисою цих напівготових програм є, перш за все, можливість використовувати їх для навчання/вивчення не тільки англійської, але й будь-якої іншої мови, а також передусім простота процесу адаптації програми до конкретних вимог - це може зробити будь-який викладач іноземної мови, без послуг спеціаліста з програмування. Проте, суттєвим обмеженням можливостей роботи з даною програмою є той факт, що її застосовувати можна лише на комп'ютерах, під'єднаних до світової мережі world wide web. Як відомо, таке під'єднання і робота в режимі світової комп'ютерної мережі коштує певних грошей, а це може дозволити собі не кожний навчальний заклад, який має хоча б один комп'ютер.

третій, на наш погляд, найбільш перспективний, практичний та простий спосіб забезпечення комп'ютерними програмами певний курс з іноземної мови -

створювати їх самостійно. Тут відкривається можливість для творчої уяви і одночасно самопідготовки спеціалістів, надбання навиків програмування. Слід зазначити, що в світі існує думка, що якщо навчальний заклад вкладає гроші на придбання лише комп'ютерів та програмного забезпечення до них, але не підготовку викладачів іноземних мов, обізнаних з сучасними комп'ютерними технологіями, то це - проста трата грошей [3, с.29].

Вихід з даної ситуації дуже простий: залучати до створення програми самих студентів, які й будуть нею користуватися. Серед студентів всіх немовних спеціальностей завжди є декілька комп'ютерних фанатів, яких викладач і повинен залучити до співпраці. Нехай вони напишуть напівготову програму, щось на зразок того, про що писалося вище, а викладач наповнить її різноманітним мовним матеріалом. Бажано, щоб викладач звернувся на кафедру програмування. Робота студентів під керівництвом спеціаліста з програмування над дипломною роботою чи курсовим проектом є, на наш погляд, дуже ефективною і поглиблює розуміння предмету дослідження.

Нам хотілося б повідомити про досвід такої співпраці одного з авторів зі студентом фізичного факультету А.Лозинським над створенням програмного забезпечення до збірки коротких оповідань відомих англійських та американських авторів, укладеної авторським колективом кафедри іноземних мов для природничих факультетів [4, 150 с]. Це - програма, яка може оцінювати рівень розуміння студентом змісту конкретного оповідання та оволодіння лексичним та простим граматичним матеріалом тринадцяти оповідань збірника, по вісім - десять пунктів у кожному, але так, щоб загальна кількість пунктів у всіх шести завданнях становила п'ятдесят (відповідно, при оцінюванні - п'ятдесят балів). При виконанні кожного з пунктів цих шести завдань програма відразу ж видає відповідь «вірно (right)» чи «не вірно (wrong)» з її синхронним емоційно-гумористичним озвученим коментарем англійською мовою: «congratulations (вітаю)», якщо відповідь добра, та «не роби дурниць (don't be silly)», якщо відповідь неправильна. Оскільки збірник, а отже, і програмне забезпечення до нього, розраховані на студентів нижчесереднього (pre-intermediate) та середнього (intermediate) рівнів мовної підготовки, то критерії оцінювання знань матеріалу кожного з оповідань конкретним студентом можуть мінятися в залежності від рівня його мовної компетенції. Програма складається з шести завдань, які є ідентичними для всіх оповідань. Ці шість завдань оцінюють, наскільки вірно студент може: знати українські еквіваленти нових англійських слів, вжитих у даному оповіданні; знати англійські еквіваленти чи синоніми до певних слів; заповнити пропуски прийменниками (по три на кожне речення); виконати тест на розуміння загального змісту оповідання, оперуючи двома відповідями - «так» чи «ні»; заповнити пропуски активною лексикою даного оповідання; замінити у реченнях з тексту оповідання інфінітивні форми дієслів відповідними часовими формами.

Оскільки це була наша перша спільна спроба у створенні такої програми, то вона, звичайно, не позбавлена деяких недоліків, які ми будемо усувати в процесі її практичної реалізації на заняттях з англійської мови, а її переваги ми вбачаємо у тому, що:

вона створена у відповідності до конкретних вимог програми з іноземних мов для студентів природничих та гуманітарних спеціальностей університету;

при роботі з нею у інших студентів також виникає бажання співпрацювати з викладачем над створенням подібних програм;

над нею можна працювати як на практичних заняттях, так і під час індивідуальної роботи студента з занесенням загальної оцінки (кількості балів, виданих програмою), до індивідуальної картки студента.

Підсумовуючи дискусію про місце комп'ютерів у контексті викладання іноземних мов для студентів природничих факультетів університету, сподіваємося, що наведені вище міркування до деякої міри сприятимуть їх використанню у цьому контексті. Вагомими аргументами, які повинні схилити багатьох викладачів до використання комп'ютерів у навчальному процесі, є те, що робота в комп'ютерному середовищі значно підвищує мотивацію студентів до самостійної роботи над оволодінням іноземною мовою.

Вивчення іноземних мов засобами інтернету

Інтернет - як технологічний, так і соціальний феномен, дозволяє людям у найвіддаленіших частинах світу спілкуватися між собою як за допомогою *електронної пошти (e-mail)*, так і з використанням інших засобів, незалежно від відстані чи соціального стану людей, які ними користуються. Інтернет виник наприкінці двадцятого сторіччя як одна з головних комунікаційних технологій. Уявний простір, створений інтернетом, в якому люди взаємодіють та підтримують контакти між собою, відомий під назвою *кібернетичний простір (cyberspace)*.

Інтернет - це найбільша та найширша система зв'язків бази даних. У деякому розумінні інтернет поєднує в собі аспекти теле- та радіокомунікації. Як і міжнародна телефонна система, він робить можливою миттєву комунікацію у формі обміну повідомленнями чи інформацією між людьми у всьому світі, а подібно до радіотрансляції, повідомлення, розіслане через Інтернет з одного джерела, може дійти до мільйонів людей.

Інтернет відіграє значну роль у масовому поширенні глобальної комунікації, яке розпочалося у 1970х роках. Соціальні, політичні та культурологічні наслідки такого широкого використання інтернету ще не досить добре вивчені. Як і будь-яка комунікаційна система, він має свої переваги та недоліки. Головною перевагою інтернету є його великий комунікаційний потенціал. Проте тут слід зазначити, що така можливість інтернету іноді, крім очевидних переваг, може нести в собі і певні недоліки, про що свідчить один з скандальних фактів з історії інтернету - поширення у квітні-травні 2000 року комп'ютерного вірусу під назвою «I-Worm.Loveletter», («любовна лихоманка», імя файлу - LOVE-LETTER-FOR-YOU.TXT.vbs), який завдав значної шкоди користувачам інтернету, зокрема, солідним фірмам та організаціям у всьому світі (газета «Факты», 6 травня 2000).

Крім того, люди, які проводять значну кількість часу, спілкуючись за допомогою інтернету, іноді мають труднощі у встановленні безпосередніх контактів з іншими людьми, їм зневажливо дають різні прізвиська англійською мовою (anoraks, geeks, nerds, тощо). Цей факт дає підстави стверджувати, що в інтернеті функціонує особлива підсистема англійської мови. З другого боку, багато людей вважають інтернет дуже корисним у вирішенні різних проблем, до реалізації яких залучено

багато осіб з різних організацій, що не мають змоги часто брати участь у особистих зустрічах.

У різноманітних дебатах про переваги та недоліки у користуванні інтернетом часто звучать аргументи про те, що спілкування за допомогою інтернету дозволяє різним людям встановлювати свій особистий соціальний імідж, звільняючись від «тиранії» безпосередньої (face-to-face) комунікації, в якій персональний та соціальний статус сигналізується такими фізичними ознаками, як зовнішність, колір шкіри, тембр голосу чи акцент, одяг тощо [2, с. 10, 5, с.].

Деякими найбільш дискутованими питаннями стосовно широкого використання інтернету в різноманітних комунікаційних контекстах є наступні:

Якою є роль інтернету у встановленні особистих контактів між людьми?

Чи поглиблює існуючу соціальну та економічну нерівність різні можливості людей в отриманні доступу до інтернету?

Чи потрібно встановлювати жорсткі правила щодо користування інтернетом?

Звичайно ж, безсумнівним аргументом у такій дискусії є те, що інтернет є складним технологічним досягненням, яке має значний економічний, політичний, культурологічний та інтелектуальний резонанс у суспільстві.

Англійська мова та інтернет

У своєму дослідженні, присвяченому ролі та місцю англійської мови в кібернетичному просторі, С. Уейтс звертає увагу на три основних фактори, які впливають на перше місце у дискусії про англійську мову та інтернет:

- наскільки більше технологія інтернету сприяє та заохочує використання англійської мови в зіставленні з іншими мовами;

-наскільки сама англійська мова змінюється в результаті такого широкого її застосування в інтернеті;

- занепокоєння з приводу політичного та культурологічного домінування англійської мови [5].

Чому саме англійська мова набула такого широкого застосування в інтернеті? Основною причиною цього є те, що інтернет базується на певних стандартах. Коли вперше були створені комп'ютери, якийсь стандарт повинен був бути виробленим для представлення букв у двійковій системі числення (1,0), якою стали користуватися програмісти при веденні діалогу з комп'ютером. Щоб представити якусь букву у комп'ютері, їй потрібно було надати певне «кодове число», яке потім перетворювалося у її аналог у двійковій системі числення. Таким погодженням стандартом став код ASCII, вироблений американським комітетом стандартів для інформаційного обміну. За цим стандартом, кількість символів була обмежена до 128, напр., англійській букві W відповідало число 106, яке, в свою чергу, мало свій аналог у двійковій системі, знакові \$ відповідало число 55, тощо. Отже, цей код був створений лише для англійської мови, і весь наступний розвиток нових комунікаційних комп'ютерних технологій був пов'язаний з саме з цією мовою.

Слід зазначити, що останнім часом ситуація стала дещо мінятися, багато інших мов зараз використовується у інтернеті, зокрема, на його web-сторінках, і тому висловлюються навіть певні сумніви щодо продовження панування англійської мови в інтернетному просторі

Світова комп'ютерна мережа - The World Wide Web (www)

У різних друкованих джерелах, як популярних так і більш спеціалізованих, поміщено багато інформації про web-мережу, яку всі вже звикли розпізнавати за символом *www*. Одним із таких найновіших та найпрактичніших видань є невеличка брошура Ч.Мансфілда та Т.Макнейла, написана спеціально для тих, хто вивчає іноземні, і з якою можна ознайомитися у Ресурсному центрі факультету іноземних мов [6]. Це видання вводить викладачів іноземних мов та їх студентів у дивовижний світ цієї мережі та асоційованих з нею нових технологій.

Як вже зазначалося вище, web-мережа - це частина інтернету, і складається вона з поєднаних між собою комп'ютерів, в яких зберігаються текстові, графічні, аудіо- та відеофайли, тобто, web-сторінки. Ці сторінки утворюють вільну мережу і поєднуються між собою за допомогою так званих гіперз'вязків (hyperlinks), які мають вигляд виділеного синім кольором тексту, який при натискуванні на нього клавішою мишки стає червоним - це сигналізує про те, що ви знаходитесь на сторінках web. Всі ці сторінки зберігаються на великих комп'ютерних серверах, розміщених у всьому світі. Сервер - це великий комп'ютерний диск, під'єднаний до інтернету, який має файли, що вільно доступні для всіх. Кожного разу, коли ви натискуєте клавішою на web-сторінку, ви попадаєте у певне місце мережі на віддаленому сервері.

Сторінки web створюються за допомогою стандартизованої мови, яка називається *HTML* - Hyper Text Mark-up Language, мова для позначення гіпертексту. *Гіпертекст* - це нова форма тексту, в якій створюються активні зв'язки між різними частинами тексту та іншими текстами. Натискуючи клавішою мишки, читач може бігло переглядати різні сегменти текстів, копіювати тексти та різні зображення, створюючи свій власний текст. Привабливою рисою таких електронних текстів є те, що з ними легко працювати, і що в процесі створення нового тексту не знищується оригінал. Мова HTML вказує, які частини тексту є заголовками, які є зв'язками до інших сторінок, тощо. Наведемо для прикладу частину коду HTML для web-сторінки:

```
<HTML>
<HEAD>
<TITLE>An HTML Document</TITLE>
</HEAD>
<BODY>
This is an HTML document.
</BODY>
</HTML>, тощо.
```

На перший погляд, важко перекласти складну множину кодів у частину тексту web-сторінки. Автор створює текст та образи, які будуть розміщені на web-сторінці, за допомогою текстового процесора, надаючи додаткову інформацію для зв'язків на інших сторінках, а потім зберігає документ у спеціальному форматі. Пізніше спеціальна програма перетворює цей файл у код HTML.

Частина інтернету, web, містить дивовижну кількість ресурсів - кожного разу, коли ви виходите через текстовий зв'язок на сторінку web, ви виходите не просто на інформацію, що міститься на вашому комп'ютері, а на інформацію, яка розміщена на інтернеті десь на другому кінці світу. Сторінки web охоплюють як інформацію, що

міститься на вашому комп'ютері, так і списки інших корисних сторінок - від особистих до групових «домашніх» сторінок, де подаються дані про певну організацію та її співробітників. Наприклад, вже декілька років підряд кожна кафедра нашого університету має свою web-сторінку на інтернеті.

Отже, світова комп'ютерна мережа є потужним джерелом корисної та порівняно легко доступної інформації, яку ви можете самостійно отримати навіть при мінімальній обізнаності з правилами її пошуку.

Інтернет та іноземні мови

Можна назвати багато застосувань інтернету - для розваг, надання послуг, організації різноманітних дискусій, встановлення та підтримання контактів, отримання інформації та в освітніх цілях. Зупинимося детальніше на цій його останній функції. Чимало викладачів іноземних мов в Україні, наприклад, [7, с.96; 8, с.94] погоджуються із встановленою у світі думкою про те, що однією із причин, чому інтернет такий привабливий для освітніх цілей взагалі, є те, що при його допомозі люди, які цікавляться однаковими речами, вступають у взаємні контакти. Іншою причиною є те, що у всьому світі є багато різних джерел, з яких можна почерпнути потрібну вам інформацію, а інтернет володіє для цього потужними ресурсами.

Можна сказати, що інтернет робить реальністю мрію кожного викладача іноземних мов - якомога повніше та аутентичніше ввести до студентів в аудиторію мову та культуру певних народів. Електронна пошта дозволяє студентам підтримувати зв'язки з носіями мови, спонукає їх до діалогу з ними. Особливо корисною та результативною є робота з інтернетом у тому випадку, коли у вас є досить вільного часу та немає проблем з доступом до нього.

Використання відео для вивчення іноземних мов

На п'ятій національній конференції TESOL в Україні, яка відбулася у грудні 2000 року у Львівському національному університеті, робота однієї із секцій була присвячена використанню новітніх технологій в процесі вивчення іноземних мов. Зокрема, йшлося про те, що відео є прекрасним засобом для цього - воно вносить елементи різноманіття та новизни в навчальні програми, несе в собі багатство мови та культури, привносить в аудиторію відчуття реалізму, впливає одночасно на органи зору та слуху студентів.

На відміну від ситуації з комп'ютерами, де весь час ведуться дискусії про їх переваги та недоліки у вивченні іноземних мов, використання відео в контексті іноземних мов таких бурхливих дискусій не викликає, оскільки всі говорять лише про позитивний досвід роботи з відеопрограмами, зауважуючи, проте, що ефективність використання відео на заняттях з іноземних мов залежить від рівня мовної підготовки студентів, правильного тематичного підбору фільмів та від навчальних цілей.

Більшість авторів погоджуються на тому, що використання відеопрограм на заняттях з англійської мови найбільш ефективно тоді, коли в них показуються справжні життєві ситуації, в яких задіяно багато носіїв мови, де подається велика кількість соціальної та культурологічної інформації, створюючи, таким чином, іноземномовне середовище в аудиторії [9, с.96; 10, с.59, 11, с.72]. Саме це

середовище, як переконливо показує М.Паркер, дає можливість студентам швидко й ефективно засвоїти фонетичні та граматичні особливості іноземної мови [12, с.21-28].

Відео слід використовувати з врахуванням потреб та інтересів тих, хто вивчає іноземну мову, тобто тематику відеофільмів чи їх сегментів необхідно підбирати у відповідності до тематики, що охоплюється програмою іноземних мов для студентів немовних факультетів університету.

Методичні рекомендації щодо використання відео на заняттях з іноземних мов

Практика використання відео на практичних заняттях з іноземних мов у вузі та дискусії, що ведуться навколо цього [13, с.31], показують, що для того, щоб потенціал відеофільмів був використаним повністю, на занятті слід інтегрувати різні види діяльності: до огляду (pre-viewing), під час огляду (viewing), після огляду (post-viewing). Розглянемо ці види діяльності детальніше.

До-оглядові види діяльності: їх основна мета - підготувати студентів до активного огляду відеофільму. Вони можуть охоплювати такі види роботи, як: опитування студентів про можливий зміст фільму, обговорення заголовку фільму, робота над лексикою, тощо. Звичайно, це - далеко не повний перелік, його можна продовжити в залежності від тематики та змісту конкретного відеофільму.

Види діяльності під час огляду відео: їх основна мета - сприяти фактичному перегляду відеофільму. Можливими варіантами таких видів діяльності можуть бути: спрямоване прослуховування, збір інформації, переривання показу фільму з метою безпосереднього обговорення його змісту чи самого тексту, передбачення того, що може трапитися далі, повторний перегляд фрагментів фільму, тощо.

Види діяльності після огляду відеофільму: вони стимулюють як усне, так і письмове застосування даної мови, використовуючи інформацію та враження від перегляду конкретного відеофільму. Ці види діяльності можуть охоплювати як аудиторні завдання - різномантні опитування, анотування змісту відеофільму, його альтернативні закінчення, дискусії, порівняння, схвалення чи осуд поведінки головних персонажів тощо, так і завдання, над якими студенти можуть працювати самостійно вдома: письмово передати зміст фільму чи висловити своє враження про нього, підготуватися до проведення рольових/симуляційних ігор, дебатів, тощо.

Підготування до активного перегляду відеофільму вимагає від викладача попереднього ознайомлення з ним. Бажано скласти план для роботи з кожною відеострічкою та стимулювати її активний перегляд. Викладач повинен повідомити студентам, що вони повинні робити *до, під час та після* огляду відеофільму.

Відео не тільки концентрує увагу студентів на основній ідеї презентації, але й дає додаткову інформацію про мову жестів, виразу обличчя, емоції, можливі варіанти поведінки та реакції в конкретних ситуаціях.

Використання релевантних відеоматеріалів

При роботі з відеоматеріалами особливо велике значення має їх ретельний аналіз та підбір, оскільки не всі наявні відеофільми даною іноземною мовою можуть використовуватися в навчальних цілях. Перш за все, слід підбирати такі фільми, тематика яких узгоджується з програмними вимогами даного курсу іноземної мови. Не менш важливим є також врахування зацікавлень, здібностей та рівня мовної підготовки студентів.

В Ресурсному центрі факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка є інтерпретований відео курс для студентів природничих та гуманітарних спеціальностей, розроблений М.М.Латиком. Цей курс охоплює наступні відеострічки, які можуть використовуватися студентами відповідних спеціальностей при роботі над конкретними програмними темами, або ж можуть становити певний інтерес для студентів всіх спеціальностей університету:

- «Buy or Else» - матеріал про супермаркети, економіка;
- «Inside the Internet» - про історію інтернету, гуманітарні та природничі науки;
- «Global War» - про другу світову війну, історія;
- «From Princess to Queen» - про королеву Англії Єлизавету II;
- «Before Babel» - про прощуки прамови, філологія;
- «On Behalf of the State» - про історію смертних вироків, право;
- «After Bosnia's War» - про події після війни у Боснії, аналіз подій у світі.

Підсумовуючи все сказане вище, зауважимо, що використання відео та комп'ютерних технологій значно розширює та урізноманітнює програму вивчення іноземних мов у вузі. При вдалому виборі матеріалу та його цілеспрямованому плануванні ці технології вносять елементи новизни в навчальний процес, зацікавлюють студентів до вивчення іноземних мов, надаючи їм доступ до різноманітних автентичних матеріалів, роблять їх більш організованими, незалежними та дисциплінованими, розширюють їх мотивацію, надають їм можливість працювати над мовою в зручний для цього час, сприяючи, таким чином, навчальному процесу в цілому.

1. *Gavalis B.* Computers and the EFL Class: Their Advantages and Possible Outcome. English Teaching Forum, vol.35, No.4, 1998.
2. *Tillyer A.* «Modem Times»: How Electronic Communications Are Changing Our Lives. English Teaching Forum, vol.33, No.4, 1995.
3. *Reis Luis.* Putting the Computer into its Proper Place inside the Classroom.. English Teaching Forum, vol.33, No.4, 1995.
4. *Issayeva H., Mykytenko N., Mykhailyshyn H., Tymoshyk O.* Enjoy Your Reading. An Intermediate Grammar-Oriented Reader. Львів, видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000.
5. *Yates S.* The Cyberspace. L., 1999.
6. *Mansfield Ch., McNeil T.* E-mail Web Skills for Language Learning. The WELL Project, UK, 1998.
7. *Kotsur O.* The Internet for Teaching and Learning. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.
8. *Luylkoun N.* The Future of English through the Internet.. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.
9. *Melnyk Yu.* English through the Internet and E-mail. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.
10. *Babenko M.* Video for Teaching Speaking in Pre-Service of ESL/EFL Teaching. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.

11. *Pashchuk V.* Films on Intermediate Level of EFL in Pedagogical University. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.
12. *Parker M.* Pronunciation and Grammar Using Vodeo and Audio Activities.. English Teaching Forum, Vol. 31, No. 1, 2000.
13. *Sergeyeva L.* Films and Videotapes in the Content-Based ESL/EFL Classroom. 5th National TESOL Ukraine Conference. Language Teaching: Classroom, Lab and Beyond. Lviv, 2000.

INTEGRATING COMPUTER AND VIDEO TECHNOLOGIES INTO THE FOREIGN LANGUAGE CURRICULUM FOR THE STUDENTS OF SCIENCES

Roman Pomirko, Halyna Issayeva, Zoryana Zhovniruk

*Lviv Ivan Franko National University
1, Universytetska St, Lviv, 79000, Ukraine*

Modern technologies - computers, computer webs, Internet and video - are indispensable in the process of learning foreign languages at the present stage. These technologies bring in the elements of novelty and interest into the learning process, provide easy access to various authentic materials, make the students more independent, organized and disciplined. The Resource Center created at the faculty of Foreign Languages at Ivan Franko National University in Lviv owing to the international project TEMPUS-TACIS, renders wide possibilities for successful learning. The advantages and disadvantages of using computers are discussed from the viewpoints of both teachers and students.

Key words: computer, the world wide web (www), internet, hypertext, e-mail, video

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2001

ХРОНІКИ

УДК

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР
“НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ”****Роман Помірко, Марко Латик**

18 травня 2001 року в рамках міжнародної програми “TEMPUS-Tacis” відбувся черговий науково-методичний семінар “Новітні технології у викладанні іноземних мов”. Семінар організували кафедри французької та англійської філології, кафедри іноземних мов для гуманітарних і природничих факультетів. Урочисте засідання відбулося у дзеркальному залі головного приміщення університету. У семінарі також брали участь доценти та викладачі університету “Львівська Політехніка”, представники провідних західноєвропейських навчальних закладів Великобританії, Франції, Іспанії. Із вступним словом виступив проректор з питань міжнародного співробітництва доцент В.М. Кирилич. Він, зокрема зазначив, що зміни, які відбуваються в суспільстві, вимоги до сучасного спеціаліста та соціальне замовлення ринку праці визначають створення відповідних соціально-педагогічних умов і зумовлюють необхідність реформування та впровадження нових технологій у викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах.

Друга частина семінару проводилась в аудиторії 413, де на базі програми “TEMPUS-Tacis” створено ресурсний центр мультимедіа. В обговоренні проблематики використання новітніх технологій і методик вивчення та навчання іноземних мов брали участь головний координатор проекту “TEMPUS-Tacis”, професор університету Анже Домінік Дюбуа (Франція), а також члени міжнародної моніторингової комісії пані Ван дер Мейер і Сергій Полюк. Вони, зокрема відзначили високий рівень професійної та інтелектуальної підготовки викладачів.

З 1997 року на факультеті іноземних мов діє міжнародний проект “TEMPUS-Tacis”, заснований на партнерстві між Львівським університетом та вищими навчальними закладами Великобританії, Франції, Іспанії. Мета проекту – застосування мультимедіа у навчанні та вивченні іноземних мов. З цією метою у 1999 році був створений ресурсний центр, у якому студенти університету вивчають чотири іноземні мови, - англійську, французьку, іспанську та німецьку, використовуючи комп’ютерні програми створені викладачами факультету іноземних мов. На теперішній час у базі даних ресурсного центру є понад 60 програм вивчення згаданих іноземних мов, в основному з граматики та краєзнавчого характеру. Створено чи суттєво поновлено 6 навчальних курсів. Широко застосовується також відео та аудіо обладнання для удосконалення практики усного мовлення.

З 1999 року при ресурсному центрі щомісячно проводяться засідання науково-методичного семінару, який з часом перетворився у єдиний на факультеті міжуніверситетський семінар “Новітні технології і методики вивчення іноземних мов”. Керівник семінару – професор Роман Семенович Помірко, локальний координатор міжнародного проекту “TEMPUS-Tacis”. Тематикою засідань є

обговорення створюваних навчальних курсів з іноземних мов, навчально-методичних розробок, застосування передових технологій у педагогічному процесі.

У ресурсному центрі є навчально-методична література, словники. Студенти та викладачі факультету використовують базу даних інтернету як із методичною метою, так і для проведення власних наукових досліджень.

За порівняно недовгий час використання мультимедіа у навчанні іноземних мов ці методики успішно себе зарекомендували. Викладачі мають змогу проводити заняття із необмеженим використанням текстового та ілюстративного матеріалу; стала простішою система перевірки знань студентів, працюючи з інтерактивними тестами. Крім того, студенти мають можливість підвищувати рівень знань індивідуально, використовуючи базу даних мультимедійного класу. В ресурсному центрі регулярно проводяться відкриті заняття, на яких часто присутні викладачі західноєвропейських вузів.

У перспективі планується створення філіалу ресурсного центру при кафедрах іноземних мов для гуманітарних і природничих факультетів, викладачі яких створили та успішно протестували власні комп'ютерні програми. Враховуючи вимоги сьогодення, - комп'ютеризацію навчальних процесів у вищій та середній школах України, планується також розширити склад учасників семінару для того, щоб він став міжрегіональним. Однією з найближчих перспектив є створення цифрових і текстових версій навчальних курсів з історії розвитку цивілізацій Франції, Іспанії, історії англійських країн та видання серії підручників із згаданих предметів. На базі ресурсного центру та при консультативній підтримці західноєвропейських вузів проводиться розробка та тестування комплексної програми дистанційного навчання з іноземних мов: англійської, французької та іспанської.

Стаття надійшла до редколегії 19.11.2001